

A KISFALUDY-TÁRSASÁG
É V L A P J A I.

ÚJ FOLYAM

HUSZONHATODIK KÖTET.

1891—92.

BUDAPEST.

FRANKLIN-TÁRSULAT

MAGYAR IROD. INTÉZET ÉS KÖNYVNYOMDA.

1893.

300858

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

TARTALOM.

Hivatalos közlemények.

	Lap
I. Gyulai Pál elnöki megnyitó beszéde a Kisfaludy-Társaság XLV. ünnepélyes közülésén 1892 febr. 7-én	3
II. Beöthy Zsolt titkári jelentése ugyanakkor	9
III. Beöthy Zsolt gyászbeszéde a Kisfaludy-Társaság és az Akadémia nevében Csiky Gergely ravatalánál 1891 nov. 21-én	14
IV. Tóth Lőrincz félszázados Kisfaludy-társasági tagságának jubiláris ünnepe 1891 decz. 9-én	
1. Gyulai Pál elnök üdvözlő beszéde	16
2. Jubiláris díszoklevél	18
3. Tóth Lőrincznek ötvenéves jubileumára, Váradi Antaltól	19
4. Tóth Lőrincz beszéde	20
5. Tóth Lőrinczhez, Ponori Thewrewk Emiltől	23
6. Tóth Lőrincz válasza Ponori Thewrewk Emilnek	24
7. Tóth Lőrinczhez, Vargha Gyulától	24
8. Beöthy Zsolt beszéde a Társaság nevében az ünnepi lakomán	25
V. Pályázati jelentések	27
VI. A Kisfaludy-Társaság jutalomtételei 1892-re	30
VII. A Kisfaludy-Társaság XLV. közülésének tagjai	32
VIII. Közlemények a Kisfaludy-Társaság 1890/91. évi jegyzőkönyveiből	33
IX. A Kisfaludy-Társaság 1892-ki költségvetése és vagyonállása	44
X. Biráló jelentések a Kisfaludy-Társasághoz benyújtott munkákról:	
1. Vadnai K. Éva leányai (bir. Degré A., Pálffy A.)	45
2. Burns R. költeményei, fordította Lévay J. (bir. Szász K., Péterfy J.)	45
3. Bajza József élete és művei, irodalomtörténeti tanulmány (bir. Zichy A., Bayer J.)	48
4. A Cenciek, tragédia, írta Shelley, ford. P. (bir. Endrődi S.)	60

	Lap
XI. A Kisfaludy-Társaság alapszabályai... --- --- --- --- ---	62
XII. A Kisfaludy-Társaság ügyrendje --- --- --- --- ---	69
XIII. A Kisfaludy-Társaság személyzete, 1892 február 7-én --- --- ---	81
XIV. A Kisfaludy-Társaság elhunyt tagjai ugyanaddig --- --- ---	84
XV. A Kisfaludy-Társaság alapítói ugyanaddig --- --- --- --- ---	87
XVI. A Kisfaludy-Társaság kiadványai... --- --- --- --- ---	93

Irodalmi munkálatok.

<i>Hadzsics Antal</i> : A szerb színészet Magyarországon . --- --- --- --- ---	99
<i>Tóth Lőrincz</i> : Emlékezések a Kisfaludy-Társaság keletkezésének idejére	114
<i>Szabó Károly</i> : Euripides Elektrája --- --- --- --- ---	136
<i>Radó Antal</i> : Izabella (Ariosto <i>Őrjöngő Lóránt</i> -jából) --- --- --- --- ---	178
<i>Tóth Lőrincz</i> : Distichonok --- --- --- --- ---	183
<i>Szász Károly</i> : Drága föld . --- --- --- --- ---	198
<i>Rákosi Jenő</i> : A nemzeti génusz --- --- --- --- ---	200
<i>Bartók Lajos</i> : A hős özvegye.. --- --- --- --- ---	213
<i>Szigeti József</i> : A táblabíró intendáns . --- --- --- --- ---	215

HIVATALOS KÖZLEMÉNYEK.

1891/1892.

M. ACADEMIA
KÖNYVTÁRA

I.

GYULAI PÁL ELNÖKI MEGNYITÓ BESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XLV. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN, 1892. FEBRUÁR 7.

Tisztelt gyülekezet!

Azok a költők és prózaírók, a kik Társaságunkat megalapították, kiváló bajnokai voltak a magyar nyelv tisztaságának. Megtartva a kölcsönzött szókból mindazokat, melyek átalakúlva, egészen magyar hangzásuakká váltak, mellőzni igyekeztek, a mennyire lehetett, minden idegen szót s helyettök részint régi szókat elevenítettek föl, részint tájszókat általánosítottak, részint pedig új szókat alkalmaztak. E törekvésnek köszönhetjük, hogy nyelvünk megtisztult, megszabadúlva az idegen keveréktől, mely különösen prózáunkat annyira dísztelenné tette, s egyzersmind alkalmassá vált új eszmék és eszmeárnyalatok kifejezésére. Azonban nekem úgy tetszik, mintha e törekvés az újabb időben csökkent volna s a nyelv tisztasága ma már kevésbé eszményünk, mint volt ezelőtt évtizedekkel. Épen azért legyen szabad ünnepélyes közülésünkön e kérdést fejtegetnem, ha röviden és töredekésen is. Egyaránt késztt erre elődeink iránt érzett kegyeletem s magának a kérdésnek fontossága.

De vajon nem csalódom-e, vajon csakugyan csökkent-e az érzék nyelvünk tisztasága iránt? Minden esetre különböztetnünk kell, meg kell különböztetnünk a kötött beszédet a műprózától. Költői nyelvünk hű maradt a régi eszményhez s bárhogyan ítéljük meg napjaink költészetét nyelvi tekintetben is, az a vád nem érheti, hogy nem gondol a nyelv tisztaságával. Régebben is, a XVI. és XVII. században, költői nyelvünk tisztább volt, mint prózáink, mert minden nemzetnél a költői nyelvben nyilatkozik legeredetibben és legtisztábban a nyelv összes bája. De másfelől Vörösmarty, Petőfi és Arany a régi népi és megújított nyelv kincsét ily erővel és izléssel olvasztották össze, hogy nyelvtisztaság tekintetében majdnem lehetetlen a visszaesés. Költői nyelvünk immár csak a komikum és humor kedvéért vagy jellemzés végett használ idegen szót; minden komolyabb költői mű tisztán és szabadon emelkedik a régi, népi és új szók szárnyain.

Szépirodalmi prózánkról ugyanezt nem mondhatni el. Oka az is lehet, hogy bár vannak jeles prózaíróink, de általában műprózánk nem áll a nyelv-művészet oly magas fokán, mint költői nyelvünk s nincsenek olyan mélyen gyökerezett hagyományai. De a főök mégis másutt keresendő. Régibb szépirodalmi prózánk nem volt ment némi merevségtől és szónokiasságtól. Újabb regény- és beszélyíróink könnyedebbek és természetesebbek akartak lenni s a köznapi étellel a köznapi nyelvet is visszatükrözték. Minthogy a felsőbb körök szalonjaiban kevert nyelven foly a társalgás s a középosztály is könnyen vegyít idegen szót a magyar közé, elbeszélőink e nyelvből átvettek egyet-mást s mikor nemszemélyeik, hanem magok beszélnek is, többé-kevésbé ily nyelven szólnak. A naturalismus nyilvánulása ez, mely a mellékest is lényegesnek tartja s a művészet körébe von sok olyan dolgot is, a mi nem oda való. A művészi könnyedséget és természetességet nem ily könnyű uton érhetni el. Részint a naturalismus, részint a gondatlanság el-elragadja elbeszélőinket. A nyelvtisztaság többé nem épen eszményök s ritka regény vagy beszély az, mely nem vét a nyelvtisztaság ellen. A legtöbben majd minden lapon találunk egy pár olyan szót, melyet jó magyar szóval lehetett volna fölcserélni.

A szépirodalmi prózaírók mégis tisztább nyelvűek, mint a szónokok, hirlapírók s az irodalom más ágainak művelői. Minden nap mondják és írják: a mint én ezt *contemplálom*, tudni fogom levonni a *consequentiákat*, pedig mondhatnák és írhatnák: a mint én ezt elgondolom, tudni fogom levonni a következményeket. A szónokok és politikai írók azt hiszik, hogy tudósabb színben tűnnek föl, ha *biztosíték*, *tényező*, *végleges*, *minősítés*, *tagadás*, *bonyolult* helyett a *garantia*, *factor*, *definitiv*, *negatív*, *qualifikatio*, *complicált* szókat használják. A *theoria* és *praxis*, *elmélet* és *gyakorlat* helyett közkeletűek. Ujabban a *veszsen!* *le vele! ki vele!* — felkiáltást a német *abzug*-gal cseréltük fel! A kiket pedig az orthologia szele érintett, a viláért sem írának *tanár-t*, *eszmé-t*, *elv-et*, *professor*, *idea*, *principium* helyett. De elég e kevés is a példákból, melyekkel lapokat lehetne betölteni. Még ha az ember e tekintetben türelmes is, néha megszakad türelme, a midőn, bár szórványosan, oly dolgozatokat is olvas, melyekben csak úgy hemzseg az idegen szó s önkénytelenül ajkunkra röppennek Bajza gunyos verssorai:

«Hát mit purizáljuk
Nyelvünket ugyan?
Jobb substituáljuk
Készen, ha mi van.
Igy az olasz, britó, francia, sváb
Korcsszavainkba szeret hamarább!»

E jelenség okait könnyen feltalálhatjuk, ha keressük s fejtegetésök nincs minden tanulás nélkül. Első sorban hírlapirodalmunk melegágya a nem eléggé tiszta nyelvnek. Hírlapirodalmunk néhány évtized óta nagy változáson ment át. Nemcsak több lapunk van, mint régebben, hanem az olvasók száma is szembetűnően megszaporodott. Ez örvendetes jelenségnek van árnyoldala is. Ha jól szemügyre vesszük viszonyainkat, meg kell győződnünk, hogy több lapunk és folyóiratunk van, mint hozzájuk való írónk. A közönség most sokkal több hírlapot olvas, de könyvet aligha többet. Egy-egy jobb könyv ezer példányban rendszeren most is tíz év alatt kel el s az sem mindig. Maga a szerkesztés megváltozott. Ennek is megvan jó és rossz oldala. A mai lapok sokkal változatosabban vannak szerkesztve, mint a régiek, de kevésbé komolyan. Főszempontjuk minden áron kielégíteni a kíváncsiságot s táplálni a pártszenvédélyt, nem helyeselhető módon is. Régen első rangú államférfiak, mint Széchenyi, Eötvös, nem resteltek hírlapi cikkeket írni, most a kisebb tehetségek is visszavonólnak. Régebben a hírlapok szorosabb kapcsolatban voltak az irodalommal, most bár az egész irodalmat magokba olvasztani igyekeznek, nem mindig tartják szem előtt az irodalom valódi érdekeit. Régebben a dolgozótársak mind olyanokból teltek ki, a kik az irodalom valamely ágában némi sikert tudtak kivívni, vagy legalább megkísérlették. Most a hírlapírók egy része csak pusztán tudósító, hírszerző, fordító, a kik az irodalommal tüzetesebben nem foglalkoztak, sőt a szerkesztők között is vannak olyanok, a kik inkább csak üzleti főnökök.

Ily körülmények között nem csoda, ha a nyelvtisztaságra kevés a gond, még a gondosabban szerkesztett lapokban is. Aztán gyorsan kell megírni, vagy fordítani oly cikkeket is, melyek lassúbb munkát kívánnak, minők a tárczák és bírálatok. Az idegen szó könnyen tollunkhoz tapad és resteljük, vagy nincs időnk rá, hogy magyar szóval cseréljük fel s így akaratanul is terjesztjük a kevert nyelvet. Ide járúl még az is, hogy némely lap elvből vagy kényelemből magyarosan kezdi írni az idegen szót. Úgy látszik, azt hiszik, hogy ily könnyű úton az idegen szó magyarrá válik, nyelvünk gazdagúl s megszabadúlunk attól a gondtól, hogy idegen szó magyar kifejezésén törjük a fejünket. Balga hit. Kölesönzött szóink nem így keletkeztek. A nép kiejtéséhez alkalmazva, átalakítva magyar hangzásúvá tette, úgy hogy némelyikre alig lehet ráismerni. S erre a közbeszéd alkalmasabbnak is látszik, mint az irodalmi kezdemény. Nem tagadhatni, hogy vannak oly idegen szók, melyek nem mentek át változáson s mégis magyarosan írhatók; mert részint a megszokás, részint a nehézség csekélysége javasolják. E tekintetben bizonyára követelhetni némi szabadságot. De az idegen szók magyaros írását általános szabályként kimondani s helyesírásunk egyik főelvévé

emelni, nem egyéb, mint nyelvézékünk tompítása, s a kevert nyelv elősegítése.

Kétségtelen, hogy az idegen szókat nem kerülhetjük ki mindig, a velők való élés jogos, de csak azon föltétel alatt, ha az illető fogalom kifejezésére nincs használható magyar szó. Nincs európai nemzet, mely idegen szót ne használna átváltozás nélkül is s mi legkevesébbé tehetünk kivételt. Azonban e hasonlóság mellett van egy nagy különbség is. Azok a nemzetek nyelvi tekintetben rokonabbak egymással, mint mi velők. A mi nyelvünkben kirivóbb az idegen szó, mint az övékben s ez okból nekünk többet kell gondolni a nyelv tisztaságával, mint nekik. S ezt nem az idegen szó magyaros írása segíti elő, hanem magának a szónak kerülése, vagyis fölcserelése régi, népi vagy új magyar szóval.

De épen itt van a bökkenő. Azok az új szók! Minden nap halljuk, hogy a nyelvújítás nem volt egyéb, mint nyelvrontás. S ezt az írók közül többen el is hitték s inkább használnak idegen, mint rossznak bélyegzett új magyar szót. Ime napjaink orthologiája hogyan csökkentette, bár nem volt czélja — a nyelvtisztaság iránti érzéket. Hogy a nyelvújítás nyelvrontás volt, az csak olyan jelszó, a minőt a politikai és irodalmi pártok szoktak használni egymás ellen: van benne némi igaz is, de épen nem az egész igazság. Mit cselekedtek az újítók? Régi szókat elevenítettek föl, tájszókat általánosítottak. Nem teszik-e ezt az orthologok, bár csekélyebb sikerrel? Továbbá új szókat alkottak, melyeknek jó részét magok az orthologok is helyesen alkotottaknak ismerték el és széltében használják. Mindez bizonyára nem volt nyelvrontás még az orthologok szerint sem, szerintünk pedig oly nagy érdem, mely örök hálára méltó s késő utódaink is áldani fogják Kazinczy és társai hamvait.

De sok rossz új szót is alkottak s ezzel rontották meg nyelvünket. Ebben is van igaz, bár nem oly mértékben, a mint állítani szokták. Egy nagy mozgalomnak, legyen az politikai, társadalmi vagy irodalmi, mindig meg vannak a maga túlságai s annál inkább egy forradalomnak. S a nyelvújítás valóságos forradalom volt nyelvünk akkori állapotához képest. Túlságai, erőszakosságai ellen már magok a nyelvújítók között is megindult a visszahatás, előbb a költők, majd a prózaírók, végre a nyelvészek körében, de ezek azért nem alakultak ortholog párttá. Ezelőtt husz évvel ez a párt is megalakult és különös, épen akkor, midőn a túlságok már-már muló félben voltak. E párt képviselői jeles nyelvészek, de a kérdésben meglehetősen egyoldalúak s azok a törvények, melyeket a szóalkotásra nézve megállapítottak, melyek szerint az új szókat megítélik, csak részben, vagy csak megszorítással helyesek. Például a gyökelvonás utján keletkezett új szókat egészen elítélik, pedig a szóalkotás e módját a népnyelv mindig gyakorolta s gyakorolja ma is.

Ugyanez áll a hamis analogiára nézve is, mert erre is nem egy példát találunk a nép nyelvében. De tegyük föl, hogy az orthologok törvényei mind helyesek. Mit bizonyít ez? Legfőlebb azt, hogy ne alkossunk többé hibás új szót, de nem azt, hogy a már meglevőket ne használjuk, ha szükségünk van rájuk, másokkal pótolni képtelenek vagyunk és legjobb íróink is használták. A nyelv nemcsak természeti, hanem történelmi termék is, sőt a megszokásnak, közmegegyezésnek is része van benne. Az angoloknak, francziáknak, németeknek nem jut eszükbe, hogy kivessék nyelvökből a hibás szót, ha szükségök van reá s legjobb íróikban is megtalálják. A mint a törvénytelen szülöttnek meg van a maga létjoga a társadalomban, úgy meg van a nyelvben is. Valamint az egyház, társadalom és állam csak arra törekszik, hogy a törvénytelen szülöttek száma ne szaporodjék, de nem arra, hogy megöljék őket: úgy a nyelvészeknek sincs joguk, szerencsére hatalmuk sincs, hogy kizorítsák a törvénytelen szót, ha élnek és életrevalóságuk kétségtelen.

A nyelvtisztaság iránti érzék csökkentésére befolyt az a mozgalom is, mely a tudományok, különösen a természettudományok körében keletkezett, szemben az összes műszók és műnevek megmagyarosításával. E mozgalom sok félreértésre adott alkalmat. Kazinczy és társai törekvése nem egy volt Bugát és társaiéval; Kazinczy és társai nem akarták megmagyarosítani az összes tudományos műszókat és műneveket, előttük csak a költői nyelv és műpróza megtisztítása lebegett. Hogy mind a mellett bizonyos tudományos műszókat meg kell magyarosítanunk s többeket sikerrel meg is magyarosítottunk és még fogunk ezután is, az minden kétségen felül áll, de műnevek magyarosításáról le kellett mondanunk és le is mondtunk. A tudomány szorosb értelemben vett műnyelve nemzetközi marad nálunk is, mint más nemzeteknél és nincs is erős kapcsolata a műprózával. De e mozgalom árja a tudomány szűkebb köréből kicsapott a műprózára is. Természetesnek találjuk, hogy természettudósaink, kik egykor a leghevesebb és legmerészebb újtók voltak, most a legrajongóbb és legkonokabb orthologok. Hagyján! Joguk van reá, ha valaki, csak ők mondhatják el jogosan: nyelvújítás nyelvrontás. Épen azért megfogható, hogy természettudósaink, ha a műpróza terén lépnek föl, gyakran ott is, noha nem műszóval van bajok, nemzetközi szónak tartanak olyat is, a melyet magyarul jól ki lehetne fejezni.

Bár a nyelvtisztaság az újabb időben csökkenni látszik, de magáról az elvről senki sem mondott le. Mindenki valósítani törekszik a maga módja szerint egyik szűkebb, másik tágasabb körben, egyik a jelenben, másik a jövőben, egyik kevesebb, másik több eszközzel, de mindegyik folyvást törekszik. Az irodalmi pártok, a nyelvészeti vélemények, az

egyéni vélemény-áryalatok felett ott lebeg, mint eszmény, mely talán teljesen el nem érhető, de szem elől soha el nem tévesztendő. A hatás és ellenhatás mozgalmái között fejlődik az állami, társadalmi és irodalmi élet. Semminemű hatás és ellenhatás nem éri el soha teljesen célját, de mindig nyomot hagy s a fejlődésbe olvad. Merev elméletek meg nem állhatnak, de a mi lehető, mindig kifejlődik. Minden eszme, melyet a dolgok természete s a fejlődés kényszerűsége szül, változhatik külsőségeiben, csökkenhet koronként hatásában, de soha sem semmisülhet meg. A XVIII. század kevert nyelvéhez többé nem fogunk visszatérni és a XX. század újabb diadalait fogja ünnepelni nyelvünk tisztaságának.

Nekünk szépirodalmi íróknak kell leginkább fennen lobogtatni a nyelvtisztaság zászlóját, mert az leginkább a mi körünkben megvalósítható. Múltunk nagy emlékei intenek erre s elődeinktől szent hagyományokat vettünk át. Órizzük és fejlesztjük e hagyományokat híven, buzgón, óvatosan, összeegyeztetve a tudomány és izlés követeléseivel.

S ez óhajtással egyszersmind megnyitom a Kisfaludy-Társaság negyvenötödik ünnepélyes közülését.

II.

BEÖTHY ZSOLT TITKÁRI JELENTÉSE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG XLV. ÜNNEPÉLYES KÖZÜLÉSÉN, 1892. FEBR. 7-ÉN.

Tisztelt hallgatók!

Társaságunk az elmúlt év folyamán érte meg első ízben az örömet, hogy egy tagjának félszázados jubileumát megünnepelhette. Legtiszteletesebb emlékeinket elevenítette fel ez örömnapp. Társaságunk alapítói, Kisfaludy Károly barátai: az «emlék-társaság» tagjai még mindnyájan együtt voltak, mikor meghítták maguk közé az ifjút, ki az ő, szegény apostolokkal népes magyar Olympusuknak ma már egyetlen képviselője közöttünk. A remények közé, melyekkel a magyar költészet felvirágzását munkálták, odaszótték azt a szálát is, mely ifjú társuknak jövőjét illette. Pályája nem egyetlen sudárban nőtt, mint délnek virágfái, hogy csoda-*virágok*ban nyilatkozzék meg beces tartalma; hanem ágakba szakadt, lombokba széledt s mindegyiken a gyümölcsök értékes ajándékait érlelte. De nem felejtette el a virágzást sem: most is kibontja évenként epigramm-bokrétáját, a mely a tréfa eleven színeivel gyönyörködtet, de a legnemesebb érzések és életnézetek tiszta illatát árasztja szét. Kötelessége sokfelé vonta, de hogy e sokféle kötelességét mind ideális tisztaságunkban fogta föl s a feláldozás hősiességével végezte: ezt muzsájának köszöni. Első szerelmünk az, melytől élet vagy halál elszakított, de emlékének tiszta sugara ott ragyog mindabban, a mi nemeset csak érzünk, gondolunk és cselekszünk. Egy költői sugallatok által vezetett hasznos és derék élet eredményei, a költészet által megszentelt közpálya: ezeket köszöntöttük szívünk mélyéből a félszázados jubileumon, a melyet múlt évi december 9-kén Tóth Lőrincz társunknak rendeztünk.

É nap Társaságunk életében is emlékezetes volt: emlékeztetett a magunk korára. Társaságunk alapítói első szövetkezésének, Kisfaludy Károly ravatala előtt, több mint hatvan éve. A nagy hagyományoknak, melyeket tőlük örököltünk, mindenkor éreztük kötelező erejét. A viszonyok, felfogások és tehetségek váltakozásai között sohasem feledkeztünk

el három eszméről, mely Kisfaludy pályájából kisugározva, Vörösmartyt, Bajzát és Toldyt vezette. Az egyik: költészetünk nemzeti forrásainak és elemeinek kultusza, melynek Vörösmarty lángleleke adta az első, hatalmasabb lökést; a másik: az irodalom feladatának és elveinek komoly felfogása és hirdetése, melyre Bajza szánta élete munkáját; a harmadik: a világirodalom remekeinek tanulmánya, mely az ifjú Schedelt lelkesítette. Hogy ez eszmékhez, nagy hagyományainkhoz nem lettünk hűtelenek, bizonyítja az a nem lankadó áldozatkészség, melylyel a közönség törekvéseinket támogatja. Alapítványaink ez évben is a következőkkel szaporodtak; a Pesti Hazai Első Takarékpénztár, Szilágyi József, b. Podmaniczky Gézáé 200—200 frt. Rupp Kornél, Piúfics Lajos és az ungvári főgymnázium Dayka-köre 100—100 frt, melyeket e helyről is kedves kötelességünk megköszönni.

De, hogy hagyományainkhoz hűek voltunk abban a rövid időszakban is, melyről jelentésem szól, tanúságot tesznek mellette idei könyvkiadásaink. Alapítóink számára megküldtük *Évlapjaink* XXV. kötetét, melyben, múlt ünnepélyes közülésünk tárgyain kívül, Hanusz István és Mailand Oszkár érdekes buvárlatai foglaltatnak a magyar és oláh népköltészetéről. Ezen kívül közrebocsátottunk egy nagy kötet műfordítást, *Burns Róbert lírai költeményeit*, a költői forma és széphangzás egyik első magyar mesterétől, Lévy Józseftől; azután egy kötet beszélyt, *Éva leányai* címmel, Vadnai Károlytól. Sok szóbeszédre ad találó választ ez a két kötet, mely bizonyítja, hogy sem a természet eredetiségétől, sem a lélektani elemzés kísérleteitől nem idegenkedünk. Burns, a nagy lírikus, bizonyára naturalistább volt a mi naturalistáinknál, az ő pásztorsíjja ezeknek trombitaszavánál. Az ő költészetének, mély egyszerűsége és naiv igazsága azt az igazi naturalizmust ragyogtatja, mely minden valódi költészetben megvolt és meglesz s a melyen kívül soha nem lesz más egyben sem: az emberi érzés és képzelet természetét s az emberi érzésben és képzeletben, ennek törvényei szerint visszatükröződő természetet. Vadnai novellái is finom analizisei a női léleknek, a legkülönbözőbb helyzetekben és viszonyok között, de költői leleménybe és költői szerkezetbe foglalva. Finomságuknak, helyességüknek és igazságuknak mit sem árt, hogy szerzőjük nem mondja föl az engedelmességet a művészet törvényeinek,

Irodalmi munkásságunk képét, könyvkiadásainkon kívül, havi üléseinken bemutatott dolgozataink egészítik ki. Társaságunk tagjai a következő előadásokat tartották: Baksay Sándor: *A daru és a fecske*, Beöthy Zsolt: *Emlékversek*, Degré Alajos: *Csokor a zárdából*, beszély, Endródi Sándor: *Coppée A bíró* című költeményének fordítása, Gyulai Pál: *Enyhület*, költemény, Hadzsics Antal: *A szerb színészet Magyar-*

országban, Heinrich Gusztáv: *Lenau végzete*, Szász Károly: *Nyolczvan éves*, költemény, továbbá Dante *Purgatoriumából* a *Földi paradicsom* fordítása, végül bevezetés Euripides *Elektrájához*, P. Tewrewk Emil: eredeti epigrammok, fordítások Martialisból, üdvözlő epigramm Tóth Lőrinczhez és mutatóvány *Iliász*-fordításából, Tóth Lőrincz: epigrammok és *Irodalmi emlékek ötven év előtt*, Váradi Antal: *Egy végrendelet*, rajz, és üdvözlő költemény Tóth Lőrinczhez, Vargha Gyula: hasonló tárgyú költemény, Vértesi Arnold: *Hiuság*, beszély, Zichy Antal: *Omnibusz*, szatira. — Vendégeink és bemutatott dolgozataik pedig a következők voltak: Haraszti Gyula: *Echegaray*, Hegedüs István: *Egy mese vándorlása*, Jakab Ödön: *Bucusu a naptól*, költemény, János Gusztáv: két részlet Tasso *Megszabadított Jeruzsálemének* fordításából, Kozma Andor: *Téli virágok*, költemény, Pekri Károly: hat vers fordítása Mussetből, Pintér Sándor: *A népmese Miklósa és Toldi*, Radó Antal: *Izabella*, Ariosto *Őrjöngő Lórántja* egy epizódjának fordítása, Szabó Károly: Euripides *Elektrája*, Szabolcska Mihály: *Fölebbezés*, költemény, legifj. Szász Károly: *Hirvivők*, költemény, Timár Szaniszló: *Ibsen*, Tutsek Anna: *Egy kis csalódás*, rajz. Bemutattak e szerint havi üléseinken tagjaink 17 verse és 9 prózai, összesen 26 dolgozatot; vendégeink pedig 14-et kötött, 5-öt kötetlen beszédben, együtt 19-et. Az összes előadások száma 45 volt.

Üléseink tárgyalásai és határozatai közül is meg kell említenem némelyeket. Így azt, hogy gróf Zichy Géza társunkat azon az ünnepélyen, a melyet írói és művészi föllépése huszonöt éves fordulójának alkalmából Debreczen közönsége rendezett tiszteletére, képviselőink által üdvözlöttük. A hivatalos helyiségünk megváltoztatása iránt az akadémiával folytatott tárgyalásaink szerencsés befejezést nyertek. Régi földszinti termünk helyett, régi házigazdánk új szivességéből, az első emeleten kaptunk új csarnokot, a melyben már el is helyeztük összes gyűjteményeinket. Ezek közül képtárunk, a nemzeti muzeumból négy, ránk nézve értékes darabbal gazdagodott. Kisfaludy Károlynak négy tájképe ez, a korabeli bécsi iskola modorában, kétségkívül a legjobbak, melyeket tőle ismerünk s a melyek révén tisztos hely illeti meg zsenge művészetünk kezdő korának történetében is. Társaságunk tisztikarában is történtek változások. Régi ügyészünk, dr. Végh Artur, ki majd egy évtizeden át lelkes buzgalommal képviselte érdekeinket, lemondott megbízásáról s helyét dr. Szöcs Ferenczel töltöttük be. Egy nagy csapás következtében, mely a múlt év végén irodalmunkat érte, Társaságunk másodtitkári helye is üresen maradt. Nehány nap előtt tartott közülésünkön választottuk meg e helyre Vargha Gyula társunkat, kit midőn tisztársamul köszöntök, engedje meg kifejeznem azt a reményt, hogy

Társaságunkhoz való új kapcsolata ösztönül fog szolgálni pihenő költői és műfordítói jeles tollának fölvételére.

Három társunké ez idén kiesett kezökből. Első halottunk a múltévi szept. 5-ikén elhunyt Pachler Faust levelező tag volt, a bécsi udvari könyvtár tisztviselője, ki a közel császárvárosnak egész író-világából egyedül foglalkozott szeretettel nyelvünkkel és irodalmunkkal. Már az ötvenes években buzgón támogatta Toldynkat buvárlataiban; utóbb megtanulta nyelvünket is, régi és újabb irodalmunk termékeiből becses könyvtárt gyűjtött s szerencsésen fordította költőinket, különösen Vörösmartyt. Elvesztettük nov. 30-ikán a magyar tudomány egyik koszorúsát, Hunfalvy Pált, a ki már ifjú korában, ezelőtt ötven évvel, mint a görög irodalom avatott tolmácsa s a görög művészettudomány tanítómestere lépett Társaságunkba. Senkisen dolgozott nála kitartóbb buzgalommal mélyebb tudással és gazdagabb eredménnyel a magyar összehasonlító nyelvészet és őstörténet mezején. Midőn tudományával véreinket kereste, bölcsességével, kötelességérzetével és munkaszeretetével arra adott példát, hogy milyen erények azok, melyekkel rokontalanul is, nemzetül a magunk lábán megállhatunk. Pályájának képe bátorítón tükrözi vissza a mi új magyar világunkat. Az idegen anyanyelvű földmives fiúból a magyar törvényhozás egyik dísze, a magyar tudomány egyik büszkesége lett, nemzeti törekvéseink egyik vezére, ki tudásának súlyos fegyverzetében meggyőzte a világot arról, hogy e földnek itt legősibb jogon mi vagyunk az urai.

Veszteségeink sorának még nincs vége. El kell bucsuznom tőle is, kit mai ülésünkön először nem látok e helyen szemközt magammal, a ki diadalai és népszerűsége fényével tizenkét éven át adott díszet ez elnöki asztalnak. Csiky Gergely nov. 19-én örökre távozott közülünk, üresen hagyva e helyet és üresen sok más és sok nagy helyet az irodalomban, a művészetben, az iskolában és a szivekben. Váratlanul és készen jelent meg, alkotója ajándékából hozva fényes tehetségét, melynek uralkodó eleme valamely rendkívüli fogékonyság volt az élet és művészet benyomásai iránt; de hozva ismeretlen iskolájából annyi formai készséget és komoly tudást, mennyit az ismertek közül bizonyára egyben sem szerezhetett. Harmincznyolcz színművének vidám és komoly meséivel, új alakjainak seregével egy évtizednél hosszabb ideig uralkodott a magyar színpadon, melybe modern világunk képét érdekesebben és gazdagabban vitte be s a szatira és humor hangját elevenebben és hatásosabban pendítette meg, mint bárki kivüle. Koszoruja koszorura gyült, taps tapsra zugott feléje, míg nem a függöny hirtelen legördült s mi hiába hívjuk többé. Elment közülünk, szívének is dicséretére oly szatirikus esodálatos emlékéit hagyva hátra, kit mindenki szeretett. Ki fogja pótolni? Kétsé-

get és panaszt hallunk mindenfelől. Mintha a veszteség panaszát hallanók a versekből is, melyekkel Plautus tréfáit szikráztatta és Sophocles fenséges sirlalmait énekelte. Aeschylusa már nem készülhetett el. Ki fogja pótolni? Tehetségek a kiismerhetetlen végzet ujjának intésére mennek és jönnek. Ezzel nyomjuk el fájdalmunkat és ezzel tápláljuk reményünket: a gondolattal, melyet a trachisi nők záró kara az ő szavaival így hirdet:

A jövőt nem látja senki szeme;
A mi megtörtént, gyász mi fejünkre;
De ezt mind Zeus keze tette.

III.

BEÖTHY ZSOLT GYÁSZBESZÉDE

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÉS AZ AKADÉMIA NEVÉBEN

CSIKY GERGELY RAVATALÁNÁL.

1891. NOVEMBER 21-ÉN.

Nem hozzátok, szólok gyászoló család, gyászoló barátok, gyászoló irodalom, gyászoló művészet; csak egy szót te hozzád is, a kit mindnyájan gyászolunk. Tudom, hogy a te utad legsietősebb közülünk. Nem érdemeidet és sikereidet akarom magasztalni, hiszen te tán már nem is érted a mi földi álmainkat, melyeket hirnév s dicsőség ragyog be. De érted, érzed szívünk sóhaját utánad: az érzést, melyet az égből hoztunk s az égbe viszünk. Érdemeidről e koszoruk minden levele ékebben beszél nálam. Csak egy utolsó köszönetet mondok neked az Akadémia és Kisfaludy-Társaság nevében, melyeknek nemcsak dísze, hanem egyik ereje voltál. Köszönetet mind azért, a mivel megajándékoztál: ajkunk száz mosolyáért, szemünk száz könyeért, szívünk száz megindulásaért. Nem keltettél egy mosolyt, mely ne tanított volna, nem egy könyvet, mely jobba ne tett volna bennünket. Oh, kinek mondhatunk ezeknél nemesebb ajándékokért köszönetet? A Végzet megelégte amaz ajándékok gazdag sorát, melyekben részesítettél, az a leselkedő, engesztelhetetlen Végzet, melyet Hellász költői félték és magyaráztak s a melynek nyelvünkön legköltőibb tolmácsa te voltál. Avagy nem érezzük-e az ő sötét szárnyának borzalmas suhogását e csarnokban, midőn a magyar szinköltészet nagyjai, legnagyobbjai Kisfaludy Károlytól és Katonától Madáchig és Tóth Edéig, alig egy kivétellel, mind férfikoruk virágjában dőlnek ki. Elméjük legfényesebb ragyogásában alszik ki, szívük legmelegebb dobogásában akad meg s koporsójuknál a diadal és veszteség végzetes közelségben találkoznak, a győzelem énekének strófájába belevág a gyász karának antistrófája. A Végzet komor titkai között a te szavaiddal hallottuk a thébai király történetét, kiről meg vala jósolva, hogy áldás fogantatik a helyen, a honnan eltemetik. Bár enyhülne meg a

Végzet kegyetlensége, melylyel törvényét rajtad is betöltötte, bár enyhülne meg azzal, hogy a te emléked is áldások forrása lenne: új tehetségek, új lelkesülések, új diadalok forrása, a költészetnek és művészetnek csarnokában és mind a többiekben, melyekből a halhatatlanságba léptél. A mint a te világosságod fényeskedett nekünk: úgy fényeskedjék neked az örök világosság, melynek egy része volt a tied is. Isten veled!

IV.

TÓTH LŐRINCZ

FÉLSZÁZADOS KISFALUDY-TÁRSASÁGI TAGSÁGÁNAK JUBILÁRIS
ÜNNEPE 1891. DECEMBER KILENCZEDIKÉN.

1.

Gyulai Pál elnök üdvözlő beszéde.

Tisztelt társunk!

Társaságunk fennállása óta ön az első, a ki megérte tagsága ötvenedik évfordulóját, s egyszersmind egyetlen élő azon férfiak közül, a kik Társaságunkat megalapították. Midőn 1836 novemberében a Kisfaludy-emléktársaság irodalmi társasággá alakult, hogy a Kisfaludy Károly szobrára gyűjtött összeg maradékából s munkái jövedelméből költői és széptani feladatokra pályadíjakat tűzzön ki, s midőn 1837 febr. 6-án alapszabályait megállapította, magát kiegészítette, elnökül Fáy Andrást választotta, önt pedig jegyzőül kérte föl. Ön akkor még nem volt tagja a Társaságnak, de mint buzgó és szép reményű fiatal író az idősb írók segédül vették magokhoz s majd 1841-ben a Társaság egyik tagjává is választották.

Így ön egy félszázadnál több idő óta munkása Társaságunknak, átélte fejlődését s mindennemű viszontagságait. Itt munkálkodott Kölcseyvel, Vörösmartyval, Bajzával, Toldyval, br. Jósika Miklóssal, br. Eötvös Józseffel, a kor magyar költői és széptani irodalmának legkitünőbb képviselőivel. Szép kor volt ez. Irodalmunk többé nem magántanulmány, mint Kazinczy idejében. A nemzet hallgatni kezd íróira. Az olvasó közönség még csekély ugyan, de folyvást növekedő; a tiszteletdíj kevés, de annál több a lelkesedés; hirlapirodalmunk még bölcsőjében, de egész hévvel szolgálja az irodalom érdekeit; politikai és társadalmi életünkben nem mutathatunk föl nagy eredményt, de folyvást haladunk s miénk az egész jövő. Az ifjuság duzzadó ereje nyilatkozik mindenütt, a tavasz ébresztő fuvalma hatja át közéletünket.

A negyvenes években nemzeti életünk fejlődésével fejlődik Társaságunk is. Pályadíjaival éleszti a költői és széptani munkásságot, átül-

tetni igyekszik az ó-kor remekeit, gyűjti népdalainkat és meséinket s az újabb kor két legnagyobb magyar költőjét támogatja pályájok kezdetén. A vándor Petőfinek, két regény fordítását bízván reá, némi enyhet nyujt s Aranyt koszorúzott *Toldijával* a közönség elébe vezeti. De csakhamar a forradalom után, a magyar alkotmánynyal együtt társaságunk is romba dől. Tíz évi szünet után br. Eötvös József támasztja föl halottaiból s lesz mintegy második megalapítója szellemi és anyagi tekintetben egyaránt. Az újra megalakult társaság Arany Jánost hozza föl igazgatójául Nagy-Kőrösről, ő szerkeszti kiadványainkat, melyeknek során Madách *Ember tragédiája*, Shakespeare- és Moliére-fordítások kerülnek napfényre. Általában társaságunk újabb és nagyobb fejlődésnek indul.

Ön, tisztelt társunk nemcsak tanuja volt e fejlődésnek, hanem részese is s én, a ki már harmincz év óta vagyok tagja a társaságnak, bizonyoságot tehetek, hogy mily szorgalmas látogatója volt üléseinknek, mily pontosan teljesítette mindennemű megbízásait s mily örömet gazdagította évkönyveinket. Mindig gondos szeretetet tanusított társaságunk iránt, mint a hogy a kertész ápolja a maga ültette fát s gyönyörködik virágzásában, gyümölcsözésében. Azonban e félszázad alatt ön is, mint társaságunk, fejlődésen és változáson ment át. A harminczas években, mint drámairó kezdte meg pályáját. Gyámolítani a Budán küzdő magyar színészetet, meggyökereztetni Pesten, gazdagítani a szegényes eredeti műsort, volt akkor a jelszó szépirodalmunkban. Az akadémia pályadíjakkal élesztette a mozgalmat, Vörösmarty felhagyott az epikai költészettel, folyvást drámákat írt, s példáját több ifjú költő követte. Mintegy hét színművet írt ön, melyek közül egy akadémiai jutalomban, három akadémiai dícséretben részesült s mindenik több-kevesebb sikerrel előadatott színházainkban, sőt egyik művével még operánkra is hatott, a mennyiben Erkel *Hunyadi Lászlója* szövegének az ön hason című tragédiája szolgált alapul. Ekközben művelte a lyrai és elbeszélő költészetet is. *Szívhangok* című lyrai és *Uti novellák* című beszélygyűjteménye nemes érzelmekről és formai készségről tesznek tanuságot. Azonban *Uti tárczája*, melyben ön nyugat-európai utazását írta le. már mintegy átmenetül szolgál a politikai és tudományos pályához.

Valóban ez idő óta ön mintegy búcsút mondani látszik ifjúkori álmainak, a költészet sugalmainak. Belé merül az élénkülő politikai élet mozgalmaiba, mint a szabadelvű eszmék bajnoka. Az 1848—49-diki években, mint képviselő és igazságügyminiszteri tanácsos szolgálja hazáját, majd a reactió éveiben megőrizve jelleme fedhetlenségét, mint ügyvéd és író folytatja munkásságát s koronkint jogi tanulmányait terjeszti az akadémia elébe. Alkotmányunk visszaállításakor az igazságügyminiszteriumban, mint a kodifikáló osztály elnöke működik, majd a

birói pályára lép, mint a kuria tagja s most már mint egyik tanácselnöke.

De senki sem tagadhatja meg eredetét, s a múzsa sírjáig kíséri azt, a kit egykor szeretett. Az a gondos nyelv, élénk forma-érzék, mely az ön jogi munkáit jellemzi, æsthetikai tanulmányainak hatása; s most is, ha van egy pár szabad percze, legalább epigrammokban kell kiömölnie, melyeket az aggkor vidám bölcsesége sugall, s melyekkel nem egyszer deríti föl üléseinket. Még más tekintetben is hű maradt ön a költészethez. A költészet nemcsak a szép versben nyilatkozik, hanem a szép életben is s mi egyéb a szép élet küzdelme, mint nemes költői álmok megvalósítása. Ön egy munkás, szép életben valósítja meg ifjusága költői álmaait, mint férj, atya, jó barát, hazafi, tudós és bíró.

Fogadja üdvözetünket Kisfaludy-Társasági tagsága ötvenedik évfordulóján. Társaságunk önt tiszteli, mint egyik alapítóját és szereti, mint atyai barátját. Éljen sokáig, a haza javára és társaságunk dízére!

A jubiláris diszoklevél, melyet a társaság nevében Beöthy Zsolt titkár nyújtott át az ünnepeltnek, így hangzik:

2.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

TÓTH LŐRINCZET,

kit 1841-ben választott tagjává,

ma, ötven év múlva,

mely alatt a magyar tudományt, irodalmat és közéletet hiven, buzgón és érdemesen szolgálta,

ez oklevéllel

félszázados tagjának ismeri és köszönti.

Budapesten, 1891. november 25.

Gyulai Pál,
a Kisfaludy-Társaság elnöke.

Beöthy Zsolt,
a Kisfaludy-Társaság titkára.

3.

TOTH LORINCZNEK,

Ötven éves jubileumára, *Várad*i Antaltól.

Mig ifjak voltunk s lelkesült kebelvel
 Vártuk e csarnok minden ünnepét,
 A hol reménylő lelkünk mindent fellel,
 Hitet, tudást . . . öröklőt, mint tiéd!
 S Te messziről mosolygó Nestor-képed
 Tisztelni készte már minden felett,
 S visszamosolyg rád minden ifju lélek:
 «Hófürtű aggastyán — köszöntelek!»

De a ki munkás lelked nagy körébe
 Csak egy pillantást vet s ismerni kezd,
 Egy tetterős, nagy férfi-lélek képe
 Ragyog eléje . . . ért kalász s gerezd,
 Melynek aranyja és kiforrt nektárja
 Növő idővel drágább, becsesebb . . .
 Ki így ismer, szivét hódolva tárja —
 «Hófürtű férfiú! köszöntelek!»

S kinek barátságod nemes kegyelme
 Jut évek multán osztályrészeül,
 S kinek ez örök-ifjú sziv és elme
 Kincses-bányája lelkébe derül,
 S megérti azt, hogy e galamb-ősz homlok
 Hófödte bércz — örök tavasz felett,
 Az hú karodba boldog hittel omlott,
 S «hófürtű ifjú», szól, «köszöntelek!»

Hófürtű ifjú, kinek ifjuságod
 E társaság ifjú korával egy,
 S amint napod a delelőre hágott,
 Emelkedő pályája véle megy,
 E társaságé lelked hajnalfénye,
 Ezé te munkás férfiú-heved,
 S e tiszta lángot, mely szived erénye,
 Mi tőlünk, ifjú Nestor, el ne vedd!

S az elme, mely Themis fényes világát
 Terjeszti emberöltő óta, rég,
 S melynek, hirdetvén örök ifjúságát,
 Mézét epigramm-méhraj hordta szét,
 E delelő nap fenn ragyog már régen,
 Megállt s hanyatlani nem fog soha,
 Félisten-szóval ott tartá az égen
 A szeretet — ez örök Józsuah !

S így nem ünneplünk túnt, bevégzett munkát,
 De lelkes munkást lélek s sziv szerint !
 S termő leend, mit jövőnknek adunk át
 Őszöd napfényes, dús gerezdje mind !
 Az aggastyán-vezérünk ! Munkatársunk
 A férfi — s a kit hévvel ölelénk,
 A kit, munkálva, mind' e körben lássunk
 A hófűrtű ifju is a miénk !

4.

TÓTH LŐRINCZ BESZÉDE.

Mindenekelőtt legmelegebb, leghálásabb köszönetemet mondom
 e meg nem érdemlett kitüntetésért a Kisfaludy-Társaságnak, több mint
 ötven év óta kedves otthonomnak ; a társaság érdemdús elnökének, kiről
 mindnyájan tudjuk, hogy szigorúan szokott itélni, s ki mégis engemet
 anyai gyöngédséggel, kimélettel és testvéri szeretettel ítelt meg ; s a
 költőnek Várady Antal tisztelt tagtársamnak, kinek ékesszóló ajkai mé-
 lyen hatottak reám. Átveszem a megújított, az ezelőtt ötven évvel adot-
 tat felfrissítő társasági oklevelet, melyet legkedvesebb kincseim közé
 számítok s hű kegyelettel fogok őrizni s utódaim által őriztetni, csupán
 azt fájlatva, hogy ez új, fiatal oklevél engemet, annak hálás átvevőjét,
 meg nem ifjíthat és ötven év előtti korom erejébe és munkaképességébe
 vissza nem varázsolhat.

Meg kell vallanom, tisztelt és kedves társaim s barátaim ! hogy az
 ötven éves jubileumoknak — miután a betöltött ötven év hosszú folyama
 természetesen a tehetetlen, vagy legalább fáradt és kevésbé munkabíró
 öreg korba vezet, mindenkor némi melancholikus jellegük van. Nem
 lehet, hogy meg ne zendüljön az ékként megtisztelt s hálára kötelezett
 öreg ember keblében a niklai fészkekben remetéskedő Berzsenyinek, leg-
 nagyobb ódaköltőnknek, panaszos elégiája :

Már elestveledtem,
 Beborult az élet vidám álarczája.

Hasonló érzelmeknek már én magam is többször adtam, bár gyar-
lóbb alakban, s erőtlenebb szavakkal kifejezést.

Ime egy az eféle irányú *distichonok* közül, ha önök kegyesek lesz-
nek azt meghallgatni.

Emlékezet.

Száll a kifáradt nap lefelé; megnyúlnak az árnyak,
A még hátralevő út rövid, eljön az éj.
Állva határkövemen, magasáról a multba tekintek,
Es szemlét tartok képei tára felett,
Szivesen álmodom ott, — mily édes a visszatekintés! —
Múltam üdít, ha kopár a jelen és a jövő.
Élvezem ifju korom szép álmait újra örömmel,
S földertül emléken a komor esti ború.
Sok keserü bánat tűzött pályámra hegyes tört,
S csorgó vér jelölé lépteim a homokon.
Több volt mégis az ég áldása, s a sors mosolyából
Több ragyogó sugár hinte utamra derüt
S im hálát rebegek, mielőtt kihal ajkimon a szó,
S létem a nagy tenger végtelenébe merül.

Azonban az eféle öregségi jubileumoknak tagadhatatlanul melan-
cholikus jellege daczára, mi természetesebb, mint hogy a baráti szives-
ségnek melege, mely tisztelt társaim részéről irányomban e napon nyi-
latkozik, a legmélyebb hálával tölti el szívemet, s én forró köszönettel
fogadom e kitüntetést. Mert mi lehet szebb, s kedvesebb jutalom bár-
mely nemes ügyben teljesített kisebb vagy nagyobb fáradozásért, mint a
jók elismerése, az «*a bonis laudari viris*», s mi lehet boldogítóbb, mint
jó és nemes férfiak rokonszenve? — de egyszersmind lehetetlen, hogy
borongó kedélylyel ne fogadjam azt, mert ez alkalommal sorban elvonúl-
nak hű emlékezetem előtt s híva integetnek felém ama jeleseknek felejt-
hetetlen, sugárzó, repkénykoszorúzott alakjai, kik nálamnál sokkal
ifjabbak, a halál által oly korán kiragadtattak ezen körből, melynek
csillagai voltak. Mily hosszú, mily fényes sor! e társaságnak 1837-ik
évben történt megalapítása óta több mint 70 halott, kiknek sorát 1838.
aug. 24-én a szent Kőlcsey nyitja meg. A 10 alapító s az eredeti alapítók
által magukhoz vett kilencz tag közül, mióta Toldy Ferencz, a legmun-
kásabb, legmozgékonyabb s legérdemesebb, 1875. decz. 10-én elköltö-
zött, egy sem él már, s ha széjjel nézek, s a kedves családot, melyhez
50 év óta tartozom, számba veszem, mély fájdalommal kell éreznem,
hogy sokan, nagyon sokan hiányoznak belőle, s az öregségnek legszo-
morúbb, legleverőbb oldala, hogy hajdani ifjusága társait, barátait egy-

másután távozni látja, s végre már a nagy embertolongásban is, majdnem egyedül és elhagyatva érzi magát. Azok közül, kik a végzetes 1848 előtt választottak, néhány nap előtt már csupán Hunfalvy Pál s Pulszky Ferenc tisztelt barátimat láttam a társaság székein, kiknek elseje 1842-ben s másodika 1847-ben választatott. Valóban már csak hárman voltunk életben, kik a társaság első ifjúságának lázas örömeit s aggályait a most már rég elhalt úttörőkkel együtt, éreztük és íme azóta már a tiszteletre méltó Hunfalvy is elköltözött közülünk, egyike azoknak, kik fényes példát adtak, mint lehet és kell magyar tudósnak az egész tudományos világ figyelmét felkölteni s nagyrabecslését kivívni.

És ama jelesek közül is, kik az 1849-ben némaságra kárhozottat társaság felelédeése után, 1860—63-ban a társaság megfogytakozott erőinek pótlására felhivattak s bevásztattak, már csak Gyulai Pál, Szász Károly, Jókai Mór, Salamon Ferencz, Lévy József és Dobsa Lajos vannak életben, tizenhat közül hatan!! A kilépők száma egy-egy fájó seb, egy-egy lankasztó vérvesztés a társaság testén, évről-évre növekszik. — Hunfalvyn, a nagy nyelvtudóson kívül szinte csak a közelebbi napokban csatlakozott az elhunytak ama nagy és méltóságos khórusához társaságunk egyik dísze, büszkesége s fő-fő ereje, a szinpadí múzsa kedvence, Szigligeti után a legtermékenyebb szinműíró s a szinpadí hatásnak legavatottabb mestere, Sophokles és Plautus fordítója, csak 49 éves munkabíró férfi kora teljes fényben ragyogó nyarán, csak másfél évtizedes szép mult után, még szebb jövő s még dúsabb remények küszöbén, — míg én, kinek korhadó életfája már sem virágokat, sem gyümölcsöket nem ígérhet, íme itt vagyok, napjaim terhét tovább viselve agg vállakon! És valóban a Kisfaludy-Társaság összes tagjai közül csak Fáy András, Schediusz Lajos, Fábíán Gábor, Szemere Miklós, Kovács Pál, Hunfalvy Pál és az élők közt csak Pulszky Ferencz és Szabó István, Homér fordítója, értek el magasabb kort nálamnál.

Mielőtt töredékes visszaemlékezéseimet a Kisfaludy-Társaság megszűletése korából az ezelőtt 54 évvel, s azt már jóval megelőzőleg, saját szemeimmel látott Pestről, s az akkori költőkről, kegyes engedelmmel elbeszelném: még valamit kell, azon megtisztelő dicséretekkel szemközt, melyeket itt kedves jó társaim barátsága reám halmozott, röviden felmlítenem.

A hosszú korra hivatkozó jubileumnak ünneplése csak úgy bírhatna magasabb jelentőséggel, ha a hosszúra nyult életet bokros érdemek szoszorúja ékesítené, mert az öreg kor magában nem érdem, csak a jó Isten ingyen áldása s erős testalkat s talán okos mértékletesség következménye, vagy csupán csak pusztá szerencse. A római költő ismeretes szavai: «*Quam pulchrum est digito monstrari, et dicier: hic est*» igazak

lehetnek oly emberre nézve, ki azt, hogy reá ujjal mutassanak s mondják: ime ez ő! magas érdemekkel vívta ki, de arczpírtó a szerény közmunkásra, ki bár híven teljesítette csekély tehetségéhez képest kötelességét, de a társaság dicsőségéhez s fényes eredményeihez csak igen kis mértékben járulhatott. S ez alkalommal szabad legyen fiatal barátaimhoz, kik az életpálya kapujánál állanak, azzal az őszinte tanácssal fordulnom az élet alkonyából, hogy őrizkedjenek az erőt s tehetséget, melyet a természettől nyertek, legyen az bár nagy, vagy kicsiny, szétzaggatni s elforgácsolni, központosítsák törekvéseiket, tanulmányaikat s munkásságukat egy kitűzött célra, melyre magukban hivatást éreznek, hogy úgy ne járjanak, mint sokan, s ime én magam is, ki mindenféle kiterjesztve részvétemet s munkásságomat, minden téren mozogva, hol egy vagy más hazai s nemzeti érdek hivatott, egyik téren sem alkothattam valami kitűnőt. Egyazon tollból eredtek drámai kísérletek, lyrai versemények «Szívhangok», ügyvédi replikák, s védbeszédék, jogi értekezések s politikai vezérczikkék, később bírói ítéletek és ismét, epigrammákba foglalt nem hivatalos ítéletek, az élet tüneményei s az élő és halt emberek erényei s gyarlóságai felett. A mohó vágy, hogy a közügyeknek minden téren szolgáljak, sokféle tépték, szaggatták csekély tehetséget, s így egyik téren sem alkothattam magasabb becsű s maradandóbb dolgokat.

Bocsánatot, hogy a reám halmozott baráti dicsérettel szemközt, kéntelen voltam magamról szólani, a mi mindig kellemetlen feladat, és felhasználok a meg nem érdemlett dicséret terhének fejemről lehető elhárítására ez alkalmat, hogy fiatal barátaimnak egy, saját tapasztalásomból és példámból merített jó tanácsot adjak.

És most engedelmet kérek, hogy a mai napra vonatkozó feljegyzéseim s visszaemlékezéseim előadása végett a társaság olvasó-asztalát elfoglalhassam.*

* Itt megkezdette Emlékezései felolvasását, melyek az Irodalmi Közleményekben következnek.

5.

TÓTH LŐRINCZHEZ.

Ponori Thewreuk Emültől.*

A mikor összekerült két angur a régi világban,

Egyik a másik előtt elmosolyogta magát.

Igy vagyok én veled is, valahányszor verseket olvassz

Bájos hölgyeknek sokszori tapsai közt.

* Külön lapon, ki is osztott a közönség között.

Jól tudom én finom mesterségednek a nyitját :
 Nem magadét szavalod, Múza sugalja neked.
 Fölfedem a titkot, mert lelkes egy ünnepet ülünk,
 És ezen ünnepnek díszkoszorúsa te vagy.
 Szívből óhajtom, hogy boldogan éld a világot,
 S vigan szikráztatd kellemes ötleteid ;
 Szívből óhajtom, hogy számtalan évek után is
 Mint költő-augur vissza szemembe neved !

6.

TÓTH LŐRINCZ VÁLASZA

Ponori Thevrek Emilnek.

Vádolsz, hogy ropogós epigrammaim nem magam írom,
 Múza kisasszonytól vettem el én azokat.
 És gyanúsítasz, hogy rideg és pipafüstös odumban
 Ifju kaczer hölgyek látogatása zavar.
 Jó augur bajtárs ! ne hitessük el azt mi magunkkal,
 Nem vár fly vizitek nagy veszedelme reánk.
 Szép üde vad Múzsák fiatal költőkre mosolygnak
 S a kopasz ősz nagyapót nem keresik. No bizony !
 Én, ha segítség kell, hogy a bökvers jól sikerüljön,
 Éltes anyókától várom a munka segélyt.
 És ki e bölcs asszony, vén versfaragók besugója ?
 Élet s embernek mély, komoly ismerete.
 Múza-segélylyel ered szerelemdal az ifju szivekből,
 Talpra esett epigramm anyja — a megfigyelés.

7.

TÓTH LŐRINCZHEZ.

Vargha Gyulától.

Fellebbe vonta örömünk' a gyász,
 Illetni félünk a telt poharat,
 Míg ajkainkhoz ért, belé a sors
 Kétszer csöppentett ürmöt azalatt.
 Karddal kezében elesett a hős,
 S pihenni tért a bölcsnek Nesztora . . .
 Nem tudom, e nap örömnünnep-é,
 Vagy inkább a halottak gyász-tora.

De oh ne bánd, ha ünneped komoly
 S egyik kezünk könnyecskéket törül,
 Míg a másikkal koszorút fonunk,
 Derült aggastyán, homlokod körül.
 Minél nagyobb a veszteség, a gyász,
 Mi, ládd, annál forróbban ölelünk,
 S ajkunkon annál buzgóbb a fohász :
 Maradj te még soká, soká velünk !

Maradj, maradj, s a rég letűnt dicsők
 Lelkével, minket buzdíts, lelkesíts ;
 Beszélj ama nagyok küzdelmiről,
 Kiknek sorában küzdöttél te is.
 Beszélj el nekünk honszerelmüket,
 A mely jutalmat, díjt se várt, se kért ;
 Beszélj el a reményt, harczot, bukást,
 S hogy mennyi szív szakadt meg a honért.

Zendüljön hangod, mint komoly harang,
 Hirdetve a hívő kor álmait,
 És e hitetlen kor sivár zaján
 Hadd csengjen át a régi tiszta hit.
 S bár az apáknak lelke, a fiak
 Fagyos keblében, többé már nem él :
 Te csak tovább is buzdíts, lelkesíts,
 Az unokákba hátha visszatér.

8.

BEÖTHY ZSOLT BESZÉDE

a Társaság nevében, az ünnepi lakomán.

Mai ünnepünket, tisztelt társaság, két fény ragyogja be. Az egyik :
 ünnepeltünk pályája ; a másik : ennek visszaverődése : mindnyájunk
 szeretete és tisztelete iránta. Amaz eredeti világosságot egyes sugaraira
 bontani, alig tudnám ; de ünnepünknek e befejező mozzanatán fölemelt
 poharaink kristálya nem is alkalmas ilyen fénybontásra. Azonban enged-
 jék meg, hogy sugarai közül egyet kiemeljek : azt, a melyik talán leg-
 mélyebbre hat sziveinkben s legjobban érzeteti melegét. Veteránunk
 fiatal szívének szeretettel teli fogékonysága ez a sugár. A fiatal szív
 áldása, mely kegyeletesen érzi kapcsolatát az öregekkel, kiknek nyomán
 halad ; s az öreg szív áldása, mely örömet érzi kapcsolatát az ifjakkal,

kiknek hivatásuk az ő nyomában haladni, Ez az az ifjuság, mely sohasem volt éretlen, és ez az az öregség, mely sohasem lesz fanyar. Tóth Lőrincz ilyen ifjú volt Vörösmarty, Fáy, Toldy és Bajza oldalán; és ilyen öreg ma a mi tisztelő körünkben.

Az iskola, melyhez ifjú korában csatlakozott, kivált a klasszikai-ból, sőt az ő föllépése idején már ellentétbe került vele. Irodalmi elve más volt, nem ennek idealizmusa; de életfelfogása, hogy úgy mondjam: a költő szívének és pályájának erkölcsi avatása ugyanaz. A klasszikus költőé, ki vén korában is virágokkal ült ősz fürtei között, vidám mosolylyal énekelte a reggelt, a tavaszt, az élet örömeit, ifjú barátait; bölcsesége nem fosztotta meg a lélek derűjétől, az élettapasztalások fiatal lelkesedésétől. Ennek a fiatal idealizmusnak megható példái a mi vén klasszicistáink s utánok azok, a kik más eszthetikai iskolába tértek, de az ő erkölcsi iskolájokban nevedtek. Kazinczy, az öreg mester, halála előtt egy-két hónappal írja Guzmicsnak: «Nekem elevenség jutott és meleg szív s bennem együvé áll a hetvenkét esztendő öreg és a huszonhét esztendő ifjú; jól esik-e az, nem kérdem: engem ez a mindig ifjú lélek boldogít, s ti szerettek érette s az nekem elég.» Kazinczy barátja és tanítványa, Szemere Pál, a mester ismert, szólásmódján köszönti Petőfit: «Áhitattal vagyok irántad; örömsikoltásaimat jőjj hallgatni.» Új irányok, új könyvek, új emberek új örömeikkel töltik el s napjának késő húnytáig a fiatalok barátja marad. Kovács Pál nem a múltnak melancholikus emlékei, hanem a készülő, haladó jövő hitében és örömeiben hal meg. Tóth Lőrincz talán az utolsó ebből a gárdából. A mint a görög klasszikai költészet is az epigrammával, Myrinai Agathias epigrammáival halt el: az ő kedves és csipős distichonjai is a klasszikai felfogású és érzésű magyar irodalmi világnak hattyúdala.

Íme ma, öreg korában is hiven őrzi nemes hagyományait. A fiatal-ság kedvével, hitével, sőt erejével vesz részt az új Magyarország irodalmi, politikai és tudományos munkájában. Az ifjúságnak nem zord, hanem szeretettel teljes tanítója, tanítója különösen abban, a mire legnagyobb szükségünk van: a kötelesség komoly teljesítésében. Minden tette és minden szava idealizmusát hirdeti s teszi ezt a szívnek nem fogyó melegével. Ezt a meleget azoktól örökölte, kik őt, a pályakezdő ifjút, huszonkét éves korában az akadémia tagjává, egy évvel utóbb pedig a Kisfaludy-Társaság jegyzőjévé választották. Adja Isten, hogy ezt a szeretetet az ifjúság iránt, melyben a legnagyobb idealizmus van, adja át utódainak is; de még soká ragyogtassa maga például előttünk!

PÁLYÁZATI JELENTÉSEK.

(1891.)

A magyar politikai szónoklat története.

(Lukács Krisztina pályadíj.)

E feladatra csak egy pályamű érkezett. Ennek a szerzője is félreértette feladatát. A Kisfaludy-Társaságnak nem volt célja, nem is tartozik hatáskörébe, hogy irodalmunkat egy történelmi vagy épen politikai munkával gazdagítsa. Ilyennek becsét előtte csakis a művészi feldolgozás, az elbeszélés vagy jellemfestés egy-egy mintaszerű tökélye adná meg. A szónoklatot, mint művészetet tartotta szem előtt, s művelőit, illetőleg első úttörőit óhajtotta volna a feledéstől megóva látni. Ez, természetesen, a kornak melyben éltek, az eszméknek, melyek őket lekesítették s a hatásnak, melyet tettek, rövid, de világos feltüntetését, — inkább mondjuk háttérbe állítását, — nemcsak megengedhetővé, de szinte elkerülhetetlenné teszi.

A pályamű szerzője ezt a mellékes körülményt károlta fel egész erejéből, melyet, fájdalom, ki is merített, a nélkül hogy e magában véve nem könnyű feladat nagyságát csak meg is közelíthette volna.

Összeszedegette ide vonatkozó adatait mindenhonnet, de minden kritika nélkül, s az ügyes csoportosítás érzékének teljes hiányával. Egyszerű idézetekkel tölt be lapokat, s észre nem veszi sem az ismétléseket, sem az ellenmondásokat.

Jóakarát kell hozzá, hogy figyelmünket mindjárt az első szakaszok, u. m. a nagyon terjengős *Előzmények* (Grünwald Béla ismeretes munkájának kivonata) 15—84. l. s az *E kor áttekintése cz.* bevezetés 85—116. l. elolvasása után a folytatástól meg ne vonjuk, mikor majd mindenik lapja arról tett tanúságot, hogy nem «íróval», hanem az írás és a nyelv kezdetleges nehézségeivel küszködő tanulóval van dolgunk, kinek, esetleg tén szetségből elkövetett hibáit kell előbb kiigazítanunk, mintsem pensuma tartalmába behatoljunk.

Hemzsegnek az ilyfélék :

— minden gondolat — és véleményt csirájában megfojtani törekedett (t. i. a kormány) és csak önkényüket tartván irányadónak, törvénynek. A köznemes jogait elverve, csekély birtokára vonul —

Huszonöt évig tartott e harez (érti a század elejét), mely idő a francia jakobinismus kora volt, —

— a hatást nem kerülhette ki (Napoleon proclamatiója —) noha komoly eredménye nem lett.

(hogy az absolutismus —) van hivatva arra, hogy a népek jóllétét és a fejedelmek nyugalmát helyre állítani.

Angliában csillagkamarillát, X. Károly és I. Napoleon idejében udvari kamarillát, Németországban titkos tanácsot emleget, hogy elmondhassa miként e setét rideg és gyászos korszakai az emberiségnek következett reánk is.

A földesúr feltétlen ura jobbágyainak; ki van szolgáltatva minden önkényének.

Valamely mondatnak egyes számban kezdése s többesben végzése oly gyakori, hogy nem lehet többé leirási hibának, henem csak rossz szokásnak venni, mely tudva daczol a nyelvtannal. Ilyen rossz szokás a ragoknak összefoglalása, akkor is, ha más-más hangzásuak.

Még jobban sántikál az érvelés, a logika. Többnyire az állítás ismétlését veszi bizonyításnak.

A latinnal sem állunk jó lábon. Ezt az ellenzéki phrasist: armatus violat curias, így fordítja zárjel közt: fegyverek szentségtelenítik meg a nemzeti házakat. Másutt így idéz: Quot caput, tot sensus, stb.

Áttérve végre tulajdonképeni tárgyára, az egyes szónokokra, kiknek jellemzését várnók tőle, pártok szerint igyekszik ugyan csoportosítani őket, de már az elsővel az ó-conservatív Mailáthtal oly szerencsétlen, hogy apát és fiut egybeolvaszt, s nem tudni mikor beszél az idősből, mikor az ifjabból. De a kanczellár, gróf Majláth Antal is, alig egy hajszálnyira különbözik tőlük. Azután sorra veszi ezeket: Andrassy József, b. Vécsey Miklós, gr. Sztáray Albert, b. Jósika Samu, Zsedényi Eduard, Somssich Pál, b. Vay Miklós, stb. egy népies Ismeretek tára modorában szorítva pár sorba az előtte tudva levő tudni valókat. Sok híres nevet sorol még fel, nem feledve a papokat is, pl. Kopácsy és Lonovics mellett Czitvoszkyt, Ocskayt, Fogarasyt, Bezerédyt. De mind-ezeknek szónoki hivatottságáról, emlékezetesb beszédeikről, korukra gyakorolt befolyásáról még annyit se tudhatunk meg, mint valamely laptöltelékül szolgáló tárczaczikkból.

Sokkal nagyobb figyelmet szentel a szerző az ellenzék kitünőségeinek. De itt is a biografiai adatok halmazába, s a mások által rég megírottak (Szalay, Csengery, Tóth Lőrincz, Horváth M. stb.) újra leírásába merül el s egészen szem elől téveszti a kitzüött kérdés aethetikai oldalát.

Széchenyire kerülván a sor, e nagyunknak egész életrajzát adja (195—274. old.) Sok jót mond el róla, mások után; szándékosan, mint-

egy gyengéd kiméletből, mellőzve Kossuth elleni egész polemiáját. Beszédeire térve, legszebbeknek a bécs-debreczeni s vukovár-fiumei vasutak ügyében mondottakat tartja; iratairól szólva pedig azzal a felfödözéssel lep meg, hogy a *Lovakról* cz. első könyve a Felső M. O. Minerva hasábjain látott napvilágot.

Bővebben s nagy hévvel beszél ezután Wesselényiről (195—274.) felületesen érintve úgy Széchenyivel mint Kossuthal való összeköttetéseit; határozottan az általa különben «faltörőnek» nevezett politikához tartva magát.

Sorban illeszti be arczképcsarnokába jeleseinket, alig hagyva ki egyet is: de mindig a «másolatok másolatai»-nak benyomását téve az avatottabb szemlélore. A munka e része, tartalmánál fogva elég érdekes.

Aránylag keveset beszél Kossuthról, kinek föltétlen, vak imádója (456—493); legtöbbet a «Centralisták» fejezete alatt br. Eötvösről (594—673); legzsiláltabban Deákról (518—561).

Méltánylással kell kiemelnem szerző nagy szorgalmát és buzgó hazafiságát, mely talán e kísérlete szorgos kijavítására s újra átdolgozására fogja őt sarkalni; de úgy, a mint az előttünk fekszik, feladata magaslatán nem áll, s pályadíjjal ki nem tüntethető.*

Budapest, 1891. decz. 27-én.

Hozzájárultak:

Zichy Antal,

Arany László,

Tóth Lőrincz.

Mátyás királyt dicsőítő ódák.

(Bulyovszky Gyuláné díja.)

Három pályamű érkezett be, melyek közül az 1-ső és 2-dik számú minden kritikán alól van; a 3-ik számú «Márványlapokkal tetteit stb.» jeliségű ódai lendület dolgában szinten egészen szegényes és költői becse más tekintetben is csekély, de a mennyiben még sem tartalmatlan és technikára nézve is fölülmulja társait, s minthogy a pályázat szabályai a díj okvetlen kiadását rendelik: a bírálók egyhangulag a 3-ik számú pályaművet ajánlják jutalomra.**

Budapest, 1892. febr. 1-én.

Gyulai Pál,

Váradi Antal,

Endrödi Sándor.

* E jelentés következtében 1892. február 3-án a jutalom ki nem adása határozottatott.

** E jelentés alapján, az Ügyrend értelmében, 1892. február 3-án a jutalom a 3. sz. pályamunkának odaitéltetett. Szerzője, mint az 1892. február 7-én felbontott jeligés levélből kitűnt: *Kovács Zsigmond*, Kassáról.

VI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG JUTALOM-TÉTELEI.

Kihirdették 1892. február 7-dikén.

I. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1890-ről): Kívántatik a magyar politikai szónoklat története 1825-től 1849-ig bezárólag. Megjegyzetik, hogy e pályázat nem a politikai szónoklat által vezetett magyar közéletét kívánja, hanem magának a politikai szónoklat természetének, fejlődésének s legnevezetesebb képviselőinek jellemzését. Terjedelme lehet 15—20 ív. (Másodsor kitűzetett 1892 febr. 3-án.)

Jutalma a Lukács Móricz által nevének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1893 október 31-dike.

II. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1891-ről): Kívántatik Magyarország története, gyermekek és a nép számára, ezek képzéséhez szóló és felfogásához mért csoportosítással, jellemzéssel és előadásban. Tájékoztató szolgálhatnak Dickens és Guizot hasonló tárgyú és irányú művei. Terjedelme lehet 10—20 kisebb alakú nyomtatott ív. (Kitűzetett 1891 február 4-ikén.)

Jutalma a Lukács Móricz által nevének, Birly Krisztinának emlékére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1892 október 31-ike.

III. LUKÁCS KRISZTINA JUTALOM (1892-re): Kívántatik Arany János életének és munkáinak ismertetése a művelt közönség számára. (Kitűzetett 1891 február 3-dikán.)

Jutalma a Lukács Móricz által nevének, Birly Krisztinának nevére tett alapítványból 500 frt.

Benyújtásának határideje: 1893 október 31-dike.

IV. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM : Kívántatik Aeschylus Oresteia trilogiájának fordítása, az eredetinek versalakjában. (Kitűzetett 1890 február 5-dikén.)

Jutalma 500 frt.

Benyújtásának határideje : 1892 október 31-dike.

V. SZÉHER ÁRPÁD JUTALOM : Kívántatik egy regény, mely kisebb terjedelmű is lehet. (Kitűzetett 1892 február 3-án.)

Jutalma 500 frt.

Benyújtásának határideje 1894 október 31-dike.

VI. BULYOVSZKY GYULÁNÉ SZÍNМŰVÉSZNŐ JUTALMA : Kívántatik egy óda a magyar nemzet ezredéves ünnepére. (Kitűzetett 1892 február 3-dikán.)

Jutalma 200 frt.

Benyújtásának határideje : 1893 október 31-dike.

VII. SOMOGYI DEZSŐ JUTALOM : Kívántatik egy prózában írt, rövidebb dialog valamely széptani kérdéstről. (Kitűzetett 1892 február 3-dikán.)

Jutalma 200 frank aranyban.

Benyújtásának határideje 1893 október 31-dike.

*

A pályamunkák idegen kézzel, tisztán és olvashatólag másolva, bekötvé, lapozva, a szerző valódi nevét rejtő lepecsételt, jelmondatos levél kíséretében, a fenn kitett határideig a Társaság titkárához (Arany János utca 1. sz.) küldendők.

Megjegyzendő, hogy, a Bulyovszkyné-jutalom kivételével, mindegyik pályadíjért versenyző munkák közül csak az nyerhet jutalmat, mely nem csupán aránylag jobb a többinél, hanem a melynek önálló bece is van.

A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak. A Társaság fentartja magának, hogy azokat Evlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha szerzőjük egy év lefolyása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül közrebocsáthassa.

A pályaművek kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

VII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

NEGYVENÖTÖDIK KÖZÜLÉSÉNEK TÁRGYAI.

1892. évi február hó 7-dikén.

1. *Gyulai Pál* elnöki megnyitó beszéde.
  2. *Beöthy Zsolt* titkári jelentése a Társaság lefolyt évéről.
  3. *Drága föld, költemény, Szász Károly* rendes tagtól.
  4. A nemzeti géniusról, *Rákosi Jenő* rendes tagtól.
  5. A hős özvegye, *költemény, Bartók Lajos* rendes tagtól.
  6. A táblabíró intendáns, *Szigeti József* rendes tagtól.
  7. *Vargha Gyula* másod titkár jelentése az 1891-ik évi pályázat eredményéről.
  8. Az új pályakérdések kihirdetése.
  9. Elnöki zárszó.
-

VIII.

KÖZLEMÉNYEK

A KISFALUDY-TÁRSASÁG 1890/1. ÉVI JEGYZŐKÖNYVEIBŐL.

2. Olvastatik Jovánovics János lev. tag levele, melyben arról értesít, hogy Madách Ember tragédiájának szerb fordítását, hálából negyven éves írói jubileuma alkalmából rendezett ünnepélyért, a Társaságnak ajánlotta s egyszersmind könyvtára számára díszkiadásban megküldi.

Köszönettel vétetik tudomásul.

8. A magyar iparművészeti társulat megkeresésére felhatalmaztatik az elnökség, hogy Arany Jánosnak a társulat által bronzba öntetett s megtekintésre elküldött mellszobrát 50 frton a költségvetés kiadási rovata XIV. címének terhére vásárolja meg.

9. Szigeti József r. tag indítványozza, hogy Kisfaludy Károlynak a kerepesi úti temetőben felállított síremléke, a dicső emlékü halotthoz s a nevét viselő Társasághoz méltóbbá: nagyobbá és díszesebbé alakíttassék át.

Az indítvány a jövő évi közülés elé terjesztendő s az elnökség megbíztatik, hogy annak idején úgy a síremlék állapotára, mint átalakításának módjára és költségeire nézve előterjesztést tegyen. (A Kisfaludy-Társaság 1891. febr. 25-iki rendes felolvasó ülésének jegyzőkönyvéből.)

12. Titkár jelenti, hogy a könyvkiadó bizottság f. hó 15-iki ülésében az alapító tagok közül három évi cyklusra a következőket választotta meg a bizottság tagjaivá: Csapó Vilmos, Görgy István, Grünwald Béla, br. Kemény János, Szontagh Pál és Wahrmann Mór urat.

Tudomásul vétetik.

13. Eördögh Dániel úr beküldte a Társaság számára *Tündérsíp* cz. költeményét.

Köszönettel vétetik.

14. Titkár jelenti, hogy a szatmári Kölcsey-bizottságtól küldött gyűjtő-íven a Társaság tagjai közt 26 frt gyűlt össze, mely a bizottságnak elküldetett.

Tudomásul vétetik.

16. Elnök ezután zárt ülést hirdetvén, titkár bemutatja Debreczen város polgármesterének meghívását gr. Zichy Géza írói és művészi 25 éves jubileumának ünnepélyére.

A társaság képviselésére Váradi Antal r. t. kéretik fel.

17. Titkár fölemlíti, hogy az idén Tóth Lőrincz r. t. társasági tagságának 50 éves jubileumát éri meg s fölkéri a Társaságot ennek megünneplésére.

Az októberi ülésben a jubilaris tagnak díszoklevél fog át-nyújtatni, az elnök üdvözlő beszéde mellett.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. márczius 18-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

24. Titkár felolvassa a vallás- és közoktatásügyi miniszterium leiratát, melyben a Társaság újra választott elnökét Gyulai Pált és másodelnökét Szász Károlyt újabb három évre megerősíti.

Örvendetes tudomásul vétetik.

26. Pulszky Ferencz úr, a nemzeti múzeum igazgatója a közoktatásügyi miniszterium meghagyásából Kisfaludy Károly négy tájképet letét gyanánt átküldi a Társasághoz.

A közoktatásügyi miniszteriumhoz köszönő-levél, a múzeumi igazgatósághoz a letétről elismervény küldetik.

27. Eperjessy István, fővárosi tanító úr Tompa Mihály egy rövid levelét küldi meg a Társaságnak.

Köszönettel vétetik.

29. Végh Arthur úr, kir. ítélő táblai bíróvá nevezetvén ki, lemond a Társaságnál viselt ügyési tisztéről.

A Társaság Végh Arthur urnak több éven át nagy buzgósággal végzett ügyési működéséért jegyzőkönyvileg köszönetét fejezi ki s ugyanerről levélben tudósítja.

41. Azon hír kapcsán, hogy a kerepesi úti temető egy része, hol több író holtteste is nyugszik, meg fog szünni.

Szigeti József r. t. megbizatik, hogy a dolog mibenléte iránt tudomást szerezzen és a jövő ülésen jelentést tegyen.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. április 29-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

46. A győri Kisfaludy-szobor-bizottság értesíti a Társaságot, hogy a szobor elkészítésére nézve Mátray Lajos szobrászszal szerződött s a minták megbírálására egy bizottságot kért fel, kérvén a Társaságot, hogy e bizottságba a maga részéről is küldjön ki egy tagot.

A Társaság Beöthy Zsolt titkárt kéri fel a bizottságban való részvételre.

47. Az akadémia f. hó 10-ki ünnepélyes közülésére a Társaság meghivatván, elnöksége által képviseltette magát.

Tudomásul vétetik.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. május 27-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

56. Darvay Kálmán úr beküldte a Kisfaludy Sándor alapította sümeghi casinónak 50 éves évfordulójára megírt történetét.

Köszönő levél megy.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. június 17-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

64. Olvassatik Jones Henriknek, akadémiank kültagjának levele, melyben a Társaságot arról értesíti, hogy a magyar népmeséinkből általa angolra fordított és közelebről megjelenendő gyűjteménynek egy példányát el fogja küldeni ajándékba könyvtárunk számára.

Az elnökség megbíztatik, hogy az ajándék megérkezte után fejjeze ki köszönetét Jones Henrik urnak.

66. Bemutattatik Cassone József lev. tag ajándékából, Petőfi felhőinek általa kiadott olasz fordítása.

Köszönettel fogadtatik.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. szeptember 30-iki ülésének jegyzőkönyvéből.)

82. Titkár felolvassa a M. T. Akadémia elnökének levelét, mely szerint az Akadémia palotájának földszintjén levő Kisfaludy-terem helyett az első emeleten enged át egy szobát a Társaság könyv-, irat- és ereklyetára számára.

Köszönettel vétetik.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. október 28-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

91. Elnök az ülést következő beszéddel nyitja meg :

Tisztelt Társaság! E rendkívüli ülésre azért híttam össze önöket, hogy hivatalosan bejelentsem Csiky Gergely tagtársunk és másodtitkárunk halálát. Sokszor teljesítettem már ily szomorú kötelességet, de ritkán annyi fájdalommal, mint most. Baráti kötelekek csatoltak az elhunythoz, egymás szomszédságában laktunk, ugyanegy tájékon nyaralva, gyakran utaztunk együtt s a folyóiratnak, a melyet szerkeszték, ő volt egyik legbuzgóbb és legjelesebb dolgozótársa. De én, a ki barátaim és szívem szerettei közül már annyit elvesztettem, talán könnyebben türetem a csapást, mint más. Azonban ki pótolja Társaságunk és irodalmunk veszteségét? Csiky épen akkor tűnt fel, egy pár kísérlet után akkor kezdett erőteljesebben fejlődni, midőn Szigligetit már elvesztendő voltunk. A harminczas években Kisfaludy Károly nyomába Szigligeti lépett, a hetvenes években Szigligeti nyomába Csiky. E század elejétől e század végeig e három költő volt a legkifejezőbb képviselője drámairodalmunknak s legfőbb támasza színházainknak. Es méltán kérdezhetjük: ki lép ürrült nyomába? E kérdés kifejezi irodalmunk egész veszteségét s épen azért engedjék meg önök, a kik osztoznak e veszteség érzetében, hogy a következő indítványokat terjeszszem jóváhagyásuk alá :

I. Fejezzük ki veszteségünket jegyzőkönyvileg, intézzünk részvétiratot az elhunyt özvegyéhez.

II. Küldjünk ravatalára koszorút, jelenjünk meg temetésén testületileg s kérjük föl titkárunkat, hogy a koporsónál néhány búcsúsózt intézzen az elhúnythoz nevünkben.

III. Festessük le az elhúnyt arcképét teremünk számára.

Szász Károly m. elnöknek azon megjegyzése után, hogy emlékezésed tartásáról a Társaság valamelyik későbbi ülésén fog gondoskodni.

Az elnök összes indítványai egyhangulag elfogadtatnak.

92. Arany László r. t. azt az indítványt terjeszti elő, hogy Csiky Gergely emlékének méltó megörökítése végett indítson a Társaság gyűjtést, úgy saját tagjai, mint a nagy közönség körében egy Csikynek állítandó plastikai emlékre, mely valamely, a nagy közönség által látogatott középületben lenne elhelyezendő, s szólítsa fel egyszersmind a nemzeti színház intendánsát, hogy az emlék költségeinek fedezéséhez egy színházi est jövedelmének átengedésével járuljon hozzá.

Az indítvány elfogadásával határozatba megy, hogy a Társaság egy Csiky Gergelynek emelendő s egyelőre az akadémia palotájában elhelyezendő plastikai emlékre gyűjtést indít. A gyűjtés megindítására és vezetésére, nemkülönben az egész emlék tervezésére és kivitelének eszközzésére Zichy Antal elnöke alatt bizottság küldetik ki, melynek tagjai: Arany László, Beöthy Zolt, Rákosi Jenő és Keleti Gusztáv r. tk. E bizottság intézkedéseit jóváhagyás végett a Társaságnak időről-időre bejelenti. A gyűjtött összegek kezelésére egy a Társaság nevére nyitandó külön számlán a M. földhitelintézetet kéretik föl.

93. Váradi Antal r. t. indítványozza, hogy a Társaság a színi akadémiában a dramaturgia és lélektan, mint a Csiky által kitűnő sikerrel tanított tárgyak terén legnagyobb haladást tanúsító növendékek jutalmazására évi 50 frttal egy Csiky-ösztöndíjat alapítson.

Az indítvány az emlékmű ügyében kiküldött bizottsághoz utasíttatik tárgyalás, illetőleg véleményes javaslatétel végett.

94. Tóth Lőrincz r. t. kérésére elhatároztatik, hogy a folyó hó 25-ikére kitűzött jubileumi ünnepély, tekintettel a gyászos eseményre, decz. 2-ikára halasztatik s a Társaság november havi rendes ülését sem tartja meg.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. november 25-iki rendkívüli ülésének jegyzőkönyvéből.)

104. Titkár a Társaság legutóbbi veszteségét a következő szavakkal jelenti be:

Örömünk nyilatkozását, melylyel egy érdemekben megöszült társunk ötven éves jubileumát megülni készültünk, ismételve elhallgattatta a sors, mely előbb Csiky Gergelyt, majd utóbb november 30-kán Hunfalvy Pált ragadta ki soraink közül. Nemesak egy nagy névvel lettünk szegényebbek,

de egy nagy erővel is, mely míg a magyar összehasonlító nyelv- és szep-tudományak általa alapított iskolája sűrű sorokban dolgozott lábainál, a nemzeti munka nehezét és javát ő maga hordta nyolczvan éves vállain. Fél-századnál hosszabb időn át egész nemzeti életünkre nagy fontosságú kérdések megoldásán fáradozott, megoldásán népünk és nyelvünk eredetének s bezonyításán annak, hogy e földnek itt legősibb jogon mi vagyunk urai. E hosszú pályának, mely a magyar tudomány történetének mindenkor büszkesége marad, első eszményei, a görög klasszikusok, vezették társaságunkba. Tiszta, önzetlen, kitartó lelkesedését ezeknek köszöni. Mint nagy alapítóinknak, Vörösmartynak, Bajzának, Toldynak ifjú barátja s az Atheneum dolgozótársa magyarázta Tukidydest és fordította Platót. Régi Evlapiaink harmadik kötetében tette közé Aristoteles Poetikájának fordítását 1842-ben, mikor Társaságunk tagjává választatott. Mindnyájan tudjuk, hogy úgy szólván élete legutolsó napjáig mily buzgó és lelkes munkatársunk volt. Pályájával részletesen foglalkozni másnak lesz feladata; csak élete két utolsó harczát legyen szabad megemlítenem. Híven magához, híven két eszményéhez: a görög műveltséghez és a magyarsághoz: e kettőért vívta utolsó küzdelmét. Félt, hogy a görögség lelkével a műveltség lelke röppen el közoktatásunkból s hevesen küzdött mellette. Küzdött a nemzetiségek hamis történetírása s doktrínái ellen s a művelt világ előtt a mi részünkre és jogunk részére nyerte meg a harczot. Aldás emlékére!

A Társaság elhatározza, hogy jegyzőkönyvileg fejezi ki részvétét s egyúttal Hunfalvy Pál özvegyéhez részvét-iratot intéz.

113. Titkár jelenti, hogy a Kisfaludy-Társaság által hirdetett pályázatokra, október 31-éig következő művek érkeztek be:

a *Lukács Krisztina-jutalomra* («A magyar politikai szónoklat története 1825—1849») egy mű, jeligeje: «A munka erény, boldog és szerencsés, kinek tulajdona»,

a *Bulyovszky Gyuláné jutalmára* pedig (Mátyás király emlékeztét dícsőítő oda) három pályamű ú. m. .

1. «Mátyás király» jelige: «Mátyás király, királyaink királya.»

2. «Mátyás királyról» jelige; «Szeresd hazádat.»

3. «Mátyás király emlékezete» jelige: «Márványlapokra tettök-tet stb.»

A pályaművek kiadattak bírálatra, jeligés leveleik pedig a Társaság pecsétjével lepecsételve őriztetnek.

Tudomásul vétetik.

114. Elnök előterjeszti, hogy a Társaságnál négy rendes és két levelező tagsági hely van üresedésben s kérdi: fenn akarja-e tartani a Társaság ezúttal is a szokásos egy helyet.

Határozatba megy, hogy úgy a rendes, mint a levelező tagsági helyek közül egy-egy betöltetlenül hagyatik.

115. Arra a kérdésre, hogy hány hely töltsék be, Vadnai Károly r. tag előbb tájékoztató eszmecserét kíván, s miután a jelenlevő tagok részéről, mint eddigi irodalmi működésüknél fogva nagyon figyelemre méltó tehetségek szóba hoztak: Ambrus Zoltán, Hegedüs István, Her-

czeg Ferencz, Jakab Ödön, Kozma Andor, Rákosi Viktor, Szabolcska Mihály és Tóth Béla, a levelező tagságra pedig de Gubernatis és Spóner Andor,

a Társaság elhatározza, hogy a fentartott helyen kívül mind a három rendes tagsági hely betöltessék, valamint egy levelező tagsági hely is.

117. Elnök jelenti, hogy a megüresedett másodtitkári állás teendőinek ideiglenes ellátásával Vargha Gyula rendes tagot bízta meg.

Tudomásul vétetik.

(A Kisfaludy-Társaság 1891. december 16-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

121. Titkár jelenti, hogy a magyar természettudományi társaság ötven éves jubileumán, melyre a Kisfaludy-Társaság is meghivatott, társaságunkat az elnök és a titkár képviselte.

Tudomásul vétetik.

128. A zárt ülésen titkár előadja, hogy dr. Sebestyén Gyula a Társaság megbízásából a dunántuli népköltés felkutatása érdekében tett útjáról előleges jelentést terjesztett be. A gyűjtéssel készen van, de a rendezés s az egyes daraboknak az eddig megjelent gyűjtemények darabjaival való összehasonlítása hosszabb időt kíván, úgy hogy az egész gyűjteményt csak a f. évi május hóban bocsátja a Társaság rendelkezésére.

Tudomásul vétetik.

130. Január 1-ig a következő tagajánlások érkeztek be :

rendes tagnak ajánlja Vadnay Károly : Herczeg Ferenczet és Murai Károlyt ; Degré Alajos : Jakab Ödönt ; Berczik Árpád : Rákosi Viktort ; Abonyi Lajos : Almási Tihamért, Petelei Istvánt, Szabolcska Mihályt ; Zichy Antal : Kozma Andort ; Bartók Lajos : Ambrus Zoltánt, Jakab Ödönt ; ifj. Ábrányi Kornél : Ambrus Zoltánt ; Szász Károly : Hegedüs Istvánt, végre Beöthy Zsolt : dr. Passteiner Gyulát.

Levelező tagnak ajánlja Szász Károly : Hermann Antalt, Zichy, Antal : Spóner Andort.

A tagajánlások szabályszerűnek találtatván, tudomásul vétetnek.

134. Beöthy Zsolt titkár, hogy a Kisfaludy-Társaság a nemzeti műveltség érdekében a nagy közönségre minél kiterjedtebb és minél állandóbb hatást gyakoroljon, a % alatt csatolt három indítványt terjeszti be.

A Társaság az indítványokat élénk helyesléssel fogadja s beható eszmecsere után elhatározza, hogy mielőtt érdemileg tár-

gyalná, egy hetes bizottsághoz utalja, mely részletes véleményt fog rólok adni. A bizottság tagjaivá kijelöltettek az indítványtevőn kívül a két elnök, továbbá Arany László, Heinrich Gusztáv, Váradi Antal és Zichy Antal rendes tagok.

Az indítvány szövege a következő:

Három indítványt van szerencsém a Társaság elé terjeszteni, melyeknek mindegyike az Alapszabályaink által kitűzött cél irányában s ott kijelölt működési körünk keretében mozog.

A Kisfaludy-Társaság Alapszabályainak 1. §-a széptudományi intézetünk céljául «a magyar szépirodalom emelését s általában a műzés nemességét» jelöli meg. E cél valósítása végett Társaságunk jelenleg pályázatokat hirdet, szépirodalmi és széptani műveket ad ki alapítói illetményekül s ezeken kívül is, havi ülésein vegyes felolvasásokat tart s a működése körébe eső tudományos kutatásokat támogatja. Az eredmény, melyet ezekkel az eszközökkel eddigelé elért: bizonyára senki által nem kicsinyelhető. Munkássága kapcsolatos újabb költői és széptani irodalmunknak minden, igazán becses jelenségével. Távrolról sem az eredmények keveslése vezet engem tisztelettel bemutatandó indítványaimban, hanem figyelembevételre irodalmi és összes művelődési viszonyaink nagy átalakulásának a harminczkét év előtti állapotokhoz képest, mikor Társaságunk működésének jelenleg is érvényben levő programját megállapította. Mai viszonyaink, az én szerény véleményem szerint, mindenesetre kívánatosabb teszik, hogy Társaságunk, az eddiginél lehetőleg rendszeresebb munkálkodással egyenesen és közvetlenül a nagy közönségre, annak minél szélesebb rétegeire, nemzeti műveltségünk érdekében, minél behatódóbb, minél kiterjedtebb és minél állandóbb befolyást igyekezzék gyakorolni. Az «irodalompártolók» vagy «irodalombarátok» kis köre, melyet újjalakulása idején szem előtt tartott, akkori értelmében és jelentőségében nincs többé. Hála istennek, megértük az időt, hogy az irodalom, akár könyv, akár hírlap alakjában, immár az egész nemzetre hathat. Új helyzetét fel kell használnia s új eszközöket keresnie Társaságunknak is, melynek művészi és nemzeti feladata nem szorítkozhatik az egykori kis körre, hanem ki kell terjeszkednie az egész művelt nemzetre, első sorban a főváros magyarrá lett lakosságára és az iskolák ifjúságára.

Azt hiszem, nem szorúl bővebb fejtegetésre, hogy mily jótékony és nevezetes eredménynyel járna, ha sikerülne Társaságunknak, a legnemesebb erkölcsi és művészeti célokat szolgáló működésével, bensőbb és állandóbb kapcsolatba lépni körülbelül háromszáz alapítónkon s havi üléseinknek nyolczvan-száz vendégén kívül a tágabb értelemben vett nagy magyar közönséggel. Művelődésünk egész fejlődésére rendkívüli haszonnal járna, ha a Társaság, a rendelkezésére álló szellemi és anyagi erővel, tekintélyvel és befolyással, közönségünk irodalmi és művészeti ismereteinek kiegészítését, rendezését, nézeteinek tisztázását, megigazítását, ízlésének nemességét, fejlesztését, tudatossá emelését, szóval egész æsthetikai művelődését, tervszerű és kitartó munkássággal vezetné. Mily jelentékeny, messze kiható szolgáltatott tenne annak a nagy célnak, hogy különböző foglalkozású és állású művelt osztályaink egyetlen és értékes nemzeti műveltség közösségében egyesüljenek!

Havi üléseink előadásai jelenleg többé-kevésbé véletlenül kerülnek össze a Társaság egyes tagjainak buzgóságából, tekintet nélkül arra, hogy bizonyos időben egy-egy irodalmi vagy művészeti kérdés fejtegetése épen alkalmoszerű, a közlés útbaigazítása kívánatos volna s annál az érdeklődésnél fogva, mely az illető kérdést kíséri, épen lehető is. Azután előadásaink, a költőiket nem tekintve, többnyire töredékesek is, melyek egy-egy filozófiai vagy történeti problema megoldásáról foglalkoznak. Kétségkívül

első sorban helyökön vannak az ilyenek Társaságunkban; de töredékességökben, rövidségökben egy-egy részletkérdésre szorítkozásukban s szakszerű álláspontjuknál fogva kevésbé alkalmasok amaz ismeretterjesztő, művelő, általánosabban instruáló hatás kifejtésére, melyre Társaságunknak, működése költői és tudományos oldala mellett, szintén törekednie kellene. Havi üléseinken ezt a tervszerűbb működést a viszonyok mai fejlődése nagyon nehezzé teszi. Íróink ideje egyre jobban és jobban igénybe van véve; műveik mind több helyen, mind kedvezőbbben és gyorsabban értekezíthetők; üléseink tárgyainak tervszerűbb megállapítása egyre több akadályba ütközik.

Kiadványaink meghatározásánál is körülbelül ezek a nehézségek állanak utunkban. Kiadóink, hírlapjaink, folyóirataink nagyobb tiszteletdíjakat fizethetvén, jó eredeti költői és szépprózai munkákhoz nehezen juthatunk. Ily viszonyok között kitűnő külföldi munkák fordításai mellett, melyek kiváló fontosságát készségesen elismerem és sorozatuk folytatását melegen ohajtom, kívánatosnak tartanám, ha a Társaság gondolna széptani, irodalom- és művészettörténeti irodalmunk amaz óriási hézagainak tervszerűbb és gyorsabb betöltésére, melyek mindnyájunk előtt ismereteseek. Értem a hazai és külföldi nevezetesebb írók és művészek életének és működésének, a magyar és világirodalom legkitűnőbb műveinek és legkiválóbb korszakainak, a legfontosabb széptani kérdéseknek népszerű fejtegetéseit, ismertetéseit. Ma nem vagyunk képesek ifjaink, nőink, nagy közönségünk kezébe Petőfiéink, Aranyéink, Shaksperének, Dantének egyetlen életrajzát adni; nem, legérdekesebb műemlékeinknek és mű-gyűjteményeinknek, pl. az országos képtárnak egyetlen ismertetését; nem, a magyar költészet és művészet fejlődésének bármily vázlatos feldolgozását. Még eddig rá sem gondoltunk, hogy a mi kulturális viszonyaink között sokszorosan indokolt lenne tehetségünk szerint követnünk a külföldi irodalmakat abban az egyre fokozódó törekvésökben, hogy izlés és értelemmívelő olvasmányok nyújtásával egészítsék ki az iskolai képzést s a legszélesebb körökben vezéreljék és nemesítsék az élet benyomásait.

Az előrebocsátottak alapján bátor vagyok a következő három indítványt terjeszteni a tisztelt Társaság elé:

1. Mondja ki a Társaság, hogy havi ülésein kívül évenként a legalkalmasabb téli időszakban sorozatos előadásokat rendez, melyeknek nyolcz-tíz előadásból álló egy-egy sorozata régibb vagy újabb irodalmunknak valamely nevezetesebb korszakát vagy kiválóbb alakját a mivel férfi és női nagy közönség számára összefüggőleg ismertetné. E célra illő tiszteletdíj mellett, adjon megbízást ciklusról ciklusra egy-egy kiváló szakembernek akár saját tagjai, akár a kivüle álló írók közül. Az előadások egész intézménye, a Társasággal való kapcsolata jeléül, *Kisfaludy-esték* nevet viseljen.

2. Mondja ki a Társaság, hogy kiadványai eddigi sorozatának fenntartásával a nagy közönség számára egy vállalatot indít meg, melynek feladata a magyar és külföldi irodalmak és művészetek kiváló alakjainak, műveinek és korszakainak, nemkülönbén a széptan, irodalmi és művészeti elmélet legfontosabb tárgyainak népszerű és tanulságos ismertetése, melyekből élvezetet és okulást merithessen az érettebb tanuló-ifjúságtól kezdve az egész olvasó közönség. E munkák ép azért ne legyenek a szó szorosabb értelmében vett tudományos kézikönyvek, hanem a tudós kutatások eredményein alapuló, helyes szempontokból kiinduló, jól megírt és tanulságos olvasmányok. Mintául szolgálhatnának a hasonló, nagy számú angol, francia és német vállalatok: a Morley-féle: *English Men of Letters*, Faguet vállalatai: a *Classiques Populaires* és a *Moralistes* és *Politiques*, a *Grands Ecrivains* stb. Megjelenhetnék évenként négy-hat kötet, egyenkint nyolcz-tíz ívnyi terjedelemben. Ára a lehető legolcsóbbra szabhatnék. Neve: *Kisfaludy-könyvtár*.

3. Mondja ki végül a Társaság, hogy a művészeti és irodalmi életünkben fölmerülő nevezetesebb jelenségek alkalmával ezekről külön tájékoztató előadásokat rendez a nagy közönség számára. Ilyenek például: egy-egy klasszikus antik vagy modern dráma első előadása, a színházainkban rendeztetni szokott történeti ciklusok, egy-egy remek zenemű bemutatása, valamely nevezetesebb képzőművészeti alkotás vagy kiállítás, a milyen legközelebb az egyiptomi arczképeké volt. A Párisban régóta divatos tájékoztató előadások mintájára, Társaságunk is tartasson illő tiszteletdíj mellett, idejében ily nemű magyarázó felolvasásokat, melyek bizonyára nagyban hozzájárulnának, hogy az említettem előadásokból és kiállításokból közönségünk teljesebb élvezetet és maradandóbb tanulságot merítsen.

E három indítványom megvalósítására nézve azt gondolnám legcélszerűbb eljárásnak, ha a Társaság választana két bizottságot, mindegyiket három taggal, mely bizottságok egyike a Kisfaludy-könyvtár, másika a Kisfaludy-esték ügyét teljes fölhatalmazzással vezetné, úgy azonban, hogy eljárásáról a Társaságnak időről-időre jelentést tenne.

Társaságunk anyagi helyzete immár megengedi működésének illetlen kiterjesztését. Meg vagyok győződve, hogy általa oly szolgálatot tenne nemzeti művelődésünk ügyének, melyet ő végezhetne legjobban, s a melyet ennél fogva kötelessége is végezni.

Budapesten, 1892. jan. 24.

Beöthy Zsolt.

135. Heinrich Gusztáv r. tag kívánatosnak tartaná, ha a Társaság Évlapjai is e bizottság figyelmébe ajánlatnának, mert azok szintén reformra szorúlnak.

A Társaság a két különböző kérdést nem akarja összekötni; az Évlapok tárgyában külön indítvány teendő.

(A Kisfaludy-Társaság 1892. január 27-iki havi ülésének jegyzőkönyvéből.)

3. A jutalmat nem nyert pályamunkák jeligés leveleinek elégetésére elnök Bereczik Árpád és Bartók Lajos r. tagokat kéri fel.

Az elégetés megtörtént.

4. A Bulyovszkyné-jutalomra hirdetett pályázat eredménytelensége folytán Endrődi Sándor r. t. indítványt nyújt be, melyben két tag kiküldetését kéri azzal a megbízással, eszközöljék ki az alapító művésznőnél a pályázat szabályainak megváltoztatását, hogy a Társaság ne legyen kénytelen irodalmi színvonalon nem álló pályamunkákat jutalmazni. Indítványozza továbbá, hogy jövőre csak oly alapítványok fogadtassanak el, melyek a Társaság magasabb irodalmi céljaival ellentétben nem állanak.

Hosszabb vita után az elnökség megbíztatik, hogy a pályázat szabályainak megváltoztatása iránt lépjen érintkezésbe az alapító művésznővel. Az indítvány második része azonban, mely a Társaság elhatározási szabadságát a jövőre nézve meg akarja kötni, egyhangúlag elvetetik.

9. Elnök 28 rendes tag jelenlétét konstatálván, a tagválasztás megkezdését kimondja.

Beadatott összesen 28 szavazat, s a betölthető három rendes tagsági helyre ajánlottak közül kapott :

Kozma Andor	12	szavazatot
Pasteiner Gyula	12	„
Jakab Ödön	11	„
Hegedüs István	10	„
Szabolcska Mihály	9	„
Ambrús Zoltán	8	„
Rákosi Viktor	5	„
Herczeg Ferencz	4	„
Petelei István	2	„
Almási Tihamér	1	„
Murai Károly	1	„

Miután abszolút többséget egy jelölt sem nyert, a szavazatok számának sorrendjében — sors döntvén a két legtöbb szavazatot kapott jelölt között — megkezdődött a második szavazás s esett :

Kozma Andorra	12	igen	16	nem
Pasteiner Gyulára	12	„	16	„
Jakab Ödönre	12	„	16	„
Hegedüs Istvánra	11	„	16	„
Szabolcska Mihályra	8	„	19	„
Ambrús Zoltánra	12	„	15	„
Rákosi Viktorra	10	„	17	„
Herczeg Ferenczre	7	„	20	„
Petelei Istvánra	9	„	18	„ 1 üres
Murai Károlyra	3	„	24	„ 1 „
Almási Tihamérra	6	„	20	„ 2 „

Az abszolút többséget a második szavazásnál szintén nem nyervén el egyik jelölt sem,

a három rendes tagsági hely be nem töltetik.

Az egy levelező tagsági hely betöltésére 28 szavazat adatott be és pedig :

Spóner Andorra	14
Hermann Antalra	7,

azonkívül 7 üres szavazat. Az abszolút többséget tehát egyik ajánlott sem nyervén meg

a levelező tagsági hely üresen marad.

11. Elnök a könyvkiadó bizottságba, a Csiky Gergely halála folytán megüresedett helyre, mint megválasztott másodtitkárt Vargha Gyulát ajánlja.

Megválasztatott.

12. Titkár előterjeszti Szigeti József r. tagnak már korábban tett, de a közgyűlés illetékessége elé tartozó indítványát, Kisfaludy Károly síremlékének megújítása, illetőleg monumentálisabbá tétele tárgyában.

Az indítvány elvben elfogadtatik s utasíttatik az elnökség, hogy lépjen érintkezésbe Szigeti József r. taggal és egy szakemberrel s terjeszzen elő részletes javaslatot és költségvetést.

13. Még egy indítvány utaltatott a közülés elé, Csiky Gergely arcképének lefestetése. Az ülés az ügyrend értelmében titkos szavazással döntött s a beadott 19 szavazat közül 18 igenlő szavazattal

Csiky Gergely arcképének lefestése határozatba megy.

14. Gróf Zichy Géza rendes tag a nemzeti színház részéről felajánlja a Társaság arcképesarnoka számára Szigligeti Ede arcképét.

Az ajánlat köszönettel és zajos éljenzéssel fogadtatott.

15. Titkár felolvassa a gazdasági bizottság jelentését az 1891. évi zárszámadásról.

Tudomásul vétetik s a fölmentvény az 1891. évre úgy a társaság pénztárnokának, a magyar földhitelintézetnek, valamint a kézi pénztárt kezelő titkárnak megadatik.

Ugyancsak a gazdasági bizottság javaslatára két vagyon-talanul elhalt alapító, Kolozsvári Miklós és Ságh József neve az alapítók sorából töröltetni s a Társaságnak velük szemben fennálló tőke- és kamatkövetelése leíratni határoztatik.

16. Felolvastatik az 1892. évre előirányzott költségvetés, mely 8379 frt 51 krajczár bevételt, 7780 frt 52 kr. kiadást és 598 frt 99 kr. pénztári maradványt mutat.

Elfogadtatik úgy egészben, mint részleteiben.

18. Elnök előterjesztést tesz az ünnepélyes közülés tárgysorozatáról s jelenti, hogy Bartók Lajos r. tagnak felolvasásra benyújtott költeménye élő egyén (egy általánosan tisztelt urnó) nevét viseli címében s minthogy eddig a Társaság ünnepélyes ülésein élő egyénéről, különösen a név megnevezésével, verset nem olvastak fel, tekintettel az eddigi gyakorlat által szentesített szokásra, kéri e tárgyban az ülés határozatát. Hosszú vita után

az ülés kimondja, hogy az eddigi gyakorlatot, mely szerint élő személyekről, azok megnevezésével, az ünnepélyes közületeken felolvasást tartani nem lehet, továbbra is érvényben kívánja hagyni. Bartók Lajos költeményével szemben azonban, minthogy szerző a cím megváltoztatásába készségesen beleegyezett, határozathozatal szükségére nem forog fenn.

(A Kisfaludy-Társaság 1892. február 3-iki tagválasztó közülésének jegyzőkönyvéből.)

IX.

A Kisfaludy-Társaság 1892-diki költségvetése és vagyonállása.

I. Bevételek.

1. Pénztári maradvány 1891-ről	1979	frt 51	kr.
2. Értékpapírok szelvényeiből	5200	«	— «
3. Alapítványok kamatai	450	«	— «
4. Hazai Első Takarékpénztártól	200	«	— «
5. Franklin-Társulattól tiszteletdíjra (Alapítói könyvilletmény)	200	«	— «
6. Evlapok XXVI. kötetéből s a régiekből	50	«	— «
7. Szemere Pál munkáiból	100	«	— «
8. Lukács Móríc munkáiból	100	«	— «
9. Folyó számla kamataiból	100	«	— «
Összesen:	8379	frt 51	kr.

II. Kiadások.

1. Értékpapírokban tőkésítésre	1500	frt —	kr.
2. Titkár fizetése	800	«	— «
3. Másodtitkár fizetése	300	«	— «
4. Ügyész költségeire	100	«	— «
5. Pénztárnok tiszteletdíja	60	«	— «
6. Özv. Greguss Ágoston bold. férjének alapítványa után illető kamatjarandóság	525	« 52	«
7. Szolgák fizetése és jutalmazása	120	«	— «
8. Ünnepeles közlés költségei	75	«	— «
9. Evlapok XXVI. kötete: a) tiszteletdíj: 245 frt; b) nyomás: 620 frt; c) kötés 85 frt	950	«	— «
10. Alapítói könyvilletmények irói tiszteletdíja	700	«	— «
11. Szemere munkáira nyomdatörlesztés	500	«	— «
12. Lukács Móríc munkái	500	«	— «
13. Pályadíjakra	200	«	— «
14. Könyvkiadások és segélyek	800	«	— «
15. Négyesi verstani munkája	200	«	— «
16. Csiky Gergely arcképe	190	«	— «
17. Oklevelek, másolások és kisebb nyomtatványok	100	«	— «
18. Vegyesek költségek	120	«	— «
19. Pénztári őrzési díjak és postaköltség	40	«	— «
Összesen:	7780	frt 52	kr.
Összes bevétel:	8379	frt 51	kr.
Összes kiadás:	7780	« 52	«
Pénztári maradvány:	598	« 99	«

III. Vagyon-állás 1891-ik évi december 31-én.

1. Kinn fekvő alapítványokban	11,665	frt —	kr.
2. Értékpapírokban névérték szerint	110,888	« 51	«
3. A Magyar földhitelintézetnél vezetett folyó számlán	1,979	« 51	«
Összesen:	124,533	frt 02	kr.

X.

BIRÁLÓ JELENTÉSEK

a Kisfaludy-Társasághoz benyújtott munkákról.

1. Éva leányai, novellák Vadnai Károlytól.

I.

(1891. május 27.)

Vadnai Károly *Éva leányai* című hét történetét végig olvasván, azt hiszem, hogy kiadásával a Kisfaludy-Társaság közönségének igen kellemes szolgálatot tesz.

Kiadatását melegen ajánlom

Budapest, ápr. 27-én 1891.

Degré Alajos.

II.

Vadnay Károly *Éva leányai* című novella-gyűjteményét átolvasván, azon meggyőződésemet nyilváníthatom, hogy e könyv szerzője, e művében is, úgy irány, mint tárgy és jellemzés tekintetében, jól ismert irodalmi nevéhez méltó munkát végzett: ennél fogva, mint egyik bíráló, véleményezem, hogy e gyűjtemény a Kisfaludy-Társaság könyvkiadási vállalatának sorozatában, díszes helyet fog elfoglalni.

Budapest, 1891. május 10.

Pálffy Albert.

2. Burns Róbert költeményei, fordította Léway József.

I.

(1891. június 17.)

E kötet, — mely a «Skótok Petőfije», — Burns Róbert összesen mintegy 340 költeményének csaknem négyötöd részét, 264-et tartalmaz,

valódi nyereség lesz irodalmunknak. Burnstól eddig m. e. 30 költemény volt magyarra fordítva; válogatva természetesen a legjavából, de itt a nyolczszor annyiban, még az előbbi 30-hoz (melyek itt szintén megvannak), ugyancsak a legjavából legalább három annyit kapunk. Egy igazi — bár nem legelső rangú — költő a maga egészében van itt irodalmunkba bevezetve, s a kit eddig magyarban csak képe egyes — bár legtetszetősb — vonásaiból ismertünk, most egész valóságában megismerjük.

Lévay, a gyűjteményhez írt bevezetésében említi ugyan, de nem méltányolja eléggé a Burns rokonságát a mi Petőfinkkel. Természetes, ahogy a legrokonabb két költő is, apróra nézve, sokban különbözik egymástól. De ha meggondoljuk, hogy Petőfi, úgy mint Burns mindenk fölött tiszta lyrikusok, hogy mindkettő erősen hazafias, és pedig különleges hazafisággal teljes-teli, ahogy mind a kettő kiválóan a szerelem dalnoka, s a nemzeti színezetnek a népies árnyalatában tűnik ki, annyira, hogy valódi népdalokat költ — nagy termékenységgel — s meglevő népköltészeti motivumokat dolgoz fel s finomít műköltészetté a nélkül, hogy valódiságukból kivetkőztette és végre hogy mind a kettő, teljesen ment minden affectatiótól, mindig természetes, igaz és őszinte, önmagát szépíteni nem akaró s a világ ítéletével s megrovásával nem gondoló — hogy mind a kettőt a termékenység, az igazi könnyűség, a kül- és belformák, általában a tartalom és alak csodálatos összhangzása jellemzi — nem is említve emberi jellemök, sőt életök, őrsek, kora végök sok hasonlatosságát, — igazolva fogjuk találni az Arany János ítéletét, a ki csak egy szóval, — a skótok Petőfiének nevezte Burnst.

Ez csak növelheti érdeklődésünket a skót népköltő iránt s becsesebbé teheti előttünk költeményeinek ily gazdag, majdnem teljes gyűjteményét. Mert Lévay, ki mikor először néhány darabot lefordított, távol volt attól a gondolattól, hogy oly teljes Burnst adjon valaha. De minél többet fordított, egyenként ébredt vágygyal s növekedő kedvvel, annál jobban elmerült benne, míg önként támadt s érlelődött a vágy, valamennyit lefordítani. Én szólhatok erről, mert én is így voltam pl. Goethe Lyrai költeményeivel. Ennek a magunk bele élésének egy idegen költőbe, meg van a maga jó oldala, de meg van a maga veszedelme is. Míg egyenként fordítjuk a nekünk megtetsző darabokat, válogatva, vonzatva és elragadtatva — addig velünk van Minerva; mikor már annyi a készletünk, hogy az egészre vetjük ki hálónkat s azt mondjuk, ha már ennyire vagyunk, adjuk mind a mennyit — akkor kiteszszük magunkat annak — s magunk is észreveszszük és érezzük nem egyszer, hogy a múzsa elhagy s robotban dolgozunk, már a teljesség kedvéért. Az olvasó nem mindig fogja észrevenni, mert nem ismeri annyira az eredetit, nem

mélyedt úgy bele, mint magunk; s kárpótlást talál a teljességben, az egyes apró foltokért de magunk azért szenvedni fogjuk a hiányokat. Azt hiszem Lévay is érezte ezt nem egy darabnál, de nagyobb bátorsága volt, mint nekem, a ki Goethétől a «Balladát az elűzött s visszatért grófról» és a «Valódi élvét» nem bántottam, tudva, hogy Aranyt és Gyulait nem fognam utol érni s miért adnam gyengébben a mit más jobban adott. Ő Kóbor Tamást is lefordította, a mit Arany hasonlíthatatlanul tökélyesebben fordított, nem említve még egypár mást másoktól. «Lehet» úgy mond bevezető értekezésében — szerényen — «kevesebb szerencsével de» — teszi hozzá önérettel — «az én fordításomban.» S igazat adok neki. Idegen költőt, — legalább újkori költőt, — még senki sem vezetett be akkora teljességben s ezzel méltán büszkélkedhetik!*

Mert Burnst fordítani nem könnyű feladat. Minél könnyebb s tökéletesb nála a forma, annál nehezebb fordítani. Lévay fordításának főerdeme hűségében van. Lehető híven adja a tartalmat s mindig ragaszkodik a formához, a miben pl. én több szabadságot engedtem magamnak.

E tapadó hűség sokszor a könnyűség, világosság s élvezhetőség rovására esik, de nem hibáztathatjuk azt, a ki a hűséget tartja a fordító első s főkötelességének. S ebből a szempontból a Lévay fordításai általában és Burns-a is teljes elismerést és minden dicséretet érdemel. Burns-a, kivált skót tájszólású s irányú dalaiban nem mindig könnyű az angolt jól értőnek is megérteni; s azért én nem értek vele mindenütt egyet a szöveg értelmezésében; az ilyeneket itt-ott meg is jegyeztem, de világos, hogy Lévay csak akaratlanul s esetleg félreértésből tért el itt-ott, ritkán, az eredetitől.

Az értelemhez s tartalomhoz való hű ragaszkodásnak sok helytt a külcsin, a rhythmus zengzetessége is áldozatul esett; e részben is a feltünőbb, vagy épen bántó hiányok közül többet feljegyeztem; a fordító, figyelmeztetésül talán hasznát veheti s végső simfítással még segíthet is egy s más hibán.

De ha nem segít, vagy nem segíthet is, kötetét a magyar közönség hálával veheti s sok élvezettel fogja olvasni; valamint a tudós apparatus és tudós nyegleség nélkül írt életrajzi, irodalomtörténeti és a költő egyéniségét híven jellemző bevezetést s a gazdag anyagot nyújtó nagy számú tárgyi jegyzeteket is, melyekkel költőnk az egyes darabokat kíséri.

* Talán egy darab — vagy inkább cyclus — van, a melyet még is sajnálattal nélkülözök, a Jolly Beggard című, mely magában is becses s igen jellemző a Burns stíljére.

Valóban, a Kisfaludy-Társaság nem egyhamar nyújthat kedvesebb ajándékot olvasó közönségünknek, mint Lévay Burns-fordításával.

Budapest, 1891. június 17.

Szász Károly.

II.

(1891. szeptember 30.)

Mivel Szász Károly az egyes költemények fordítására is kiterjeszkedő bírálatot írt már Lévay József munkájáról, részemre nem marad egyéb hátra, mint azt a Kisfaludy-Társaságnak kiadásra melegen ajánlani. Lévay fordítása visszatükrözteti mindazt, a mi Burns nyelvéből lefordítható. S bár természete közvetlenségét, érzelmei melegét és naivságát a dialektus bizalmas volta, utánozhatatlan szabadsága, gyermeki pajzansága nagyban emeli: a fordítás e tulajdonságokat is lehetőleg visszaadja. S így Lévay *Burnsa* az izlésebb magyar közönség *Burnsa* is lesz.

Budapest, 1891. június 22.

Péterfy Jenő.

3. Bajza József élete és művei. Irodalomtörténeti tanulmány.

(Félfv, sűrű írás 286 oldal.)

I.

(1891. május 27.)

Szerző nagy készüllettel, s terjedelmes kutatások alapján fogott hozzá e munkához. Irodalmunkban nem csak hézagot pótol, hanem némi csekély igazítások után, tisztességes helyet is foglalhat el.

Bizonynyal igazolt az a kegyelet, melylyel olykor-olykor az alig egy emberöltő előtt letűnt kitünőségeink felé visszafordulunk, hogy az egykor ünnepeltek emlékére a feledés mohát letörölgessük. A gyorsan élő nemzedék hamar hátat fordít nekik, szerfelett hajlandó önnön magánál kezdeni a világtörténetet; s kevésbe venni nem csak az úttörők fáradságait, hanem a tisztább izlésnek is meghonosítóit, kik nélkül, bármily ritkán idézgetjük is egykor közszájon forgott jeles mondásait, ma bizonynyal nem volnánk ott a hol vagyunk.

Szerző, gondolom, a legjobb választással, *Bajzát* szemelte ki magának emez utóbbiak sorából; hosszú időt, fáradságos kutatást, kritikával párosult minutiósus szorgalmat, szentelt feladatának. Előszeretete annyira nem ragadja túl a szigorú tárgyilagosság korlátain, hogy helyenként szinte megdőbbsen józanságával, mely emberét inkább kisebbnek,

semmint bár egy újjnyival is nagyobbak tünteti élénk. Különösen Bajza költeményeinek, néhányunknak bár fogyó számban még most is élénk emlékezetében levő, szebb helyeit is, nem annyira felfrissíti, mint bizonyítékul használja arra, hogy az nem is volt igazi költészet.

«Közeletünk harczosának», — értve a 20-as és 30-as éveket, — egy «ideálját» ismeri fel benne, ki munkálkodásának oly sokféle terén «maradandó nyomokat» hagyott hátra; mindjárt előszavában párvonalba teszi őt Széchenyivel, kit épen úgy mint őt, a rideg ész emberének, szívtelennek, vagy legalább is szenvedély nélkülinek, minden ízében csakis kritikusnak tartottak, holott a legnemesebb érzelmeiktől volt eltelve, mikor legfagyosabbnak látszott. Idézi czáfolva, Szemere Miklósnak egykor róla tett nyilatkozatát, ki a nagy szótárban a legnagyobb szívfagy kitételeire e szót akarta ajánlani: Bajza!

Helyenként azonban, maga is fagyoskodni látszik, mely hangulatát, a költő ifjúságára vonatkozó szerfelett dús adatok tárásával az olvasóra is átviszi, kit meglehetősen kifáraszt, míg a dolog érdeméhez ér. Csakis a közepe és a vége táján melegszik fel, s ekkor, mintegy jóvá téve hibáját, teljesen meghódít a derék hazafi, Kölcsey és Kisfaludy méltó örököse, Vörösmarty lelkes barátja emlékének. Korrajzzá szélesül ki, egy darab történelemmé, s helyenként kidomborodó jellemfestéssé, mely azon óhajlását: «vajha irodalomtörténetünknek bármi csekély szolgáltatást tehetnék», igenlőleg iratja alá velünk, s jóhiszemű törekvésén túl nem megvetendő sikerével is hálára és elismerésre kötelez.

Felsorolja forrásait is, melyek közt a Múzeum kéziratában őrzött levelezések a legkevésbé ismerttek, de a többiek, illetőleg a felhasznált segéd munkák, már számuk által is (1—72) imponálnak.

Tartalma két részre oszlik. I. *Bajza ifjúsága* (8 fejezet). II. *Bajza a kész író* (15 fejezet). Utoljára hagyva, (XXIII-ik fej.) *Bajza általános jellemzése s működésének értéke*.

Nem lehet feladatomban jelezni a netaláni vélemény-különbséget, mely köztünk akár elméleti fejtegetésekre, akár kor- és jellem felfogására nézve fenforoghat; csak röviden fogom ismertetni a dus anyagot, mely előttünk áll, s a feldogozást, mely egészben, inkább szorgalomra mint művészetre vall. A stil némi kívánni valót hagy; a teljesség és átgondoltság alig valamit. Még tán kevesebbel is beérhettük volna.

Elkezdí, a hogy illik, Bajza születésénél (Szücsiben 1804. jan. 31.). Gyermekkoráról és családi, nem igen kedvező, körülményeiről sok érdekes és érdektelen részletet tudunk meg, melyek a leendő kiváló férfit alig sejtetik. Bizvást átlapozhatók, a Gessner idylljei modorában írt stílgyakorlatok s azok többféle variánsai. Nem különben a szerelmi históriák, melyek mind csak kedélye felszínén úsznak, mint egy «bájló arany-

fény», de nyomot nem hagynak, s gyors véget érnek, a mint nejét Csajághy Juliát (1839) elveszi, s vele szakadatlan, csendes boldogságban él. Irodalmi szempontból fontosabb Toldival (akkor Schedel) korán kötött barátsága, mely gyermekkortól sírig tartott, lépést tartva, mindkettőjöknek utóbb Vörösmartyval szövetkező nagy munkásságával.

A korszakalkotó 1825-ki országgyűlésre, Bajza a kora érett ifjú már mint ismeretes kezdő író, s híres írók barátja jut fel. «Vörösmarty után Bajza az, a kitől legtöbbet várok» írja Stettner Kazinczynak. *Igen, teszi hozzá szerzőnk, ha a gondosságra való törekvéssel a költői erő más kellékei is egyenlő mértékben lettek volna meg benne, Bajza lett volna egyik legnagyobb költőnk.*

Feltűnő, hogy lángoló hazafisága, daczára Széchenyi iránti lelkesülésének, már akkor is pessimismusra hajlik, s könyvei közt keres vigasztalást. Höltyt, Salist, Matthissont már elhagyogatva, többnyire Goethe, Schiller és Lessing tanulmányozásába merül. Becsüli felsőbüki Nagy Pált, és az öreg gr. Dessewffy Józsefet; de egészben, az akkor igen gyenge lábon állott színészet ügye mélyebben érdeklí, mint a politika. «Én már meguntam ezt a sok haszontalan lármát» — így ír testvérének, — — «ez a nemzet már egészen elalyasodott, s nem sokára vagy önnön gyengesége miatt összerogy, vagy valamely külső hatalom úgy elnyomja, hogy neve sem marad többé a nemzetek sorában.» E gondolatot, mely azon időben legjobbjaink lelkét elborítá, versben is elégszer ismételte. Szomorú betetőzését képezi amaz utolsó költeménye, melyet már a haza romjai felett megtört lélekkel zokogott el.

Isten a ki láttad
E roppant vihart
S nem nyujtál ügyednek
Védelemre kart.
Állnak templomidnak
Szent oltári még?
Vagy tán a pokol le-
Döntögette rég? stb.

Ama kezdet és eme vég között, egy negyed évszázad pergett le, nemzetünk ujjaszületésének mozgalmas korszaka. Ebben többi közt Bajza is becsülettel nem csak megállta helyét, de az irodalom, a kultúra, az eszmék terén előbbre is vitte nemzetét. E tettekben dús életpályát nyomról-nyomra követi, számos adatokkal bőven ismerteti, s itt-ott talpraesett megjegyzéseivel világítja meg a szerzőt.

Az Aurora-kör és az úgynevezett Aurora-pör is, a Tudományos Gyűjtemény, a Kritikai levelek, a Lexiconpör, Kazinczy és Kölcsey befolyása az új nemzedékre, Szemere Pál, Horváth István, és a korral mindig lépést tartó Fáy András, Bajza nyílt és titkos ellenségeinek áskáló-

dásai, (az Apotheosis egy parodiája) az Athenæum, Bajza és a hirlap-irodalom, melynek «első megalapítóját» látja benne, a sokféle polemia, mely többnyire B. győzelmével végződik, Bajza nagy fontosságú dramaturgiai munkálkodása, a nemzeti színháznak bár csak rövid időre reá bízva volt igazgatása, Bajza mint költő, (ez legbehatóbban) működése az akadémiában és a Kisfaludy-Társaságban, Bajza, mint nyelvész, mint politikus, mint történetíró, mint prózaíró, «az értekező stílus megteremtője», s végre Bajza magánélete, külön lelkiesméretes tanulmányok, kutatások és avatott megbeszélés tárgyait képezik.

Kiszemeltem, a szerző használatára, néhány oly helyet, mely vagy homályosnak, vagy ellenmondásosnak látszik, s akár tartalom akár forma tekintetében, igazítást kíván.

P. o. 13. lap. B. összes irataiban egy szó említés sincs anyjáról, — holott leveleiben említi, hogy meg-meglátogatta anyját.

U. o. A melanchol iaés ábrándozás — akadály a költői lélek kifejlődésének — ?

14. l. A nemességnek új, szokatlan (?) nemét, a szív és elme kiválóságát érvényre emeli.

15. l. Atyjától örökli e három vonást: jellem s akaratérő, tudomány, szülőföld szeretete; negyedik, az érzelő természet, egyéni hajlamaiból fejlődik.

16. l. A gymnasium egyszerűbb osztályait az egyetem tervei váltják fel.

19. l. A német és magyar irodalom eszméinek és formáinak párvonalas tanulmányozása, ez irodalmak szellemének őszhangzata következtében, B. előtt az egyetlen helyes teendőnek látszott. Ime a hosszú írói pálya első szakaszának a magyarzata.

22. l. Mi sem természetesebb, minthogy minden gond nélkül Kazinczy-tisztelők lettek. T. i. B. és Toldy.

27. l. Azért kell az embert azon egyszerű viszonyok (t. i. idylli) közepe feltüntetnie, a melyek közt az ember elégedett; legfennebb csak addig nem, a míg természeti szükségletei vannak.

30. l. Az így emlegetett alakok (szerelmi verseiben) nyilván az ifjú költői ábrándjának alkatásai — Holott;

31. l. Szerelmök (B. és Toldy) igazi szenvedély nélkül, de élő és határozott alakokhoz fűződik.

32. l. A kor divatját követte, mely Kisfaludy Károly előtt igazi szenvedélyt nem festett. (Himfy? Lilla?)

78. l. Mintha ugyanannyi anyagból álló különböző sok tükör sugározná vissza arezát, melynek e szerint vonásai mindig ugyanazok, csak a színezete más.

89. l. Érezték a szelid érzelmek nagy mesterei, a nők, kiket sokszor elérzékenyített s elragadott.

102. l. Döbrentey segített Széchenyinek a Lovakról cz. műve megírásában. Tévedés, melyet a Kis superintendenssel folytatott levelezés is, eléggé megzafol. Sz. súlyt fektetett reá, hogy ezen első műve egészen a saját egyénisége bélyegét viselje magán.

135. l. Ahhoz szó fér, hogy a regényben elég volna az eposzi jellem, a mai regények épen inkább drámai jellemet tüntetnek fel, de az, hogy angol mintákat tár az olvasó és az író elé, belátásra vall, mert a regényírásban az angolok ma is mestereink.

114. l. A «municipalismus» a magyar irodalomban. (?)

176. l. A színház ügyeiről ez volt (t. i. Bajzáé 1839) az első alapos dolgozat.

185. l. A klasszicizmus a XVII. század nagy alakjaitól (Corneille, Racine, Boileau, Lafontaine stb.) megalapítva — — S alább:

U. o. A mint a nemes lenézte a jobbjágyat, úgy a klasszicizmus megvetette a nemzeti nyelvet.

221. l. Az általános szabadság eszménye iránt a magyarnak különös fogékonysága van. (?)

232. l. Az őszinteség Bajzánál hiányzik. B. tehát félköltő. Ebben a tekintetben ő egyedüli (?) irodalomtörténetünkben.

260. l. Kossuth Hirlapját — egy esztendeig szerkesztette. (?)

Legkevésbé hiszem, hogy fentartható volna a párhuzam, sőt hasonlatosság Széchenyi és B. közt, a már említett s mindkettejüknek kívül hideg, belül meleg temperamentumára vonatkozó érintkezésen kívül.

Évekkel ezelőtt egy Kölcsey életrajza feküdt előttünk, melyet az én enyhe bírálatom után szigorúbb mérték alkalmazásával, a t. Társaság visszautasított. Tudtommal azóta sincs Kölcseynek más vagy jobb életrajza.

Ez esetben is alig hiszem, hogy irodalmunk egy olyan szép és eredménydús életpályának, minő a Bajzáé volt, sikerültebb, s művészibb monografiájával egyhamar gazdagodhassék.

A miért azt hiszem, társulatunk nem hibázna, ha méltányolva szerző úrnak nagy szorgalmát és nemes igyekezetét, e munkája biztosabb kiadhatására valamely erkölcsi és egyuttal anyagi támaszt is nyujtana.

Budapest, május 25-én 1891.

Zichy Antal.

II.

(1891. szeptember 30.)

Tisztelt Társaság!

Az előttünk fekvő irodalomtörténeti tanulmány Bajzáról nem első e nemben, a mit azért említünk meg bevezetésképen, hogy megjegyzéseink szigorúságát előre is igazoljuk egy oly munkával szemben, mely járt utakon halad, s így a tények és helyzetek tisztázott volta mellett nagyobb feladatokat is szab írója elé, mint egy oly életrajz, melynek nemcsak részletei, de compositiója is, a kutató és feldolgozó nehéz feladatainál fogva, az elnézés nagyobb, teljesebb mértékét igényelhetik.

Bajza életrajza Toldy Ferencztől, tisztába hozta az író élete folyása főbb adatait, Toldy emlékebeszéde Bajza fölött, elénk állította írói pályája jellemző tulajdonait. E két dolgozat használhatóságát, becsét, részleteiknek igazságát, még jobban emeli az a mély rokonszenv, mely Bajza és

Toldy között, az egyetemi évek egyidejű tanulmányaitól kezdve egész Bajza haláláig zavartalanul fönnállott. Toldy íróársai közül senki iránt sem érzett oly benső, oly igaz barátságot mint épen Bajza iránt — emlékbeszéde, melyet a rokonérzet muzsája sugallt, ezért tartozik a legbecsesebbek, a legjobban fölhasználhatók közé.

Gyulai Pál az 1878/79-iki tanévben Toldyról és Bajzáról értekezett az egyetemen, egy féléven keresztül. *Péterfy Jenő*, Bajza ifjúkoráról írt, addig ismeretlen adatok alapján, egy szép tanulmányt a Budapesti Szemlébe (1882. szept. füzet.). *Beöthy Zsolt*, meghívott társaság előtt beszélt Bajza és Széchenyi lelkülete rokon vonásairól és ez a tartalmas causerie, gyorsírói följegyzések nyomán meg is jelent az évben a Vasárnapi Újságban (1886. évi 51. sz.). *Szántó Zsigmond* egy nagyobb irodalomtörténeti tanulmányt írt Bajzáról, mely könyv alakjában is napvilágot látott. (Esztergom 1884. 8-r. 148 l.) Bajzának színésztkörüli és drámafördítői érdemeiről kimerítő részletességgel emlékezik meg a Nemzeti játékszín története és Bajzának a magyar színészet kérdéseiben való további szerepléséről (*Szózat a Nemzeti színház ügyében* és a Csató-féle vitáról) az Egyetértés és Fővárosi Lapok hasábjain, e sorok írója igyekezett egyet-mást tisztázni.

Bajza írói pályájával, közéleti szereplésével tehát elegendően foglalkoztak irodalmunkban, de magában véve a Toldy és Gyulai művei is elégségesek volnának arra, hogy az életrajzíró munkáját megkönnyítsék, mert nemcsak becses részleteket adnak, de teljes egészét is: az író egyéniségének pontosan körvonalozott rajzát, kimutatván az őt megillető helyet író- és kortársai körében. A ki ily nyomokon haladhat, annak csupán a részletek teljessége, az egyes adatok pontosságának vagy helytelenségének kimutatása körül szaporodik meg a munkája. Ha újat, ha jobbat tud mondani elődeinél ez nemcsak érdeme, de úgyszólván kötelessége a járt uton haladónak, bár akkor is örömmel fogadhatjuk dolgozatát, ha sikerült az ismert alakot új világlátásban bemutatnia. Egy művészileg megfestett arckép nem zárja ki, hogy egy másik művész társ is ne mutathassa ki művészetét ugyanazon alakon, a nélkül, hogy ezáltal elődje munkáját fölöslegessé tegye. Tanulhatott elődjétől, de azért művészileg önálló lehet, viszont maga ellen hívja ki a szigorú bírálatot, ha a színek kezelésében, a megvilágításban és felfogás dolgában elődjével teljesen megegyez s csak a mellékesben, a jelentéktelenben más, a kicsiny dolgokban új.

Szerző szorgalmára mutat az a 78 cím, mely alatt forrásait számlálja elő. Kár, hogy nem mind, a miről alább fogunk szólni.

Felfogásom szerint ez az általánosító eljárás inkább szemrevaló, mint tájékoztató, mert bár azzal a határozott kijelentéssel történik, hogy

ezek a dolgozat forrásai — mégis tájékozatlanul hagynak azon lényegesebb dolog iránt valjon ennek csak anyag, avagy eszmemenet és felfogás dolgában is forrásai? Nincs könnyebb mint ezen a dolgon segíteni. Mihelyt az író, az illető helyen akár magában a szövegben, akár a szöveg alatt jegyzetben jelzi a forrást (melynek teljes címét a munka elején adta), tisztában leszünk azzal, hogy író a *más véleménye* teljes alkalmazásáról van szó. E nélkül azt hisszük, hogy az író a saját véleményét, a saját kutatásai eredményét mondja el. Kezdő írónál kötelesség, hogy a kölcsönzés elhallgatásának még a gyanuját is elhárítsa magától. Szerző, e tekintetben nem eléggé óvatos, nem eléggé kényes írói nevére. Így pl. a a 203-ik lapon a romantícizmusról mondottak úgy szerepelnek (a forrás idézése nagy idézőjel nélkül) mint a saját véleménye, pedig úgy találtam, hogy az egész nem más mint Erdélyi János egyik cikke (*Valami a romantícizmusról* Tanulmányok 497—503. lap) gondolatmenetének hű visszaadása. Egy más helyütt szerző óvatosabb (199. lap) midőn Bajza versirási modoráról szólván Péterfy fejtegetéseit közli, de elfeledi az idézőjel pontos alkalmazása által jelezni, hogy hol végződik e tárgyról Péterfy véleménye és hol kezdődik a magáé — pedig ez a dolog lényegéhez tartozik, s kár volt ebben nem követnie Szánthó nyiltabb modorát. (L. Szánthó művét a 111. és 113. lapon). Egy más helyütt teljesen elhallgatja a forrást, a melyből merítette eszméjét — ott, hol párhuzamot von a nemzetiség és haladás eszméje kérdésében Bajza és Széchenyi István gr. közt Beöthy általunk idézett cikke nyomán. Egy előbbi helyen (47. lap) Hölty *An den Mond*-ját hasonlítja össze, Bajza Hold-jával, a nélkül, hogy érdemesnek tartaná megemlíteni, hogy e két költemény rokonságát, elsőnek Péterfy mutatta ki a Budapesti Szemlében. Azt még elnézhetni, hogy adatai sokszor találjanak Szánthóival, Toldy dolgozatainak nyomát is ott látjuk sokhelyt a hol Toldyról mint forrásról szó sincs — de az már komoly baj, ha nem vallja be az eszmemenet, a felfogás kölcsönzött helyeit, mert így a saját eredetisége kérdésében egyéb helyütt is oly helyzetbe hozza bírálóját, hogy kételkedjék abban, pedig tán valódi oka nincs rá. Gyulai Pál lithographozott jegyzetei nincsenek kezünknel s így nem vagyunk abban a helyzetben, hogy szerző adatainak, felfogásának eredetisége kérdésében minden irányban eredményesen dönthesünk. Ezért *legfő kívánatunk*, hogy jelölje ki újabban benyújtandó kézirati dolgozatában azon helyeket, hol mások nyomán mond véleményt, azaz a másokét vallja a magáéinak is. És ezt annál inkább óhajtom, mivel irodalmunkban nem első eset, hogy fiatal írók csak úgy mellékesen idéznek munkákat (mint bibliographiai adalékot), pedig nemcsak a munka adatait, de az író eszmemenetét is kikölcsönözöttnek látjuk azokban a kölcsönzés elmaradt elismervénye: az idéző-jel nélkül.

Ezen inkább szerkesztési mint szervezeti hiányokon kívül egyéb lényeges fogyatkozása e munkának az a túlságos részletezés, mely nemcsak hogy fölösleges, de határozottan unalmas is. Szerző pl. elmondja bő kivonatban az epigramma, a regény theoriáját, sőt a legjelentéktelenebb cikkek tartalmát is, pedig teljesen elégséges azok kritikai méltatása oly modorban, mint azt ő a részletes kivonatok után cselekszi. Nála kétszer kapjuk ugyanazt: először Bajza és aztán újból az ő fölfogása szerint. Az ilyen kivonatozás annál fölöslegesebb, mivel úgy sem helyettesítheti az eredetit, bármily pontos is a kivonat. Szerző ez eljárása aztán fárasztóvá is válik, mert e modort végig viszi Bajza összes költeményein, jelentéktelen prózai elbeszélésein, sőt abba a túlzásba esik, hogy még a Bajza által fordított elbeszélések meséinek elmondásánál is kedveskedik olvasóinak! Helyesebben cselekszik ha e fordításokat az eredetiekkel hasonlítja össze s nem csak azt igyekszik tisztázni, vajon az eredetieknek hű visszaadásai-e, vagy csupán átdolgozásai, de azt is kimutatja, vajon pl. Washington Irving elbeszéléseit Bajza angolból-e vagy csak német fordítás után tette át nyelvünkre? Figyelmeztetjük a szerzőt ennek utólagos pótlására. Az általunk kihagyandóknak tartott részleteket tájékoztató czéljából megjelöltük a kéziratban és kívánjuk, hogy munkája élvezhetése érdekében erre fő tekintettel legyen.

A mi az életrajz compositióját illeti, az csak félig-meddig nyerhető meg tetszésünket. Az eleje (a IX-ik fejezetig) Bajza pályáját időrendi egymásutánban tárgyalja, a másik fele (IX-től a XXIII-ig bezárólag) bizonyos nézőpontok szerint csoportosított képekben s így a VIII-ik fejezetnél elhagyott fonalat a XXII-ik fejezetnél veszi föl, hol Bajza magánéletéről szól s őt mint embert mutatja be néhány jellemző vonással. Ezt aztán a záró fejezet követi e fölirattal: «Bajza jellemzése és működésének értéke».

Az időrendi egymásután ez erőszakos elszakítása kuszálttá teszi munkáját, mert nagyon is elkülöníti egymástól az embert meg az író, pedig éppen magán dolgainak írói működésével párvonalas tárgyalása nemcsak egységesebbé tenné munkáját, de változatosságot is hozna az egyfajtajú dolgok különben is széles alpra fektetett tárgyalásába.

Ekként e munka első fele: egységes kép, a másik, a nagyobbik, mozaikszerűleg egymás mellé rakott holmi, mely éppen sokféleségénél fogva nem tesz egységes hatást. Hasonlít ebben szerző az olyan szobrászhoz a ki szép, egyszerű alpra, nem egy főalakot mintáz, hanem csupa apró, jelképes alakokat, csoportokat, melyek át se tekinthetők, de kellő fogalmat sem nyújtanak az ábrázolandónak egész, valódi alakjáról. Az életrajzban is mint a szoborneműnél, fődolog maga a plasztikus főalak: az egyéni és írói tulajdonok humanicus megtestesítése. A magyarázó, a

mellékes, ne rontsa egyiknél se a főalak hatását. Meglegyen az is, mint hozzátartozó, de se arányaiban, se csoportosításában ne nyomja el a főalak egységes benyomását. Ha ez a plasztikai érzék nincs meg az életrajz írójában, ha a reája gyakorolt hatást, az előadás módja, az írói rátermettség föltárása, a szereplés egymásutánjának festése, a jellemzetesnek kiemelése és a mellékesnek tudatos elhagyása által nem igyekszik beolvasztani munkájába — magától következik, hogy a részletek zavaró-kicsinyességeiben elmosódnak alakjának éppen leglényegesebb vonásai.

Szerző nemcsak az Epigramma theoriája cz. értekezést tárgyalja a legapróbb részletekig, mint föntebb mondottuk, de Bajzának még a műfordításról szóló értekezését is, mely tudvalevőleg Goethe nyomán készült. Tanácsoljuk szerzőnek, hogy Bajzától csupán az eredeti cikkeket vegye bírálata alá, csupán azokat elemezze, az idegenből fordítottak, vagy átdolgozottak értékét pedig kelleténél túl ne becsülje. Különösen a mi Bajza történetírói munkásságát illeti, ne feledkezzék meg szerző arról, hogy az alig egyéb compilatiónál. Ez irányú dolgozatai Bajzának inkább formai, mint tartalmi méltánylást igényelhetnek. Bajza nem kutató történész, s ha műveiből ki-kicsillámlik a római történetírók ismerete, ez még nem annyi, a mennyi tudományos értelemben jogot szerez a történetírói névre.

Szerző maga is megemlíti, hogy az életrajzírót nagyon erős próbára teszi kedvelt alakjának életfolyama és írói szereplése. Ő nem is abba a tulságba esik, hogy Bajzát elsőrangú tehetséggé akarná erőltetni, de viszont nem kisebb vétséget követ el az által, hogy Bajza legjelentéktelenebb dolgára is annyi gondot fordít mint a legjelentékenyebbre, s ezáltal a gyakorlatlan festő helyzetébe jut, ki a mellékes jelentőségű háttérrel épp oly gondtal kezeli, mint az előtér főeseményeit. Nem vonjuk kétségbe szorgalmát, tudását, jó igyekezetét, de igen is, még pedig határozottsággal a leglényegesebb dolgot: az életrajzíró művészetét az írói és egyéni tulajdonok kiemelése körül.

Tájékozottsága (egy pár helyet az első részben leszámítva) nem eredeti kutatás eredménye, de buzgalomra vall, a mit a jelentéktelen részletekkel való beszámolás is mutat. Egy helyütt azt mondja, hogy Bajza politikai, történetírói, nyelvészi pályájának «feldolgozása egészen eredeti». Megengedjük, hogy ezeket a részleteket senki sem dolgozta ki eddig oly részletességgel, de tartozunk az igazságnak azon kijelentéssel, hogy Szántó is elég részletességgel szól Bajza történetírói munkásságáról (VII. és XII. fejezetekben) és politikai szereplését sem hagyja figyelmen kívül (XII. és XIV. fej.). Bajzának mint nyelvésznek és prózaírónak méltatása szerző érdeme, de kétségtelen, hogy mind a két téren Bajza jóval mögötte marad kora legjobbjainak. Bajzát mint akadémikust és Kisfaludy-

társasági tagot senki sem méltányolta nálánál terjedelmesebben, de ha elolvassuk szerző cikkét, abból csak az az egy következtetés vonható le, hogy egyike volt e társulatok legszorgalmasabb bírálóinak, üléseik legpontosabb látogatóinak. Ez, azt hiszszük, inkább kötelesség mint írói érdem s inkább Bajza lelkiismeretessége, buzgósága, mint írói nyomós munkálkodása mellett bizonyít, mely maradandóbb nyomokat (kivéve *talán* a Szótár-készítés ügyét) nem hagyott hátra maga után.

Ez az alapvonás, a részletek eme túltengése, az inkább újat, mint lényegest és jellegzetest mondani akarás, az igaz, hogy bőviti terjedelmét, de semmikép sem emeli életrajza irodalmi becsét. Az életírónak ismernie kell alakja egész munkásságát, a legapróbb részletekig, de viszont éppen abban fog állani művészete, hogy csupán a legjelentékenyebbet mutatja be: plasticus kerekdedségében. Ha egy ily eszményített alak nem él a saját lelkében — olvasóit csak annál nagyobb zavarba fogja ejteni, hasonlóan a photographushoz a ki hűen, de nem művészileg reproducál. Szerző Bajzája sikerült photographia, nem is a legközönsége-sebb fajtából, ügyes retoucheozással készítve s így elég szemrevaló munka, de nem művészi, mely írója alakító tehetségéről, színérezéki távlati tudása mellett is szépen tanuskodnék.

Átdolgozásban, rövidítésben, a pongyolaságok kiigazításában sokat nyerhetne, ha mindjárt művészivé nem is válhatnék, de legalább számot tenne, haladást jelentene ezen a téren, a melyen elég munka terem, de többnyire még a jó, a megbízható compilatiók magaslátát sem érik el rendszeren.

Miután pedig óhajtjuk e szorgalmasan összeállított, eléggé megbízható s az eddigieknél legkimerítőbb Bajza-életrajz megjelenését, kész örömmel jelöltük ki magában a kéziratban a kihagyandó részleteket, de ide jegyezzük egy pár tárgyi hibáit is, hogy azokat az átdolgozás alkalmával elmellőzhesse:

1. Teljesen hibás adat az, hogy Kisfaludy Károly előtt a szerelem éneklésében igaz szenvedélyt senki nem festett (32. l.). Csokonaynak és Kisfaludy Sándornak ilyen felreismerése jelentékeny botlás, nem igazolható vélemény.

2. Hogy Bajza korában a németek ép oly távol állottak a ballada helyes elméletétől, mint magyar követők (38. l.), ez inkább hangzatos mint alapos vélemény.

3. A 44-ik lapon Kultsár Istvánt nevezi meg Grillparzer Ahnfrau-ja fordítójának. Végre is nem lehetetlen, hogy Kultsár, a kit mint drámafordítót nem ismer az eddigi kutatás — lefordította Grillparzer nagyon divatba jött első drámáját. Csakhogy az Ósanyának van egy nyomtatott fordítása P. Horváth Dánieltől (1824), valamint tudomással birunk két

más, kéziratban ránk maradt fordításról is, de eddig a Kultsár-féleről irodalmunknak nem volt tudomása. Ha szerzőnek van, jelölje meg pontosan a forrást, a honnan adatát merítette, hogy állítását el is higyjük.

4. Bajza (*a 21 éves ifjú!*) nem sokat vár Zalán futásától s aztán kellemesen csalódik. «De nem tagadhatni véleménye okadatoltságát sem (t. i. hogy képtelennek tartja a *fiatal Vörösmartyt* egy ily nagy mű megalkotására!), mert Zalán futásában — mondja szerző — ragyogó szépségei mellett gyarlóságok is vannak, melyekről különben nem tudhatjuk, hogy később irattatva is nem volnának meg.» Szerző az e fajta gyerekes megjegyzésekkel egy cseppet sem igazolja Bajzát, de igen a saját elfogultságát Bajza egy elhamarkodott, ifjúkori véleménynyilvánításával szemben.

5. Bajza «Borének»-éről azt mondja szerző (55. l.), hogy Petőffig ez volt a legjobb magyar bordal «mert szolidabb (!) volt mint a Csokonayé, szilajabb a Kölcseyénél, vígabb, derültebb, tárgyához simúltabb a Vörösmartyénál». Az ilyen fölületes, inkább czifra, mint való dicsérettel nem tesz szolgálatot Bajza költői hírnevének.

6. «Századunk elejének nincs hübb fia, mint Bajza» (373 l.), éppen olyan phrázis, mint ugyanott az a másik nyilatkozat, hogy Bajza sebzetten tért vissza 1827-ben Orosziba «mint fésztkész Lafontaine galambja.» Csakhogy az első hamis, a másik kérkedő phrázis.

7. Szerző szerint az *Epigramma theoriája* «*nagyon hamar*» készült el (76. l.), a mi nem való, mert annak elkészítésében jegyzősége, cenzurára készülése, betegsége, testvéreivel való viszálya és egyezkedése zavarja meg Bajzát.

8. Szerző azt állítja, hogy Bajza egyéniségének alapvonásai, minden irányú dolgozataiban ugyanazok (78. l.). Ezt a gondolatot aztán a következő, physikailag teljességgel lehetetlen képpel magyarázza: «Mintha *agyanannyi* anyagból álló különböző sok tükrök sugározná vissza arczát, melynek e szerint *vonásai ugyanazok* csak a *színezete* más». A mi nagyon is sántító hasonlat, mert ha különböznek a tükrök egymástól (mint sík, homorú, domború, kicsinyítő és nagyító tükrök) akkor a vonások ugyan elváltozhatnak, de a színezet soha, a minthogy egy sápadt ember arczát semmiféle tükrök sem fogja pirosra színezni.

9. A 145-ik lap szerint Kultsár újsága a Hazai Tudósítások már 1801-ben jelent volna meg!

10. Szerző szerint Bajza Külföldi Játékszinéig csak 4 színműgyűjtemény jelent volna meg. (156. l.) Magában a 90-es években 5 ilyen gyűjteményt ismerek, ezek száma 1829-ig jelentékenyen fölszaporodott.

11. Szerző szerint a Magyar Játékszín «a Dugonits, Simay és Szentjóbival megindított drámai-irodalmi mozgalom alatt írt darabokat foglalja magában». (153). Teljesen hamis állítás, mert pl. Szentjóbi Szabó

Mátyás királyát 1792-ben írta meg, Dugonics drámái pedig 1793-tól kezdnek Soós Márton és Rehák Anna átdolgozásaiban közre hatni, Simai hatása pedig igazában Zsugorijával, Gyapai Mártonával és Házi orvosságával kezdődik. Szerző mondata olyan homályos fogalmazású, hogy azt hihetnők, hogy e három megnevezett drámaíró darabjait foglalja magában a Magyar Játékszín, holott abba csupán Simai írt — Dugonics *Etelkája* pedig Soós Márton átdolgozásában jelent ott meg.

12. Téves adat, hogy a kassai színészek 1832-ben jöttek volna Budára (158. l.). Ez 1833. júliusában történt.

13. Színházi rövid értesítéseket nemcsak a Baló által fölemlített lapok hoztak, hanem a *Kurír* és a *Hadik és más nevezetes történetek* is. Nem áll az sem, hogy Kisfaludy Károly első színdarabjairól csak a Wiener Zeitung hozott volna tudósításokat, mert a pesti Pannonia is elég kimerítő kritikákat közölt azok előadásairól. Az is téves adat, hogy a magyar lapok legfennebb csak ismétlik azt, a mit a német lap (a Wiener Zeitung) æstheticusa mond (159. l.).

14. A 163-ik lap azon mondásával: hogy Mátray Honművésze kezdte legelsőbben közölni a vidéki magyar színészetet érdeklő tudósításokat — ellentétben áll a 159-ik lap azon helyesebb állítása, hogy ezen a téren az elsőség érdeme 1832-ből, a Társalkodóé.

15. Az «Egy hazafi» ily cz. röpirata: *Egyetlen egy mód* a magyar játékszín célirányos megállapítására nem Mátray műve mint Baló állítja (165. l.), hanem Fogarassy Jánosé.

16. Az is hibás adat (167. l.), hogy a budai magyar színészet 1837 első felében, a Nemzeti színház megnyitásáig a vidéken játszott volna.

17. A 233. lap ezen állítása igen zavaros: «Bajza tehát félköltő». Érzelme, szívnemessége megaranyozza rokonszenves alakját, de élete pályája, költői modora megakadályozzák érzelmei hatásos kifejezését. «Ebben a tekintetben ő egyedüli irodalomtörténetünkben». A legfuresább ez állításban mindenesetre Bajza költői működésének fölszeletelése! Valaki lehet első- másodrendű költői tehetség, de félköltő semmi esetre sem!

18. Nem áll az az állítás sem (255. l.), hogy az 1825-iki országgyűlésig «csak a sérelmek orvoslásáról volt szó, kevésbbé bármely activ munkáról». Valjon semmiseknek nevezhetők-e pl. az 1790-iki országgyűlésen a reformügyek kidolgozására kiküldött országos választmányok munkálatai, melyek a nemzeti élet reformját tervezték?

19. A 257. l. azon állítása, hogy Széchenyi, reformterveiben «a mágnás-osztályt választotta bázis-nak» csak olyan író tollából folyhatik, a ki Széchenyink pályáját nem ismeri.

20. Szerző szerint Bajzának már 18 éves korában «tisztá fogalma

volt a történetírásról s nemsokára hivatva is volt arra, hogy a történetírás czélját e hazában kijelölje. » Nem hisszük, hogy valaki merne ekkora mondást kockáztatni — a 18 éves Macaulayról!

21. Éppen ilyen tűzszóba esik Bajza történetírói pályája jellemzésének egy másik helyén, hol Eudoxia császárné életrajzáról ezeket mondja: «ha az ember a sok latin és görög forrást nem látná (!) azt vélné, hogy az egész a teremtő képzelet remekműve» ... s olyan tragöedia «melynél szebbet Shakespere sem tudna írni». (465. l.) Aztán *megjegyzi*, *hogy ez a tárgy érdeme!* «Bajzára a művészi előadás vall, mert kezében a szereplők élő alakokká válnak». Szerző «elámul Bajza forrásismeretén» nem csoda, ha ilyformán óriássá növeszti meg Bajzát mint történetírót.

22. Éppen ilyen óriássá nő szerző tolla alatt Bajza a prózaíró is. «Prózája ma is ép úgy olvasható, mintha mai elsőrangú tiszta tollából (??) került volna ki». (271. l.); sőt annyira megy túlzásában, hogy szerinte Bajza előtt hiányzott a magyar prózából a férfias erő és ezt sem Kölcsey, sem Kazinczy nem teremthették meg, «mert nem oly természetűek voltak az előbbieket; azért sem, mert sem képességük (!) sem az idő és maguk érettsége nem indította erre». (271. l.)!!!

23. Szerző a 285. lapon a Hamburgische Dramaturgiet tévesen idézi ezen a czímen: Hamburger Nachrichten.

A munka általános jellemzésére még csak egy állítását idézzük: «Bajza mint költő is eléggé jelentékeny, mert a választékosságban, verselésben, a szerkesztésben, önmaga iránt gyakorolt kritikában, műgondban nemzetünk költői hozzájárhatnak tanulni mindig (!) s láthatják, hogy pusztán szigorú tanultsággal is lehet alkotni» (284. l.).

Tehát nem Arany, hanem Bajza, szerző félköltője, lesz mestere mindig nemzetünk költőinek — Bajza mint prózaíró, a mai elsőrangú prózaistákkal egy színvonalon áll — Bajza az, a ki megteremtette a vitakozó prózát — Bajza az első magyar történetíró!!! Ha maga előtt látja Baló ily rövid mondatokba vonva munkája eredményét, maga sem fogja kétségbe vonni az átdolgozás szükségét. Mi hozzá teszszük, hogy nem egy sikerült részlete miatt megérdemli ez új fáradságot.

Budapest, 1891. szeptember 7-én.

Bayer József.

4. A Cenciek, tragédia, irta Shelley, ford. P.

(1892. január 27.)

Shelley e rémes, de genialisan merész tragédiáját, a *Cenciek*-et mely ragyogó verselésével fordító szerint is «az angol költői nyelv diadala»: Popini Albert — francia példa után indulva — prózában fordí-

totta le. E szerencsétlen ötlet eredménye, hogy a tragédia pathosa, ereje, színe nagyrészt tönkre ment s a zord tárgy, melyet a költői nyelv fénye valamennyire mégis csak szelidít az eredetiben, — e fordításban szinte durva drastikumká torzul.

A magyar költői nyelv, hál' isten, immár elég gazdag arra, hogy bármely idegen költőt teljes szépségeivel adhasson vissza. Egy verses tragédiát csak helylyel-közzel lendülő, egészében véve pedig meglehetősen színtelen prózában fordítani: nem tartozik ama fáradtságok közé, melyeknek méltánylása a Kisfaludy-Társaság feladata. Jelen fordítást jóakarató műkedvelésnek tartván, sem elfogadásra, sem kiadásra nem ajánlom.

Budapest, 1891. nov. 30,

Endrődi Sándor.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG

1879-İK ÉVI JULIUS 29-ÉN HELYBENHAGYOTT ALAPSZABÁLYAI.

ELSŐ SZAKASZ.

A Társaság célja.

1. §. A Kisfaludy-Társaság Kisfaludy Károly emlékére föllállított széptudományi intézet, melynek célja a magyar szépirodalom emelése s általában a műizlés nemesítése.

2. §. E cél valóstítása végett a Társaság:

- a)* figyelemmel kíséri a magyar szépirodalom fejlődését s megvitatja szükségeit és hiányait;
- b)* bölcsészeti, történeti és bíráló dolgozatokat nyújt a széptan és művészet köréből;
- c)* eredeti s fordított széptani, szépirodalmi, népköltési művek megjelenését eszközli;
- d)* jutalmakat hirdet széptani és szépirodalmi dolgozatokra;
- e)* széptani és szépirodalmi nyilvános felolvasásokat rendez.

MÁSODIK SZAKASZ.

Szervezet.

3. §. A Társaság rendes és levelező tagokból áll.

4. §. A rendes tagok jeles magyar írók közül választandók, a kik egyszersmind képesek a Társaság céljait széptani, műbírálati vagy szépirodalmi közremunkálásuk által előmozdítani.

Számuk ötvenre van határozva.

5. §. A levelező tagok oly írók közül választandók, a kik magyar művek ismertetése vagy fordítása által más irodalmakban érdemet szereztek.

Számuk húszig terjedhet.

6. §. A rendes tagoknak magyarországi illetőségűeknek kell lenni, a levelezők lehetnek idegenek is.

7. §. Az idegen tagok választása csak úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány jóváhagyja.

Egyébiránt a Társaság bármely rendű tagjaivá csak olyanok választhatók, kik feddhetetlen jelleműek.

8. §. Mindkét rendbeli tagoknak joguk van a Társaság mindenmű üléseiben és tanácskozásaiban részt venni, előadásokat tartani s új tagokat és tisztviselőket ajánlani.

Szavazás jogával a rendes tagok vannak fölrúháza.

9. §. A rendes tagoktól elvárja a Társaság, hogy a széptan és szép-irodalom bizonyos ágait, különösen a magyar irodalom terén, figyelemmel kísérik s időnkint ismertetik, legalább háromévenként egy-egy előadást tartanak, a Társaság által nekik bírálat végett kiadott munkákról jelentést tesznek s általában a Társaság minden megbízásában pontosan eljárnak.

Mind ezt a levelező tagoktól is szívesen veszi a Társaság.

10. §. A Társaság tisztviselői két elnök s két titkár. Mind a négyen a rendes tagok közül választandók.

Az elnökök választása úgy válik érvényessé, ha a magyar királyi kormány megerősíti.

11. §. Az elnök a Társaság szellemi munkálkodása irányára ügyel, anyagi viszonyai felett őrködik, az ülésekben a tanácskozásokat vezeti s a Társaságot mind a hatóságok, mind a magánosok irányában képviseli.

12. §. Az elnök teendőit távolléte vagy akadályoztatása esetében a másod-elnök végzi.

13. §. A titkárt illeti az előadások, a társasági könyvkiadások elintézése, a jegyzőkönyv és az Évlapok szerkesztése; ő szerződik, a Társaság előleges vagy utólagos jóváhagyása mellett, a szerzőkkel, nyomdászokkal és könyvárusokkal; számol velök; gondoskodik, a Társaság időnkinti határozatai szerint, a pártolók évi könyvilletményeiről. Ugyanő szerkeszti a Társaság munkásságáról és állapotáról szóló évi jelentést; szerkeszti s teszi közzé a Társaság mindennemű hirdetéseit; folytatja a levelezést s őrzi a Társaság könyv- és levéltárát.

14. §. Teendőiben osztozik a másod-titkár, ki őt szükség esetében helyettesíti.

15. §. A Társaság alaptőkáját, bevételeit és kiadásait, szivességből, a Magyar Földhitelintézet kezeli.

16. §. A vagyoni ügyek vezetésében az elnök segítségére szolgál a gazdasági bizottság, mely három rendes tagból áll. Ezen bizottság időnkint számba veszi a Társaság vagyoni állapotát s róla a Társaságnak jelentést tesz

Az évi költségvetéseket az elnökök, titkárok s ezen bizottság tagjai együtt állapítják meg.

A megállapított évi költségvetésen kívül előforduló jelentékenyebb költségekről a Társaság e bizottság véleménye alapján határoz.

17. §. A tagok éltök napjára, a tisztviselők, valamint a gazdasági bizottság tagjai, három évre választatnak, mely idő letelte után újra megválaszthatók.

HARMADIK SZAKASZ.

Választások.

18. §. A tagválasztás következő módon történik:

a) A decemberi ülésben megállapítatik, hány hely tölthető be a rendes és levelező tagok sorában.

b) Minden tagnak joga van annyi jelöltet ajánlani, a hány hely betölthetőnek határozatott. Az ajánlatok, az ajánlott irodalmi működésének részletes bemutatásával, legkésőbb újév napjáig, a titkárnál, irásban, nyújtandók be. Január elseje után ajánlás többé nem fogadtatik el.

c) Ha valaki több jelöltet ajánl, mint a mennyi hely betölthetőnek van határozva, valamennyi ajánlata érvénytelen.

d) Az ajánlatok a januári ülésben bemutattnak, s ekkor tüzi ki a Társaság a választó ülés idejét, mindenkor február valamelyik olyan napjára, mely az ünnepélyes közülést legalább öt nappal megelőzi.

e) A választó ülésben, fölolvastatván a jelöltek névsora, megkezdődik a szavazás, titkosan, papírszeletek által.

f) Minden szavazó tagnak joga van annyi jelöltre szavazni, a hány hely betölthetőnek határozatott. A ki a meghatározott számnál több nevet ír szavazó lapjára, annak szavazata az összeszámlálásnál egyáltalán figyelembe nem vétetik.

g) Érvényesen szavazni csak oly jelöltre lehet, ki valamely tag által ajánlva volt.

h) Az elnök kijelentvén, hogy a szavazás kezdődik, a titkár a rendes tagokat név szerint felszólítja, s a jelenlevők szavazatukat személyesen adják át az elnöknek.

i) A begyűlt szavazó lapokat az elnök felolvastván, a szavazatok számba vétetnek. A mely jelölt a szavazatok általános többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik.

k) Ha általános többséget annyi jelölt nem nyerne, a hány hely betölthetőnek határozatott, akkor új szavazás következik, egyenkint, és mind azokra, kik az első szavazásnál (az általános többséggel megválasztottakon kívül) szavazatot nyertek, még pedig azon sorban a mennyi szavazatot nyertek.

l) Először tehát azon jelölt neve tüzetik ki, a kinek az első szavazásnál legtöbb szavazata volt, s az illetékes tagok, titkos szavazás útján, igennel vagy nemmel szavaznak. Ha a jelölt így a szavazatok többségét elnyeri, megválasztottnak tekintetik. Ellenkező esetben pedig az utána legtöbb szavazatot nyert jelölt tüzetik ki.

m) Ha az első, általános szavazásnál két vagy több jelölt egyenlő számú szavazatokat kapott volna, sorshuzás dönti el, hogy ezek mily rendben tüzessenek ki a második szavazásra.

n) E nevenkinti szavazás mindaddig folytatattatik, míg vagy a betölt-hetőnek határozott hely mind be nem töltetett, vagy valamennyi, az első szavazásnál szavazatokat nyert jelöltre az új szavazás meg nem történt.

o) Ha a szavazatok egyenlő két részre oszlanak, nincs választás.

19. §. A rendes taggá választottat a titkár levél útján értesíti megválasztásáról, s kérdést intéz hozzá, vállalkozik-e a Társaság céljait tagképen előmozdítani? s hogy különösen a széptan vagy szépirodalom melyik ágát választja műköreül? Ha az egy hónap alatt bekérendő válaszlevél igennel, az új tag meghívatik a Társaság üléseibe. Ha a válasz tagadó, vagy válasz a decemberi ülésig nem érkezik, a választás nem történtnek tekintendő.

20. §. A rendes tag a maga helyét a Társaság munkálkodása körébe vágó előadással foglalja el. Ha ezt megtette, kiadatik neki az elnök és titkár által aláírt s székfoglalása napjáról keltezett oklevél. Ha ellenben egy év alatt megválasztása után széket nem foglal, s mulasztását nem igazolja, megválasztása megsemmisül.

21. §. Az újonnan megválasztott levelező tag, mindjárt megválasztása, illetőleg a kormány jóváhagyása után meghívatik a Társaság üléseibe, valamint azonnal megtiszteltetik az elnök és titkár által aláírt oklevéllel, és a Társaság örömmel veszi, ha székfoglalót is tart.

22. §. A tisztviselők s a gazdasági bizottsági tagok választása háromévenként, ha üresedés támad korábban is, az ünnepélyes közülést követő valamely nap történik, minden esetre a februári havi ülést megelőtte, még pedig szintén a tagok ajánlatai alapján, titkos szavazás útján, s szavazó tagok általános többségével.

23. §. Minden választásra legalább húsz szavazó szükséges.

NEGYEDIK SZAKASZ.

Ülések.

24. §. A Társaság havonként rendszeren egy, szükség esetében több ülést is tart.

25. §. A havi ülések tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti, bíráló és szépirodalmi munkák felolvasása;

b) új tagok székfoglalása; emlékbeszédek elhunyt tagok fölött;

c) eszmecsere magyar szépirodalmi jelenségek s általában széptani kérdésekről;

d) intézkedés kiadandó munkák és tárgyalások iránt;

e) a Társaság mindennemű ügyeinek eligazítása.

26. §. A havi ülésekben nem-tagok munkája is felolvasható, ha az elnök által esetenként bírálónak kinevezett két tag felolvasásra ajánlja. A felolvasónak azonban tagnak kell lenni.

27. §. Hogy a havi ülés bármely végzése érvényes legyen, legalább hét rendes tag jelenléte szükséges.

28. §. Évi közgyűlését a Társaság február 5-ike, mint Kisfaludy Károly születése napja, idején tartja.

29. §. A közgyűlés áll:

a) a tagválasztó ülésekből, melyről a 18. és 23-dik §. intézkedik, s mely, a tagválasztáson kívül, eldönti a pályamunkák sorsát, kitzúzi az új jutalomföladatokat s megállapítja az ünnepélyes közülés tárgysorát;

b) a tisztújító ülésekből, melyről a 22. és 23-dik §. intézkedik; végre

c) az ünnepélyes közülésből, azon a vasárnapon, mely Kisfaludy Károly születése napjára, február 5-dikére, esik vagy utána következik.

30. §. Az ünnepélyes közülés tárgyai:

a) az elnök megnyitó beszéde;

b) a titkár jelentése a Társaság lefolyt évről;

c) elhunyt tagok emlékezetének megülése;

d) a Társaság körébe tartozó széptani s szépirodalmi fölolvasások;

e) kiadott s kitzúzott jutalmak kibirdetése;

f) jutalommal vagy dícsérettel kitüntetett munkák fölolvasása.

31. §. Az üléseken, ha elnök nincs jelen, a legrégebbi rendes tag elnököl.

32. §. Az üléseket a titkár hívja össze, a rendeseket az évnek határozatilag megállapított, a rendkívülieket elnökiileg kitzúzott napjaira.

33. §. A Társaság ülései nyilvánosak; az elnök azonban, valahányszor jónak látja, zárt ülést is tarthat.

ÖTÖDIK SZAKASZ.

Jutalmak.

34. §. A jutalmak tárgyai:

a) széptani, irodalom- és műtörténeti föladatok;

b) költői és szónoki művek;

c) műfordítások.

35. §. A pályamunkák, megbírálás végett, három tagnak adatnak ki, kik rólok jelentést terjesztenek elő, melynek alapján a Társaság határoz.

36. §. A jutalom a bár csak viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a pályadíj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

37. §. A jutalommal kitüntetett pályamunkák a szerző tulajdona maradnak; a Társaság azonban fentartja magának, hogy azokat Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse.

38. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

39. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket egyenesen ki nem rekeszti.

HATODIK SZAKASZ.

Kiadványok.

40. §. A Társaság közzétételei sorába tartoznak:

a) Évlapjai, melyek egy részben a közülések tárgyait, a Társaság alapszabályait és személyzetét, nagyobb érdekű határozatait, könyvkiadványai, elhunyt tagjai és alapítói jegyzékét, más részben a tagok székfoglalóit s egyéb ide szánt munkálatait, valamint jutalmazott és megdicsért pályamunkákat foglalnak magokban;

b) a Társaság céljainak megfelelő könyvek, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

HETEDIK SZAKASZ.

Bevételek és kiadások.

41. §. A Társaság pénzforrásai:

- a) az alaptőke kamatai;
- b) alapítványok és kamataik;
- c) mindenféle adományok;

d) a pártolók évi járuléka s a Társaság által kiadott munkák jövedelme.

42. §. Kiadásaiban a Társaság csak jövedelmeire szorítkozik s alaptőkéjéhez hozzá nem nyúl.

43. §. Minden alapítvány az alaptőkéhez csatolandó.

NYOLCZADIK SZAKASZ.

Alapítók és pártolók.

44. §. A Társaság alapítója, ki legalább száz forintot tesz le pénztárába, akár készpénzben, akár legalább öt százalék biztos kamatot hajtó értékpapirokban, akár végre alapító levélben, melyben arra kötelezi magát, hogy az összeg ötös kamatait évenként előre befizeti, halála esete pedig örökösei a tőkét készpénzben kiegyenlítik.

45. §. A Társaság alapítóinak, s haláluk után hitvesöknek, időnkint az Évlapokkal kedveskedik, hol nevöket megörökíti. Ezenkívül az alapítók, illetőleg túlélő hitvesök, részesülnek mind azon könyvilletményekben, melyek a pártolóknak járnak.

46. §. A Társaság pártolói időnkint megállapítandó évi járulékot fizetnek, a miért a Társaság megfelelő könyvilletményekben részesíti őket.

KILENCZEDIK SZAKASZ.

Átalakulás, föloszlás.

47. §. A Társaság alapszabályainak netáni változtatását oly gyűlés határozhatja el, mely, legalább a rendes tagok egy harmadának kívánata, különösen e végből van összehíva.

A megváltoztatott alapszabályok legfelső helybenhagyás végett ő felségének terjesztendők fel.

48. §. A Társaság feloszlását oly gyűlés határozhatja el, mely legalább a rendes tagok négy ötödének kívánata különösen e végből van összehíva; a feloszlató végzés érvényére pedig a jelen levő szavazó tagok három negyedének többsége kívántatik.

E végzés azonkívül felső helybenhagyás alá bocsátandó.

49. §. A feloszlott Társaság vagyona a Magyar Tudományos Akadémiára száll, hogy azt, alapszabályai értelmében, széptudományi célokra fordítsa.

XII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÜGYRENDJE.

I. ÜLÉSEK.

1. Rendes és rendkívüli ülések.

1. §. A Társaság minden hónapban, a juliusi és augusztusi szünetet kivéve, egy rendes ülést tart.

2. §. A rendes ülések a hónapok utolsó szerdáin tartatnak; az eltérés csak indokolt esetben lehetséges.

3. §. Az ülések napjait a titkár minden év végén a következő évre ehhez képest előre megállapítja s jóváhagyás végett a deczemberi ülés elé terjeszti. A helybenhagyott jegyzéket kinyomatja s az év elején a Társaság tagjainak megküldi.

4. §. A rendes ülések tárgyait az Alapszabályok 30-dik §-a sorolja el.

5. §. A rendes ülésekre bejelentett felolvasásokat a titkár bejelentésök sorrendjében veszi föl az ülés tárgysorába, melyet a lapok útján idejében közzétesz. A Társaság Budapesten lakó tagjainak ezen kívül külön meghívót küld. Az ülésnek nagyobb fontosságú tanácskozási tárgya a meghívókon megjelölendő.

6. §. A sorrenden csak a felolvasók beleegyezésével történhetik változtatás.

7. §. Ha a bejelentett előadások száma a kelleténél nagyobb volna, a legutóbb jelentett előadások a legközelebbi ülés tárgysorába vétetnek föl.

8. §. A Társaság tagjainak előadásai mindig megelőzik a vendégek felolvasásait. A székfoglalóknak és emlékbeszédeknek, a tagok előadásai között az elsőségek van.

9. §. Ha valaki fontosabb indítványt akar tenni, az ülés előtt írásban bejelenti a titkárnál. (Lásd a 17. §-t.)

10. §. A rendes ülések előtt a Társaság tisztikara értekezletet tart, melyen a múlt ülés határozatainak végrehajtását számon veszi. Előkészíti

továbbá az ülésen tárgyalandó ügyeket, megállapítja sorrendjüket s meghatározza, melyek tárgyalatassanak közülök nyílt, melyek zárt ülésen.

11. §. Az üléseket az elnök vagy a másod-elnök, mindegyikök akadályoztatása esetében pedig a jelenlevő legrégebb tag vezeti.

12. §. Az ülés elején a folyó ügyek terjesztetnek elő a következő sorrendben :

- a) a Társaság személyzetében előfordult változások,
- b) új alapítványok,
- c) egyéb ajándékok és meghívások,
- d) bírálatok.

Az utóbbiakat és másnemű folyó ügyeket az elnökség az ülés végére is halaszthatja.

13. §. Ha valamely kérdésre nézve többen akarnak nyilatkozni, a szólni kívánók följegyeztetik magukat a titkárnál, ki jelentkezésök sorrendjében hívja fel őket szólásra.

14. §. Másodízben ugyanazon tárgyhoz szólani bárkinek is csak akkor van joga, ha szólásra már senki sincs följegyezve. Személyes kérdésben azonban az elnök ezen kívül is megadhatja a szólás jogát. Ugyanazon kérdéshez háromszor senki sem szólhat.

15. §. Ha a tárgyhoz vagy indítványhoz már senki sem kíván szólani, az előadónak vagy indítványozónak még egyszer joga van a szóhoz. Nyilatkozata után, szükség esetén, azonnal következik a szavazás.

16. §. A szavazás rend szerint nyilvános. Négy tag kívánatára azonban az elnök titkos szavazást rendel el.

17. §. Minden fontosabb indítvány bizottsághoz utasítandó.

18. §. Ha valamely indítvány következtében bizottság küldetik ki, ebben az indítványtevőnek mindenkor helye van.

19. §. Ha a tanácskozás oly fordulatot venne, hogy ezélszerűbbnek mutatkoznék a zárt tárgyalás, az elnöknek joga van a nyilvános tárgyalást félbeszakítani s folytatását a nyilvános ülés után tartandó zárt ülésre tűzni ki.

20. §. A folyó ügyek elintézését a felolvasások követik.

21. §. A Társaság tagjainak joguk van dolgozataikat akár személyesen mutatni be, akár más, erre vállalkozó tag által adatni elő. A székfoglaló tagoktól azonban elvárja a Társaság, hogy előadásukat személyesen tartsák.

22. §. Egy-egy felolvasás egy óránál tovább nem tarthat; hosszabb előadás tartását, a körülményekhez képest, az elnök megengedheti.

23. §. Minden tagnak jogában áll az előadásra észrevételeket tenni, melyekre a felolvasó válaszolhat.

24. §. Az elnök, a hányszor csak szükségét látja, jogosítva van, de négy tag kívánatára köteles is akár zárt, akár rendkívüli ülést tartani.

25. §. Az elnöknek, ha kellő okból jónak találja, joga van akként rendelkezni, hogy az ülésekre a hallgató közönség csak belépti jeggyel bocsáttassék. A jegyek osztogatásánál a Társaság tagjainak s alapítóinak családja előnyben részesítendő.

26. §. Az ülések jegyzőkönyvét a másod-titkár vezeti s az elnök és az e végre kinevezett két tag hitelesíti. A hitelesítők kinevezésénél első sorban az indítványtevők vagy felolvasók veendőek tekintetbe.

27. §. Mindennemű jegyzőkönyv az ülések után öt nap alatt elkészítendő és hitelesítendő.

2. Közgyűlések.

28. §. A Társaság közgyűlése három ülésből áll, melyekre nézve az Alapszabályok 28., 29. és 30. §§. intézkednek.

29. §. A tagválasztó és tisztújító közülésen húsz rendes tag jelenléte csak a választás megkezdésére kívántatik meg. Minden választás érvényére azonban legalább tizenegy igenlő szavazat szükséges.

30. §. Az évi költségvetés tárgyalását az elnök vagy a tagválasztó vagy esetleg a tisztújító ülésre tűzheti ki.

31. §. A tisztújító ülés választja három évenként nemcsak a Társaság tiszti karát és gazdasági bizottságát, hanem könyvkiadó bizottságának belső tagjait is.

32. §. A tanácskozás menetére és vezetésére vonatkozó fentebbi §§-ok a tagválasztó és tisztújító ülésekre is érvényesek.

33. §. Az ünnepélyes közülés tárgysorának előkészítése az elnökökből és titkárokból álló rendező bizottság feladata.

34. §. Az elnök a szeptemberi ülésen felszólítást intéz a Társaság tagjaihoz, hogy az ünnepélyes közülésre szánt dolgozataik címét és terjedelmét december végeig a titkárnál jelentsék be. A felszólítás a tagoknak írásban is megküldetik.

35. §. A rendező bizottság a bejelentett előadások szerzőit január folytán dolgozataik felolvasása végett összehívja s a meghallgatott dolgozatok közül azokból, melyeket legalkalmasabbaknak tart, összeállítja az ünnepélyes közülés tárgysorát s megállapodását a januári ülésen a Társaság jóváhagyása alá terjeszti.

36. §. A jóváhagyott tárgysort a titkár, a Társaság személyzetének s vagyoni állásának rövid kimutatásával és pályahirdetéseivel együtt kinyomatja, a tagoknak megküldi, a lapokban közzéteszi s az ünnepélyes közülésen megjelent közönség közt szétosztatja.

II. A TÁRSASÁG TAGJAINAK MUNKÁSSÁGA.

1. Felolvasások.

37. §. A Társaság rendes tagjaitól az Alapszabályok 9. §. értelmében elvárja, hogy ülésein legalább három évenként egy-egy előadást tartsanak.

38. §. A titkárnak joga és kötelessége a rendes tagokat ebbeli kötelezettségek teljesítésére figyelmeztetni. Sikertelenség esetén elnöki felhívás intéztetik hozzájuk.

39. §. A tagok által a rendes ülésekre bejelentett felolvasások előleges bírálat alá nem esnek.

40. §. Ha azonban valamely bejelentett dolgozatra nézve az elnöknek oka van attól tartani, hogy az a Társaságnak akár Alapszabályaiba, akár anyagi vagy erkölcsi érdekébe ütközik: joga van a nyilvános ülést megelőzőleg zárt ülést híni össze, s ott aggályait előterjeszteni. Ily esetben a Társaság az illető dolgozat előleges bemutatását kívánhatja.

41. §. A nem-tagok által felolvasásra szánt munkák a Társaság titkáránál nyújtandók be s minden esetben bírálat alá esnek. Az elnök két tagot kér fel véleményadásra. Ha ezek kedvező véleményben vannak, vagy ha, nézeteltérés esetében, a kinevezendő harmadik bíráló, a kedvező véleményhez csatlakozik, a dolgozat annak az ülésnek tárgysorába vétetik föl, melyen a tagok bejelentett előadásai után helye marad.

42. §. Vendégek munkálatait a Társaság ülésein az elnök által e végre, a szerző ohajtásának figyelembevételével, fölkért tag mutatja be.

43. §. Akár vendégnek, akár tagnak oly felolvasása, melyet szerzője az Évlapokba kíván fölvétni, bírálat alá esik még akkor is, ha a bemutatás előtt egy vagy más szempontból már bírálaton ment volna keresztül.

2. Bírálatok.

44. §. Azon munkákra, melyek akár önállóan vagy az Évlapokban leendő kiadás, akár csak vélemény-nyilvánítás végett nyújtattak be, a Társaság mindig az ülésen nevez ki bírálókat.

45. §. A bírálók száma rend szerint kettő. Ha ezek egymással ellenkező javaslatot tennének, még egy harmadik bíráló neveztetik ki.

46. §. A Társaság tagjai a bírálatra hozzájuk küldött munkákra nézve legfeljebb három hónap alatt tartoznak jelentést tenni. Ellenkező esetben a fentebbi cikkben (38. §.) meghatározott eljárás joga velök szemben is megilleti az elnökséget. Ha felszólításai sikertelenek maradnak, az elnök az ügyet a Társaság elé terjeszti.

47. §. A bírálók javaslata alapján elhatározhatja a Társaság :

- a) a munka kiadását, vagy
- b) segélyezését ;
- c) a szerző felhatalmazását, hogy kiadandó munkája címlapjára e szavakat nyomassa : A Kisfaludy-Társaság ajánlásával ;
- d) a munka visszaadását szerzőjének a bírálathoz képest kijavítás s újból benyújtás végett ;
- e) visszautasítását.

48. §. A csak felolvasásra benyújtott kisebb dolgozatok megbírálására az elnök kér fel két, esetleg harmadik tagot, kik véleményüket egy hét alatt tartoznak a titkárhoz beküldeni.

III. A TÁRSASÁG KIADVÁNYAI.

49. §. A Kisfaludy-Társaság kiadványait céljának megfelelő könyvek képezik, évi illetmény, folyóirat vagy külön kiadványok alakjában, a mint a viszonyok időnkint kívánják.

50. §. Az évi illetményül megjelenő munkákra nézve az intézkedés a könyvkiadó bizottságot illeti, melyről az Ügyrend VI. szakasza szól.

51. §. Az évi illetmény s az Évlapok szerkesztője a titkár, kinek joga van a szerkesztésre vonatkozó bármely kérdésben a Társaság határozatát kikérni.

52. §. A Társaság hivatalos közleményeit évenként kiadandó Évlapjaiban teszi közzé.

53. §. Az Évlapok azokat a közleményeket tartalmazzák, melyek a Társaság egyik közülésétől a másikig terjedő év történetére vonatkoznak. Névszerint :

- a) a közlések tárgyait,
- b) a Társaság alapszabályait és ügyrendjét,
- c) tisztikarának és személyzetének jegyzékét,
- d) fontosabb határozatait a jegyzőkönyvekből,
- e) pályahirdetéseit,
- f) az év közben benyújtott bírálatokat,
- g) kéziratára és könyvkiadványai gyarapodásának kimutatását,
- h) elhunyt tagjai s alapítói jegyzékét,
- i) elhunyt tagok nekrologjait,
- j) a Társaság megbízásából tagjai által tartott beszédeket,
- k) a székfoglalókat,
- l) tagoknak és idegeneknek a Társaság által fölvétetni rendelt dolgozatait,
- m) kisebb terjedelmű jutalmazott és megdicsért pályamunkákat

54. §. Az Évlapokban megjelent prózai dolgozatokért ívenkint 20, versekért 30 frt tiszteletdíj jár. Kisebb költeményekre nézve a Társaság esetenként határoz.

55. §. Az Évlapok oly közleményeiért, melyek korábban már más helyt megjelentek, tiszteletdíj nem fizettetik.

56. §. Az Évlapokban négy ívesnél hosszabb közlemény rend szerint nem vehető fel.

57. §. Kassalik Jenő, 1885. évi január 26-dikán kelt alapító levelében 5000 frt alapítványt tett atyjának, néhai Kassalik Ferencz budapesti polgárnak, emlékére, oly rendelkezéssel, hogy két évi kamatai minden második esztendőben egy-egy munka kiadására fordíttassanak.

58. §. A Kassalik-alapítványból kiadható bármely a Társaság működési körébe eső munka, melyet magyar honpolgár magyar nyelven írt. Nem adható azonban ki oly író műve, ki, a szónak irodalmi értelmében, német nyelven is írt vagy ír.

59. §. A Kassalik-alapítványból kiadásra benyújtott művek közül, egyenlő irodalmi érték mellett, elsőséggel bírnak oly írók munkái, kik anyagi gondokkal vagy a kezdet nehézségeivel küzdenek.

60. §. A Kassalik-alapítványból kiadandó műre nézve a Társaság, 1887-től kezdve, minden második évi közgyűlésén határoz. A munka czímlapján kinyomatandó, hogy a Kassalik-alapítványból adatott ki.

IV. ELHUNYT TAGOK VÉGTISZTELETE ÉS EMLÉKEZETE.

61. §. Elhunyt tagjait a Kisfaludy-Társaság következő végtiszteletben részesíti:

a) Ha a haláleset Budapesten fordul elő, a Társaság tagjai részt vesznek a temetésen, és ha ez épen ülés idejére esnék, az ülés elhalasztatik.

b) Az elhunyt tag halálát az elnök vagy a titkár a legközelebbi ülésen rövid gyászjelentéssel hozza a Társaság tudomására.

c) Az elhunyt életére és írói munkásságára vonatkozó adatokat a titkár nekrológban állítja össze, mely az Évlapokban tétetik közzé. E végből a Társaság tagjai eleve felhivatnak, hogy életrajzukat s munkásságuk könyvészeti adatait, a levéltárban pecsét alatt leendő megőrzés végett, nyújtsák be.

d) A Társaság valamelyik tagját, az elhunyt érdemeit szónoki előadásban méltató emlékbeszéd tartásával bízta meg.

62. §. Ha indítvány tétetnék arra, hogy valamely emlékbeszéd ne rendes havi, hanem ünnepélyes közűlésen adassék elő, erre vonatkozólag a Társaság mindig titkos szavazás útján határoz.

63. §. A Társaság megbízásából készített emlékbeszédek, esetleg emlékközlemények, tekintet nélkül arra, hogy az Évlapokban megjelenésük előtt már kiadattak-e vagy sem, tiszteletdíjban részesülnek.

64. §. A Kisfaludy-Társaság, iránta különösen érdemesült tagjai elhunytáról külön gyászjelentést ad ki, mire nézve az elnökségnek van joga intézkedni.

65. §. Kiváló érdemű tagjainak arczképét, esetleg mellszobrát is, elhelyezi a Társaság saját termében. Az ilyen értelmű indítvány fölött azonban csak a tagválasztó közülés határozhat titkos szavazás útján.

V. JUTALMAK.

1. Lukács Krisztina-jutalom.

66. §. Lukács Móricz, a Kisfaludy-Társaság volt elnöke, 1877, május 28-án kelt végrendeletében 10,000 forint névértékű magyar földhitelintézeti záloglevelet, mint alapítványi tőkét, hagyományozott a Kisfaludy-Társaságnak oly célból, hogy annak kamataiból évenként, Lukács Krisztina-jutalom néven díj tűzessék ki, felváltva költői és széptani feladatoknak abszolút becsű megoldására.

67. §. A Lukács Krisztina-jutalom, évenként 500 forinttal, mindig a Kisfaludy-Társaság ünnepélyes közülésén hirdtetik ki, egyik évben szépirodalmi (verses vagy szépprózai, költői vagy szónoki), a másikban pedig széptani, irodalom- vagy művészettörténeti kérdésre. A sor 1882-ben szépirodalmi feladattal kezdődik.

68. §. A Társaságnak jogában áll a Lukács Krisztina-jutalomra vagy zárt pályázatot hirdetni, vagy pedig e díjjal a kijelölt szakban vagy műfajban az illető év alatt nyomtatva megjelent munkák legjelesbikét jutalmazni meg. Az első ízben sikertelenül maradt feladat még egy ízben minden esetre kitűzendő.

69. §. Azon esetben, ha valamely pályázat másodízben sem jutott eredményre, a jutalmul kitűzött akár egyes, akár kettős díjösszeg a Kisfaludy-Társaság alaptőkéjéhez csatoltatik.

2. Somogyi Dezső-jutalom.

70. §. Ziska Julia asszony 1882, dec. 14-én kelt alapító levelében elhunyt fiának, Somogyi Dezsőnek, emlékére 600 forint alapítványt tett a Kisfaludy-Társaságnál oly célból, hogy kamatai három évenként irodalmi pályafeladatokra tűzessenek ki.

71. §. A Somogyi Dezső-jutalom három évenként 200 arany frankkal kisebb szónoki, költői, irodalomtörténeti vagy széptani feladatra hirdetik ki.

72. §. A jutalom csak önálló becsű munkának adatik ki. Ha ilyen munka nem érkezik, a Somogyi Dezső-jutalom a következő három évre járó kamatokkal összesítve tűzetik ki akár a régi, akár valamely új feladatra, mire nézve a sikertelenül maradt pályázat bíráló bizottsága tesz javaslatot.

73. §. Ha a másodízben kettős jutalommal hirdetett pályázat is sikertelen marad, a kettős jutalom valamely, a Társaság által kiadandó munka tiszteletdíjára, vagy tiszteletdíjának pótlására fordítandó. E munka címlelapjára kinyomatandó: A Somogyi Dezső-alapítvány támogatásával.

74. §. A Somogyi Dezső-jutalom mindenkor az illető év márcziusának 18-ik napján, mint Somogyi Dezső halála napjának fordulóján adatik ki.

3. Bulyovszky Gyuláné, színművésznő jutalma.

75. §. Özv. Bulyovszky Gyuláné szül. Szilágyi Lilla asszony 1884. márczius 21-én kelt alapító levelében 2000 frtnyi alapítványt tett oly feltétellel, hogy kamataiból két évenként valamely, szavalásra alkalmas költeményre pályázat hirdettségük.

76. §. A Bulyovszkyné-alapítványból 1885-től kezdve két évenként kétszáz forintnyi jutalom tűzetik ki egy szavalásra alkalmas, akár lyrai, akár kisebb epikai verskölteményre.

77. §. A Bulyovszkyné-jutalom mindig kiadatik a viszonylag legjobb pályaműnek.

4. Széher Árpád-jutalom.

78. §. Széher Mihály, 1885. február 4-én kelt alapító levelével, korán elhunyt fiának, Széher Árpádnak, emlékére 5000 frtnyi alapítványt tett, melynek kamataiból két évenként 500 frt jutalommal irodalmi feladatokra pályázatok hirdetendők.

79. §. A feladatok következő, két évenként egymást felváltó három körből tűzendők ki:

a) kötött nyelvű költői művekre a költészet bármely fajából, nem zárva ki a műfordítást sem;

b) beszélyre vagy regényre;

c) æsthetikai és irodalomtörténeti kérdésekre.

80. §. A Társaságnak jogában áll kisebb terjedelmű pályaművekre az alaptőkének egy évi kamatait is kifizetni, mikor aztán a két éves körben két pályadíj is tűzhető ki.

81. §. A pályadíj csak önálló becsű műnek adatik ki. Ha ilyen nincs, a megmaradt jutalom két év alatt valamely, a Társaság czége alatt megjelenendő könyv kiadására fordíttatik, melynek czímlapjára rányomatandó, hogy a Széher Árpád-alapítványból adatott ki.

5. Általános szabályok.

82. §. Mindennemű zárt pályázat esetén a pályaművek benyújtásának határnapja okt. 31-ke, mikor is az elnökség számba veszi őket, jeligés leveleiket közös borítékba zárja s jegyzéköket a titkár a lapokban közzéteszi.

83. §. A Társaság októberi ülésén minden pályázathoz három-három bírálót nevez ki, kik közül a legrégebb tag viszi az elnökséget. A bizottságok a pályaművekről jelentést készítenek, melynek alapján a közgyűlés határoz. A pályázat eredményét az ünnepélyes közülésen a másodtitkár hirdeti ki.

84. §. A jutalom, a Bulyovszkyné-díj kivételével, csak önálló becsű munkának adatik ki.

85. §. A bíráló bizottságok jelentéseiket a januári havi ülésre tozznak benyújtani.

86. §. A kitűzendő új pályakérdésekre az elnökség a bíráló bizottságok elnökeivel együtt készít javaslatot, melyet a közgyűlés elé terjeszt.

87. §. A jutalommal kitüntetett pályaművekre nézve, ha azok a szerző tulajdonában maradnak is, a Társaság föntartja magának, hogy Évlapjaiba díjtalanul fölvehesse, sőt ha a szerző egy év leforgása alatt ki nem adná, külön is, minden díjazás nélkül, közreboicsáthassa.

88. §. A pályamunkák kéziratai a Társaság levéltárában maradnak.

89. §. A fent elősorolt pályázatokon kívül a Társaság maga is hirdethet, szintén mindig az ünnepélyes közülésen, pályázatokat, melyeknek tárgyát, jutalmát, határidejét esetről-esetre határozza meg. A társasági jutalom a viszonylag legjobb munkának is kijár, ha csak a díj hirdetésében világosan más nem volt kikötve.

90. §. Minden jutalomért a Társaság tagjai is versenyezhetnek, ha csak a pályázati hirdetés őket világosan ki nem rekeszti.

91. §. A megbízás útján készült munkák, ha valamely sikertelen pályázat jutalmi díja fordíttatott is rájuk, minden esetben a Társaság tulajdonát képezik.

VI. ÁLLANDÓ BIZOTTSÁGOK.

1. Könyvkiadó bizottság.

92. §. A Társaság alapítói évi illetményeül szánt, állandó könyvkiadó vállalatának vezetését egy, három évről három évre alakítandó bizottságra ruházza.

93. §. E bizottság, hogy az olvasó közönséggel való érintkezése folytonos és közvetlen legyen, sőt hogy ez mintegy képviselőt nyerve kebelében, következőleg alakíttatik :

a) Állandó és választás alá nem eső tagjai a Kisfaludy-Társaság elnöke és titkára. Az előbbi egyszersmind a bizottság elnöki tisztét is viseli.

b) A Társaság rendes tagjai közül szabadon választ a bizottságba hat tagot.

c) Ezek az alapító tagok sorából még hatot hívnak meg.

94. §. A könyvkiadó bizottság jegyzőjét maga választja.

95. §. Hatáskörébe tartozik :

a) a vállalatnak kiadási módozatai iránt jogérvényes határozatokat hozni, esetleg szerződéseket kötni ;

b) a vállalatba fölveendő munkákról gondoskodni ;

c) kiadásuk sorrendjét s tiszteletdíjukat meghatározni.

96. §. Az elnök a szeptemberi ülésen felszólítja a Társaság tagjait, hogy a vállalatba szánt s ennek keretébe illő munkáikat, megbírálás végett, a Társasághoz nyújtsák be.

97. §. A vállalat körébe tartoznak : szépirodalmi, széptani és irodalomtörténeti, eredeti és fordított művek, lehetőleg oly arányban, hogy a szépirodalmiak az évi illetménynek két harmadát képezzék.

98. §. A bizottságnak joga van a vállalatba régebbi íróknak kiadásra érdemes műveit is fölvenni.

99. §. A vállalatba csak a Társaság által kiadásra elfogadott művek vehetők fel.

100. §. A bizottság azonban, ha szükségét látja, valamely külföldi regényt, széptani vagy irodalomtörténeti munkát fordításra kijelölhet, de csak a Társaság jóváhagyásával fordíthatat le és bocsáthat közre a vállalatban.

101. §. A vállalat évi folyamainak tervrajzát a bizottság, esetleges megjegyzések végett, a Társaság elé terjeszti.

2. Gazdasági bizottság és pénztári kezelés.

102. §. A Társaság részére, bárminő célra és bárminő cím alatt befolyó minden bevétel beszolgáltatandó a Földhitelintézethez.

103. §. Minden kiadás ugyanott utalványoztatik kifizetésre.

104. §. Mind a bevételként beszolgáltatott, mind a kiadásra utalványozott összegekhez írásbeli tanusítvány melléklendő.

105. §. A bevételezési értesítvényt a titkár vagy helyettese, a kifizetési utalványokat pedig ugyanazok és az elnök vagy másodelnök írják alá.

106. §. A Magyar Földhitelintézet a Társaság folyó számadását minden június hó 30-án és december hó 31-én zárván le, és annak kimutatását az elnökséghez megküldvén: ezen számadásokat az elnökség megvizsgálás végett átteszi a gazdasági bizottság azon tagjához, a kit ezen számadások őrizetére a bizottság saját kebeléből kijelöl. Ezen számadásokat a gazdasági bizottság évenként legalább egyszer megvizsgálja, s ha rendben találta, arról a Földhitelintézetnek közvetlenül elismerést ad.

107. §. Minden naptári év elején, midőn a megelőző december 31-iki számadást a Földhitelintézet már kiállította (rendszerint január utolsó napjaiban), az elnökök, titkárok és a gazdasági bizottság tagjai a vagyoni állapotok fölötti tanácskozás és az évi költségvetés elkészítése végett együttes ülést tartanak, a melyet összehívni az elnökség kötelessége.

108. §. Ezen gyűlések feladatához tartozik:

a) intézkedni a készpénzben befolyt alapítványok, adományok s a netán mutatkozó pénztári maradványok tőkésítése és elhelyezése iránt, vagyis minthogy a Társaság határozata által már régebben kimondatott, hogy minden elhelyezés a Magyar Földhitelintézet zálogleveleibe fektetendő, meghatározni azt, hogy a pénztár erejéhez s a mutatkozó szükséghez képest, mennyi záloglevél vásároltassék;

b) megvizsgálni a kívül fekvő alapítványok állását, fölhivanni a hátralékosokat a titkár által kiállítandó s elnökileg aláírandó fölszólítással a pontos fizetésre, a fizetni nem akarók ellen szükség esetében elrendelni a pör megindítását, a végkép behajthatatlannak bizonyuló alapítványokat pedig kitörölni az alapítók sorából. Az alapítók kitörlése iránti intézkedés azonban jóváhagyás végett előlegesen bejelentendő a Társaság zárt ülésében; a Földhitelintézet elnöki levélben értesítendő, hogy saját jegyzékeiből azokat szintén törölje ki, s a titkár arról is intézkedik, hogy többé semmi könyvilletményt ne kapjanak;

c) elkészíteni az évi költségvetést s megállapítás végett bemutatni a Társaságnak zárt ülésben.

109. §. A titkár tartozik rendesen vezetni:

a) utalvány-könyvet, a melybe a Bevétel és Kiadás rovatok alatt folyó szám és kelet szerint beír minden tételt, a mit a Földhitelintézetnél bevételre, vagy elnöki utalvánnyal kiadásra utalványozott. Ezért tehát minden elnöki utalványozás a titkár által is aláírandó;

b) számadáskönyvet szintén Bevétel és Kiadás rovatokkal azon pénzekről, amelyeket valamely megjelölt czélra vagy saját irodai szükségleteire a Földhitelintézettől elnöki utalvány alapján felvett. — A Bevétel rovatába a Földhitelintézettől fölvett összegek, a Kiadás rovatába azok hová fordítása folyó számmal és kelet szerint beírandó.

Ha a titkár a fővárosból hosszabb időre távozik, vagy teendői vite-
lében másként huzamosan akadályozva van, mind a két könyvet a másod-
titkárnak adja át rendszeres folytatás végett.

A naptári év végén mind a két könyv lezáratik s megvizsgálásra,
illetőleg a Földhitelintézet számláival való egybevetés végett kiadatik a
gazdasági bizottságnak.

c) az alapítóknak lehetőleg teljes név-, cím- s lakjegyzékét, annak
kitűntetésével, hogy az alapítványi tőke mennyit tesz s befizettetett-e vagy
nem. E jegyzék az új alapítók nevével kiegészítendő, a megszüntetett
alapítványok belőle kitörleendő, s esetleg az alapítók vagyoni viszonyaira
vonatköző adatok abban följegyzendő.

110. §. Új alapítóként a Társaság ülésén csak akkor jelenthető be
valaki, ha vagy a kötvényt szabályszerűen kiállította, vagy ha az alapít-
ványi tőkét készpénzben letette.

111. §. A titkár a hozzá érkezett beadványokról, levelekről megke-
resésekről rendes iktató-, mutató- és postakönyvet visz.

XIII.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG SZEMÉLYZETE

1892-İK ÉVI FEBRUÁR 7-DIKÉN.

Tisztviselők:

Elnök ... .. GYULAI PÁL.
Másod-elnök ... SZÁSZ KÁROLY.
Titkár ... .. BEÖTHY ZSOLT.
Másod-titkár ... VARGHA GYULA.
Pénztárnok ... .. MAGYAR FÖLDHITELINTÉZET.
Ügyész... .. DR. SZÖCS FERENCZ.

A gazdasági bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ. VADNAI KÁROLY. ZICHY ANTAL.

A könyvkiadó bizottság tagjai:

ARANY LÁSZLÓ.	SZÁSZ KÁROLY.
BEÖTHY ZSOLT.	SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
Csapó Vilmos.	SZONTAGH PÁL.
GÖRGEY ISTVÁN.	VADNAI KÁROLY.
GYULAI PÁL, <i>elnök.</i>	VARGHA GYULA.
KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ.	WAHRMANN MÓR.
PÉTERFY JENŐ.	

Rendes tagok:

ABONYI LAJOS (MÁRTON FER.) 1867 *N.-Abonyban.*
ARANY LÁSZLÓ 1867 *Budapesten.*
ÁBRÁNYI EMIL 1885 *Budapesten.*
ÁBRÁNYI KORNÉL ifjabb 1878 *Budapesten.*
5 ÁGAI ADOLF 1877 *Budapesten.*

	BAKSAY SÁNDOR	1872	<i>Kun-Szent-Miklóson.</i>
	BARTALUS ISTVÁN	1867	<i>Budapesten.</i>
	BARTÓK LAJOS	1883	<i>Budapesten.</i>
	BAYER JÓZSEF	1888	<i>Budapesten.</i>
10	BEÜTHY ZSOLT	1876	<i>Budapesten.</i>
	BERCZIK ÁRPÁD	1873	<i>Budapesten.</i>
	DALMADY GYÖZÖ	1867	<i>Budapesten.</i>
	DEGRÉ ALAJOS	1867	<i>Budapesten.</i>
	DOBSA LAJOS	1862	<i>Makón.</i>
15	DÓCZY LAJOS	1887	<i>Bécsben.</i>
	ENDRÓDI SÁNDOR	1882	<i>Nágy-Váradon.</i>
	GYULAI PÁL	1860	<i>Budapesten.</i>
	HEINRICH GUSZTÁV	1882	<i>Budapesten.</i>
	HORVÁTH BOLDIZSÁR	1887	<i>Budapesten.</i>
20	IMRE SÁNDOR	1878	<i>Hódmezővásárhelytt.</i>
	JÓKAI MÓR	1860	<i>Budapesten.</i>
	KELETI GUSZTÁV	1867	<i>Budapesten.</i>
	LÉVAY JÓZSEF	1862	<i>Miskolczon.</i>
	MIKSZÁTH KÁLMÁN	1882	<i>Budapesten.</i>
25	PAULAY EDE	1882	<i>Budapesten.</i>
	PÁLFFY ALBERT	1864	<i>Budapesten.</i>
	PÉTERFY JENŐ	1887	<i>Budapesten.</i>
	PULSZKY FERENCZ	1847	<i>Budapesten.</i>
	RÁKOSI JENŐ	1869	<i>Budapesten.</i>
30	SALAMON FERENCZ	1860	<i>Budapesten.</i>
	SZABÓ ISTVÁN	1842	<i>Kazáron.</i>
	SZÁSZ BÉLA	1868	<i>Kolozsvártt.</i>
	SZÁSZ KÁROLY	1860	<i>Budapesten.</i>
	SZÉCSEN ANTAL GRÓF	1877	<i>Bécsben.</i>
35	SZIGETI JÓZSEF	1865	<i>Budapesten.</i>
	SZILÁDY ÁRON	1867	<i>Kis-Kun-Halason.</i>
	THEWREWK EMIL P.	1885	<i>Budapesten.</i>
	TOLNAI LAJOS	1866	<i>Budapesten.</i>
	TÓTH LŐRINCZ	1841	<i>Budapesten.</i>
40	VADNAI KÁROLY	1866	<i>Budapesten.</i>
	VAJDA JÁNOS	1870	<i>Budapesten.</i>
	VARGHA GYULA	1883	<i>Budapesten.</i>
	VÁRADI ANTAL	1889	<i>Budapesten.</i>
	VÉRTESI ARNOLD	1887	<i>Déreczenben.</i>
45	ZICHY ANTAL	1866	<i>Budapesten.</i>
	ZICHY GÉZA GRÓF	1878	<i>Budapesten.</i>

Levelező tagok:

	BACHAT DÁNIEL	1879	<i>Budapesten.</i>
	BUTLER DUNDAS EDE	1879	<i>Londonban.</i>
	CASSONE JÓZSEF	1882	<i>Notoban (Sicilia).</i>
	HADZSICS ANTAL	1867	<i>Újvidéken.</i>
5	HANDMAN ADOLF	1879	<i>Budapesten.</i>
	JALAVA (ALMBERG) ANTAL	1880	<i>Helsingforsban.</i>
	JOVANOVIĆS JÁNOS	1867	<i>Újvidéken.</i>
	NEUGEBAUER LÁSZLÓ	1882	<i>Budapesten.</i>
	OPITZ TÓDOR	1867	<i>Liestalban (Baselland).</i>
10	ŐMAN VIKTOR EMANUEL	1879	<i>Örebroban (Svédország).</i>
	PATTERSON ARTÚR	1869	<i>Budapesten.</i>
	PHILLIPS HENRIK	1887	<i>Philadelphiában.</i>
	SAISSY AMADÉ	1879	<i>Párisban.</i>
	SAYOUS EDE	1872	<i>Párisban.</i>
15	STIER TEOFIL	1867	<i>Zerbstben.</i>
	STURM ALBERT	1880	<i>Budapesten.</i>
	VULCANU JÓZSEF	1871	<i>Nagyváradon.</i>

Az évszám az illetőnek taggá választása idejét jelöli.

XIV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ELHUNYT TAGJAI

1892-İK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

A Kisfaludy-Társaság tagjai 1866-ig csak egyfélék voltak. 1867-től fogva belsők meg külsők. 1879-től rendesek meg levelezők.

- 1838 KÖLCSEY FERENCZ aug. 24.
 1841 CSATÓ PÁL febr. 15.
 1842 DESSEWFFY AURÉL GRÓF febr. 9.
 1844 KISFALUDY SÁNDOR okt. 28.
 1846 ⁵ VAJDA PÉTER febr. 10.
     KIS JÁNOS febr. 19.
 1847 SCHEDIUS LAJOS nov. 12.
 1849 PÉCZELY JÓZSEF máj. 23.
 1851 HAZUCHA FERENCZ (KELMENFI LÁSZLÓ) ápril 21.
 1852 ¹⁰ HELMECZY MIHÁLY decz. 1.
 1853 GARAY JÁNOS nov. 5.
 1854 NAGY IGNÁCZ márcz. 19.
 1855 VÖRÖSMARTY MIHÁLY nov. 19.
 1857 SZENVEY JÓZSEF jan. 22.
 1858 ¹⁵ BAJZA JÓZSEF márcz. 3.
     BÁRTFAY LÁSZLÓ máj. 12.
     SZONTAGH GUSZTÁV jun. 7.
     CSÁSZÁR FERENCZ aug. 17.
 1860 SZENCZY IMRE febr. 2.
 1861 ²⁰ SZEMERE PÁL márcz. 18.
     VACHOTT SÁNDOR ápril 9.
     SÁROSY GYULA (LAJOS) nov. 16.
 1864 KAZINCZY GÁBOR ápril 18.
     SZALAY LÁSZLÓ jul. 17.

- 25 FÁY ANDRÁS, *a társaság első igazgatója*, jul. 26.
 KUTHY LAJOS aug. 27.
- 1864 MADÁCH IMRE okt. 5.
- 1865 JÓSIKA MIKLÓS BÁRÓ, *a társaság első elnöke*, febr. 27.
- 1866 KISS KÁROLY febr. 17.
- 30 GAÁL JÓZSEF febr. 28.
 EGRESSY GÁBOR jul. 30.
 ZÁDOR GYÖRGY aug. 17.
 CZUCZOR GERGELY szept. 9.
- 1867 PÁKH ALBERT *belső tag* febr. 10.
- 35 BÉRCZY KÁROLY *belső tag* decz. 11.
- 1868 ERDÉLYI JÁNOS *belső tag* jan. 23.
 TOMPA MIHÁLY *belső tag* jul. 30.
- 1869 GREGUSS GYULA *belső tag* szept. 5.
- 1871 EÖTVÖS JÓZSEF BÁRÓ, *a társaság második elnöke*, febr. 2.
- 1872 40 SIR JOHN BOWRING *külső tag* nov. 23.
- 1875 KRIZA JÁNOS *belső tag* márcz. 26.
 SZEBERÉNYI LAJOS *belső tag* jun. 4.
 TOLDY FERENCZ, *a társaság negyedik elnöke*, decz. 10.
 KEMÉNY ZSIGMOND BÁRÓ, *a társaság harmadik elnöke*, decz. 22.
- 1876 45 TÓTH EDE *belső tag* február 26.
 SZÉKÁCS JÓZSEF *belső tag* július 29.
- 1877 DÖMÖTÖR JÁNOS *belső tag* január 8.
 STEINACKER GUSZTÁV *külső tag* jun. 7
 FÁBIÁN GÁBOR *belső tag* decz. 10.
- 1878 50 SZIGLIGETI EDE *belső tag* jan. 19.
 HORVÁTH MIHÁLY *belső tag* aug. 19.
- 1879 TOLDY ISTVÁN *belső tag* decz. 6.
- 1880 CSENGERY ANTAL jul. 13.
- 1881 TÓTH KÁLMÁN *rendes tag* febr. 3.
 55 SZEMERE MIKLÓS *rendes tag* aug. 20.
 LUKÁCS MÓRICZ, *a társaság ötödik elnöke*, nov. 5.
 DUX ADOLF *rendes tag* nov. 20.
- 1882 ARANY JÁNOS *rendes tag* okt. 22.
 GREGUSS ÁGOST *rendes tag* decz. 13.
- 1884 60 FRANKENBURG ADOLF *rendes tag* jul. 3.
 SZÜCS DÁNIEL *rendes tag* okt. 6.
- 1885 GERMANECZ KÁROLY *lev. tag* febr. 1.
 GYÖRY VILMOS *rendes tag* ápril 14.
- 1886 TÁRKÁNYI BÉLA *rendes tag* febr. 16.
 65 KOVÁCS PÁL *rendes tag* augusztus 13.

XV.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG ALAPÍTÓI

1892-İK ÉVI FEBRUÁR 7-IG.

ADLER DÁVID.	BAUMGARTEN KÁROLY.
ALMÁSSY EDMUND.	BÁRÁNY PÁL ÉS DÉNES.
ALMÁSSY PÁL.	30 BÁRON BENEDEK (3000 frttal).
ANDRÁSSY GYÖRGY GR. (1860 előtt).	BENICZKY ÖDÖNNÉ KEGLEVICH
5 ANDRÁSSY GYÖRGYNÉ, GRÓFNÉ.	STEPHANIA GRÓFNÓ.
APÁTHY ISTVÁN (1860 előtt).	BEREGSZÁSZY PÁLNÉ.
ANTONOVICS KÁLMÁNNÉ.	BERÉNYI FERENCZ GRÓF.
ARANY JÁNOS (100 arannyal).	BERNÁTFY IDA BÁRÓNÓ.
ARANY JÁNOSNÉ, ERCSEY JU-	35 BERNÁTH GYULA (200 forinttal).
LIÁNNA (200 frt).	BETHLEN JÓZSEFNÉ GRÓFNÉ.
10 ÁCS KÁROLY.	BEZERÉDJ PÁL (200 frttal).
BAGHY IMRE.	BEZERÉDJ ISTVÁNNÉ (1100 frttal).
BAJAI KATH. FÖGYMNASIUM.	BISCHITZ MÓR.
BALASSA ANTAL BÁRÓ.	40 BOCZKÓ DÁNIEL.
BALLAGI MÓR (1860 előtt).	BOHUS JÁNOSNÉ SZÖGYÉNY
15 BALOGH ISTVÁN.	ANTONIA.
BARBÁS JÓZSEF. (200 frt.)	BOLZA ISTVÁN GRÓF.
BARCZA SÁNDOR.	BRÁZAI KÁLMÁN.
BARKASSY GÉZA.	BRÓDY ZSIGMOND (200 frttal).
BARTAL GYÖRGY.	45 BUDAI IMRE.
20 BARTHA MIKSA.	BUDAI NÉPSZÍNHÁZ.
BATHYÁNY FÜLÖP HERCZEG.	BUDAPESTI ELSŐ HAZAI TAKA-
BATHYÁNY GÉZA GR. (1860 előtt).	RÉKPÉNTZTÁR (200 frttal, mely
BATHYÁNY KÁZMÉR GR. (1860 előtt).	adományát évenként megújítja).
BATHYÁNY LAJOSNÉ GRÓFNÉ.	BUDAPESTI KERESKEDŐ IFJAK
25 BAUMGARTEN FERDINÁND.	TÁRSULATA.
BAUMGARTEN FÜLÖP.	BUDAPESTI NEMZETI KASZINÓ.
BAUMGARTEN IGNÁCZ.	50 BUDAPESTI NEMZETI SZÍNHÁZ.

- BUDAPESTI REF. FÖGYMNASIUM
ÖNKÉPZŐ KÖRE.
- BUDAPESTISZÍNHÉZSEK (1860 előtt.)
- BUKOVINSZKY JÓZSEF (200 frttal.)
- ÖZVEGY BULYOVSZKY GYULÁNÉ
SZILÁGYI LILLA (2000 frttal.)
- 55 BURJÁN PÁL.
- BUTH KÁROLY.
- BUZÁS ELEK.
- CSABAI KASZINÓ (Békés).
- CSANAK JÓZSEF.
- 60 CSAPÓ KÁLMÁN.
- CSAPÓ VILMOS (ifjabb).
- CSÁKY ALBIN GRÓF.
- CSÁKY KÁLMÁN GRÓF.
- CSÁKY LÁSZLÓ GRÓF.
- 85 CSENGERY ANTAL (500 forinttal).
- CSEPELY SÁNDOR.
- CSÉRY LAJOS.
- CSILLAG LÁSZLÓ.
- CZIRBESZ GYULA.
- 70 DANIELIK JÁNOS.
- DARAY IMRE (500 frttal.)
- DARÁZSI ALBERT DR.
- DEÁK FERENCZ.
- DEBRECZENI H. H. FELSŐ TANU-
LÓK OLVASÓ EGYLETE.
- 75 DEBRECZENI KERESKEDŐ IFJAK
ÖNKÉPZŐ EGYLETE (1860 előtt).
- DEBRECZENI POLGÁRI KASZINÓ.
- DEDINSZKY KÁLMÁN.
- DESSEÓFFY JÓB.
- DESSEWFFY AURÉLNÉ GRÓFNÉ.
- 80 DESSEWFFY EMIL GR. (200 frttal.)
- DESSEWFFY ÖDÖN. (200 frttal.)
- DEUTSCH MÓR (ifjabb, 200 frttal.)
- DEVILLE JÁNOS (300 frttal.)
- DIENES FERENCZ.
- 85 DOMOKOS LÁSZLÓ.
- EBNER ÉDE (200 frttal.)
- EGE MIKLÓS (200 frttal.)
- EGRESSY GALAMBOS SÁMUEL.
- EMICH GUSZTÁV (idősb.).
- 90 EMICH GUSZTÁVNÉ (idősb.).
- EÖRDÖGH JÓZSEFNÉ s SZENT-
IVÁNYI FARKASNÉ.
- EÖTVÖS DÉNES BÁRÓ.
- EÖTVÖS JÓZSEF B. (200 arannyal).
- BÁRÓ EÖTVÖS JÓZSEF ALAPÍT-
VÁNY (2000 forinttal).
- 95 ERDEY ANTAL.
- ERDŐDY KAJETÁN GR. (1860 előtt)
- FÁY ANDÁS (1860 előtt).
- FENYVESSY ADOLF.
- FERENCZY LAJOS.
- 100 FIÓK SÁNDOR (ifjabb).
- FOGARASI JÁNOS (1860 előtt).
- FŐVÁROSI ORVOS (névtelen) (200 f.)
- FRANK ANTAL.
- FRAKNÓI VILMOS (200 frttal).
- 105 FRANKEL-VARGA MARGIT.
- FÜLÖP LAJOSNÉ.
- GESSLER JÓZSEF.
- GÉVAY ANTAL (1860 előtt).
- GHYCZY FERENCZ (200 forinttal).
- 110 GHYCZY KÁLMÁN.
- GICZEY SÁMUEL.
- GÖNCZY PÁLNÉ GÖNCZY ILONA
EMLÉKÉRE.
- GÖRGEY GUSZTÁV.
- GÖRGEY ISTVÁN.
- 115 GRUBER JÓZSEF.
- GRÜN WALD BÉLA.
- GYENE GUSZTÁV.
- GYENE KÁROLY.
- GYÖRGY ENDRENÉ SZENTPÁLY
KLEMENTINA.
- 120 GYÖRI TAKARÉKPÉNZTÁR.
- HAJÓS JÓZSEF.
- HALÁSZ GEDEON.
- HAMARY DÁNIELNÉ.
- HAMVAY RAJSZ IZABELLA.

- 125 HANVAY ZOLTÁN.
 HARKÁNYI FRIGYES.
 HARKÁNYI FÜLÖP (1000 forinttal).
 HECKENAST GUSZTÁV.
 HERTELENDY-KARÁCSONYI MÁRIA.
- 130 HOFFMANN ALFRÉD.
 HOLLÓSY KÁROLY (ifjabb).
 HONTMEGYEI KASZINÓ.
 HORVÁT BOLDIZSÁR.
 HORVÁTH DÖME.
- 135 HORVÁTH LAJOS.
 HORVÁTH LAJOSNÉ CSÁSZÁR
 MÁRIA.
 HORVÁTH MIHÁLY.
 HORVÁTH - ROHONCZY ILONA
 BÁRÓNÉ.
 HÓDMEZÖVÁSÁRHELYI KASZINÓ.
- 140 ILLYÉS LAJOS (sófalvi).
 IPOLYI ARNOLD.
 IVÁNYOS LÁSZLÓ.
 JÁLICS GÉZA.
 JANKAI JÓZSEF.
- 145 JEKELFALUSSY LAJOS.
 JÓNY TIVADAR.
 JÓSIKA SAMU BÁRÓ (360 frttal).
 JUST JÓZSEF.
 KACSKOVICS IGNÁCZ.
- 150 KAJDACSY ISTVÁN (2000 frttal).
 KÁLNOKY DÉNES GRÓF.
 KANDÓ KÁLMÁN.
 KARAP FERENCZ.
 KARÁCSONYI GUIDÓ GRÓF.
- 155 KARCZAG BÉLA.
 KARSAI ALBERT (200 frttal).
 KASSELIK JENŐ (5000 frttal).
 KAUTZ GYULA.
 KÁLLAY ÁKOSNÉ.
- 160 KÁLLAY BÉNI.
 KÁRMÁN LAJOS.
 KÁROLYI TIBOR GRÓF (200 frttal).
 KÉCSKEMÉTI KASZINÓ.
- KEGL JULIA.
- 165 KEGLEVICH BÉLA GRÓF.
 KEMÉNY JÁNOS BÁRÓ (200 frttal).
 KENESSEY ALBERT.
 KENESSEY KÁLMÁN.
 KÉGL GYÖRGY. (200 frttal).
- 170 KIRÁLYI PÁL.
 KISS LAJOSNÉ (1860 előtt).
 KOLOZSVÁRI RÓM. KATH. FŐ-
 GYMNASIUMI IFJUSÁG ÖN-
 KÉPZŐ KÖRE.
 KOVÁCS EDE (berencezi).
 KOVÁCS KÁLMÁN (200 frttal).
 175 KOVÁCS LŐRINCZ (200 forinttal).
 KOVÁCS MÁTYÁS (1860 előtt).
 KOVÁTS GYULA DR.
 KOZMA FERENCZNÉ DOMOKOS
 JUDIT.
 KÓNYI MANÓ ÉS NEJE.
- 180 KRALOVÁNSZKY GYÖRGY
 KRIEK MÁRIA. (500 frttal).
 KUBINYI FERENCZ (idősb).
 KÚN JÓZSEF. (200 frt.).
 KVASSAY EDE.
- 185 LATINOVICS ILLÉS (200 frttal).
 LÁNYI GYULA.
 LEDERER BÉLA.
 LEHOCZKY TIVADAR.
 LETHENYÉY LAJOSNÉ.
- 190 LÉBER IGNÁCZ.
 LÉVAI HENRIK.
 LÉVAI KASZINÓ.
 LIPCSEY TAMÁS.
 LIPTHAY BÉLA BÁRÓ.
- 195 LIPTHAY LAJOSNÉ.
 LÓNYAY GÁBOR.
 LÓNYAY MENYHÉRT GRÓF.
 LUKÁCS ANTAL.
 LUKÁCS GYÖRGYNÉ S TAR SÁ-
 MUELNÉ.
- 200 LUKÁCS MÓRICZ. (10,000 frttal).

- MÁDAS KÁROLY.
 MADÁCH IMRE.
 MAILÁTH GYÖRGY.
 MAILÁTH JÓZSEF.
 205 MAJER KÁROLY.
 MAJLÁTH ISTVÁN.
 MATKOVICS ALBERTNÉ RHÉDEY
 ANNA.
 MARKUSOVSKY JÓZSEF.
 MAROSVÁSÁRHELYI KAZINCZY-
 ALAPÍTVÁNY (200 frttal).
 210 MÁNDY ELEK.
 MÁRTON FERENCZ (ABONYI
 LAJOS).
 MÉSZÁROS KÁROLY.
 MICKSKY ZSIGMOND (1860 előtt).
 MIKÓ IMRE GRÓF.
 215 MISKOLCZI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 MOLNÁR GYÖRGY.
 NADÁNYI ALBERTNÉ (200 frttal).
 NADÁNYI FERENCZ (200 frttal).
 NAGY ELEK (káli).
 220 NAGY GEDEON (tolesvai).
 NAGY IVÁNNÉ, CSATÓ MÁRIA
 (200 frttal).
 NAGY KÁROLY (1860 előtt).
 NAGYBECSKEREKI FÜGYMNA-
 SIUM ÖNKÉPZŐ KÖRE.
 NAGYVÁRADI TAKARÉKPÉNZTÁR.
 225 NÁDASDY LIPÓT GRÓF.
 NEUWELT ÁRMIN.
 NÉMETH LAJOS.
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 NÉVTELEN (1860 előtt).
 230 NÉVTELEN (200 frttal).
 NŐKÉPZŐ EGYLET FELSŐBB
 LEÁNYISKOLÁJÁNAK ÖNKÉPZŐ
 KÖRE.
 NYÁRI BÉLA BÁRÓ.
 NYIRBÁTORI KASZINÓ.
 OKOLICSÁNYI MENYHÉRTNÉ.
 235 ORDÓDY ISTVÁN KÁROLY.
 PAJOR ISTVÁN.
 PALLAVICINI SÁNDOR ÖRGRÓF.
 PANTOCSEK-PERESZLÉNYI IRMA
 PAPP ELEK.
 240 PAULAY EDE (200 frttal).
 PÉCSI NEMZETI KASZINÓ.
 PÉCSI TAKARÉKPÉNZTÁR
 PÉTERFFY ISTVÁN.
 PFEFFER JÁNOS. (200 frttal).
 245 PILASZANOVICS JÓZSEF.
 PILTA JÁNOSNÉ. (1860 előtt).
 PIUFSCICS LAJOS.
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓ
 PODMANICZKY ÁRMIN BÁRÓNÉ
 KEGLEVICH EMMA GRÓFNÓ.
 250 PODMANICZKY FRIGYES BÁRÓ
 (1860 előtt).
 PODMANICZKY GÉZA BÁRÓNÉ
 POMPÉRY JÁNOS. (200 frttal).
 PONGRÁCZ ANNA.
 PONGRÁCZ LAJOS (honti).
 255 PRÉLY ISTVÁN.
 RÁNOLDER JÁNOS (200 frttal).
 REMÉNYI EDE.
 REVICZKYNÉ BAY SAROLTA.
 RIMASZOMBATI KASZINÓ.
 260 ROSTI PÁL.
 ROTTENBILLER LIPÓT.
 RÖCK SZILÁRD.
 RUPP KORNÉL.
 RUTTKAY MÁRTON.
 265 SAMARJAY KÁROLY.
 SÁRKÖZY KÁZMÉR. (ifjabb.)
 SCHEDIUS LAJOS (idősb. 1860 előtt).
 (tornyai, 400 frttal).
 SCHOSSBERGER VILMOS
 SCHWANFELDER JÓZS.
 270 SELMECZI MAGYAR OLVASÓ KÖR.
 SIGRAY FÜLÖP GRÓF.
 SOMSSICH PÁL.
 SOPRON MEGYE (1860 előtt).

- STEIN I. NÁTÁN (1000 frttal.)
- 275 STÉPÁN GÁBOR.
STRÁDA BÉLA.
SZABADY FERENCZNÉ.
SZABÓ DÁVID.
SZARVASI KASZINÓ.
280 SZALÓKI SZÉHER ÁRP. (200 frttal.)
SZÁSZ GERÓNÉ PAP ANNA
SZATHMÁRY KÁROLY.
SZECSKAY KORNÉL. (50 arannyal.)
SZEGED VÁROS KÖZÖNSÉGÉ.
285 SZEVEDI SÁNDOR.
SZEMERE PÁL (1860 előtt).
SZENTANDRÁSSY LAJOS.
SZENTGYÖRGYI ALBERT.
SZENTIVÁNYI KÁROLY (150 frttal.)
290 Szentiványi Márton (ifjabb).
SZERB GYÖRGY.
SZÉCSEN ANTAL GRÓF.
SZÉCHENYI GYULA GR.
SZÉCHENYI ÖDÖN GR. (200 frttal.)
295 SZÉHER MIHÁLY FIA, ÁRPÁD,
EMLÉKÉRE (5000 frttal.)
SZELESTEY LÁSZLÓ.
SZIGETHY ÁBOR.
SZIGLIGETI ÉDE (300 frttal.)
SZILY KÁLMÁN.
300 SZINYEY-JEKELFALUSSY VA-
LÉRIA.
SZITÁNYI ADOLF.
SZITÁNYI BERNÁT.
SZITÁNYI IZIDOR.
SZITÁNYI VILMOS.
305 SZLÁVY JÓZSEF (200 frttal.)
SZMRECSÁNYI JÁNOSNÉ SZMRE-
CSÁNYI PAULA.
SZOMBATHY LAJOS.
SZONTAGH PÁL.
SZONTAGH TIVADARNÉ.
310 SZÓKE JÁNOS.
SZÓKE LAJOS.
- SZÖLLÖSY JÁNOSNÉ (1860 előtt).
SZTANKOVÁNSZKY IMRE.
SZTROKAY BOLDIZSÁRNÉ EDVI
ILLÉS MATILD.
315 SZTUPA GYÖRGY.
SZÜCS LAJOSNÉ.
TÁRKÁNYI BÉLA (300 frttal.)
TELEKI DOMOKOS GRÓF (idősb).
TELEKI SÁNDOR GRÓF.
320 THAN KÁROLY.
THANHOFFER PÁL.
TIHANYI FERENCZ.
TIHANYI FERENCZNÉ.
TISZA KÁLMÁN.
325 TISZA KÁLMÁNNÉ DEGENFELD
ILONA GRÓFNŐ (200 frttal.)
TISZA LÁSZLÓ.
TOLDY FERENCZ (400 frttal.)
TOMORI ANASZTÁZ (5000 frttal.)
TORDAI NŐEGYLET.
330 TÓTH LŐRINCZ.
TÖKÖLY PÉTERNÉ GYIÓKÓ
ÍRMA (200 frttal.)
TÖLTÉNYI MIKLÓS.
TÖRÖK ELEMÉR (200 frttal.)
TÖRÖK SÁNDOR.
335 TREFORT ÁGOSTON (1860 előtt).
UDVARDY CSERNA VINCZE.
ULLMAN KÁROLY.
UJVIDÉKI KATH. MAGYAR FÓ-
GYMNASIUM VÖRÖSMARTY ÖN-
KÉPZŐKÖRE.
UNGVÁRI FÓGYMNASIUM DAYKA-
KÖRE.
340 VALICS ANTALNÉ.
VAJDAFI GUSZTÁV.
VAY ÁDÁMNÉ LÓNYAY MÁRIA
GRÓFNÉ.
VAY KÁROLYNÉ GRÓFNÉ (200 frttal.)
VÁRADY JÁNOS.
345 VÁRADY KÁROLY (200 frttal.)

VESZPRÉMI NEMZETI KASZINÓ.	WENCKHEIM BÉLA BÁRÓ.
VÉGH ARTÚR.	360 WENCKHEIM KRISZTINA GRÓFNÉ
VÉGH ISTVÁN (verebi)	WENZEL GUSZTÁV.
VÉGHELYI IMRÉNÉ PÁZMÁNDY	WENINGER VINCZE (200 frttal).
KAROLINA.	WESSELÉNYI JÓZSEF BÁRÓNÉ.
350 VÉREY JÓZSEF.	MIKÓ ANNA GRÓFNÉ (200 frttal).
VÉSZTŐI KASZINÓ.	365 ZICHY ANTAL.
VIDA KÁROLY.	ZICHY DOMOKOS GR. (1860 előtt).
VIKTORIN JÓZSEF.	ZICHY GÉZA GRÓF (500 frttal).
VIOLA JÓZSEF (1860 előtt).	ZSILINSZKY MIHÁLY.
355 VOJNICS MÁRK.	ZSIVORA GYÖRGY (900 forinttal).
VOJNICS TIVADARNÉ.	370 ZISKA JULIA, SOMOGYI DEZSÓ
WAHRMANN MÓR (200 frttal).	EMLÉKÉRE (600 frttal).
WEISZ BERNÁT FERENCZ.	

Az 1860 előtt tett alapítványok 50, az 1860 után tettek 100 forintosak. A nagyobb alapítványok külön meg vannak jegyezve.

XVI.

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KIADVÁNYAI

1885—1891.

88. A tragikum. Irta BEÖTHY ZSOLT. 1885.
89. Nala és Damajánti. Hindu rege a Maha-Bharatából. Szanszkritből fordította FIÓK KÁROLY. 1885.
90. Egy mérnök regénye. Irta PÁLFFY ALBERT. Két kötet. 1885.
91. A balladáról és egyéb tanulmányok, Irta GREGUSS ÁGOST. 1886.
92. Tibullus elégiái. Fordította, bevezetéssel és jegyzetekkel ellátta CSENGERI JÁNOS. 1886.
93. Pályák és pálmák. Irta ERDÉLYI JÁNOS. 1886.
94. Petrarca összes szerelmi szonettjei. Fordította és magyarázatokkal ellátta RADÓ ANTAL. 1887.
95. Sakuntala. Hindu dráma. Irta KÁLIDÁSZA. Fordította FIÓK KÁROLY. 1887.
96. Gyalog-ösvény. Elbeszélések. Irta BAKSAY SÁNDOR. Két kötet. 1887.
97. Petőfi újabb reliquiái. 1838—1849. Gyűjtötte BARÓTI LAJOS. 1887.
98. Irodalmi tanulmányok. Irta SALAMON FERENCZ. Két kötet. 1889.
99. TENNYSON ALFRÉD Király-idylljei. Fordította SZÁSZ KÁROLY. 1889.
100. Worse kapitány. Regény. Irta KIELLAND SÁNDOR, norvég eredetiből fordította SZINNYEI OTMÁR. 1889.
101. Magány. Újabb költemények. Irta REVICZKY GYULA. 1889.
102. Török népmesék. Eredetijét gyűjtötte és magyarra fordította dr. KÚNOS IGNÁC. VÁMBÉRY ARMIN előszavával. 1889.
103. A néphumor a magyar irodalomban. Irta IMRE SÁNDOR. 1890.
104. Schiller költeményei. Fordították SZÁSZ KÁROLY, VARGHA GYULA és VÁRÓ FERENC. 1890.
105. Giacomo Leopardi Összes lyrai költeményei, fordította RADÓ ANTAL. 1890.

106. Iphigenia Taurisban. Goethe drámája, fordította CSENGERI JÁNOS. 1890.
107. A Kyklops. Euripides satyrdrámája, ford. CSIKY GERGELY. 1890.
108. Tanulmányok. Irta ERDÉLYI JÁNOS. 1860.
109. A szent. Történeti elbeszélés. Irta MEYER KONRÁD FERDINÁND, fordította PÉTERFFY JENŐ. 1890.
110. Szemerei Szemere Pál Munkái. Szerkeszti SZVORÉNYI JÓZSEF. Három kötet, 1890.
111. Burns Róbert költeményei. Fordította LÉVAY JÓZSEF. 1892.
112. Éva leányai, hét történet. Irta VADNAI KÁROLY. 1892.
113. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XX. kötet. 1885.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül :

- HENSZLMANN IMRE: A képző-művészetek fejlődése. MÁRKI SÁNDOR: Monaci krónikája Kis Károly megöletéséről.
- VARGHA GYULA: Műfordítások Schiller költeményeiből (székfoglaló). SZÜTS MIKLÓS: Emlékbeszéd egy korán elhunyt ifjú felett. (Jutalmazott pályamunka.)
- VADNAI KÁROLY: Az örök láng. BABICS KÁLMÁN: Emlékbeszéd egy korán elhunyt ifjú felett. (Megdícsért pályamunka.)
- SZÁSZ KÁROLY: Egy percznyi csönd.
- KELETI GUSZTÁV: Monumentalis festészetünkről.

114. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXI. kötet. 1887.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül

- ÁBRÁNYI EMIL: Koldus. (Székfoglaló). DR. RUZSICKA KÁLMÁN: Hartmann és Shakspere Juliája.
- VADNAI KÁROLY: Czuczor rabláncza. DR. BERKESZI ISTVÁN: Barcsai levelei Radvánszky Jánoshoz és feleségéhez.
- BAKSAY SÁNDOR: Dömötör. Jánosról. Emlékbeszéd. JAJAVA ALMBERG ANTAL: Egy epizód a Kalevalából.
- SZÁSZ KÁROLY: Szemere Pál emlékezete. NÉGYESY LÁSZLÓ: A magyar verselmélet kritikai története.
- VARGHA GYULA: Rákóczi temetése. Költemény. LÉVAY JÓZSEF: Látogatók. Költemény.
- BERCZIK ÁRPÁD: Ügyetlen udvarló. Beszély. BEÖTHY ZSOLT: Kovács Pál emlékezete.
- SOMLÓ SÁNDOR: Az apród.
- PONORI THEWREWK EMIL: Mutatványok a Görög Anthológiából. (Székfoglaló.) BAKSAY SÁNDOR: Homér Iliászából. MIKSZÁTH KÁLMÁN: A hajlékonyabb ág. Beszély.

115. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXII. kötet. 1889.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül :

- Dr. VÁCZY JÁNOS: Tompa lyrai allegoriái. PULSZKY FERENCZ: Emlékbeszéd Ipolyi Arnold felett.
- BERCZIK ÁRPÁD: Györy Vilmos emlékezete. BRASSAI SÁMUEL: Miképp hallgassanak a fiatalok a költökre? (Fordítmány Plutarchosból.)
- PÉTERFFY JENŐ: A tragédiáról. (Székfoglaló.) JANCÓS BENEDEK: Turgenyev Iván.

VÉRTESI ARNOLD: Az asszony. (Székfoglaló.)

ALEXI GYÖRGY: Utazásom az oláhok közt.

ZICHY ANTAL: A nagyzásról. Szatira.

ÁGAI ADOLF: A megvénülés.

VARGHA GYULA: Egy falusi temetőben.

PÉTERFY JENŐ: Arany János epikai töredékei.

RUDNYÁNSZKY GYULA: Levél egy színigazgatóhoz. (Jutalmazott tankölte-mény.)

DÖMÖTÖR PÁL: A dal. (Megdicsért tankölte-mény.)

116. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXIII. kötet. 1890.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

BAYER JÓZSEF: Shakspearei nyomok irodalmunkban és a magyar színészet műsorán 1790—1837. (Székfoglaló.) — I. Kazinczy Ferencz Hamlet-fordítása. — II. Shakspearei drámák és előadók.

KECSKEMÉTI LIPÓT: A paradicsom a középkori zsidó költészetben. — Bevezetés. — A spanyol-zsidó költészet Édene. — Az olasz iskola Édene. — Az Éden berendezése. Sátorak. — Az Éden lakói. Az őskor üdvözlőjei. — Az Éden-lakók erényeik szerint. Typusok. — Humor az Édenben.

RADÓ ANTAL: Ginevra. Ariosto Örjögő Lórántjából.

STURM ALBERT: Ring Mihály emlékezete.

HORVÁTH BOLDIZSÁR: Költe-mények. (Székfoglaló.) — I. Egy kriminális bírónak. — II. A halálhoz.

GRÓF SZÉCSEN ANTAL: Rafael.

SZÁSZ KÁROLY: Schweizi út (költe-mény).

VADNAY KÁROLY: Emlékezés Sárosy Gyulára.

ÁBRÁNYI EMIL: A hajnal ellen (költe-mény).

117. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXIV. kötet. 1890.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

VÁRADI ANTAL: Krisztus az alvilágban. (Székfoglaló.)

MAILAND OSZKÁR: Az oláh népköltészet fő vonásai. (Jelentés.)

HADZSICS ANTAL: Zmáj-Jovanovic János.

HERMANN ANTAL: Újabb adalékok a Szilágyi és Hajmási-féle témához.

GYULAI PÁL: Báró Kemény Zsigmond sírjánál. Költe-mény.

DEGRÉ ALAJOS: Az utolsó jurátus. Beszély.

ENDRÓDI SÁNDOR: Diadal. Költe-mény.

ZICHY ANTAL: Gróf Széchenyi István külföldi utazásaiból.

ÁBRÁNYI EMIL: A monológ ellen. (Pályanyertes monológ.)

CSENGERI JÁNOS: Iphigenia Taurisban. Goethe drámája. (Megdicsért műfordítás.)

118. A Kisfaludy-Társaság Évlapjai. XXV. kötet. 1891.

Tartalma a hivatalos közleményeken kívül:

MAILAND OSZKÁR: Újabb adatok az oláh népköltészethez.

HANUSZ ISTVÁN: Magyar virág, magyar fa.

SZÁSZ KÁROLY: Emlékezés Tompa Mihályra, arcképe előtt.

DALMADY GYÖZÖ: Erdélyben, két költe-mény. — I. Mátyás szülőháza. —

II. Jelszó.

VADNAI KÁROLY: Hymen, novella.

LÉVAY JÓZSEF: A vén diófa, költe-mény.

IRODALMI MUNKÁLATOK.

A SZERB SZINÉSZET MAGYARORSZÁGON.

HADZSICS ANTALTÓL.

(FEOLVASTATOTT 1891. MÁRCZIUS 18.)

Az eddig ismert adatok alapján a szerb színi előadások első nyoma egész 1733-ig vihető vissza, midőn szerb tanulókból alakult társulat Karlóczán ütötte föl tanyáját. Az ott előadott darabok közül legnagyobb tetszést aratott V. *Uros szerb czár* című szomorújáték, melyet Kozocsinszky Manó, a karlóczai gymnasium igazgatója írt.

A társulat szétesése után Jeliszeics Márk tanító, rendezett állandó színelőadásokat 1787-ben Nagy-Becskeréken.

A közreműködő tagok közül különösen kivált Peics Arka, nagy tehetségekkel megáldott színész, ki csak 1867-ben halálózván el Temesvárott, saját szemével láthatta úttörő munkájának sikerét, tapasztalhatta, hogy a szerb népnek hálája, áldása kíséri azoknak hűlő porait, kik a színművészetért küzdöttek és sírba szálltak.

A Jeliszeics Márk társulata által előadott szindarabok nagy hatást gyakoroltak a közönségre s azok közül legnagyobb tetszésben részesültek a *Belizár s Sándor és Natália* című eredeti színművek.

Jeliszeicsnek, bár kísérlete igen jól sikerült, korlátolt anyagi viszonyai miatt nem állott módjában állandósítani tervezeteit, ezért is tulajdonképen a szerb színészet alapvetőjéül a bajai születésű Vuics Joakhim tekinthető, ki sokoldalú írói tevékenysége mellett 1813-tól 1835-ig számos magyarországi városban tartott szerb színi előadásokat.

Vuics 1813-ban rajongó kebellet, alapvető gondolatokkal és az úttörőket jellemző lángoló lelkesedéssel toborozta össze az első szerb szintársaságot Budán, hol akkor néhány ezerre menő jómodú szerb család lakott.

Miután a tanuló ifjúságból, a német és magyar szintársulatok mintájára, társulatot szervezett és a vállalkozó szellemű műkedvelőket

betanítá, 1813. augusztus 12-én a magyar színjáték helyiségében Budán tartá meg az első előadást, a közönség nagy tetszése mellett.

Az előadott színművek közül különös sikert arattak a következők: *A denevér*, *Fernando és Jarika*, *Perozes*, *A szegény költő*, *Szabólegény* és a *Tüzi medve*. Vuics maga írta e szindarabokat és maga is játszotta bennök a főszerepeket.

Mint hogy Pest és Buda volt akkor a szerb értelmiség központja, igen természetesnek találjuk, hogy egy-egy előadás tiszta jövedelme meghaladta a hatszáz váltó forintot, melyet rendesen a szegény szerb tanulók, a szent-endrei szerb tanítóképző-intézet és a magyar színjáték-társulat közt egyenlő részben osztatott fel.*

Ez alkalommal a szerb szabadságharcz hírneves hőse: *Cserni György* egy és ugyanazon időben került színre magyarul és szerbül.

A darab magyar előadását Déryné, a magyar színművészet e valódi gyöngye, kivált a szerb nyelven énekelt népdalokkal nagy sikert s még nagyobb dicsőséget aratott.

Eme darab első előadásáról Déryné így emlékezik meg *Napló*-jában.

«Ekkor történt, hogy egy színész, Balogh István, megírta «Cserni György» szövegét, színpadra alkalmazva, énekekkel, s ekkor írta Rothkrep (Mátrai) Gábor, még mint fiatal, alig 14 éves fiú, a zenét hozzá és pedig olyan jellemyszerűen, mintha mindig a ráczok között lakott volna, s oly szerencsés kézzel, hogy a darab sokáig, később időig is fentartotta magát.

Én játsztam benne Ruzsiczát, egy kis rácz leányt és énekeltem benne egy áriát és egy pár dalt rácz nyelven. Az első szomorú és a textusa így hangzik:

* Quod Dom. Joachimus Vuics Professor Linguarum Gallicae et Italicæ cum reliquis Graeci Ritus sociis suis, et in mutua cum Societatis Theatralis Hungaricæ Pestiensis Individuis cointelligentia, et respective ex ambarum harum Partium conventionem trinos proventus puros, Dramatis sub nomine Psytacus in Illyricum (Krestalicza) versi, et ex Benigno Gratoso Excelsi Consilii Regii Locumtenentialis Hungarici indultu, in Theatro hujate Hungarico ternis vicibus, sub prioribus annualibus nundinis producti, universim ad 610 fros. 27 kr. assurgentes, manibusque meis, qua ex Publico Ordinati Commissarii resignatos, in tres Partes, ita, ut una tertia ludentibus Graeci Ritus Individuis, altera Societati Hungaricæ, et tertia Pars per me cum flris 210 kr. 17. Titt. Domino Consiliario Urosio Nesztorovics, qua Instituti Præparandorum Szent-Endrőiensium Fundatori erga Quientiam ejusdem effective resignata, nominato Instituto obligat, subdiviserit, presentibus recognosco, et attestor. Pestini die 2. Octobris 1813. (L. S.) Michael Vukovich, m. p. Lrae Reæque. Cittis. Pest. Ord. Fiscalis.

«Sto mi fájde od mladoszti,
Kad prebivam a zsaloszti,
Sto ne moga sz' drágim biti
Xi o dána ni a notyi!»

(Mit ér nekem ifjú élttem,
Búbánat ha bántja szívem',
Ha nem látlak téged, kincsem,
Ejjel, nappal nyugtom nincsen!)

A párdal pedig, egy igen kedves, pattogós dalocska, melyet a leány kedvesével együtt énekel, így szól:

«Devojesicze, devojesicze,
Rúzsó rumena,
Ja te volem, já te, lyúbim,
Dúso rogyena!»

(Hej, leányka, szívem lánya,
Te szép rózsaszál!
Szívem szeret, lelkem veled
A mennyekbe száll!)

Ezek voltak minden szakasznak a kezdő versei. Volt dicsőség, volt tapsvihár, a melyet akkoriban még nem kaptam se én, se más. Minden dal végével főrázás, újrázás és kihívás annyi, hogy sok. Akkor még igen sok rácz lakott Pesten.»

Ugyane darab első előadásáról Balog István az *Agg színész emlékirataiban* ezeket írja:

«Ekkor irtam (1813) a második színművet: *Cserni György* vitézi játék három felvonásban. Igen sok kérés, utánjárás után báró Gerlai közbenjárása által engedé meg a cenzura. Már most öltözetekről kelle gondoskodni, melyet a Pesten lakó szerbek megkerítettek. Ez már oly szerencsésen sült el, hogy első nap már be nem fért a látni vágyók száma. Másnapra ugyanezt kelle adni a németek színházába. Harmadnap is azt kellett adni, de a cenzura betiltotta a darab további előadását.

Némely jóakarató nézői Cserni Gyurkának azonban összebeszélének és behívának a váczai-utczai szegletboltba s előmbé rakának néhány vég posztót, mondván, választanék egy köpenyre valót belőle. Ellenvételemre, hogy nekem nincsen hozzá való pénzem, egy szelid tekintetű öreg szerb úr megüté a vállam: «Ecsém uram, nem kell ennek az árát lefizetni, csak válaszszon.» Én szólni nem tudék, de midőn vagy négy kereskedő ugyanazt állítá, tehát végre, mint a szégyellős leány, nagy nehezen rámutaték egy végre: «Tehát ebből!» Azonnal az asztal mellett álló legény levága belőle hét rőf, két rőf szélességű posztót. Erre egy pohár szilvóriumot üríténk Cserni György egészségeért. Akkoriban igen

divatozott majd minden boltban a szilvórium. Nem is volt az rossz, az alkut jobban elősegíté, mint most a szabott ár. A szilvóriumot ivó kereskedők közül a második, megíván Cserni György egészségét, s szép tarka zsebkendőjével megtörülve bajuszát, mondá: «No, ecsém uram, most jöjjön az én bútjába, ott is van valami a belső dutyánba magának.» Oda mentünk. Szép selyem nyakravaló és két mellényre való már be volt pakolva számomra. Mialatt hajtogatva köszönném és e nagy muni-
ficenciára magamat érdemesnek nem találnám, a második pohár szilvórium is kitölteték számomra. «Ah, de már ez sok lesz» — mondám. — «Ah, dehogya, ez már megette magát, olyan ó, valóságos szirmiumi; s ilyenkor csak elnyeli az ember, mert mindent a körülmény határoz.» És Cserni Gyurkát ismét éltették. Most már a harmadik kereskedő állott elő oly vidám arczczal, melyet csak angyalok mutatnak, mikor menybeli nagylelkűségök megszállja. «Most már hozzám tessék betérni.» Micsoda, gondolám, hát már sorra visznek a váczi-utczában, — és én már igen kevés vonakodás után egész bátorsággal megindultam, már fejemet vagy inkább orromat is fölébb tartván. Az első nyitott boltba betevém lábom, mert én, bizony rendre akartam venni a váczi-utczai boltokat, de a nyájas arczú kereskedő vele született vidámságával megfogá karomat: «Nem oda, ecsém uram, ide, ide!» — és ismét egy posztós boltba lelélem magam, hol mint az elsőben több vég posztó tétetik előmbe. «Ebből válaszon kaput és frakknak való posztót.» A választás már könnyebben ment, mert mindenbe bele tanul az ember: egy kis szemtelenség, egy kis bátorság, egy kis mámor, egy kis öröm, elbizakodás, bármint tartóztassuk hátrább az agarakat, még is elragadják az embert. Én, bizony, elhiheti akárki, jól megnéztem a posztókat, hogy zsákban macskát ne vegyek és a legfinomabbat választám. «Ebből vágjanak», — de a kezem se vévén róla és szemmel tartván a rőföt is, hogy meg ne csaljanak és hónom alá akarám venni mindjárt. «Ne fáradjon», — mondának, — «ez az inas majd elviszi magának.» És csakugyan, a mint megfordultam, ott állt egy inas, ki már a köpenyegposztós, a nyakravalót, mellényeket tartá s ezt is átvette. — «Ennek az ára?» — rebegém. — «Megfizeti Cserni György» — felelé a harmadik kereskedő, — és azzal nyujtá a pohár karloviczit. «Éljen Cserni György!» — felkiálték lelkesülve és úgy kihajtám a karloviczit, mintha Tantalus kádjában szomjuhoztam volna vagy 48 óráig.

Azok a jó szerb kereskedők úgy látszottak örülni, mintha valamit nyertek volna. Még a negyedik is hozott valamit papirba takargatva és midőn a teherhordó inasnak átadta, mondá: «Egy pár nadragnak való!»

Én szinte indulóban valék és az öröm miatt kissé bicsaklottak a lábaim; de erre mégis megfordultam. «Oh, kérem, úgy még egyet kell

innom, Cserni Gyurka egészségére. Ez az utolsó, ez a karloviczi igen szivreható és gondolom a háladatosság lángjára inkább felhevít, pedig most arra igen nagy szükségem van, mert nem akarnám, hogy háladatlannak mondjon a világ, és higgyék meg, uraim, oly háladatos leszek adományaikhoz, hogy ha megkészíttethetem, — mit remélek istenemtől azután Cserni Gyurkától, — soha le nem teszem ezen ruházatot, míg egy falat rongy lesz belőlük.»

Azzal elbúcsúzáva jótevőimtől, még néhány hálakönyvet hullaték Cserni Gyurka miatt. És az inassal egymást haza vezettük, mert neki kellett, hogy a házat, hol lakom megmutassa, mert az öröm miatt a Leopoldvárosba akartam menni, pedig a Józsefvárosban laktam. No, de istenem, tudhatja mindenki, mire nem viszi az embert az öröm. Vannak olyankor az ember fejében egyéb nagyobb, magasztosabb gondolatok, mikkel isten fűszerezi az élet keserűségét a siralom völgyében.

A fiatal hév készítetett, hogy minél előbb megcsináltassam a posztóöltönyöket és nem tudom miért, azért-e, hogy hálából köteleztem magam, vagy hogy rossz jövedelmeim lévén nem tudtam más öltönyöket csináltatni, de én le nem tettem, míg az utolsó rongy tartott belőlök.»

A magyar színészet egyik úttörőjének ez emlékiratai, a ki 1857 aug. 31-én ugyane darabban ülte meg a nemzeti színházban ötven éves színi működésének jubileumát, nyolczvan és néhány év után is fennen hirdetik a szerbek élénk érzékét és nagy érdeklődését a színügy iránt s azoknak áldozatkészségét a színészet érdekeinek előmozdítására; ez emlékiratok nyilvánvalóvá teszik továbbá azt is, hogy a színész és közönség kölcsönösen hatnak egymásra és egymásnak hű tükröi.

A közvetlenségben van a színpad ereje s bármit hirdessenek a színpadról, erényt vagy bűnt, jó ízlést vagy rossz erkölcsöket: messze kisugárzik az a közönség legtávolabbi hullámgyűrűibe is.

Ebben van a színpad súlya, ebben fölénye az irott bölcsesség fölött.

Vuics Joakhim, a szerb színészet alapvetője, fáradhatatlan volt a színtársulatok szervezésében és a társulat tagjainak betanításában, az új darabok megírásában vagy azoknak magyar, német és olasz irodalomból való átültetésében, színre hozásában. Társulatával 1815-ben Baján és Szegeden, 1823-ban Zimonyban, 1824-ben Temesvárott, 1832-ben Aradon, 1835-ben Kragujeváczon (Szerbországban), majd haza térve, Pancesován tartott előadásokat s nagyobbára mindenütt az illető helyen összetoborzott műkedvelőkkel, kiknek kiképzése végett az említett városokban huzamosabb ideig is tartózkodott. Az előadásokból befolyt jöve-

delmet önzetlenül a katonái özvegyek és azoknak árvái, * a szegények ** és néhány pusztuló félben levő szerb templom javára ajándékozta.***

Ujvidékre Vuics nem mehetett, mivel ott 1820-tól 1825-ig és később ismét «csupa juratusokból» összeállított műkedvelő társaság működött, melynek tagjai eredeti színműveket is irtak, s ezek közül néhány most is a műsoron áll, mint például: «Vladiszlav és Koszara», «A barátok» Lazarevics Lázártól, s továbbá «Dragutin király», «Kraljevics Márko és a szerecsen», Nikolics Athanásztól.

* That-Beweise patriotischer Militär-Liebe. Auf Veranlassung des zu Baja wohnhaften Herrn Joachim Vuics, hat daselbst eine Serbisch-Illyrische Theater-Gesellschaft ein Schauspiel unter dem Titel Inkle und Jariko, zum Besten der Witwen und Waisen der in der Schlacht bei Leipzig gebliebenen Soldaten aufgeführt, und der Bajaer Stadtrichter, Herr Joannovits, hat den eingegangenen Betrag pr. 320 fl. 30 kr. W. W. dem Landes-General-Commando übergeben, welches diesen Betrag auch seiner Widmung zugeführt hat.

Kriegscasse-Abfahrsschein.

Uiber Drei Hundert Zwei Gulden 30 kr. W. W. welche von dem Herrn Stadtrichter Peter Joannovics zu Baja, als den von dem Herrn Joachim Vuics bei Vorstellung des dramatischen Spieles Inkle und Jariko eingegangenen Betrag zusammen mit 302 fl. 30 kr. W. W. zu der hier untenstehenden kaiserl. königl. Kriegscasse abgeführt und erlegt worden sind.

Von der kaiserl. königl. Kriegscasse in Ofen den 20. März 1815.

Oben besagter Erlag pr. 302 fl. 30 kr. W. W. ist bei der nebenstehenden Kriegscasse unter dem Journals-Artikel 2181 im Empfang gebracht worden. (L. S.) Nasziker, m. p., Voglhober, m. p., Kriegscasse-Officiere.

** 1815. Esztendőben Kis-Asszony havának 21. napján Ns. Sz. Kir. Szeged Várossának Tanátsi ülésekor.

2956. Belgrádnak Győzelve Tzim alatt Vuics Joachím szerb szintársulata által elő mutatott Darab, Jövedelmébül 125 f. bé mutatattak melynek fele 62 f. 30 kr. az Ispitály Számára Nemes Kis Jóseff Polgár Mester 62 f. 30 kr. a szegények számára Nagy Ferentz Tanátsbéli urak által olvastattak. Ki-adta Virág Péter, m. p. Fő notárius.

*** Infrascripti præsentium per vigorem testatum reddimus, Circumspectum Dom. Joachimum Vuics Civem et Inhabitorem Szent-Endrensem, ex comparato per productum in Libera hac et Regia Civitate Szegediensi, cum Gratoso attamen Amplissimi magistratus indultu, per se Collaterales que suos Lusum Theatralium, summa, Ecclesie Nostræ G. m. U. Ritus, ad Nomen Sancti Michaelis Archangeli sacratæ, velut anno abhinc tertio per fatale incendium funditus damnificatæ, Titulo Charitativi Subsidiï Quadringentos Florenos in valuto sub hodierno obtulisse et effective numeratos etiam tradidisse.

Super quo igitur per præattactum Dom. Joachimum Vuics, virtute prælaudati A. magistratus Gratosi Concessus facto oblatione et effective in valuto 400 florenorum Numeratione ac Traditione, hasce Authentico Communitatis Nostræ Ecclesie Sigillo munitas, extradamus Literas Testimoniales. Szegedini die 2. Septem. 1815. (L. S.) N. N. Electa Communitas G. n. U. Ritus partis Cittis. Szegediensis Superioris ad Sanct. Michaelium Archangelum.

Mindezekből látható, hogy a szerb színművészet és színműirodalom, épp úgy, mint a magyar, egy napon született, még pedig nem a közönség belső szükségéből, hanem lelkes hazafiak magába szállásából és eltökélt munkájából.

Az alapvetés munkás szellemmel és szellemes munkával történt. Írók színészkedtek, színészek irtak: ez volt kezdete a kezdetnek. És csodás dolog: alig néhány évtized múlva jelentkeztek nagytehetségű írók és feltűntek genialis színészek.

*

Vuics után a legelső állandóan szervezett vándorszintársulatot Brezovszky Mihály (meghalt mint lelkész 1886-ban) állítá fel 1838-ban Ujvidéken, hol a szerb drámai irodalomnak azon időben több igen tehetséges művelője, gyarapítója élt.

A szintársulat kitünő tehetségek egész sorával bírt. A műsor eredeti, fordított vagy szerb színre alkalmazott darabokból állott, melyeket gondosan betanulva, sugó nélkül játszottak.

A társulat, mely Ujvidékről többször ismételt hosszabb-rövidebb kirándulásokat tett, mindig igen szívesen látott vendég volt Zimonyban, Pancsován, Belgrádban, Zágrábban, Károlyvárosban és Sziszeken.

E magántársulat létküzdelme arra indította 1839-ben az írókat és a színműirodalom barátait Ujvidéken, hogy állandó szintársulat létesítéséről gondoskodjanak.

Az *Irodalom, művészetek és divat tárháza* ezimű, Pesten szerb nyelven megjelenő lap nem sokára az említett állandósítási terv megpendítése után «örömmel jelenté, hogy a török-kanizsai Szerviczky György földesúr, a szerb irodalom ismert mæcenásának elnöklete alatt, szerb, magyar, német és zsidó polgárokból egyesület alakult, mely egy közös szerb nemzeti színház építését czélozza. E nemes cél megvalósításához a városi tanács is hozzájárulván, e végből már felterjesztést is küldöttek a Helytartó-Tanácsshoz».

A lelkesedés azonban nem mutatkozott igen nagynak.

Égett az, mint a szalmatűz, magas lánggal egy darabig, azután elaludt. Nemesak hogy az állandó színház alapját nem vetették meg, de a fennálló szintársulatot sem segélyezték s pártolták annyira, hogy együtt maradhatott volna.

Ez volt ez időtájt sorsa a szerb színügynek, melyet nem tudott nemzetivé tenni a hiányos nemzeti érzület, s a melynek egyesek kimerülő áldozatkészsége sem volt képes tartós életet biztosítani.

*

A kellő pártolás hiánya okozta, hogy az ujvidéki szintársulat 1840-ben két részre oszlott: az egyik rész Belgrádba, a másik Zágrádba ment.

Belgrádban a verseczi születésű drámaíró, a szerb közoktatásügyi miniszterium osztályfőnöke: Popovics Szterija János, az újabbkori szerb színirodalom alapvetője s a szerb vígjáték megalapítója, a színiügyi mozgalom élére állott. Fáradásainak sikerült a Belgrádba vezetett ujvidéki szintársulat részére 2000 frt állami segélyt kieszközölni a szerb kormánytól.

Ez ujvidéki szintársulat belgrádi vendégszereplése alkalmul szolgálta, hogy Belgrádban állandó színpártoló bizottságot szervezzenek a művelt, előkelő osztály tagjaiból, mely azonnal pénzt is kezdett gyűjteni egy nemzeti színház építésére.

Ennek alapját le is tették Belgrád egyik kies terén; az építkezést azonban félbe kellett szakítani, mivel az alapozási munkálatok végzése közben a talajszüppedések rendkívüli költségeket igényeltek.

Az ujvidéki szerb szintársulat másik része, mint már említettük, a zágrábi «Olvasó kör» meghívására Zágrádba vándorolt, a hol 1840. évi július hó 10-én tartá meg a német színészek által bírt színhelyiségben az első előadást.

E szintársulat működését Zágrádban Mazsuranics Iván, hírneves horvát költő, a későbbi bán által készített prólóggal és Kukulyevics Szakeczinszky Iván *Jurán és Zsófia, vagy a törökök Sziszek alatt* című történelmi tárgyú színművével kezdte meg.

A szerb szintársulat előadásait a zágrábi közönség annyira megkedvelte, hogy a hatóság kénytelen volt, a közóhajnak engedve, a városi német «National Theatert» egyszerűen «Illyr nemzeti színházzá» átváltoztatni.

Királtképen gróf Draskovics Iván pártfogolta e társulatot, melynek érdekében épp ez időben pendíté meg egy horvát nemzeti színház alapításának eszméjét, mely színház azután nem sokára létre is jött.

*

A szerb színészet ekként megkezdődött fejlődése, biztos reményt nyújtott szebb jövőre.

Ez meg is történik, ha az 1848-ki események következményei útját nem állják.

Az osztrák önkényuralom közegei által kiadott kényszerrendszabályok lehetetlenné tették a fennálló vándor szerb szintársulatok létezését, s 1848-tól 1860-ig egy szervezett szerb szintársulat sem állhatta ki a vándorlás emésztő szenvedéseit, nyomasztó keserveit.

A színművészet iránti lelkesültség csak műkedvelés alakjában nyilatkozhatott több szerb lakta városban, úgy mint: Ujvidéken, Pancsován, Zomborban, Szabadkán, Budán, Irreghen és Szerb-Csanádon.

Egy kis műkedvelői társulattól, mely Szerb-Csanádon, majd Nagy-Szent-Miklóson és Nagy-Kikindán mutatta be színképességét, keletkezett a mai szerb nemzeti szintársulat zöme.

E két társaság Nagy-Kikindán nyert tulajdonképen állandó szervezetet az 1860-dik év telén Knezsevics János igazgató szorgalma következtében.

Knezsevics nagy ügyességgel igazgatta társulatát s kiváló szerencsével tudta úgy intézni igazgatói teendőit, hogy a nagy közönség érdeklődése szüntelenül növekedett s a jól megválasztott színészek ügybuzgalma is ébren tartatott.

Társulatából több kitűnő színész vált ki, közülök Ruzsics és Ruzsicsné máig is a szerb színészek ünnepeltjei közé tartoznak, főleg azért, mert ők elvetve a kölcsönzött chablonokat s a szenvedélyek általánosságából kibontakozva, mindig az elevenebb és jellemzőbb egyénítésre, a színészi tragikai művészet legfensőbb kifejezésére törekednek.

*

Csaknem egyidejűleg e társulat szervezésével Gyorgyevics János a Srbszki Dnevník (Szerb Napló) szerkesztője s a szerb színügy fenkölt szellemű bajnoka, lelkes alkalmi cikksorozatát közölt nagyon olvasott lapjában egy szerb nemzeti színház felállítása érdekében, hangsúlyozván, hogy a szerb nemzet önerejére van utalva s magának kell a cél érdekében összetartania, ha valami maradandót akar létesíteni s ehhez képest minden szerbnek elodázhatlan kötelessége a színészetet is valódi nemzeti ügyggyé tennie. A szerb szellem gazdagságát, a szerb nyelv zengzetét és báját képviseli a színművészet s így az irodalom után a színművészet az a hatalom, mely békésen hódít s mulattatva győz.

Ez éles észszel, ritka szakavatottsággal, rendkívüli ügyszeretettel és nagy előrelátással megírott cikksorozatban foglalt eszmék meggyőző igazsága oly nagy hatással volt az olvasó közönségre, hogy a magyarországi szerbek körében minden előleges fölhívás nélkül gyűjtés indult meg egy állandó szerb nemzeti színház alapítására.

A megindított színügyi mozgalmat csakhamar az újvidéki olvasó kör vette kezébe s 1860-ban nyílt felhívást bocsátott közre egy állandó szerb nemzeti színház létesítésére, mely felhívás következtében a szerb hazafiak adakozásaiból mintegy harmincezer forint gyűlvén össze, az alapszabályok kidolgozására és ezek alapján az állandó színház létesítése céljából nagy bizottságot küldöttek ki.

E közben a Knezsevics társulata belviszályok következtében szétoszlott s a tehetségesebb tagok nagyobb része az állandó nemzeti színház alapítására kiküldött nagy bizottsághoz fordult oly kéréssel, venné őket oltalmába s részesítené pártfogásában.

A bizottság e kérelemnek helyt adván, e végből szerb írókból álló négy tagu állandó színügyi választmányt küldött ki, azzal az utasítással hogy állandó szintársulatot szervezzen és annak élére olyan szakavatott igazgatót állítson, ki nem az anyagi érdekeket tekinti első sorban mérvadóknak. A bizottság egyszersmind Gyorgyevics Jánost nevezte ki a színügyi választmány elnökévé.

A választmány mindkét rendbeli megbízatásnak eleget tévén, közvetlenül a jelesebb szerb írók befolyása és vezetése mellett kezdhette meg a szerb nemzeti szintársulat működését Ujvidéken, 1861. július hó 23-án Gyorgyevics János igazgatása alatt.

*

Igy jutott hosszú vajudás után a szerb színészet biztos hajlék alá, melynek tűzhelye körül az áldozat nem hiába történt.

Lett sikere, lett foganatja, lett a szellemi világnak a lélekhez legközvetlenebb hangon szóló hatalmas középpontja, melyben az életre ébredt szerb nép a maga szívének dobogását hallja.

Művészi ambíció és lángoló hazafiság szolgálnak a tűzhely körül, melyről szerte sugárzik a termékenyítő erő melege.

A diadal mámorában azonban nem felejtette el a szerb nép a küzdelem tanulságait.

A multon merengeni csak úgy tanácsos, ha erőt merítünk belőle a jövőre.

Nem elég kivívni a győzelmet, meg is kell azt őrizni.

A vezérlő, immár győzelemre jutott eszme pedig nem volt más, mint nemzeti eszme, mely erőt adott a szerb színművészetnek s melynek a szerb színművészet adott erőt.

*

Az ujonnan szervezett szerb nemzeti szintársulat, rövid fenállása alatt, a színművészet megjelenítésében oly jelentékeny magaslatra emelkedett, hogy Shakespeare születésének három százados évfordulója megünnepelese alkalmával, 1864-iki április hó 23-án, Ujvidéken művészi szempontból valóban kifogástalan előadásokban mutathatta be Shakespeare néhány remek művét a nagy közönség előtt, mely e merész kísérlet elé bizalmatlanul tekintett.

Gyorgyevics János igazgatása alatt a társulat tagjai annyira töké-

lyesültek, hogy Mihály szerb fejedelem az 1867-dik évben belgrádi vendégszereplések alkalmával föllelkesülve játékuken, Gyorgyevicsnak ünnepélyesen megígérte, hogy saját költségén díszes színházat építtet Belgrád egyik főterén.

Az ígélet nemsokára tetté vált. Mihály fejedelem megkezdte a nagy és díszes épületet, melyet már 1869-ik évi október hó 30-án megnyitottak és a szerb színművészetnek átadtak.

Fájdalom, az 1868-ban vértanuságot szenvedett nemeslelkű, lángszellemű Mihály fejedelemnek nem adatott meg, hogy saját szemeivel lássa annak a díszes hajléknak ünnepélyes megnyitását, melyet ő nagylelkűleg a művészetnek szánt.

Gyorgyevics János, nyolcz évi eredményhez dús igazgatás után, a szintársulat nagyobb részével Mihály fejedelem meghívására Belgrádba ment, átveendő az új nemzeti színház vezetését.

Utána Hadzsics Antal, e sorok írója, a szerb nemzeti színház igazgató választmányának alelnöke, a benne helyezett közbizalomnak engedve, vette át, vezette, igazgatta s igazgatja, minden díj és jutalom nélkül, a gondjaira bizott szintársulatot, mely valóban válságos helyzetbe jutott akkor, midőn a belgrádi nemzeti színház megnyitásakor Gyorgyevics igazgatóval együtt a társulatnak összes tehetségebb tagjai átmentek Belgrádba.

Az ujvidéki új színigazgató nagy gondot fordított a színészek kellő kiképzésére, az összjáték fejlesztésére, új nemzedék felnevelésére, a műsor gyarapítására, főleg magyar színművek átültetésével; s a közönség érdeklődését a színügy iránt napról-napra tudta emelni válogatott s jól betanított darabok előadásával. Általában minden törekvése oda irányult hogy a szerb színészet elsődrendű kulturális tényezővé váljék hazánkban.

E czélból az önálló szerb színművészet fejlesztésére szaklapot indított meg 1870-ben Pozoriste (Színház) czímmel, mely azóta folytonosan szerkesztése alatt jelenik meg. A szerb színművészet s színirodalom emelésére egy általa 1870-ben alapított s *Színműtár* (Zbórrík pozoristik déla) című füzetes vállalattal igyekszik befolyást gyakorolni. Igazgatása alatt úgy a horvátországi, mint a szerb szintársulatok legjelesebb ifjabb tagjai a magyar és szerbországi színpadokon, illetőleg az ujvidéki színigazgatóság vezetése és áldozatkészsége következtében nyertek kiképeztetést, mely főleg a nemzeti típusok jellemzetes ábrázolásának képességében nyilatkozik.

*

A szerb nemzeti színház 1886-ban ülte meg Ujvidéken negyedszázados fennállásának ünnepélyét, szerényen, muzsika szó dárídó nélkül, csöndes visszaemlékezéssel.

Ez alkalommal öt napon át a szerb dráma-irodalom fejlődési korszakait előtűntető drámai diszelódásokat rendezett e sorok írója s hosszabb értekezésében előadta a szerb színészet multját és jelenét, adatokkal bizonyítva, hogy a szerb nemzeti színház megalapításával csakhamar bekövetkezett a szerb színművészet virágkora s az eredeti dráma-irodalomnak is jelentékeny emelkedése.

Kétségbenvonhatatlan tényekkel bebizonyítható továbbá az is, hogy a szerb, horvát, sőt a szerbországi színészet bölcsője magyar földön ringott s a szerb Thália első ápolói és apostolai mindig magyarországi szerbek voltak.

*

A szerb nemzeti színház műsorában jelenleg hatszáz és néhány szindarab foglaltatik. Ezeknek majdnem egy negyed részét szerb eredeti művek képezik.

Jelesebb szerb színműírók: Sztefanovics István: (Uros czár); Lazarevics Lázár: (Vladiszlav és Koszara, A jó barátok); Nikolics Izidor: (Lázár czár); Naletics György: (Apotheosis, Szabadságharcezi hősök, Mihály czár); Jaksics György: (A szerbek vándorlása, Erzsébet, feketehegyi fejedelelnő, Glaván Sztaroje); Kosztics Lázár: (Czrvojevics Makszin, Szegedinacz Péro, Gordana); Jovanovics Milan: (A király nővére, Démon, Álom és valóság; biologia); Zmaj Jovanovics János: (A ponty); Frendenreich József, (A határőrök, A fekete királynő); Kokolyevics Iván: (A renegát); Czar Iván: (A feketehegyiek); Bogovics Mirko: (Frangepán, Gobecz Mátyás, vagy a pórlázadás, István, Bosnyákország utolsó királya); Glogics Fülöp: (A janicsár, Nábod és Danicza); Makszimovics Miliesko: (Obrenovics Milos); Dragasevics János: (Vélyko vitéz); Szretkovics Panteleimon: (A dublyai csata); Gyorgyevics János; (Krályevics Márkó kardja); Hadzsics Antal: (A szerelem nem tréfa dolog); Milutinovics Simon: (A feketehegyiek diésősége, Obilics Milos); Petrovics Nyegas Péter: (A hegyi koszorú, Az ál-István czár); Popovics Szerija János: (Sztetiszlav és Miléva, Obilics Milos, vagy a rigómezei csata, A két hazug, Szerencsétlen házasság, A fősvény, A rossz asszony, Vladiszlav, Krályevics Márkó álma, Decsarszki István, Házasság és násülés, Labaz, bolgárok czárja, Nándor-Fehérvár néha és most); Vuics Joakhim: (A féltékeny szerelem, Jutalom és büntetés, A denevér, Cserni György, vagy Belgrád bevétele); Nikolics Athanász: (Krályevics Márkó és a szerecsen, Ravanicza építése); Bán Mátyás: (Mejrima, Dobrila és Milésko, Dobroszláv herceg, Uros, Vukasin, Lázár czár, Virágvasárnap, A végzetes titok, Mártha, Vanda); Szubotics János: (Vladiszlav herceg, Nenarya, Zvonimir, Prehvala, Obilics Milos, Bodin, Jakvinta, Álomkép, Korona és kereszt); Okrogics Illés: (Szakajto

és ködmensüveg, A nátha, Színműíró keservei, Garobancziás diák, A sokácznő, Mára Varadinka); Trifkovic Szilárd (Ha te úgy, én is úgy, A francia-porosz háború, Se viz se bor, Obradovic Doszitej ifjusága, Boldog új évet kívánok, Karácsoneste, Iskolafelügyelő, Minden áron ellenzék, A színésznő, A válogató nő, Se baj, Szerelmes levél); Glisics Milovan: (A protekció, Három huszas, A család); Ilic Károly: (Vukasín, Jakvinta, Hitért és szabadságért); Szávics Milan: (Vitéz életunt, A szociál-demokraták, Frisete viere, Dóczi Péter); Kolics Döme: (A legjobb orvosság, Az én zsebem, Az anyós); Prizrenocz Manó: (A fekete karperecz, Jurnusz és Tatimo, Jaszmina és Irén); Popovic Döme: (István, Bosnyákország utolsó királya, A falusiak, Iván czár, Véres trón); Sapesarin Milorád: (Úrnő mint falusi leány, A bogumilok, Lázár czár kegyalapítványa); Czvetics Milos: (Nem anya, Lázár czár, Dusán); Milykovic Vélya: (Bunyevác nő, Jós nő, Králeyevics Márko) stb.

Mindezekből látható, hogy van egy figyelemre méltó szerb dráma-irodalom, melynek egyes termékei megérdemlik, hogy bármely nyelvre lefordítsák, olvassák és színre hozzák.

A műsorban föltalálhatók Shakespeare, Calderon és Moreto, valamint Molière és az újabb francia drámairodalom jelentékenyebb termékei. Ott vannak Göthe, Schiller, Lessing remekművei. Ott van sok más régibb és újabbkori német, angol, olasz, spanyol, svéd, orosz, lengyel és cseh jeles író szindarabja.

A magyar irodalomból átültetett színművek száma is igen jelentékeny. Ott vannak a következő írók s következő műveik: Abonyi Lajos: A betyár kendője; Ábrányi Kornél: A légyott; Balogh István: Cserni György; Berczik Árpád: Jótékony czélra, A közügyek, Nézd meg az anyját, és Egy szellemdús hölgy; Czakó Zsigmond: A végrendelet és Kalmár és tengerész; Csiky Gergely: Czifra nyomorúság, A proletárok, A kaviár, Stomfay család, Buborékok, A sötét pont, Jó Fülöp, Vadrózsa, Vas ember, Örök törvény és A nagymama; Dóczy Lajos: A csók; Hugó Károly: Báró és Bankár; Jókai Mór: Az arany ember; Kisfaludy Károly: A kérők, Csalódások és a Pártütők; Kövér Lajos: Csak kitartás, Férj elv és női csel; Madách Imre: Az ember tragédiája; Lukácsy Sándor: A vereshaju; Obernyik Károly: Az örökség, és Brankovic György; Rákosi Jenő: A szerelem iskolája; Szigeti József: A vén bakancsos és fia a huszár, A falusiak, A kisértet, A becsületszó, Nagyralátó, és Viola; Szigligeti Ede: Szökött katona, A cigány, Két pizsoly, Házassági három parancs, A molnár leánya, Nő uralom, A mama, Strike, A világ ura, A trónkereső, Liliomfi, Fenn az ernyő, nincsen kas és Új világ; Tóth Kálmán: A nők az alkotmányban és Az ördög párnája; Váradi Antal: Az eredendő bűn; s gróf Zichy Géza: A phrenolog.

A magyarból fordított szindarabok közkedveltségük a szerbeknél ép úgy hazánkban, mint Szerbországban. Folytonosan a műsoron vannak s mindenkor zajos sikert aratnak. Egynémelyikök, mint például a Szökött katona, A vén bakancsos és fia a huszár, A cigány, Falu rossza, nemsokára századik előadásukat érik el.

*

A szerb színészet kiváló jeles tagokkal bővelkedik. Nagy tehetségek egész raja tűnt fel a színpadon. A derék erők nem egyes kivételek, nem szórványos jelenségek. Egyre-másra hatva, emelték egymást.

A nemrég elhalt ujabbkori színészek közül, kik bármely színpadnak is diszére válhattak volna, főlemlítendők a következők: Telecsky Lázár, Marinkovics Pál, Rajkovics Száva, Bacsvanszky Sándor (a magyar színpadon is működött Várhídi név alatt s főleg mint Bém-apó vált híressé a budai szinkörben), Jelenszka Irma (ki hírneves színésznővé lett s néhány évig a bécsi Burg, majd a drezdai udvari színház tagja volt) és Rajkovics Mária.

A most élő szerb színészek között nagy hírnévnek örvendenek és pedig méltán: Ruzsics Döme és neje (1885-ben ülték meg Ujvidéken 25 éves színi működésük jubileumát), Jovonavics Tódor, Czvetics Milos, Grgurov Milko, Nigrinov Béla, Dobrinovics Péter és neje, Lakics András és neje, Dimitrijevic Mihály, Markovics Milka.

Mindeme színészekben meg van az egyéni ihlet. Mindannyian nagy sikerrel tudják összeolvasztani az idealismust a realismussal. Nagy mesterek főleg a nemzeti típusok ábrázolásában.

Erre nézve igen jól mondja Gyulai: «Minden nemzet színésze legjobban játsza a saját nemzete multjából és jelenéből vett jellemzetes egyéneket, sőt az idegen nemzetek jellemzését is némikép a magáéhoz alkalmazza.»

Jellemző az említett színészekre nézve, hogy ők éber szemmel vizsgálják és tanulmányozzák a természetet, de az ábrázolandó személy, a kifejezendő eszme szerint tudják összpontosítani a jellemző vonásokat, mellőzve az esetlegest, háttérbe szorítva a mellékest.

Használják az ábrázolás természetes eszközeit, de mindig művészi célra. Minden szerepet annak sajátsága s az abban levő hangulatszerint játszanak.

Tudvalevőleg ebben rejlik a színművészet legnagyobb nehézsége, de ha a színész legyőzi, legnagyobb diadala is.

*

Megerősödött, izmos alakban áll ma előttünk az önállóvá lett szerb színművészet, karján a vele együtt fejlett színirodalom. S ma egyiknek sem kell szégyelnie az összehasonlítást más, sokkal szerencsésebb helyzet-

ben levő nemzetek színművészetével és irodalmával, melyeknek pedig kétszerte, háromszorta akkora multja van s melyek kedvező körülmények között fejlődhettek.

«De bármely szempontból tekintünk dráma-irodalmunkat és színművészetünk multját és jelenét; szigorúbban vagy enyhébben ítéljük, annyi bizonyos, hogy örömmel és örömezzettel tekinthetünk vissza az egész század küzdelmeire, vívmányaira s hálával s tisztelettel kell viseltetünk mindazok iránt, a kik drámairodalmunkat és színészetünket megalapították, fejlesztették és fejlesztik.»

Gyulai Pálnak a magyar drámairodalomról és színművészetről mondott e szavai, mily találóan jelezik a szerb színiirodalmi és színművészeti viszonyokat is.

Másutt is tényező a színpad, a színművészet, a színiirodalom egy nemzet életében, de a szerbeknél életre keltő, föntartó, alkotó erő volt. S míg másutt betölti hivatását, ha az örök szépet szolgálja egyedül, a szerbeknél más föladata is jutott. Az ébredő korszellem eszméit a költészet és művészet lebűvölő formáiba öltöztetve szerettetni meg és terjeszteni a szerb népben, hirdetni a népeket boldoggá tevő szabadság és fölvilágosodottság tanait, beleojtani a szivekbe s edzeni a hazának és a nemzetiségnek kiolthatatlan szeretetét s azt a serkentő vágyat, hogy tehetségéhez képest ki-ki tegyen a közjóért valamit.

A szerb színészet nem olyan régi még, hogy nagy időre terjedő multtal állhatna a világ elé; de a mely multtal előállhat, az tiszteletet érdemel, elismerésre kötelez.

EMLÉKEZÉSEK

A KISFALUDY-TÁRSASÁG KELETKEZÉSÉNEK IDEJÉRE

(1830—1840)

TÓTH LŐRINCZTŐL.

(FEOLVASTATOTT 1891. DECEMBER 9.)

Régi ember lévén, tisztelt hallgatóim! s egyedül annak köszönhetvén e mai megtiszteltetésemet, hogy régi ember vagyok, engedjék meg, hogy ez alkalommal visszazállva életem jelen alkonyából hosszú pályám kezdetére, régiokról emlékezzem, régi dolgokról s régi emberekről, hogy feltüntessem régi törekvések irányait, melyeket a gyorsan forgó idő, a rohamosan fejlődő élet, különösen pedig a felszínre jutott anyagiás áramlat könnyen elsodor, s felejtet. Nem hizelkedhetem magamnak, hogy sok újat mondhatok; alig mondhatnék ilyet az irodalomtörténet buvárai, s a főváros fejlődésének teljes ismeretével bíró tudós férfiak előtt, kik e társaságban ülnek, s e dolgokat jól, nálamnál talán sokkal jobban ismerik, a melyek nagy részben a társaság krónikáiban is megvannak örökítve; de az ifjúság s a tisztelt hölgykoszorú, mely felolvasó gyűléseinket buzgón látogatja, nem áll ily avatott buvárokból, s aligha olvassa e társaság régi évkönyveit. Ezekkel legyen szabad félórácskát elcsevegnem, s ezért senki se várjon ma tőlem valamely, e fényes teremnek komoly méltóságához illő tudós értekezést, sem valamely rendszeres, szabályos munkát, glédába szedett, szép egyenes sorba állított adatokkal s eszmékkal; hanem csak otthonias fesztelen csevegést, mintha barátságos lángú kandalló körül ülve, illatos thea mellett beszélgetnénk annak az időnek emlékeiről, melyben önök nagy része még nem született s melynek alakjai s képei bizonyos misztikus fényben lebegnek az ismeretlenbe vissza kalandozó fantaziájuk előtt. Szabad legyen hinnem Göthével: «die Kinder, die hören es gerne».

I.

Abban az időben, midőn én először láttam Pestet, 1825 körül, s még akkor is, midőn 1830-ban egészen ide költöztem tanulmányaimat folytatni, nem volt a ma oly pompás és életdús fővárosnak sem szép teste, sem szép lelke. Voltak ugyan egyes nagy épületei, két s három emeletes házai, itt-ott csinos árúboltjai s kávéházai, s a kirakatokban a külföldi czifraságoknak, a társas életben a bécsinek némely majmolásai,

melyek Schams Ferencz urat, Pest városának 1821-ben kiadott, s adatyűjtés tekintetében nagy érdemű leírásában, arra birták, hogy itt már akkor a fővárosi műveltségnek magasb fokát lássa és ezért az illető hatóságoknak kellemes bókokat mondjon: de mindent összevéve, kénytelenek vagyunk kimondani, hogy az akkori Pest, nagyobb részében még erősen magán viselte egy ázsiai tatár város bélyegét, egy kevés német civilizációval bekenve.

Azokat, kik a régi Pestet, s annak átalakulási történetét alaposan akarják ismerni, Salamon Ferencz tisztelt társunk nagy gonddal, tudományal s genialitással megírt történeti munkájára, vagy legalább annak az *«Osztrák-magyar Monarchia írásban és képen»* czimet viselő díszmű legújabb füzeteiben megjelent kivonatára utalva, én csak töredékesen s futólag fogom felemlíteni saját akkori benyomásaimat s emlékezéseimet.

Az ősi Budával még akkor nem egyesült, épen nem vonzó nevű Pest, a mi székely nyelven annyi, mint nagy kemence, s egy értelmű a német jövevények által Budára ragasztott Ofen névvel, s e nevét a nyári hónapokban jól meg is érdemli, német nyelven pedig épen ragályt jelent, a mi bizony nem igen vonzó név egy fővárosnak, s azért gróf Széchenyi Istvánt is bosszantotta, a ki szerette volna hazája szívét, melyért az ő nemes szive oly forrón dobogott, minden história félrevetésével, *Honderű*-nek nevezni, — ez a Pest akkor még nem dicselkedhetett fővárosi s annál kevésbbé magyar fővárosi arculattal; s kevés jóllétre mutató lakházaival, unalmas tekintetű ronda középületeivel, rossz fogorhoz hasonlító utcáival, melyeken egyes 2—3 emeletes házak viskókkal voltak keverve, kövezet nélkül, vagy tyúkszemkinzó kövezettel, porával, sarával, szemetével, melyet a forró nyári szél forgácsból, zsiros papirdarabokkal, s rongyos papucs- és böcskor-hulladékokkal vegyítve hordott szárnyain, inkább emlékeztetett Ázsiára s a török uralomra, mely itt csak pusztulást s romokat hagyott. A török pasák barbár uralma alatt, mely itt másfél századon át tábort tartott, az egykor virágzó Pest, s az egykor *kincses*-nek nevezett Buda alig volt Európához számítható; a lakosok, kiknek volt valami félteni valójuk, kivándoroltak, s csak koldús nép lézengett a romok közt. A török, semmi más, mint zsaroló katona, a boltokat, lakásokat, sőt a templomokat és zárdákat is istállóknak s raktároknak használta; s midőn 1686-ban kivonult: Pestnek csak néhány száz lakosa maradt. A szegény rom csak lassanként emelkedett ismét a számot tevő városok sorába, miután 1703-ban újra szabad királyi várossá lett. Egy századnál tovább tartott fokonkinti lassú feltámadása a 19-ik századig, melynek negyedik tizedétől fogva azután rohamossá, lavinaszerűvé vált fejlődése, s emelkedése.

A dunaparti fényes sétány s ennek palotasora, gránit lépcsői, ültetvényei, szobrai, a nagyszerű és páriát ritkítá Andrassy-sugarút, s palotákkal szegzett széles körútak helyén, hol ma villamos vasút röpi a tolongó embertömeget kevés percz alatt nagy távolságokra, s megdöbent a jámbor vidékieket, kiknek szája csekély a bámulásnak, ha látják a földalatti lovak, vagy épen az ördögök által ragadott csengő és fűtyülő szekeret — akkor még szemétdombok, alacsony ronda házikók, pálinkamérő bódék s lebukok büzlöttek, melyekbe nem volt tanácsos betévedni a testi s erkölcsi ragálytól őrizkedő embernek.

Az ó- és új város határán a hajóhidnál, a mozgalom központjánál, s az élénk személyforgalom fősatornájánál, melyet az áteresztésre várakozó hajók előtt naponként egyszer fel kellett nyitni, a mikor aztán a sietős útú emberek zugolódhattak, vagy csolnokon vitethették át magukat a túl partra, akkor feltűnő szépségűnek tartottat a Kemnitzer-ház, a mostani Angol királyné-szálloda, melynek kávéházához a sokkal alacsonyabb utcáról néhány lépcső vezetett fel, a másik soron pedig, a már Lipótvárosnak nevezett új városrészben, a felépítésre váró redoute épület még pusztán álló s épületanyagokkal elhalmozott telke mellett, óriási nagyságban meredt ég felé, az 1812 óta megnyílt s későbbben leégett rossz akusztikájú német színház, az akkori német Pest fő-fő büszkesége, magyar mágnsok által fenntartva, segélyezve, igazgatva, melyben oly rosszul hallatszott a szó, hogy egy látogatója, ki az úgynevezett kakasülön kapott csak helyet, Elrichnek, Pest egyik régi leirójának, elbeszélése szerint megkérdezte, hogy mit látott, azt felelte: «minden igen szép lett volna, csak kár, hogy csupa kis gyermekek játszottak s egy szót sem beszéltek». Nagy nehezen lehetett a német városi tanácsnál, s gróf Brunszviknál, a vállalkozónál kieszközölni, hogy hetenkint egy párszor magyar előadások tartassanak s Kisfaludy Károly néhány nap alatt megteremtett első drámai kísérletei, a *Tatárok s Ilka* s a már nagyobb becsű *Stibor vajda*, s néhány vígjátéka előadathassanak.

E nagy német színház helyén ma a Haas-palota áll; az utca négyszegzet kiegészítő kolosszális vigadó-épület, hol 1848-ban a képviselőház, s honvédelmi bizottmány örökké emlékezetes gyűlései tartattak, még csak akkor kezdett épülni: 1849-ben Henczi bombái lerombolták, s ismét újra kellett építeni, hogy a Dunapart egyik dísz, s fényes tánc- és hangverseny termeivel és kiállításaiival, életének fő-fő központja legyen. — Odább a Dorottya-utcán a Wurm-udvar kevélykedett, akkor két emeletes kaszárnyszerű ház, négyszeg udvarán nagy nyílt folyosókkal, kávéháza, hol már épen fagyaltot is árultak, az elegans ifjúság gyűlöhelye volt. E házat egy gazdag német vasáros, Wurm építette, ki később Almái névvel lett magyarrá s nemessé, miután Almás nevű aradmegyei jószágot adományoztatott magának. Ennek folytán Almásynak akart nevezetni, de ezt nem engedték neki az ősnemes Almásy család iránti tekintetből s egy betűvel rövidebb névvel volt kénytelen megelégedni. Ma már e részben is szabadelyűebbek vagyunk, s maholnap nehéz lesz a valódi Csákyakat, Péchyeket, Szirmayakat, a talmi Csákyaktól s. a. t. megkülönböztetni. De ezt csak melleleg említve, folytassuk sétánkat az 1820—30 közti Pesten. A Dorottya-utczától az Akadémia felé többnyire üres telkek, rozszant kerítésekkel és szemétdombok heverték; a mostani Diána-fürdő, Koburg-palota, a főkapitányság, István főherczeg-vendéglő telkeit akkor az éles szaglású ügyes emberek, négyszeg ölenként néhány frtért vették, mely ölek ma százakat s ezreket érnek. Beljebb a mostani Deák-utczától éjszak felé, a rossz emlékü, nagysága és rútsága által megdöböntő Új-épületig, melyet II. József 1786-ban kezdett építtetni a várostól éjszak felé eső homokbuczkás s ingoványos pusztaságon, a század első tizedeiben egy jövődöbeli, szabályos négyszegekben s egyenes széles utcákkal tervezett új város elemei fejlődtek. Maig sem tudni biztosan, mi célra építtette a humánus és szabad szellemű fejedelem e nagy bolond épületet, melynek középudvara 180 négyszög öllel nagyobb, mint

az egész Erzsébet-tér kiterjedése. 1848 előtt tüzérkaszárnya s ágyúk és golyók rakhelye volt. Hire járt, hogy József valamely jótékony «Versorgungs-anstalt»-ot akart belőle csinálni, s csakugyan azzá lett 1848 után. Czelját az akkori bölcs és emberséges hatalmak, az úgynevezett «bresciai hyéna» s oldala mellett a sima, ravasz rendőrfőnök egymást kiegészítő egyéniségei szerencsésen kitalálták: t. i., hogy jól lesz használható a legyűrt Magyarország Bastillejeiül, oly purgatoriumul, hol a szabadságharcz bűnösei kellő módon kiporoltassanak s megfüstöltessenek, mielőtt a «Gesammtmonarchie» paradicsomába bocsáttatnak. Meglaktam én is, többek közt, az óriási Bastille szennyes termet, de szerencsémre igen jó társaságban, millyet akkor az Újépület falain kívül nehezen találhattam volna. Hála a jó Istennek, hogy ma e rűt kaszárnya közvetlen szomszédságában alkotmányos magyar igazságügyminiszterium lakik, mely az újépületi igazságszolgáltatással ma és mindörökké összeférhetlen. Ohajtjuk, hogy e sötét emlékü undok épület mielőbb leromboltassék s nyajtasabb képek lépjenek helyébe.

E szeretetreméltó szálloda felé vezető uton a négyszögű, 100 ölnyi hosszú s 93 ölnyi széles Ujvásár-tér (most Erzsébet-tér) házai már nagyobb részben ki voltak épülve s a szomszéd utczákon, a *Bálvány-utcán*, melyet a németek épen «Istenek utcájának» neveztek el (Göttergasse), az akkor hihetőleg a vácsi hegyek felől rajta átzúgó éjszaki szél iránti respectusból, *Szél-utcának* nevezett mostani *Nádor* utcán és *Szarka-utca* névvel megtisztelt mai *Zrinyi* utcán már egyes szép épületek emelkedtek a homokból. Ezek az utcák nyertek legelőbb tisztességes neveket a régi prózai, állat-, madár- és növénytani rossz szagú nevek helyett, melyekkel Pest s Buda el volt árasztva, mint *Szarka-, Veréb-, Nyúl-, Borz-, Retek-utca* stb.

A város e tája azonban, az annak jövő szépségével biztató élénk mozgalom mellett is, még akkor nagyobb részben kiépítetlen és bizony elég kietlen volt. Ha már nem kuruttyoltak is többé a Újépület, s a Lipótváros mostani palotasorainak helyén mocsáros, náddal és sárral fedett ingoványok, melyeken a pesti polgárok vadkacsákra lődözhettek, mint a mult század végén: volt azonban homok, sár, s elhagyatott, népetlen, szemetes térség oly bőségben, hogy mikor szüleim pénzküldeményét s kalácsait és sonkáit, melyeket komáromi fakereskedők, úgynevezett *talpasok* szoktak Pestre lehozni, ezeknek szálló helyein, a Margitszigettel szemközt, á'akartam venni, a nem biztos útra, hogy csavargók ki ne raboljanak, jó pajtásaim szoktak elkísérni, forgó pisztolyok hiányában bunkós botokkal fegyverkezve: s ha a lipótvárosi, sok üres telekkel váltakozó házak egyikébe, az Újépület felé, mely akkor még egy magában, a városon kívül állott, éjjeli mulatságra voltunk meghíva, a mostani parkkal, virágszőnyegekkel s árnyas padsorokkal ellátott s felséges királynénk nevét viselő Erzsébet-tér akkori kopasz pusztaságán, melynek közepén csupán egy karóra tüzött olaj lámpa pislogott, csak nagyobb társaságban mertünk keresztül menni. A nagy tér csak az országos vásárok idején volt fabódékból álló utcásorokkal s tolongó néppel elevenítve s ilyenkor középkori képet nyújtott a sokféle fajú kereskedők s vevők tarka typicus alakjaival.

A belváros, melynek kőfal kerítése maradványai a Magyar-utcán s a Lipót- és Zöldfa-utca végén még láthatók voltak, a hajó hidtól s Nagy-

hid most Deák-utcától déli irányban lefelé sokkal népesebb s élénkebb, de egészben véve bizony elég ronda volt. Épületei közt bámulásunk tárgyát a roppant Károly-kaszárnya képezte, melyet III. Károly király 1727-ben kezdett építtetni rokkant katonái számára, Martinelli építész által, s melynek főkapuja felett különösen bámultuk a vállain emelt földteke súlya alatt görnyedő vén Atlaszt, s melynek vendégszerető bel-sejével későbbben több írótságunknak volt szerencséje megismerkedni; és még nagyobb bámulást gerjesztett bennünk a b. Brudern-féle, későbbben gr. Teleki-házban átjárást képező, úgynevezett *Párizsi-utca*, mely ma is fennáll, üveg tetejével s érdekes cipő-kirakataival, a párizsi gallériák hasonlatosságára. A középületeken, a megyeházán, mely a mult században épült izetlen egy emeletes épület volt, s hol a török elől a füleki várba menekült, s a török kiűzetése után fészkebe visszatért halhatatlan Pestmegye hatalmas alispánjai uralkodtak, a nem diszesebb régi városházán, melynek helyébe 1844-ben épült a mostani, már ma *régi*-nek nevezett tornyos ház, a Pál szerzetesek kolostorából átalakított egyetemen, s a kurián stb., valóban nem volt mit bámulni, ha csak azt nem, hogy oly rendkívül izetlenek s a botrányig szennyes állapotban voltak. A *váci-utca*, nevéhez ma is ragaszkodó, noha már nincs meg a kapu, mely egykor belőle, egyenesen Vácra vezetett, a jelenleg fényes kirakátú s gazdag tartalmúakhoz hasonlítva igen szerény boltjaival, s a mostani Nemzeti szálloda helyén álló Hét választó fejedelemmel, melynek magtárszerű teremében a nagy bálók tartattak, s melynek ékes neve ékesen szóló bizonyosság, hogy a pesti polgárok s választott városi tanácsuk bizony nem a Hetu-mogerekre, a honalapító hét vezérre, hanem annak az országnak «Sieben Kurfürstjeire» gondoltak, honnét ide megtollasodni s meglúhosodni beköltöztek és a bécsi Stock im Eisen hasonlatosságára elnevezett «vastuskóval» volt az egész város legfőbb dísz utcája. A «hét választó fejedelem» kávéháza vala a hetyke jurátusok, a Baczur Gázsik, kedvelt fészke. kik elmulaszthatlan kötelességüknek tartották a német mesterlegényeket s kereskedősegeket időnként a teremből s kávéházból kiszórni, csiklandván vérüket az örökölthetetlen harcias természet, «a megverek valakit, vagy engem valaki». De az ifjúság jobb részénél már tért kezdett foglalni Széchenyi szelleme, a komolyabb, nemesebb, hazafias, haladási, szabadsági eszmék kultusa, s ha egyes henczegőket a mesterlegények olykor jól elvertek s ezek minket, a hazafiság s czimboraság nevében segélyre szőlítottak fel, mi a primae nonusra utaltuk őket, hogy azzal fedezzék becses bőrüket. Másik díszutca volt az «Urak-utcája», a mostani Koronaherczeg-utca, melyen, honnét nevét is vette, valamint az annak folytatását képező egyetem, s kecskeméti, a hatvani, kerepesi s több más utcán, úgy szinte a József és Ferencz külvárosokban is, az Üllői, Stáció stb. utcákon nagyszámú magyar urasági ház állott, de ezek közül csak kevés szolgált állandó lakásul, hanem inkább csak leszálló helyül a külföldön, Bécsben s falun lakó főnemeseknek. E rozzant úri kastélyok egyike volt az előbb gr. Batthyány József primás tulajdonához tartozó ódon, egy emeletes épület az Országúton, ma Muzeum-köruton, mely a czélből szerzetetett meg a nemzet által, hogy benne a m. nemzeti muzeum gyűjteményei ideiglenesen elhelyeztessenek, míg roppant kiterjedésű telken a czél nagyságának s méltóságának megfelelő palota épülhet. Én még láttam a vedlett ó kastélyt, akkor már

nemzeti muzeumot, melyben az 1807-iki országgyűlés 24-ik törvény-cikkében méltán dicsőített gr. Széchenyi Ferencz, a halhatatlan István gr. atyja, s mások által a nemzetnek ajándékozott vagy megvett tudományos kincsek akkor még nem eléggé rendezett, de mégis már használható és folyton előre haladó állapotban voltak összehalmozva, s melynek fátlan, kopasz udvarán akkor kecskék s birkák legelészték, minek, az ismert anekdota szerint az a magyarázata, hogy a régiségek őrévé, tévedésből *antiquarius* helyett *veterinarius* tudós lett kinevezve, ki jobban kedvelte az élő barmokat, mint a tört cserepeket s kómaradványokat. E rozszant épület helyére építtette azután az 1836-iki országgyűlés által erre megbízott József nádor Pollák építőmester által a jelenlegi palotát, mely czifrázatlan nemes egyszerűségben, nagyszerű homlokzatával s a lépcsőjével, a fővárosnak még ma is legszebb, legimpozansabb s méltóságosabb középülete.

A nagy, rideg muzeum teleknek, most fürge gyermekcsoportok lombos fákkal s virágszőnyegekkel beültetett nyájas játszóhelyének szomszéd-ságában volt a hirhedt «Két pisztoly», a Hatvani-utca szögletén kísértett Zrinyi-kávéházzal együtt, dőzsölő korhelyek s kártyások ronda tanya-nyája, — s az e körüli puszta, szemetes, lakatlan vidék, most az úgynevezett «Mánásfertály» diszve palotáinak csoportozata s a főváros egyik legszebb része, senkire nézve se tették ajánlatossá, hogy nap lementé után, sőt még a nap szeme láttára is, magánosan ott kóboroljon. A «Két pisztoly» közelében két töltött pisztoly volt szükséges a zsebben, a ki pedig a szurtos tanya alacsony ajtaja előtt andalgott, annak volt kitéve, hogy egy kilökött hamis kártyást vagy hetvenkedő részeg fizkót dobna a nyakába.

A belváros középületei közt reánk jogászokra s jurátusokra nézve legérdekesebb volt, melyre némi szent borzalommal néztünk, a régi Kuria, a nagy tekintélyű, hatalmas hétszemélyes táblának egyéb iránt igen szerény, s a nevezett legfőbb törvényszék magas méltóságával épen semmi arányban nem álló székelye, mely még ma is ódon szegényes alakjában, bár némileg kicsinosítva, foglalja elégtelen, szűk helyiségeibe az ország legfőbb birói székét, úgy hogy egy jámbor biró, ki az általa kalauzolt idegennek Budapest nevezetesebb középületeit mutogatta, s ez által az igazságügyi palota holléte után kérdeztetett, hazafiúi szegényében arra a tisztességes hazugságra vetemedett, hogy a dunaparti vámházat mutatta be, mint igazságügyi palotát. Pedig e kopott épületbe teljhatalommal bíraskodó, magas szemöldű, büszke szeptemvirek négy lovas fogatokon, nem pedig bach-korszakbeli kalucsnijban jártak; s megtörtént, hogy mikor a királyi tábla ülései az Urak-utczáján fekvő Marczibányi-féle házban tartattak, a királyi személynök pedig az épen szemközt levő Benn házban lakott, az említett méltóságos úr rangjához nem illőnek tartván az ülés helyére saját lábain menni, udvarán kocsiba fogatott s a szemközt eső udvarba négy lóval hajtatott át, keresztül az utczán. Élénken emlékezem a kegyeletre s tiszteletre, melylyel az üléseket látogatva, vagy a nagy táblai perekben értesítéseket osztogatva a tekintély megtestesült képviselőinek, az öreg gr. Cziráky Antalnak, a Majláthoknak, Vay Józsefnek, Lánóczynak, Tihanyinak stb. színe elébe járultunk, kik bennünket sokszor oly examen alá fogtak, mely felért három ügyvédi vizsgálattal.

Egy kardesőrrenés a magyar díszruhás üléseken, egy ajkainkra tévedt mosoly elég volt, hogy keményen a tartozott tiszteleltre utasítottunk. Ismeretes első Majláth György kir. személynöknek elbánása a juráttussal, ki a személynök asztalához híva, zavarban volt, hol foglaljon helyet? «Üljön öcsémuram akár hová» úgymond «mindig ott van az utolsó hely, hol öcsémuram ül.» De mi kész örömet vetettük alá magunkat a tekintély és kegyelet törvényének és szomjasan lestük a böles tanácsokat az öreg urak ajkairól.

A ma is részint régi alakukban, részint újra építve és szépitve fennálló nevezetes magánpaloták és bérházak során, a már említettekben kívül, különösen kitűntek akkor a b. Orczy-ház, az Országút ma Károly-körútnak nevezett részén, a Király-utca szögletén, melynek több udvara s ez udvarokon két zsidó zsinagóga volt, két fejsz tehén a háztulajdonosnak s a házat kezelő megbizottaknak, 48 lakással s 142 szobával, melyek már ez időben óránként egy aranyat, tehát évenként mintegy 50000 forintot jövedelmeztek, s a Festetich Antal-féle, majdnem hason jövedelmű, az Ujvásár-térre s a Váczi-utra néző «Marokkaner»; az Orczy-ház szomszédja, a négy emeletes Gyertyánffy-ház, a Zsidó-piaczon, ma Deák-téren, a hatvani-utczai Szentgyörgyi Horváth-féle, ma gr. Pálffy János tulajdonát képező nagy bérház, a kis-hid-utczai Kovács Mózes-féle ház (ma Vadászskürt fogadó), a Hölzel-féle Magyar király fogadó, az Ürményi ház, ma az első m. biztosító társaságé, a Nagyhid ma Deák-utczán s Ujvásár-téren, hol Horváth István lakott, a gr. Teleki ház a Szervita-téren, melyet a sorban következő nagyok id. gr. Teleki László, Teleki József s ifjabb László benne lakásuk szent helylyé avatott, s végre, hogy többet ne említsek, a Kecskeméti-utcza díszje, a gr. Károlyi palota, többször átalakítva s végre Koch építőmester által tündéri szép lakhelylyé varázsolvá, nagy kiterjedésű kertével, mely egészen a Magyar-utczáig terjedve, egyike a legnagyobb értékű városi kerteknek, mert a telek ma, ha házhelyekül kiosztatnék, több mint egy millió forintért volna eladható. Hallottam, hogy ily ajánlat tétetett is gr. Károlyi Györgynek, de a nemesen büszke magyar nagyúr semmi áron sem akart megválni családjának fényes lakhelyétől.

A hajóhid, mely Pestet Budával, tavasztól télig összekötötte, télen át kiszedetve s nyugalomba tétetve, az átszállítást, egy kis életveszély fűszerével érdekesítve, a jeges hullámok közt hintázó, műszóval «*lutajozó*» csolnakosoknak engedte át, a mi azomban minket nem gátolt, hogy hazafias buzgóságunkban, gyakran igen szép és bájos társaságban, melyet a hullámtáncz közben jól esett ápolgatni s támogatni, 1833-tól fogva 1837-ig, mikor a kerepesi-uti Nemzeti színház hg. Grassalkovich e célra adott telkén megnyílt, a budavári színházbeli kitünő magyar előadásokra át látogassunk. A hidfőnél a Vogler-féle koresma, vagy mondjuk kioszk állott, melybe mi, nemes ifjúság, be szoktunk térni, ráczürmösre és bélesre (csájára), mikor a budai színházba igyekeztünk, hol abban az időben, *Kántorné, Megyeri, Szentpéteri, Bartha, Lendvay Márton* s neje; *Egressy Gábor, Fancsy, László, Tóth József*, s a fejedelmi természetű, bájos arcú, lelkes szemű *Laborfaley Róza*, a magyar színművészet legjobbjai s örökké kimagasló alakjai játszottak, — valódi hivatottak, kiket senki sem vezetett és képezett, csak a bennök lakó égi szikra s a hazai művészet lángoló szeretete, mely megedzette őket minden nélkülözés,

nyomor, s pályájuk kezdetén, otromba lenezés elviselésére, csakhogy keblük istenének áldozhassanak; s kik akkor Budán mind együtt valának és az 1837-ben megnyilandó Nemzeti színház magvát képezték. Valóban megindítók voltak érdekes elbeszéléseik a küzdelmekről, melyekbe került nekik, kétségbeesett szülők s az akkori előítéletes közvélemény ellenére, valamely vándortársaságba felvétetni, teológus diákból, gazdasági irnokból, szabó inasból, kovács legényből színészszé lenni, e pályát, melyen később híres és tisztelt művészekké váltak, gyakran a sugálykuban s cédula-kihordással, kezdetleges disztívenyek mázolásával, színpadi öltözetek foltozásával kezdeni; éhezni, pusztá földön halni, vagy a színpadi koporsóban aludni, mint Nagy Pista, a hazai színészetet pártoló megyei uraktól s jókedvű úri nőktől ajándékozott, vagy kölcsönként ruhákban, olykor az urasági hajduktól kikunyorált sárga csizmákban s veres nadrágokban játszani királyokat s királynőket. s örülni, ha egy-egy vendégszerető alispán, vagy táblabíró gazdag asztalánál enyhíthették éhségüket. Szigligetinek, ki biharmegyei jómódú nemes családból származott, Szathmáry családi nevét le kellett tennie, atya tilalma folytán, hogy az ősi nemesi név a színpad levegőjében be ne piszkoltassék. De e lelkesek, ha hősek voltak a színpadon, még inkább megérdemelték a hős nevet az életben, mely annyi lemondást, áldozatot, kitarító lélek-erőt, szilárd jellemet, vasakaratot követelt azoktól, kik elszánták magokat, hogy a nemzet legnagyobb kincsét, gyönyörű nyelvét, ez uton terjeszszék s műveljék. Agrykban és szívükben egész kincstár volt lerakva, míg zsebükben gyakran vacsorára való egy-két garast nem találtak. Enyhítette némileg e szűk erszényű állapotot az akkori olcsóság a piaczokon s vendéglőkben, hol 4—5 forintért volt tisztességes ebéd kapható egy hónapra, s négy váltó garasért oly adag rostélyost tettek a tányérra, hogy annak füleit két oldalra nyultak le az edényről.

De folytassuk szemlénket a század első harmadának Pestje felett. Az a bizonyos rondella a kopasz Dunapart szemetében, egy a törökvilágból fennmaradt kerek bástya épület, a középkori védművek egy része, durva kövekből rakva, vakolatlan, toldozott-foldozott faszindelyes tetejű denevérfészek, melynek rozzant falai közt egykor a magyar színi előadások *megtüntettek* Magyarország fővárosában, a görög templom táján már nem létezett ez időben, mikor én pesti lakos lettem. Az egész Dunapart sivár por- és szemétfészek volt, hol csak a kofák kerti veteményei képeztek némi vidám zöldséget s nyáron át gyümölcs- és dinnyehalmazok voltak egyedüli mosolygó tárgy a homokbuzzák között, melyet az eladó baromfiak nagy köztársaságának gágogó, kukorikoló, rőfögő concertje üdvözölt. Az említett hídfői korcsma mellett, mely akkor kioszk helyett szolgált, néhány szál poros akáczfából álló kis sétány árváskodott, míg azt az ennyi zöldet s árnyat is sokalló böles városatyák ki nem vágatták, mondván, hogy «az élő fa nem városba, hanem erdőre való». Ilyen volt a mostani korzó arculata 1830—40 között, sülyedt s a szállító hajóknak s tutajoknak meg-megnyíló hajóhidjával, melynek karfáira szép holdas éjeken gyakran kijártunk füttyörészni s énekelni Csokonay s Kisfaludy dalait, a «Földiekkel játszó család vak reményt» s a «Rákosi szántót», melyek már zenére voltak téve; keverve olykor, nem tagadom, a «Diri-diri Dongóval» s a németeket áldó nótákkal is. A Szózat, Főti dal, Kölcey Hymnusza csak későbbi évtizedek lelkesítője lett. Holdvilág nem

létében mély sötétség fedte a Duna hullámain s kopasz partjait és akkor bizony a legélénkebb képzelődésű jurátus sem álmodott arról a tündéri látványról, melyet ma élvezünk, ha a lánczhydról fel- s lefelé nézve, a két part ragyogó, s a Duna tükreben megkétszerezett, lámpa sorain végig tekintünk. Bámultuk az egyetlen gőzhajót, mely a Dunán Pest alatt, hol most, a hidépítés monumentális remekei között, a folyót szedelő gőzhajók s propellerek egész raja repdes. — 1830-ban megjelent, s éltettük gr. Széchenyi Istvánt, az akkor általános népszerűséggel bíró nagy gróft, a m. Akadémia, a nemzeti casinó, a lóversenyek, a nemzeti szellemi és anyagi erők központosítása e hatályos eszközeinek már akkor megteremtőjét, a nemzeti előítéleteket, nemesi adómentességet, hitelrontó ósiséget már akkor merészen megtámadó nagy reformert, kit mi, még félgyermek, meg nem értettünk ugyan egész nagyságában, de már sejtvé s remélve imádtunk, mintha beláttunk volna felséges agya izzó kohójába, s hazaszerető lelke legelrejtettebb mélységeibe, s ott láttuk volna képződni s alakulni a lánczhidat, az állandó színházat, a vizek szabályozását, a Dunatorokolat kitisztítását, a szárazföldi s vízi utak rendezését, s megnyitását, melyek nélkül a mozogni nem képes nemzet, a Contract social s Bentham legmerészebb elméletei mellett is, röghöz kötött szolga marad.

Atmenve a hajóhídon a budai oldalra, az ottani Dunapart nem igen különbözött attól, a milyennek a kivert törökök a XVII-ik század végén hagyták. Fő ékességei voltak a fürdők, melyekkel egy főváros sem bővelkedik oly mértékben, s melyeket már a folyton mosakodó s mégis szennyes török urak is kedveltek. A várnak, hova fúrasztó, keskeny kőlépcsők s oly ijesztő feljárások vezettek, milyen a ma is meglevő jezsuita lépcső, földise volt az országot 1751-ben meglátogatott, s nemzetünket hálásan szerető Mária Theresia számára, Mátyás király világhírű palotája helyén épített, akkor nem igen izléses, de a hegytetőn mégis tekintélyes és impozans királyi vár, melyet uralkodó s udvar, kivéve I. Ferencz koronázását 1792-ben, a helyőrségi templomban, s az 1807-iki országgyűlést, nem látogatott soha, de ennek hiányát pótolta némileg a nádor s királyi helytartó, a magyart s fővárosát híven kedvelő, s ezért a bécsiek által sokszor gyanúsított s elég botorul Rákóczy névvel is megtisztelt József főherczeg, ki e palotát szívesen lakta, annak ablakaiból a főváros haladásait, lassankénti szépülését s terjedését, különösen az 1810-ben megalkotott szépítő-bizottság felállítására óta örömmel szemlélte, s ott és Alcsuthon, melyet ő teremtet, és a Margitszigeten, melyet ő kezdett művelni, s ő ültetett be azokkal a világhírű, terébélyes faóriásokkal, melyek árnyában ma sétálgatunk, gyermekeit magyarokká nevelte. A kir. vár körül nagy, izetlen dikasztériumok, előbb többnyire zárdaépületek s Mátyás, vagy IV. Béla király Boldogasszony nevét viselő középkori templomának kopott s restaurálásra váró iveri, beékelve a kir. kamara egykor jezsuita-zárda zigzagos épületeinek tömkelegébe. E burokratikus unalomba üdítő életet öntött évenként az általános nemzeti ünnep, Szent István napja, melyen ájtatos vagy kíváncsi néptömegeket vont oda a «*dicseőséges szent jobb kéz*», s nemzeti életet lehelt a harminczas években a már említett kitünő magyar színész-társaság, mely a budavári szegényes külsejű s belsejű, de az előadások magas foku jelessége által megszépített színházban tartotta mutatványait, s ezen kívül a várat kerítő bástyák harsogó katona-zenéje, melyet látogatni divat volt, s melynek

a budai hegyektől visszavert hangjainál örömet társalogtunk a budai burokratia penészes mohából felvirágozott rózsákkal vagy jáczintokkal, prózai nyelven szólva, a budai hivatalnok urak barna és szőke, jókedvű vagy epedő kisasszonyaival. A vár piacain és utcáin különben néma nyugalom s unalom lakozott. Midőn a szomorú emlékezeseket ébresztő puszta és csöndes Szent-György téren ábrándozva végig mentünk, sohasem hittük volna, hogy ott Henczi tábornok fényes emléke fog állani, midőn az itt lakott Hunyady Mátyásnak, az igazságosnak, s dicső atyjának, a török-verőnek, kit egész Európa s maga a megvert török is tisztelt, máig sincs emléke a hazában, melyre fényt árszottak, sőt még Kolozsvártt is felséges uralkodónk figyelmeztetése volt szükséges, hogy a ház, melyben Mátyás király született, szerény emléktáblával jelöltessék.

Az örök szép természet, mely minden tavasszal megújítja ifjú bábjait, a budai hegyek, völgyek, erdők, akkor is oly tündéri szépek, oly hivatogók valának, mint ma s ezért a pesti írók, költők, művészek nagy előszeretettel kerestek s látogatott kirándulási czéljai, s részint nyaralói. A természetimádó Vajda Péter rendszeren ott nyaralt, s a szunyogok ellen védekezve, sűrű hálósátorban töltötte a langyos nyári éjekeit, s nevet adott a zugligeti völgyi uton kimagasló kősziklának, melyen egykor Szent Antal szobra állott. A bércek és erdők gyakran visszhangozták a magyar színészek dalait, s a Csillag-völgyben a maga körül hívei egész tábort gyűjtő Vörösmartyval, a komoly, de ilyenkor széles jó kedvre derült Bajzával, az anekdotákban kimeríthetlen Gaál Józseffel, a költő epigrammja szerint a siri világot is kacajra indító nagy komikus Megyerivel, s az ennek tréfái felett könnyes szemekkel s a fűben heverve lahotázó Szentpéteryvel, a délczeg Lendvayval, s több másokkal, gyakran lapdázunk, s futottunk versenyt, miután a Mátyás király emlékét fenntartó disznózugi vendéglőben elköltöttük szerény de vig ébédünket. Az élet kétségkívül sokkal idyllibb volt akkor, mint ma a mérnöki operáziók alá vett, s fényes villákkal, szobrokkal, ékes kertekkel szabályozott utakkal ellátott, művelt és polgárosult Svábhegyven. Az idyllt s tiszta, mesterkéletlen, szabad élvezet örömeit csak nevelte, hogy vasút s hegyi pálya hiányában, gyalog másztunk a hegytetőre és szinte az apostolok alkalmatosságán tértünk vissza, tündéri szép holdvilágos éjeken, jó levegővel tele szívott kebleinkből dalt és tréfát árasztva, a porfellegekbe burkolt városba.

Feleslegesnek tartom bővebben leírni — mert szemünk láttára történt — a pesti akkor elég borzas és rosszul szabályozott, de már akkor is eléggé látogatott, s ünnepeken czinczogó kintornákkal s «Hanswurst» bódékkal és hintákkal élénkített városligetnek, melyet 1800 körül gr. Battyhány József hercegprimás alkotott s adott át a városnak, s melyről a német tudós Schams azt jövedelte, hogy annak talaján fát nevelni nem lehet, a nagy országos kiállítás alkalmára eszközlött óriási átalakulását, mely azt, Stefánia-úti korzójával, bájos szigeteivel, ártézi kútjával, szökő vizeivel, vízi s jégsportra felszerelt szép tavával, gyönyörű virágszőnyegeivel, a legszebb parkok egyikévé tette: s a dicső emlékezetű József nádor által nemes fákkal beültetett, s lelkes fia, a most élő József főherceg által a legnagyobb áldozatok árán, valódi paradicsommá varázsolt Margitszigetet. A fővárosnak soha senki se adott még ily fényes ajándékot, mint a nagylelkű főherceg, közelvezetetre megnyit-

ván ezt a Duna szőke hullámain kecsesen lebegő tündérkertet, remek épületeivel, páratlan díszű fürdőjével, s üde zöldjével, mely Angliára, s illatos rózsza gazdagságával, mely Schirászra, vagy a Balkán déli lejtőire emlékeztet.

II.

A főváros külső arczulatánál nem volt vigasztalóbb e század első tizedeiben a szellemi élet, mely a beteg testben lakott. A város lakossága az itt természetesen központosuló országutak forgalmának mindenfelől összeverődött, tarka, gyülevész alluviuma volt. Az utczákon mindenféle, de leginkább német szó, s magyar csak a kuriai birák, a megyei tisztviselők s ügyvédek — ha ugyan latinul nem converzáltak — néhány író, s a zajos, hetyke jurátusok s egyetemi tanulók ajkain, kik azonban szerencsére oly nagy lármát csaptak, hogy a belváros utczaei életének mégis némi magyar színe volt. Rajtok kívül csak néhány derék csizmadia-s borbélylegény öltözködött s beszélt magyarul, kik a többi iparosok közül kiválva, csodálatos-képen mindig jó magyarok, jó hazafiak voltak, s ha csak lehetett, atillában és sarkantyus csizmában jártak. Színház, vendéglők, kávéházak, boltok mind, mind idegenek, a fogyasztó s fizető vidéki magyar közönség nyelvét nem értők, mely elég udvarias (helyesebben gyáva) volt, a jött-mentek kedvéért ezek nyelvén beszélni, s német számláikat fizetni s még borralalóval jutalmazni, a mi még ma sincsen más-képen s magyar egylet alapítását teszi szükségessé a magyar fővárosban. Az irodalom vitézei, kik ma oly tekintélyes s befolyásos osztályt képeznek a fővárosban, még nem tettek számot; az írói, különben is gyér erők szétszórva az országban, s a pesti nyomdák kevesebb magyar könyvet nyomtattak, mint a bécsiek, pozsonyiak, a kassai-, komáromi- s az erdélyiek.

Oh, mily édes érzelem, tisztelt hallgatóim, felidézni emlékezetemben a képeket, a mint e szegény régi Pest, rongyaiból, melyeket a másfél százados török uralom s az az ellen védő, talán még rosszabb német s egyéb külföldi zsoldosok zsaroló és pusztító idejéből a dermedtség s álomkórság századába áthozott, a mai büszke fővárossá, a külsőleg oly szép, szellemileg oly művelt Budapestté szemeim előtt fejlődött s mind inkább megközelíti Széchenyi álmait, s a ragyogó képet, melyet Nagy Károly, a «Dagereotyp» szellemes írója, jó kedvében lerajzolt. A fejlődés ösztöne oly erős volt, hogy azt az 1838-iki árvíz rombolása sem akasztotta meg, mely Pest 4254 házából csak 2281-et hagyott meg, s ebből csak 1135 olyat, mely szilárdul állott; a város két harmadát újra kellett építeni, s mi történt? egy sokkal szebb város épült rövid idő alatt a romok helyébe, s ime ma pompás fővárost látunk, melynek ha vannak is még rend s tisztaság s közegészségi gondoskodás tekintetében erős hiányai, de a mely, a mint most kifejlődött, a legkényesb izlésű külföldieket is bámulásra bírja, a mely külsőleg majdnem amerikai arányokban gyarapodott; s a melynek régi szelleme és jelleme is gyökeresen átváltozott, mely, a mi legfőbb dicsőségét képezi, iskolákra 30 év alatt ugyanannyi milliót költött; hol ma, az előbb alig tengő egy pár szegény hirlap s folyóirat helyén, Szinyey József felszámítása szerint, 323 lap s folyóirat, gazdag tartalommal, s részint fényes kiállításban jelen meg.

Hogy Budapestből nagy és szép főváros lett, ezt sokféle oknak s tényezőnek köszönhetjük. Természetesen s kimaradhatlanul következett ez központi fekvéséből egy nagy folyó partján, történeti előzményeiből s az egész nemzet kegyeletéből azon hely iránt, hol nemzeti királyai laktak s országgyűlései tartattak, az országszerte elfogadott készséges beismerésből, hogy e város az ország szíve, szemefénye, az ipar és kereskedés felvirágzásából hosszas béke ölen s a jólétnek, gazdagságnak ezzel járó emelkedéséből; az itt, mint központban találkozó vasútból, melyek nem csak gyors szállítók, hanem a leghatalmasabb eszme- s ismeret terjesztők, melyek az élő s tápláló vért a haza minden részéből ide, mint az ország szívébe vezették, s a művelt világot megnyitva, feltárva előttünk, módot nyújtottak, hogy az előre haladottabb nemzetek példáján okuljunk, ismereteink táguljanak s izlésünk nemesedjék végre, már az imént rajzolt korban, József nádor szeretetének a nemzet s fővárosa iránt, gr. Széchenyi István s majd gr. Andrássy Gyula nagy concepcióinak és az alkotmányos kormány kötelességszerű gondoskodásának.

De, hogy mind ez bekövetkezhesék, a nemzetnek fel kellett támadni, öntudatra s önértetre ébredni halálos álmából, s lelkesülni saját legszentebb érdekei iránt. Pestnek nem csak széppé, hanem magyarrá is a pesti polgárnak nem csak vagyonossá, hanem magyar hazafivá is kellett válni. És ez valóban megtörtént. Míg a főváros épült és szépült, míg lakosai száma az 1820-iki 47,000-ról, s 1830-iki 62,000-ról ma már fél millióra szaporodott: hasonló arányokban gyarapodott a magyar szellemi élet, nemzetiiség, nyelv s irodalom is. Kisded csemelyből erős folyó, gyöngye ültetvényből nagy, virágzó kert lett, hogy ma már nem pirulunk azzal, a mit teremtettünk, a világ piaczára kiállani és sokkal régebb műveltségű s kedvezőbb viszonyok közt fejlett nemzetekkel versenyezni, mi, árva faj, melynek századokig nem volt, sőt állandóan ma sincs, királyi udvara, melynek egész 1867-ig idegen, vagy az idegen által leigázott kormánya a nemzeti művelődés telepeiről s csarnokairól a legújabb időkig sohasem gondoskodott, hanem mind erről magának a kizsarolt nemzetnek, s igazán mondvá, a nemzet ama kis részének, mely e kincseket méltányolni tudta, kellett gondoskodni, melynek gazdagarisztokráciája hosszabb időre elkorcsosodott, elnémetesedett, s egyik sem teljesítette a nemzet iránti kötelességét. S hogy ez megtörtént, vajon kiknek köszönjük első sorban? vajon kiknek tartozunk végtelen hálával e szép és gazdag örökségért?

Erről akarok még szólni a legmélyebb meggyőződés hangján, — itt, a m. Akadémia teremében, a Kisfaludy-Társaság ülésében, melyeknek tagjai, amaz úttörőknek, kiknek emlékezetét felújítani szándékozom, egyenként háládatos utódai.

III.

Hazánk, Szent István, Nagy Lajos, Hunyady Mátyás fényes birodalma, sok százados harcok után, melyeket a keresztyénség s a szabadság védelmében vívott, kimerülve, vérét vesztve, mondhatni, nagy sirtok lett, melyben már csak árnyékok lebegtek fel s alá a dicső múltnak roskadozó emlékei közt. A szőgyenítő tespedésbe süllyedt faj egykori vezérei a bécsi udvar szenderítő kegyének sugáiraiban fűrdtek s a hősi küzdelemre hívó tárogatók elnémult hangjai helyett, német nótára táncoltak,

felejteti kezdék apáik szép nyelvét, ősi szokásait s jogait is. A mult század végén a filozóf és kozmopolita második József császárnak a magyar nyelv s nemzetiség ellen intézett támadásai, üdvös visszahatás útján, s a nagy francia forradalom viharának zugása, kis időre mozgásba hozták ugyan a szellemeket, s már azt megelőzve, épen a birodalmi székvárosban, a mákony-osztogató működés színhelyén, Mária Theresia fényes udvarának díszei, a Bessenyei György körül csoportosult magyar testőrök, e nyugot-európai magasb műveltséget elsajátító, de magyarságukból ki nem vetkőztethető délczég ifjak kezdtek feleleszteni az elnémult magyar nyelvet s irodalmat. De a nemes felbuzdulást, a szabadsági mozgalmak véres elnyomása, Martinovits, Hajnóczy s társaiknak kivégeztése, Kazinczynak, Verseghynek. Bacsányinak elzáratása után, csakhamar ismét mély álom és lemondó tespedés követte.

De ébren maradt mégis s elég bátor volt felszólalni e gyászos hallgatás, s e hazavesztő elkorcsulás közepette, az álmos, zsibbadt kornak néhány lelkesebb fia, ki nem tudta elfelejtteni a régi dicsőséget, s nem hagyta kialudni a jobb remény szikráit. Ezek a költők valának, a nemzet profétái s apostolai. Majd nemes haragban harsogó, majd édesen zengő hangjaik behatoltak a dugult fülekbe, felmelegíték a fásult sziveket, s a megdermedt. elkorcsult ivadék, a felderengő új hajnali fényben, kezdte megérteni a költők nyelvét, s viszhangozni érzelmeiket, megfigyelni tanácsaikat. Kisfaludy Sándor regéi, házról-házra olvastatva, s énekeltetve, Berzsenyi rettenetes ódája, a *«Romlásnak indult hajdan erős magyar»* Kölesey szivbe metsző kérdése: *Hol van a hon, melynek Árpád vére győzelemmel csorga szent földére, mely nevével hő szeretmet gyűjt?* s a nemzeti bárdok több hasonló hangjai, áldással és átkokkal terheltek, szégyenpírt árasztottak az arcokra. A nemzet élni akart, s hála Istenének, s Istenétől ihletett költőinek, él is díszben és virágzásban!

Ne felejtsetek soha, óh hálás fiai s leányai a megmentett hazának, a régi írókat, költőket, kik oly korban, midőn a beteg nemzet már csak alig pihegett aléltságában, s államférfiaitól, vezereitől kegyelemre feladva, már csak névben létezett inkább, mint emberhez méltó nemesb életet élt, a felejtett nyelv s a tespedő nemzeti szellem fölelevenítése által a már-már veszendő fajt megmentették. Nem a dúsgazdag olygarchia s főpapság — noha ezek sorából is hálásan tisztelhetünk e korban is hiveket s kötelesség teljesítőket, — nem is a vagyonosabb köznemesség tömege, mely a főrendűek példáját követve szintén kezdett már elnémetesedni, s melynek házaiban különösen a dunántúli megyékben s az éjszaki részeken, ott Nagy Pál, Deák Ferencz s Bezerédy István rokonságában is, s emitt a Vayak, Sennyeyek, Szirmayak, Semseyek házaiban is rendszerint német volt a társalgás, s csak a cselédekkel beszéltek magyarul, vagy ha nemzeti nyelvéhez és szokásaihoz ragaszkodott is, de tunya tétlenségbe merülve, vadakat kergetve, vendégeskedve s pipázva éldegélt napról-napra; — nem is a nagy pipájú, kevés dohányú, borizú hangon a hazát éltető, de annak életfeltételeit nem ismerő megyei kortesvezérek, hanem a gondolkodó s mélyen érző írók s költők támasztották fel bátor küzdelemre, magas törekvésekre. A toll éles kard lett kezeikben, az érzhangyok ébresztő reggeli éneke elhatott a magas palotákba, s alacsony kunyhókba, s a nemzeti önértet s nyelv elnyomására irányzott összes eszközök, úgy a szép Mária Theresia altató

rendszere, mint az erőszakos fellépések, s ravasz fondorlatok összes következményei elenyésztek a szelid, de erélyes s kitartó hatalom előtt. Az általuk tetszhalálából felrázott nemzet ízről-ízre erősödött, izmosodott, s előbb a költészet bűvös forrásainál mosakodott ki szennyéből s edzette meg tagjait, mielőtt szabadsága, s nemzetisége védelmére kardot fogott volna. Es csakugyan vitás kérdés lehet a történetben, hogy Zrinyi Miklós, a hős és költő, török verő kardjával hatott-e erősebben a nemzet megmentésére, mint a szigetvári hősokeket megéneklő Zrinyiászával, s erőteljes, bátor tollával, melylyel megírta a «Ne bántsá a magyart».

Valóban, a kik már akkor éltek, s azok is, kik az akkor éltek hagyományait átvették, jól tudják, hogy a XIX-ik század első évtizedeinek írói s költői voltak a nemzet első ébresztői; lelkesülések átáradott a nemzetre, s a nemzetet képviselő megyékre, megteremtette a tettek embezeit, s nem kételkedem, hogy nagy Széchenyink is, ki fiatal korában katonára volt, külföldön élt s németül beszélt, Berzsenyitől, Kölcheytől s Vörösmartytól nyerte első inspirációját, kiknek verseit gyakran idézte fel beszédeiben s irataiban; s hogy az 1848-iki hősokekben is az említetteknek s utódaiknak lelkesítő szavai ébresztették s táplálták azt a szent lángot, mely a törvényhozókat arra bírta, hogy a nemzeti nyelvet biztosítsák s az emberi szabadság és méltóság igéinek hódolva, a régi Magyarország előitéleteit elégséék, s mely a bérczek és puszták fiait ama bámulatos erőfeszítésekre buzdította, melyekről a történet mindörökké magasztalva fog megemlékezni.

Az 1848-iki nagyszerű vívmányok idegen erő segélyével eltiporattak, de Önök ismét emlékezzenek meg, hogy midőn 1849-ben a diadalmas erőszak fajunkat már majdnem kitorúlta a nemzetek sorából, midőn minden jó elem s tényező mélyen hallgatott, a rosszak elárulták a nemzetet, elérverezték annak jogait; a gyávák pedig végképp elcsüggedtek s megadták magokat, és a jók és hűek is, oduikba vonulva, elrejtözve sopánkodtak s lehetlenségekről ábrándoztak: ismét csak az írók, az általuk kiművelt nyelv, s versben és prózában lerakott, s a hol és a mennyire lehetett, kifejezésre juttatott s nyilvánosságra hozott nemes eszmék s magasztos gondolatok maradtak fenn vigasztalóul s megmentett örökül a nagy bukásból. A magyar írók, bár üldöztettek, s többen Károly-kaszárnyát s budai sánczlevegőt is kóztoltak, s bár előttük állott fenyegetve a kuffsteini rab, a Riadó költőjének ijesztő példája, Bajza és Garay és Vachott Sándor agyvelő-lígyulása, Vörösmarty szükkölködése s kétségbe esése: el nem hallgattak, s egyedül ők nem, midőn a halálcsend uralkodott a gyászoló haza bérczein és völgyein. Ismét rájuk figyelt a nemzet, mint prófétáira, és sokszor csak sejtett, csak a sorok közt olvasott, de mindig biztató s lelkesítő szavaikból merített reményt, erőt, bizalmat és lelkesedést. Kazinczy Ferencnek, az irodalom atyjának születése napjától számított, s az egész ország által ünnepeelt százéves jubileuma 1859 év október 27-ikén, a költő király Vörösmarty temetése 1855 nov. 21-én s a nagy reformátor gr. Széchenyi Istváné 1860 ápril havában, Kisfaludy Sándor szobrának leleplezése Balatonfüreden s Berzsenyi sírmlékének felállítása a niklai egyszerű temetőben, az akkor nagyon népszerű s a nemzet vezéreül elfogadott, ma oly sokszor méltatlanul korholt magyar akadémia küldöttségének jelenlétében s lelkesítő szavai mellett, voltak az első jelentékeny hazai mozgal-

mak, melyek 1849 óta feltűntek a virradó nemzeti életben, s megrendíteni kezdték az újból erőre kapott bécsi abszolutizmust. Innét kezdődik Magyarország új és szebb életének korszaka, nem csak böles államférfiainak, de jó részben ismét íróinak, költőinek műve. A valódi hazafiak, minden politikai pártkülömböcs nélkül, egyetértettek abban a gondolatban, s mély meggyőződésben, hogy a nemzetnek, míg sorsa jobbra fordul, mindennek előtt s mindennek felett nyelvét s irodalmát kell megmenteni, s e legfőbb kincsei iránt a meleg érdekeltséget ébren tartani, ezeket a kor posványában elsüllyedni nem engedni. A Kazinczy-jubileumot a konzervatív és loyális gr. Dezseffy Emil, az akadémia halhatatlan nevű elnöke s palotájának építője, indítványozta, s Ürményi József, a szinte mindig konzervatív, fogott kezét Toldy Ferenczcel. Kemény Zsigmond-dai, Kazinczy Gáborral a «Nemzeti Könyvtár» kiadására.

Ime Magyarország régi íróinak, költőinek tiszteletre méltó képe! s ki kell emelneni azt a történelmi tény, melyet méltó büszkeséggel mutathatunk fel, mert nem minden nemzet tehet hasonlót, hogy a magyar írók s költők seregében alig találkozott áruló, hűtelen a nemzet szent ügyéhez, renegátja a tiszta honszerelemnek. A hosszú sorban csak egyetlenegy szerencsétlent tudnék említeni, kit úrhatnámtság, kényeimi s élvezési hajlamok, vagy talán gyáva elcsüggedés s kétségbeesés az ideiglen elbukott nemzeti ügy felett, melynek előbb tehetséges bajnoka volt, s a beteg fantazia szomorú tévedése, a fajárlás bűn ösvényére ragadott. S ez egyet remítően sújtotta tettének nemezise. Mindenki megvetéssel fordult el tőle, senki sem akarta megismerni régi barátai közül, egész éjjeleken át, magával czivódva, álmatlanul járt fel s alá magányos lakásán s felőrülten halt meg. Bocsássunk meg neki, mert bűneért kiszervegett!

És a század eleje költőinek áldozata annál nagyobb, mert teljesen önzetlen volt. A tömeg még nem tudta megbecsülni érdemüket. A csupán csak író és semmi más, majdnem ismeretlen s ha mégis létezönek ismeretett, lenézett és számba sem vett lény volt Magyarországon; csak kevesen vélték, hogy az író, a költő, ha se nem földbirtokos táblalabíró, mint Fáy, Szemere és Kőlcsey, se nem ügyvéd, hivatalnok, vagy pap, vagy katonatiszt, tisztességes állást foglalhasson el a magyar társadalomban; a közönség versfaragónak gúnyolta, a néptömeg íródiáknak gondolta, s ha poétát hallott emlegettetni, a peregrinus Holdmezei Cserei és Berei, vagy Száldobosi alakjai jutottak eszébe, kik rongyos köpönyegben, kezükben a falu ebei ellen furkós bottal, valódi garabonciás diákok, jártak a vidéken, s egy darab kenyérért, egy ital borért, egy pipa dohányért árulgaták vad múzsájok hóhortos, izetlen terményeit. En még láttam őket kis fiú koromban, s félve bújtam el előlük, ha az udvarba léptek. Ez időben a szerető szülék ijedve észlelték nagy reményű fiaikban a mutatkozó írói s költői hajlamot, mint veszélyes kórt, melyet ideje korán el kell nyomniok, s kiirtaniok, hogy az életben, kenyérkeresetben, hivatalnyerésben akadályul ne szolgáljon. Ez előítéletes, korlátolt felfogású kor. s az «ösi szent homály rideg bálványá»-nak sötét éje, hála a műveltség Istenének, főképpen az akadémia felállítására óta, mely az írók polgári joggal ruházta fel, sőt a szó legjobb értelmében arisztokratává, t. i. szellemi arisztokratává emelte, oszlani kezdett az új nap hajnali sugárain;

bár még ma is számosan vannak, kik nem jó néven veszik a minisztertől s tanácsosaitól és a bírótól, ha szakbeli véleményeken, hivatalos iratokon s ítéleteken kívül, a műsáknak is merészel áldozni, s költői kedvtelésekre téved, a mi pedig más művelt országokban elég gyakori eset, s a klasszikai műveltségű államférfi iránti tiszteletet még inkább növeli. A nagy hadvezér, Moltke, országokat rengető hadi tervei mellett, költemények írásában is találta gyönyörét, s fejedelmek nem egyszer tűzik királyi pálcájuk mellé a költői tollat, s az uralkodói bársony palást alatt szépirodalmi műveket rejtegetnek; az angol kancellárok s nagy bírák örömmel olvassák és szavalják a klasszikusokat, könyv nélkül tudják Homért, Virgilt és Horátiust, s pihenő óráikban szeretnek verseket és bírálatokat írni. De az írói pályától elriasztó említett állapot nem tartotta vissza a született költőket, hogy dalokat zengjenek, hazafidalt és szerelmi dalt, az emberi szív legnemesb érzelmeinek hangját. A dal szívből fakadt, ösztönszerűleg, anyagi díjra sovárgó önzés nélkül, magasztos érzelmekkel lángoló, tiszta lelkesedéstől ihletett keblekből. Ők valóban elmondhatták:

Isten van bennünk, s izgat, hogy felmelegedjünk.
(Est Deus in nobis, agitante calescimus illo.)

Ez apostoloknak hű, rendíthetlen, mindenkor áldozatra kész, önzetlen, a kötelességteljesítés nemes öntudatán kívül egyéb díjra nem vágyó csoportja volt ez. Áldás reájok! hála emlékeztetüknek!

IV.

A magyar irodalom kifejtésében, a Kisfaludy-Társaság keletkezése előtt, mint már többször mondva volt, három stádium jelölhető meg, mint külön-külön lépcső a tökéletesedés útján.

Első szükség volt, hogy a durva, laza nyelv tiszta, szabályos írásnyelvvé képeztessek, s annak grammatikai formái szorosan meghatározottassanak. E munka főképpen a nagy Révay érdeme, ki nyelvünknek legmélyebb ismerője s buvárlója, ennek szabályait, a Verseggy-iskola ellenében, az Akadémia s gondosb és jobb ízlésű íróink által csaknem kivétel nélkül elfogadottakat, maradandóan megállapította, s így a nemzeti irodalom fejlődésének legelső szükségét kielégítette.

Második stádium, a halhatatlan izlés-reformátor, Kazinczy Ferenczé, irodalmunk atyjáé, ki hű társaival s tanítványaival, a grammatikailag megállapított magyar nyelvet a művészi kezelésre alkalmassá tette és az esztetikai szépség kívánalmái szerint, felsőbb irodalmi nyelvvé nemesítette, s bár egyben-másban kissé túlozva s kelletén túl finnyáskodva s külföldieskedve, nemzetét oly művészi stylussal ajándékozta meg, melyet a legkényesb izlésűek is élvezhetőnek találhattak. Irította a gyomokat; rontott-bontott rossz alkatú épületeket, s diadalmas küzdelmet víva az ellene fellázadt ezernyi előítélettel, a makacs korlátoltsággal, beburkolva magát mély hitének, szilárd meggyőződésének szent palástjába, a reá zúdított kövek süvöltései közt fáradhatlanul, hősies kitartással dolgozott nagy célja érdekében, s lerakta a műsák és grácelák diszes templomának alapjait, a teljes kiépítést örökölni hagyván szellemrokon utódainak.

A harmadik stádium Kisfaludy Károly s barátai körének termékeny működése, kik a grammatikailag szabályozott s irodalmivá nemesített nyelvet a tudományra s költészetre s annak minden ágára s formájára nagy kiterjedésben alkalmazva, a művészi czélok és szabályok teljes átértésével s az elvekkel tisztába jutott férfiak öntudatával kezdték az irodalmat teljes kifejlődésre juttatni.

Kisfaludy Károly, e nemes munkálkodás központja s vezére, született költő is volt ugyan, de tehetsége az élet- s emberismeret által nagy mértékben gazdagodott s új irányokat vett. Tudományos nevelést nem nyert s komoly tanulmányokat fiatal korában nem folytatott; a szilaj, makacs gyermek szigorú atya haragos szemei elől, kinek részéről, anyjának az ő születése által okozott halála miatt, soha gyöngéd szeretetet nem tapasztalt, a katonasághoz menekült, s ezzel sok szenvedést, sok nélkülözést vállalt el, de az élet nagy iskolájába lépve megszerezte a férfias önállás büszke érzetét, sokat bolyongva, utazva tarka világot látott, nemzeti s egyéni típusokat ismert meg, bele markolt az emberi életbe, mint Göthe recipéje szól a regény írók számára, s agyában és szívében gazdag élet- s emberismerettel tért meg a hazába, hová a «bús vándor sötét olajfák illatos hüse alul, szemében remegő könyekkel, folyton visszavissza nézett». Életének e fordulata nélkül is költő leendett talán. de csak lyrai s talán epikus-költő; dráma és regényíró azonban aligha. Mert ilyet, kinek a való életet, embereket, társadalmi viszonyokat s jellemeiket kell élethíven ábrázolni, csak maga az életiskola, s tapasztalás képezhet.

Igy lett Kisfaludy Károly, meddő érzelmek pengetője helyett, a történeti alapon álló regény s költészet bevezetője irodalmunkba, az élet üde forrásaiból merített beszédek szerzője, a népköltés elemeinek nemesített alakban felhasználója, mindenek felett pedig a nemzeti dráma s vígjáték megteremtője. Az ő költészete, melyhez társai csatlakoztak, tárgy és felfogás, nyelv és előadás tekintetében nemzeties volt, arra hivatta, hogy kitöltse azt a tagadhatlanul mutatkozó hézagot, mely a fellépte idején uralkodott, Kazinczy által művelt klasszikus költészet s a magyar nép élete közt tátongott. Ő, kizárva költészetéből az Olympus idegen isteneit, s a görög mythológiát, mely nélkül már egy kispap s egy debreczeni diák se akart két sor alexánderinust, vagy egy rövid ódát írni, saját szentjeinket állította azok helyébe, a hazát, hőseinket, nagy királyainkat, a magyar népet, a magyar nőt; felölelte a hazai élet összes alakjait, szokásait, érzelmeit, magasztos erényeit, s nevetséges hibáit. Megnyitotta azt az utat, melyen azután Vörösmarty, Petőfi és Arány János tovább haladva, a költői dicsőség s népszerűség legmagasb fokára jutottak. Jupiter helyébe Hadúr állott, s Venus Aphroditét a kútnál mosakodó szép magyar menyecske helyettesítette.

Abban a korban járunk t. hallgatóim! midőn a csak előbb vázolt, régi, inkább német s nyárspolgárius Pest, nem volt még a magyar irodalom s művészet központja, mint ma, s csak kezdett némileg az lenni Kisfaludy Károlynak 1818-ban történt ide költöztével. Mint mondám, az élet nagy iskolájában megedzve állott az irodalom élére, annak pesti központja s vezére. A hazai levegőben, melybe sok hánykódás után, visszatért, fellángolt benne a költészet ily alakban s kiterjedésben akkorig fel nem lépett ereje s teremtő szelleme. Imponáló egyénisége, férfias

erélye, lelkes elszántsága, új ösztönt, új és fokozott hevet öntött társai, tanítványai lelkébe; buzdítása s dicső példája új meg új bajnokokat — részint közlegényeket, de meg annyi szent akaratú s áldozatra kész társakat s hiveket vonzott magához. Évtizede, melyben befolyása tetőpontjára hágott, az 1820—30 közti idő, mely Auróra-kornak, s társai koszorúja, mely «Auróra-kör»-nek neveztetik, s a hajnal nevét méltán viseli, megkoronázta a korábbi úttörők küzdelmeit. A jól eltalált út, melyen elindult, s következetesen, ernyedetlenül haladt előre, egy jobb jövő küszöbéhez vezetett, mert a fásult faj nagyobb arányokban kezdett magyar szépműveket olvasni, magyar szinpadí előadásokat buzgóbban látogatni, s a jó izlés, tisztult nyelv vaskalapos ellenségeit, s a léha kishitűeket félretolva, chorusban kiáltani fel: «félre az utunkból! mi élni, haladni, s dolgozni akarunk a nemzet javára s kincseket gyűjteni, melyeket az idő rozsdája s penésze meg nem emészt».

Az általa alapított s 1822-től halálaig kiadott, — nevét méltán viselő, mert irodalmunk hajnalhasadását jelentő, s az idő legkitünőbb tehetségeit egyesítő Auróra, akkori költészetünk középpontja lett. Kisfaludy Károlynak, mint elismert vezérnek, s népszerű, szeretett és tisztelt jó barátjának sikerült, a mi se előtte se utána senkinek se sikerült ily mértékben, a régiebb tudós és költő kitünőségeket, Kazinczy Ferenczen kezdve Kisfaludy Sándort, Kis Jánost, Kölcseyt, Berzsenyit, Fáy Andrást, Horváth Istvánt s Endrét, Guzmicsot, a tekintetes táblabíró s tisztelendő professor urakat, de gr. Teleki Józsefet és Schediusz Lajost is, a méltóságos s nagyságos urakat, zászlaja alá majdnem teljes számmal egybegyűjteni, kikhez az akkori ifjú tevékeny, termékeny, lelkesült (most már mily régi, s részint elfelejtett) író sereg, mindenek előtt a későbbi Atheniumi triasz, Vörösmarty, Schedel és Bajza csatlakoztak. Révai grammatikája szerint, Kazinczy szép nyelvén írva, s a kor legjobb íróinak műveiből összeállítva, s így bensőleg nagy becsű, a külsőleg is tetsző, képekkel ékesített, selyembe kötött, aranszegélyű Zsebkönyv, eddig nem látott díszben, bár ma már ugyancsak szerénynek és szegényesnek tünnek fel Ráth Mór, az Athenæum- s Franklin-társaságok, s Mehner és Légrady majdnem tulságos fényűzésben ragyogó díszkiadásai mellett — erősen hódított, s hatályosan édesgette nagyatyáinkat s anyáinkat a szokatlan magyar olvasásra. Divatba jött, hogy az Auróra ne hiányozzék művelt és hazafias vagyonosb magyar családok asztalán, a mi azonban korántsem jelenti, hogy az öt váltóforintba került, s így akkor roppant árúnak vélt fényűzési czikk ezer meg ezer példányban kelt el, de tagadhatlan, hogy olvastattott; csak hogy akkor még inkább virágzott mint ma, — bár ma sem szűnt meg — a takarékos szokás, hogy az emberek potya könyvet szeretnek olvasni, s hogy egy, valamely kis városba, vagy faluba tévedt példány az egész tisztelt ottani közönség szellemi szükségét kielégíti, míg tinta- és faggyú-peccétekkel hitelesítve, ronggyá nem szakad, s hogy a kikölesönzött könyvet soha vissza nem adván, szabad lopás tárgyának tekintik. Az Auróra olvastattott, s tiszteltetett. Ha egy magyar delnő műveltségéről nagyot akartunk mondani, azt mondtuk: Auróra nyelvén beszél. A művelt magyar ifjú, imádottja, mennyasszonya neve, vagy születése napjára nem találhatott kedvesebb s óhajtottabb ajándékot, mint az Auróra legújabb évfolyamát. A vállalat főczélja (anyagi célok abban a korban nem igen szerepeltek) el lett érve, hogy t. i. hatással

legyen a szellemi táplálát után éhező hazai nővilág magyarosítására, mely annak hiányában, idegen irodalmak termékeiben keresett élvezetet s lassankint egészen mellőzni, sőt lenézni kezdte a magyar írók izléstelen, vagy legalább izléstelen kiadású műveit. A nemzeti nyelvéhez hűtelemné lett uralkodó közöny kezdett az Auróra, s az Auróra-csoport szellemes s kényesebb izlésű íróinak művein magyar olvasmányhoz szokni, mely most már nem csak művelt nyelven, hanem kellemes külalakban, diszes kötésben, s egyéb művészeti ágak testvéri közrehatásával ékesen, lett kezébe adva.

De Kisfaludy Károlyunk nem csak írva, munkás és termékeny tollal terjesztette az irodalmat, hanem rokonszenves egyénisége, bölcs tanácsai, őszinte, de mindenesetre jó akaró, szabad s nemes bírálati, s buzdítása és pártfogása által is. Szellemdús társalgásának barátaival, örök, soha meg nem únt tárgyai a hazai nyelv, stíl, költészet s annak összes műformái valának, s ez eszmecsere, e bizalmas bírálat a társaság tagjait kölcsönösen, egyiket a másik által művelé s erősíté a jóban, szépen. A vezér a magyar költészet öntudatos ébresztését s magas művészi fokra emelését tette élete feladatává, törekvései egyetlen céljává:

*A magvető, Isten nevében,
Elszórta az aranymagot,
Az anyaföld ölébe le,
Hívén, hogy dúsan sarjad ott,
Hívén, hogy nem marad a sírban
S felkölti szebb lét reggele.**

És valóban, hála neked nemzetem Istene! így történt.

A mostoha sors nem engedte, hogy e becses élet hosszabbra nyuljon, s félbe szakítá azt legszebb férfikora erejében, akkor, midőn tőle, a kezdet nehézségeinek diadalmas leküzdése után valami a tökéletest megközelítőt, valami valóban nagyot s halhatatlant lehetett várni. E rövid életet, mely összesen csak 40 évre terjedt, egészen az imádott szent ügynök áldozá, s ennek elsőrendű bajnoka, valódi jóltevője volt. Izzadva készíté a rögös hideg földet a jövő számára és ő maga — az aratás, a szüret jutalma nélkül, — temetkezett Rákos szent földébe. — Mivé lehetett, mit teremthetett volna, ha tovább él! De egyengetve lett az út, elültetve a megnevesített népies költészet élőfája, melyet azután Vörösmarty, Petőfi s Arany János — hogy csak a legnagyobbakat említsem — büszke s egékbe nyúló czédrussá növeltek.

De mily tragikus sors egy nagyratörő, nemes léleknek! annyi büszkén viselt szenvedés, nélkülözés után, egy új időszak küszöbén, akkor, midőn függetlenségét már kivívta s derültebb napok után, nyugodtabb éjeken áldozhatott volna a reá nyájasabban mosolygó muzsáknak, legszebb férfi korában sírba kellett szállania. Nem örülhetett, visszamaradt társaival az elért szebb jövőnek. Én már nem láttam délczeg alakját, midőn Pestre jöttem 1830-ban, ő már eltemettetett, egy azon ház (a Váci-utcai akkor Kappel-féle ház) első emeletének egy kis udvari szállításáról; ugyanazon lakásról, honnét 25 évvel később, 1855 őszén, szellemrokonát, Vörösmarty Mihályt, kísértük sírjába. Szent legyen e

* Szász Károly, Schiller «Harangja» fordításából.

hely minékünk, mely látta két ily rokon nagy szellem végső fellobbanását, hallotta két ily nemes, honszerető szív végső dobbanását!

A jó barátok, a hű bajtársak, mély fájdalommal s elborulva állottak ravatalnál a kedves vezérnek, kin a szeretet s tisztelet egész bensőségével csüggöttek. De tudták, hogy őt könyeikkel fel nem támaszthatják, s hogy csak egy lehetőség van kedves halottukat életben tartani, ha t. i. megőrizik, fenntartják elveit, szellemét, irányát s folytonosan megújítják emlékezetét.

Az a kötelességérzet is örökül szállván reájok, hogy tovább fejtsék a megkezdett művet, tovább ápolják az elültetett csemetét, azon a parányi pénzalapon, mely Kisfaludy Károly munkáinak kiadásából, a mellszobor elkészítése után, fennmaradt, — de főleg azon a szilárd és öntudatos szellemi alapon, mely magokban rejtett, megalkották a Kisfaludy nevét viselő társaságot s ezzel egyszersmind a hű megemlékezés és a sikeres életben tartás legjobb módját találták el, mert a lehető legállandóbb, legéleltre hatóbb emléket állították fel dicsőült barátjuk s vezérüknek. Állítottak ugyan szerény szobrot is és pedig magyar művész, Ferenczy István által, s ezt helyesen tették. Ily márvány vagy ércemlékek kegyeletes hálajelek, s a nemes példák követésére intő útmutatók és mindenestre azt jelentik, hogy az emlékéllító nemzet önjerejét és becsét érezni kezdi, mert az érdemeket méltányolni tudja, s a legszenyebb érzelmek egyikét, a hálát, ápolja szívében azok iránt, kik hiven fáradoztak java, fénye, dicsősége érdekében, a mi kétségkívül hatalmas serkentő azoknak, kikben nemes becsvágy él. Korunkban a rohamos haladás hamar eltörli a régibb nyomokat, sikerültebb művek elfelejtetik a zsenge kísérleteket, elért eredmények a nehéz küzdelmeket, melyek nyomába léptek. Az egyes időkörök hősei könnyen túlszárnyaltatnak a gyorsan haladó időben, s homály fedi más mértékkel, saját koruk mértékével mérendő érdemeiket. De az érdem azért érdem marad. Emlékeztetni kell azokat, kik a felnőtt fák gyümöleseit szedik, a jótékony gondos kezekre, melyek azokat ültették s gyenge korukban öntözék s ápolák, emlékeztetni kell az úttörőkre, az anyag gyűjtőkre, a művelt nyelv s irodalom megeremítőire azokat, kik kész nyelvet, egyengetett utat, nemes ágakkal beoltott, s férgeltől megtisztított fát találva, — amazoknál talán jelesebb s kitünőbb termelők lettek, de kétségkívül a régiek vállain emelkedtek magasabbra. Nem árt, ha időnként megszólamlanak a szobrok márvány- vagy érczajkaikkal, s a könnyen feledő ivadék előtt felkiáltuak: mi is éltünk, mi is munkálkodtunk!

De van a legszebb emlékszobroknál is czélszerűbb s maradandóbb emlék, tisztelt hallgatóim! s Kisfaludy Károly barátai, kik munkáinak kiadására, s emlékszóbrának felállítására vállalkoztak, a hű megemlékezésnek, s az emlékezés sikeres életben tartásának lehető legjobb módját találták fel. Nem elégedvén meg azzal, hogy szobrot állítsanak, nevét viselő, nevében munkálkodó, szellemét fenntartó társaságot terveztek, s e nemes gondolat azóta több utánzásra talált, mert ime ma már a munkásságuk részleteiben némileg különböző Petőfi-társaság Budapesten, Kölcsey-egylet Aradon, Kemény Zsigmond-egylet Marosvásárhelyt, Toldi-társaság Pozsonyban stb. járnak a Kisfaludy-Társaság által megkezdett úton. Igen helyesen. Mert meg van írva, hogy «mit emberkéz teremte, gyűlölik az elemek» (Schiller Glockéja, Szász Károly fordí-

tása). Az örlő idő foga, a földrengések haragja, a szeszélyes villámok ellen a legszilárdabb gránitemlékek s ércszobrok sincsenek megóva, s esetleg porba dőlnek az elemek támadásai alatt. De a szellem él, s felette a romboló elemeknek nincs hatalma.

E nemes feladatot tüzték ki magoknak a Kisfaludy-Társaság eredeti alapítói, arra vállalkozva, hogy imádott barátjuknak e földön oly rövidre szabott pályáját rokon munkálkodás által mintegy tovább nyújtásák, s őt a sírból feltámasszák, azaz: szellemében, holta után it, élve tartásák, munkáit kiadva, fejtegetve, az irodalmat nemes irányban, az ő elvei szerint, művelve, gazdagítva, versenydíjakat tűzve ki s ifjú tehetségeknek új tért nyitva nemes küzdelemre Kisfaludy Károly nevének varázsa s felkészítő hatása alatt.

Igy született meg a Kisfaludy-Társaság, Kisfaludy Károlynak, s vegyük hozzá nagy érdemű bátyját is, vele együtt Kisfaludy Sándornak ez élő emléke.

Nem az én feladatom a megalakult társaság folyton fejlődő munkásságának eredményeit magasztalva feltüntetni. Számot adnak erről a társaság Évlapjai, s a közönség előtt fekszik a görög s római, valamint a középkori s modern klasszikusok fordításainak hosszú sora, melyeknek hasznát s művelő hatását csak szükagyu chauvinizmus tagadhatja; Homér Iliásának újabb fordítása; egész Sophokles és Plautus; a nemzet haláljára méltó Tomory Anasztáz segélyével megjelent egész Shakspeare; továbbá egész Molière, s részben Corneille és Racine színművei; Schiller költeményei, Göthe legszebb darabjai, a Niebelungok; Hugo Victor Századok legendái, Ariosto, Orlando Furiosója, Petrarca összes sonettjei, Dante Pokla, Leopardi sat. az olaszok közül; a borongós éjszak költészetéből Tegnér Frufioszágája, s a Kalevala, s messze délről az Indiák tündérországából, hol a szent Ganges partján lótosz virágok nyílnak, Sakuntala és Nala s Damajanti s a persa Firduzi Sohrábja; továbbá Camoens Luziadája, Tennyson Király-idylljei, Byron Lárája; Klopstock Messiása, Puskin Anyeginje; spanyol színműtár; svéd költők gyűjteménye stb. De ki gyózné mindazt elszámolni, a mit a társaság műfordítói, Fábian Gábor, Szász Károly, a két Greguss, Csiky Gergely, Radó, Fiók, Gyóry Vilmos, Vargha Gyula, Bérczy Károly stb., örök hálát érdemelve, a nemzetnek saját nyelvén átadtak. Ezekhez járulnak az eredeti művek oly remekei, melyeknek megnevezésére minden magyar ember kebele büszke érzelemben dobog fel, Arany Toldija, Madách Ember tragédiája, hogy többet ne is említsek, pedig hányat említhetnék még! Mily gazdag kincs, mely e szerény forrásból áradt a nemzeti műveltségre! S elhallgassam-e a válogatott külföldi regények nagy sorát, mely a táplálást után sovárgó művelt magyar közönséget, különösen hölgyeinket az olvasásra édesgette; a népköltészeti hazai s külföldi gyűjteményeket, Kisfaludy Károly műveinek ismételt korrekt kiadásait; Szemere Pál, Csató Pál összes munkáinak, Vachott Sándor, Vajda János, Reviczky Gyula költeményeinek diszes kiadását; egyes költői műfajok elméletének, a tragikumnak, az elegiának, a balladának, a satyrának, a regénynek, beszélynek, vígjátéknak, a drámai középfajoknak s bohózatnak tudományos, tanuságos feldolgozását, történeti balladák szovalásra alkalmas gazdag csoportját, az aradi Árvízkönyvet, s végre az írói tulajdon szabályozó törvény leg-

első kezdeményezését, melyek mind vagy a társaság kebelében, vagy annak ægise s gondjai alatt jöttek létre ?

S mily csekély pénzerővel, mily szűk jövedelemmel eszközölte a buzgó társaság ez óriási eredményeket! 1838-ban, életének első évében tőkéje csak 1890 forint s rendelkezés alá eső jövedelme 107 forint volt s csak 20 arany jutalmat adhatott, s e kis tőke 1843-ik évig is, midőn a jegyzői tollat Erdélyi Jánosnak átadtam, csak 3270 forintra szaporodott. Ma e tőke, — még mindig igen csekély a czél nagyságához mérve, — 110,000 forintot túl halad, s a tőke és pártfogók szaporodásával arányban fejlett a nemes munkálkodás buzgalma, s eredménye. Hogy a fáradhatlan jóakarát, e jelentéktelen pénzerővel mégis sikeresen tudott mozogni, ez azért volt lehetséges, mert az ülésekre szükséges helyiséget a M. Akademia adta, mint jó anya kedvelt leányának s mert eleinte a kezelés semmibe se került, a tisztviselők ingyen szolgáltak, a mi az általam is rajzolt évtizedeknek, a lelkesültség ez önzetlen korának, kiváló bélyege, hogy a pályamunkák, a kitűzött díjak csekélysége mellett is, szép számmal s részint kitűnő minőségben érkeztek, ez arra mutat, hogy a versenyzőket nem annak a néhány aranynak csillogása, hanem meleg ügyszeretet s nemes becsvágy ösztönözte. A nagy s kimeríthetlen gazdag tőke nem az értékpapirokban, hanem a tagok s a m. írók szorgalmában, lelkesültségében, áldozatkészségében feküdt.

*

Sokat szeretnék még elmondani, tisztelt hallgatóim! azokból, mik emlékezetemben ez alkalommal felmerültek, a budapesti írói körökről; vendégszerető házakról, hol a magyar irodalom mindig meleg tűzhelyet s annak minden bajnoka testvéri fogadtatást talált; a sebestyéntéri egyszerű «Csiga» vendéglőről, a későbbben nagy hatású politikai klub, a «Nemzeti Kör» bölcsőjéről, hol Vörösmarty és Bajza körül egy csoport fiatal író s a pesti akkori nagy színművészek színe-java oly élénk, nemes mulatsággal, jó ízű élezzel s tréfákkal, s Megyeri Károlynak felülmulhatlan komikai erővel ható előadásaival fűszerezett estéket töltött, melyek örökké felejthetlenné maradnak azok előtt, kik bennök részt vehetni szerencsések voltak. De időm már kitelt, s kénytelen vagyok az esetleges folytatást más alkalomra tartani fel.

Most tehát, megújítva hálás köszönetemet, azzal az imával távozom a költészet ez oltárától a zajos, prózai élet fásasztó zsbongása közé, hogy a tisztelt társaság, fenntartva eredeti célját és szellemét, folyton táplálja s ébren tartsa azt a nemes idealizmust, mely alkotóit lelkesíté, s melyre az anyagiság csábjainak s ösztöneinek nagyon is kitett, önzésre hajló jelenkorban, — minden szentnek érdekében, — inkább szükség van, mint valaha, hogy a zakatoló gyárkor, s anyagi kincseket sovár hévvel gyűjtő tolongás sorvasztó lehelletétől végképp el ne hervadjon a szépek, a magasztosnak, a tiszta költészetnek illatos virága, s ez üdvös uton folyvást gyarapodjék erőben, eredményekben, melyekhez én már alig járulhatok, s berekesztem igénytelen előadásomat az író társaitól bucsuzó Kis János szavaival :

«Én, a nézők közt, míg éltem mécese világol,
Tapsolok érdemitek szép diadalma fölött!»

ELEKTRA.

Dráma Euripidestől, fordította: Szabó Károly.

(BEMUTATTATOTT 1891. DECEMBER 16.)

Személyek.

Mükénei napszámos.	Kar.
Elektra.	Klütaimnésztra.
Oresztesz.	Öreg.
Püladész. Néma személy.	Követ.

Dioszkürok. (Kásztor és Polüdenkész, Zeusz fiai). A napszámos és Oresztesz szolgálói. Néma személyek. — A szín helye Argosz hegyvidéke. A Kart alkotják ezen vidéki nők.

ELSŐ SZÍN.

Napszámos.

Óh ősi föld, Argosz! s Inakhosz hajjai!
Honnét ezer hajón vezette egykor át
Trójára táborát Agamemnon király,
S megölve Ilion fejedelmét Priamoszt,
S bevéve Dardanosz fönséges városát,
Argoszba tért, s roppant barbar zsákmányait
Magasztos imolákra függesztette föl!
Ottan ugyan szerencsés volt, de honn kimúlt
Nejének Klütaimnésztrának gazterveként,
¹⁰ Thüesztesz gyermekének Aigiszthosznak orv-
Kezétől. Így ő Tantalosz ősi trónusát
Elhagyva elveszett, Aigiszthosz meg király
Lett földjén, Tündariszt, nejét, nőül vevén.
S kiket midőn Trójába átszállt, honn hagyott:
Oreszteszt a fiut, s Elektrát a leányt,
Amazt atyjának agg cselédje lopta ki,
Amint megölni szándékozta Aigiszthosz,
S nevelni Sztrofiosznak Fókiszba adta át,
Elektra meg honn atyja házában maradt.

- 20 Ezt a midőn virágzó ifju-korra kelt,
 Nejül kérték Hellász legelső ifjai,
 De félve, egy Argívnek hogy fíjat szüend,
 Agamemnon boszulóját, honn őrizé
 Aigiszthosz, s férjhez egyiknek sem adta őt.
 De mert ez is sok félelemmel járt együtt,
 Hogy egy nemesnek szülhet titkon gyermeket,
 Megölni szándékozta; még is szivtelen
 Szülője Aigiszthosztól megmentette őt.
 Mert volt ürügye férjét elveszíteni,
- 30 De gyermekét megölve átkoztatni félt.
 Eztán Aigiszthosz illy cselt mesterkélthát :
 Annak, ki Agamemnonnak kibujdosott
 Fíját meggyilkolandja, fényes díjt ígért,
 S Elektrát birnom átadá nejül nekem.
 Ki Mükénei ő s apáktól származám,
 (S ebben bizonytal nincs szememre vetni mit,
 Mert nemzetségem fényes, s csak magam vagyok
 Szegény, s ez által vész el a jó származás)
 Csekélynek adván, hogy csekélyül féljen is.
- 40 Mert tán ha egy hatalmas férfi birja azt,
 Fölkeltené Agamemnonnak elnyugodt
 Halálát s Aigiszthoszt elérné a Boszú.
 S e hölgyet én (Küpris legyen tanúm) soha
 Öelve meg nem bántottam, s szűz mostan is.
 Mert szégyenlem dicső ember lányát, kihez
 Méltó nem is vagyok, nőmként gyalázni én.
 És szánom a velem csak név szerint rokon
 Szegény Oreszteszt, tán ha egykor vissza tér
 Argoszba s húga bal nászát látandja majd.
- 50 S van a ki ostobának mond, ifjú szüzet
 Hozván lakomba, hogy csak meg sem illetem.
 De tudja meg, hogy a mérsékletet gonosz
 Erkölc szabályhoz mérte, a milyen maga.

Elektra.

Arany csillagzatok szülője, gyászos éj!
 Mellyben ezen fejemre súlyosult edényt
 Emelve a folyam vizére járdalok.
 Nem mintha rá volnék szorúlva ennyire,
 Hanem hogy Aigiszthosz gazzágát Istenek
 Elé tárjam, s atyámért a nagy égre föl

60 Küldjem jajom ; mert a kegyetlen Tündarisz,
Anyám, honnról elűzött férje kedvéért.
És Aigiszthosznak más fiúkat szülve, mind
Oreszteszt mind engem honnról bujdosni üz.

Napszámos.

De kedvemért minek küzdesz így oh szegény !
Munkálva, kit régen kényen neveltének,
S attól, mikor mondom se kíméled magad ?

Elektra.

Az Istenekkel egyiránt becsüllek én
Barátom, mert balsorsomban ki nem gunyolsz,
Nagy üdv pedig halandónak balsorsa közt
70 Orvost találni, mint én téged nyertelek.
Hahát nem mondanád is, kell a hogy birom
Segítve munkámmal, hogy könnyebben viseld
Együtt hordoznom terheid. Kívül elég
Dolgod van. Bent nendezni a házat nekem
Szükség. Mert kedvesen esik, ha ajtaján
Belépve a munkás, mindent szépen talál.

Napszámos.

Ha úgy tetszik neked, menj. Úgy se messze van
A forrás e háztól, én meg viradtra még
Mezőre hajtom ökreim, s földem vetem.
80 Mivel henylve Istent hordozva ajkain,
Dolog nélkül nem boldogúlhat senki sem. (El.)

Oresztesz.

Oh Püladesz ! (mert téged tartlak leghivebb
Vendég-barátomúl az emberek között,
Hiszen magad szántál barátaim közül
Hogy illy irtóztatón bánt Aigiszthosz velem
Ki meggyilkolta nemzóm, és hogy veszni tért
Anyám van) Isten jós szavára eljövék
Argosz földjére, hogy nem tudja senki sem,
Atyám gyilkosain boszúmat állani,
90 S atyám sírjához elmenvén ez éjtszaka
Könnyet hullattam arra, s fürtöm áldozám,
S máglyám leölt bárány vérével öntözém,
Titkon a fejedelemtől ki itt uralkodik.
De a falak közé lábom be nem teszem ;
Hanem két tervet össze fogva jöttem el
E tartomány szélére, hogy más földre ki-

Szökhessek húgomat keresni látva tán
 Ha rám ösmernének. Mert mondják itt lakik
 Nőül lekötve ő, s leánynak nem maradt ;
 100 S hogy véle szóljak s gyilkos társamúl bevén
 Hogy áll bent a dolog, tudjam világosan.
 De most mert támad a Hajnal szürkülete
 Ez ösvényen kívül vonúljunk félre el,
 Hisz egy szántóvető, vagy egy asszony cseléd
 Jó tán elébünk a kit megkérdezhetünk,
 Hogy nővérem lakása e tájon van-é ?
 De (mert egy szolganőt látok hogy egy teher
 Forrásvizet hoz gyászosan lenyirt fején,)
 Újünk le, s kérdezősködjünk ezen cseléd
 110 Nőtől, ha a felől talán szót nyerhetünk,
 Miért e tartományba jöttünk, Püladesz !

Elektra. Dal.

Itt az idő, kelj föl szaporán,
 Föl, föl te siránkozó !
 Óh jaj, jaj nekem !
 Agamemnon lánya vagyok s Klütaimnesztra szült,
 Tündárosz átkos lánya,
 S Elektrának hívnak a honfiak engem a nyomorút.
 Hejh ! hejh ! szörnyű keserveim !
 És szomorú éltem !
 120 Óh atyám ! te pedig Hádeszben
 Fekszel, nőd s Aigiszthosztól megöletve, óh Agamemnon ! --
 Bajta ! emeld föl újra siralmad,
 Ismételd zokogásod élvezetét !

Ellendal.

Itt az idő, kelj föl szaporán,
 Föl, föl te siránkozó !
 Óh jaj ! jaj nekem !
 Melly honban s ki lakánál szolgálsz óh te szegény testvér !
 Elhagyva szerencsétlen húgod az
 Ős termekben rettenetes balsorsa között ?
 130 Bár jónél bajaimból megszabadítani
 Engem a szánandót,
 (Óh Zeusz ! Zeusz !) s megbosszulni atyám
 Szörnyű halálát Argoszba bolyongva bejövén.
 Vedd le fejemről, s tedd ez edényt a földre, atyámért
 Éjjeli jajjaimat hadd harsogom el.

Utódal.

Gyász dalt zengek atyám neked
 A lent nyugvónak, s zokogok mint a hogy szüntelen
 Szoktam mindennap, körmömmel tépve szerelmes keblem,
 S megnyírt fõmre helyezve kezem haláلودért.
 140 Hejh hejh! megnyírott fejem! —
 Mint valamelly zengõ hattyú, mely a folyam habjaiban
 Sírva kesergi szerelmes atyját,
 A tör csalfa hurokjaiban elhúnytat, úgy kesereglek én
 Óh nyomorúltat téged atyám.
 Ki utószor fördöttél megmosdani tested
 A halál legrettenetesb ágyában.*
 Oh jaj, jaj nekem!
 Bárdod gyászos sujtása miatt, atyám!
 S Trójából gyászos hazatértedért
 150 Csellem nem diadalmi fejk s koszorúval fogadott nõd
 S Aigiszthosz kétélû szekerezéjével
 Megtétetve a szörnnyû veszélyt, õt fogadá gaz latráúl.

Kar. 2. Dal.

Óh Agamemnon lánya!
 Eljöttem hozzád, Elektra! vidéki lakodba,
 Egy tejivó ember jött ide,
 Egy Mükénei hegylakos,
 S mondja hogy holnaputánra az Argívok áldozatot
 Hirdetnek, s valamennyi leányok
 Mind készülnek Héré elébe.

Elektra. 3. Dal.

160 Kedveseim! sem bájjommal,
 Sem arany ékszereimmel nem büszkélkedem én lelkemben
 A nyomorúlt; karba nem állok az Argív lánykakkal,
 S nem dobogok lábommal körbe keringve.
 Könnyben olvadozom, könnyek az én gondjaim.
 A szánandónak mindennap.
 Nézd laza fürtjeimet s öltönyeim foszlányait,
 Illenek é Agamemnon fejedelmi leányához
 S Trójához, mely atyám' mint egykori megdöntõjét, emlegeti?

* Homérosz szerint vendégség közben, az újabb költõk szerint fürdõben gyilkoltatott meg Agamemnon.

Kar. 2. Ellendal.

Nagy az Istennő. Hát jer,
 170 S vedd tőlem kölcsonbe e gazdagon himzett öltönyöket,
 Vedd arany ékszereim, a kellem bájainak nevelőit ;
 Gondolod-é, hogy könnyeid által
 Isteneket nem imádva legyőzheted elleneid ? Nem sohajokkal
 De könyörgésekkel imádva az Isteneket,
 Nyerheted a boldogságot meg, gyermekem !

Elektra. 3. Ellendal.

Egy Isten sem hallja szavam
 A balsorsúnak, sem atyám hajdantai áldozatjait,
 Jaj nekem a meggyilkoltért, s az élve bolyongóért,
 Ki szegény valahol másutt lakik,
 180 Szolgai tűzhelyhez bujdosva,
 A fejedelmi atyának magzata !
 S én magam e zsellér házban lakom lelkemet ölve,
 Ős házunkból száműzötten e hegyi sziklák közt,
 S anyám vérhintett nyoszolyájában más férfit ölel férjéül. —

MÁSODIK SZÍN.

Kar.

A Hellenekre s házatokra sok bajok
 Hozója volt anyád nővére Helené.

Elektra.

Óh hölgyek jaj nekem ! siralmim elhagyom.
 Mert némelly vándorok, kik itt e ház körül
 Lappantak, leshelyökből ím közelgenek.
 190 Szaladjunk a mesgyn te, s én a házba bé,
 Hogy futva elkerüljük a gaz orvokat.

Oresztesz.

Maradj szerencsétlen ! ne rettegd karjaim.

Elektra.

Foibosz Apollon ! óh ne ölj meg, esdelek.

Oresztesz.

Ínkább ölném meg én más gyűlöltebbjeim.

Elektra.

Távozz. Ne érintsd, kit nem kell érintened.

Oresztesz.

Nincs senki, a kit méltóbban érinthetek.

Elektra.

S házunk körül fegyverrel mért leselkedel ?

Oresztesz.

Maradj s hallgass meg, és tüstént másként beszélj.

Elektra.

Itt állok. Mert erősebb vagy, tied vagyok.

Oresztesz.

200 Testvéredtől izenetet hozok neked.

Elektra.

Óh kedves ! él e még vagy már talán kimúlt ?

Oresztesz.

Él, mert előbb jót kívánok jelenteni.

Elektra.

Légy boldog, e kedves beszéded díjaként.

Oresztesz.

Közül ajánlom én kettőnk számára azt.

Elektra.

Hol a szegény szerencsétlen kibujdosott ?

Oresztesz.

[Nem egy hon törvényének hódol s szenved ő.

Elektra.

S élelmben is tán napról napra megszorúl ?

Oresztesz.

Van azza. Ám erőtlen egy földön futó.

Elektra.

És tőle milly izenetet hozasz nekem ?

Oresztesz.

210 Hogy mondd meg, élsz e, és hol s millyen sorsban élsz ?

Elektra.

Nem látod é mindjárt, testem milly elfogyott ?

Oresztesz.

Elhervasztotta a bú, úgy hogy szánlak én.

Elektra.

S fejem s lenyírt hajkontyomat nem látod-é ?

Oresztesz.

Bátyád s meghalt atyáédért egyiránt kesergsz.

Elektra.

Oh jaj ! Hiszen mi nálok kedvesebb nekem !

Oresztesz.

S hejh mit gondolsz bátyád előtt mi kedvesebb ?

Elektra.

Távol van ő s jelen nincs a kedves velem.

Oresztesz.

S mióta laksz a várostól illy messzire ?

Elektra.

Óh vándor! gyászos nászra mentem férjhez én.

Oresztesz.

220 Bátyád sajnálom. Egy Mükénébélihez ?

Elektra.

Nem, mint atyám képzelt kiházásítani.

Oresztesz.

Beszélj, hogy halljam s bátyádnak hirül vigyem.

Elektra.

Ez ember kúnyhójában itt távol lakom.

Oresztesz.

E házhoz egy bányász vagy egy ökrész való.

Elektra.

Szegény jólelkű férfi ő, s hozzám kegyes.

Oresztesz.

S miben határozódik férjed e kegye ?

Elektra.

Ágyam nem merte még érintni sem soha.

Oresztesz.

Szent esküt tőn, vagy nem méltatja rá magát ?

Elektra.

Tartózkodik szüleim meggyalázní ő.

Oresztesz.

230 S illyen nőt kapva hogy nem örvendett ugyan ?

Elektra.

Vándor! nem tartja eljegyzóm uram gyanánt.

Oresztesz.

Értem. Hogy majd Oresztesz rajta bosszút áll...

Elektra.

Ettől remeg. De a mellett jó lelkű is.

Oresztesz.

Hejh! jószívűnek mondod őt, jól bánj vele.

Elektra.

Ha tán megjőne a ki távol van, haza.

Oresztesz.

S anyád, kitől született, elszívelte ezt ?

Elektra.

Nőknek vándor! férjök kedves, nem gyermekök.

Oresztesz.

S mi végett bánt Aigiszthosz illy csúfúl veled ?

Elektra.

Hogy gyöngéket szüljek, azért adott ehhez.

Oresztesz.

240 Hogy tán boszútálló fiúkat így ne szülj ?

Elektra.

Ezt tervezé, bár meglakolna érte még !

Oresztesz.

S hogy szűz vagy, azt anyádnak férje tudja-e ?

Elektra.

Nem tudja, mélyen eltitkoljuk tőle ezt.

Oresztesz.

S ezen barátnéid hallják beszédedet ?

Elektra.

Hogy szépen elhallgassák majd szavam s szavad.

Oresztesz.

S Oresztesz mit tegyen ha megjövend haza ?

Elektra.

Ezt kérdened sem illik ; hát tűrhetné még ?

Oresztesz.

De mint ölhesse meg honn atyja gyilkosít ?

Elektra.

Azt merve, mit mert atyja ellen gyilkosa.

Oresztesz.

250 Anyádat is megölni mernéd-é vele ?

Elektra.

Azon bárdal, melly által elveszett atyám.

Oresztesz.

Megmondjara ezt, erős szándékodúl neki ?

Elektra.

Anyám vérét kiontva, halni kész vagyok.

Oresztesz.

Hejh ! bár Oresztesz ezt közlelről hallaná !

Elektra.

De meg nem ösmerném, ha meglátnám is őt.

Oresztesz.

Ifjan hagyád őt ifjat el, nem is csoda.

Elektra.

Egy jó barátom ösmerné őt meg csupán.

Oresztesz.

Ki, mondják, a haláltól megmentette őt?

Elektra.

Atyámnak nevelője, egy aggott öreg.

Oresztesz.

260 S elhalt atyád temettetésben részesült?

Elektra.

Kivette a házból, úgy a hogy, részesült.

Oresztesz.

Jaj nékem! óh mit mondtál? mert hisz érzetünk

Bennünket más család bajáért is gyötör;

De szólj, hogy értselek s szávad hirül vigyem

Bátyádnak, gyászos bár, de szükség hallani.

A száanalom nem együgyűségből ered

De bölcseségből; ámbar káros ám az is,

Ha a bölcs érzelmében bölcs mérték fölött.

Kar.

Ez emberével lelkem vágya egyezik.

270 Mert távol a várostól élve, vészeit

Nem ösmerém, de most vágyom megérteni. —

Elektra.

Kimondom hát ha kell. Barátomnak ki kell

Beszélnem en magam s atyám nehéz baját.

De már ha szóra hoztál vándor! esdelek,

Oresztesznek mondd el bajom s az ő baját.

Elsőben is milyen rongyollott öltönyöm,

S milyen szennyes vagyok, s lakásom is milyen

Kunyhóban van, ki fejedelm-házból származom.

Magam szoktam megvarrogatni öltönyim

280 Vagy meztelen leszen testem, s nem lesz ruhám,

És a folyamról is magam hordok vizet

S nem ünnepelve, s a karban nem véve részt

Kerülöm a nőket, mint a ki szűz vagyok,

S Kásztort is, a kinek, mig Istenek közé

Nem ment, rokon létemre, eljegyeztenek. —

Anyám meg Frügiából zsákmányolt bibor

Fölött ül trónján s számolyánál Ázsia

Rabnői állanak, kiket foglyúl atyám

Hozott, arany kapesú öltönyben csillogók.

290 S atyámnak vére ott sötétlik még ma is

A terméken. S az a ki őt meggyilkolá,

Azon kocsin jár s kel, melyen atyám szokott,
 S király-pálczáját, melyel a Hellen hadat
 Vezette, orv kezében hordva kérkedik.
 S Agamemnon sirhalma tiszteletlenül
 Se zsenge áldomást, se mirtusz-ágakat
 Soh' sem kapott s máglyája áldozatlan áll.
 S bortól elázottan anyámnak férje a
 Dicső, miként mondják, ott tombol a siron,
 309 S atyám emlék-szobrát kövekkel verdesi
 És ellenünk ilyen szavakra kelni mer:
 «Oresztesz gyermeked hol van? nincsen jelen
 «Ugy-é megvédi sirod?» Így gunyolja a
 Távollévőt. De esdlek mond el ezt neki.
 Sokan izenjük ezt, (s tolmácsok én vagyók)
 Ezen karok, nyelvem, megszálandó eszem,
 S gyászúl lenyirt fejem, s az ő nemzője. Hisz
 Gyalázat lenne hogy bevette Frügiát
 Atyánk, s ő egy embert ne tudna ölni meg,
 310 Ó egy ifjú, s derék apának gyermeke. —

Kar.

Ez embert, férjed mondom, észre most vevém,
 Hogy elvégezve munkáját siet haza.

Napszámos.

Holláh! kik itt ajtóm előtt e vándorok?
 E bérczi laknak ajtajához ők miért
 Jöhettek? rám szorúltak tán? De nőnek így
 Ácsorgni ifju férfiakkal disztelen.

Elektra.

Óh kedvesem! ne jöjj gyanúba ellenem.
 De halld igaz beszédem. Im e vándorok
 Oresztesz izenetjét hozták el nekem.
 320 De vendégek! nézzétek el szavát neki.

Napszámos.

Mit mondanak? Hát él-e s látja a napot?

Elektra.

De mint beszélnek úgy van. S én hiszek nekik.

Napszámos.

És atyja s a te kinaidra gondol-é?

Elektra.

Reménylem azt. De gyöngé egy földönfutó.

Napszámos.

S Oresztesztől mi szót hozának ők neked ?

Elektra.

Balsorsomat meglátni küldte őket az.

Napszámos.

Részint szemlélhetik, részint elmondhatod.

Elektra.

Tudják. Nem kell nekik semmit se mondani.

Napszámos.

Rég ajtót kellett volna tárni hát nekik.

330 Eredjetekek bé. Mert ezen kedves hirért
Megvendégellek a hogy kunyhómtól telik.
— Szolgák vigyétek bé ezek fegyverzeteit. —
S ellent ne szóljatok, hisz kedves jöttötök
A kedves embertől. Ha bár szegény vagyok
De nemtelen lélek bennem még sem lakik.

Oresztesz.

Az Istenekre ! hát ez az, ki színleli
Veled nászát, s Oreszteszt meggyalázni fél. —

Elektra.

Ezt hívják nékem a szegénynek férjemül.

Oresztesz.

Hejh !

Biztos jel a nemes lélekre semmi nincs.

340 Visszás-zavart az emberek természetete.
Hisz láttam már nemes lelkü apának én
Haszontalan, s gazoknak legjelesb fiját.
Láttam hogy a gazdag, lélekben éhezett,
És a szegény testben nemes lélek lakott.
Hogy ítélhessük azt jól el kit-kit külön
Birálva ? a dúsnak ? rossz lesz birálatunk.
Vagy a szegénynek ? a szegénység is bajos,
Az embert a szükség a gonoszra kénytetli.
Vagy a fegyverre térjek ? Ezt tekintve ki
350 Lehet tanúbizonyosság hogy ki a derék ?
Legjobb tehát vakon nem is vizsgálni ezt.
Hisz im ezen, az Argivok között csekély
Ember, ki nagy nemzetséggel se kérkedik,
S a nép közöl való, nemes lelkületű.
Nem vagytok-é balgák hát, kik fölületes
Balvéleményekkel teltlen tévelygetek ?

Emberrt nem ész s erkölcs szerint bírálva meg
 Nemesnek? Egy ilyen vezérli jól a hont
 S családját. A szellemnélküli emberek
 860 Csak szobrok a tanácsteremben. Harczban is
 Csak úgy megáll a gyöngö, mint egy más erős.
 A természet s erős lélek munkája ez.
 De (mert ez és Agamemnon távol fija
 Ki kedvéért jövének, ennyit megérdemel)
 Fogadjuk el vendéglakát. Eredjete
 A házba bé eselédim! Egy szegény nekem
 Egy dús gazdagnál kedvesebb szállásadó.
 Becsülöm őt tehát, hogy vendégül fogad;
 De jobb szeretném hogy bátyád vitt volna bé
 870 Boldog házába, a boldog, vendégeként.
 Azonban tán megjő. (De Loxiász szava
 Való csak, emberek jóslása mit sem ér.)

Kar.

Elektra! most inkább gyúl szivemen öröm,
 Mint ekkorig, mert tán még jóra forduland
 A balszerencse, mely eddig nem kedvezett.

Elektra.

Boldogtalan! tudod, hogy házad mily szegény,
 Miért fogadsz hát bé nagyobb vendégeket?

Napszámos.

Mit? bárha, mint látszik, jószármazásuak,
 Szegény vagy gazdagnál nem egyre nyugszanak?

Elektra.

880 Mivel, szegény lévén, most tévedél, eredj
 Atyám kedvelt öreg nevelőjéhez, ki
 Az Argosz bérczeit s a Spárta telkeit
 Határozó Tanaosz folyónak partjain,
 A városból kiúzve, nyáj-pásztorkodik.
 S parancsold néki, hogy menjen tüstént haza,
 S jöjjon, vendégeinknek hozva enni mit,
 Az Isteneknek hálát ad s örülni fog,
 Ha élni hallja a fiút, kit egykor ő
 Mentett meg. Hisz honnról, anyámtól semmit én
 890 Nem várhatok. De rossz hirt is jelentenek,
 Ha hallaná a gaz, hogy még Oresztesz él.

Napszamos.

Ha hát kívánod, e szókat hirül viszem
 Az aggnak. És te menj a házba bé hamar,
 S beldolgaidd végezd. Egy asszony hejh! sokat
 Lelhet, ha úgy akarja, lakmát tartani.
 S még annyi csak van házunkban bizony, hogy egy
 Napig belőle jól tudnak lakozni ők.
 Akkor, midőn elmém ilyesre fordítom,
 Látom, hogy a pénznek milly nagy hatalma van,
 400 Vendégnek adni, vagy betegségben levert
 Testünk költségesen táplálni. A napi
 Élelmre nem sokat tesz, mint hogy a szegény
 S a gazdag egyiránt jól van, ha jól lakott.

Kar. Dal.

Óh büszke hajók! melyek Trója alá
 Szálltatok egykor számtalanon,
 Karban lejtve a Néreidákkal,
 Hol a sípszerető delfin játszadozott
 A kék színű hajók orra előtt szökdelve, vezetvén
 A gyorsrohanásu Akhillevszt Thetisz gyermekét.
 410 Agamemnonnal, Szimoisz partjához. Trója alá! —

Ellendal.

S a Néreidák, elhagyván Evbóia partjait,
 Héfaisztosz arany üllőjén
 Pőrölyözött paizsot hordoztak,
 Pélionon és Ossa kanyargós
 Szent cserjései közt, a Nymfák habtükreit
 Körrel övedzve, hol is lovag apja nevelte Hellász fényét,
 Tengeri Thetisz magzatját, a gyorsrohanásut, az Atreidáknak.

2. Dal.

Egy embertől a ki Ílion alól Navplia
 Révibe érkeze, hallám oh Thetisz fija!
 420 Hogy híres paizsodra e rajzok vannak metszve
 Frügia borzalmául:
 Körzete szélén a Perszevsz van, a tenger színe fölött
 Szárnyas sarujával lengve, s kezében a Gorgon
 Elmetszett koponyáját tartja, a Zevsz követével
 Hermesszel, Májának bérczi fijával.

2. Ellendal.

A pajzsnak közepén pedig ott ragyog
 A nap sugárzó köre szárnyas méneivel

És a csillagok égi kara a Pléiász, s Hüászok,
Hektor rémületére.

430 És aranyos sisakán a Szfinx volt körmei közt hies
Zsákmányával, mellvértén pedig a
Lángot okádó arszlán nyargala körmeivel
A Peirénei mént üldözve.

Végdal.

S öldöklő csata közt egy kocsiban négy ló tombola
S lábok alól feketén szállott föl a por. —
Ilyen harc frigyesekek fejedelmét
S férjedet ölted meg te gonosz szívü
Tündarisz! a mért is az égiek egykor
Majd a halálnak adnak, s még még
440 Meglátom, nyakadon mint ontja ki a vas véredet.

HARMADIK SZÍN.

Öreg.

Hol urnóm, a kedves leányka? s merre van
Kit én nevelgeték, Agamemnon fija?
Lakának mily kifárasztó ösvénye van
Elaggott vénnek másznom rajta fölfelé!
De kedvesimhez még is elvonszolhatom
Meggörbedett girinczem s megtört térdjeim.
Óh lányka! (mert látlak már kint a ház előtt)
Jövök s hozom neked juhnyájamból ezen
Anyjától elszakasztott gyöngö gödölyét
450 S hozok virágfüzért, s edényimből turót
S Dionüszosznak e rég állt s zamatteljes
Kincsét. Kevés ugyan, de jó vegyíteni
Egy két pohár édessel e gyöngébb italt.
Hát, egy ki ezt a vendégeknek adja be,
Én addig öltönyimnek rongy foszlányival
Könnyűkbe lábbadó szemem törölgetem.

Elektra.

De könnyekben öreg! szemed mért áztatod?
Hát régtől óta nem feledted kínaim!
Vagy tán szegény Oreszteszt, a földönfutót
460 S atyámat könnyezed, kit karjaid között
Magad- s barátidnak hijába ápolál?

Öreg.

Hijába! s hát nem tartoztathatám magam
 S útközben elmentem sírjához, ott magányt
 Találva földre hulltam s úgy siránkozám,
 S fölnyitva a vendégeknek hozott kupát
 Zsengéztem, s myrtuszgalyt tevék a sír fölé.
 S magán a máglyán egy sötét szőrü juhót
 Lítottam leölve, nem rég ontott vér között
 És egy lemetszett szőke fürtü üstököt.

470 S csodáltam gyermekeim! ki volt illy vakmerő
 A sírhoz jőni? Argoszból nem senki sem.
 Hanem talán bátyád titkon megérkezett,
 S atyjának pusztá sírhalmát megtisztelé. —
 Ám nézd meg e haját s tedd mellé fürtjeid
 Nem ép azé ez elnyirott hajfürt színe?
 Mert kiknek vére egy atyától származott
 Testökre is sokban szottak hasonlani.

Elektra.

Böles férfiúhoz illetlen beszélsz öreg!
 Ha Aigiszthosztól féltél, merész szívü
 480 Bátyám alattomban megjöttek képzeled.
 S aztán hogy vágjon össze kettőnk hajszíne,
 Övé, melly férfi küzdelem között növe
 S enyéem, melyet fésű puhíta. Nem lehet.
 Külömben meg sokaknak lehetsz egyező
 Haját öreg, kik egy vérből még sem valók.

Öreg.

Lépj csak nyomába s hogy sarujának nyoma
 Láboddal összevág-é, nézd meg gyermekeim!

Elektra.

De mint hagyhatna e kősziklakkal fődött
 Földön a láb nyomot? s ha az lehetne is
 490 Egyenlő hogy lehetne két testvér nyoma
 Egy férfi- s egy lányé? Hisz a fié nagyobb.

Öreg.

S nincs-é, — ha tán bátyád megérkezett haza —
 Miről megösmernéd szövőszéked művét,
 Melyben megmentém őt rég a halál elől?

Elektra.

Midőn Oresztesz elbujdoklott nem tudod
 Hogy kis leány voltam? S ha szőttem is neki

Ruhát, hogy hordaná azt ő, az akkori
 Gyermek, ha csak nem nőtt ruhája is vele ?
 De tán atyám sírját egy vándor szánta meg
 500 S az nyírta meg, vagy éjjel egy földink, magát.

Öreg.

S a vándorok hol vannak ? Mert személyesen
 Szándékozom velök bátyádról szólni.

Elektra.

A házból itt közelgenek gyorsan elé.

Öreg.

Nemesnek látszanak. De még kétséges az,
 Mert sok nemes van a ki rossz lelkületű. —
 Azonban őket üdvözölve szólítom.

Oresztesz.

Légy üdvöz óh öreg ! Elektra ! hajdani
 Barátaid közül ez aggott férfi ki ?

Elektra.

E férfit nevelte föl vendég ! atyám.

Oresztesz.

510 Mit mondasz ? ő mentette meg testvéredet ?

Elektra.

Ez az, ki megtartotta őt, ha él ugyan.

Oresztesz.

Ejh ! mint körülnéz, mint ki a pénz csillogó
 Jegyét vizsgálja, tán hasonlít egy kihez !

Elektra.

Oresztesz mását látva benned kéjeleg.

Oresztesz.

A kedvesét. De lányomat mért nézdeli ?

Elektra.

Hogy ezt látom vendég ! én is csodálkozom.

Öreg.

Elektra óh kedves ! könyörgj az égre föl.

Elektra.

Azért mi történt, vagy mi nem történt, azért ?

Öreg.

Hogy üdvözöljed Istenhozta kedvesed.

Elektra.

520 Lásd esdem Istenim. De mit beszélsz öreg !

Öreg.

Most gyermekem ! nézd, őt nézd legkedvesbedet.

Elektra.

Régen remegtem, hogy tán nincs eszed helyén.

Öreg.

Midőn testvéred látom, nincs eszem helyén ?

Elektra.

Hogy mondod e reménytelen szót, óh öreg ?

Öreg.

Nézd őt Oreszteszt, őt Agamemnon fiját.

Elektra.

S minő jelt vettél észre, melynek higyek én ?

Öreg.

A seb helyét szemöldökén, melyet veled
Csikót kergetve honn, elestében kapott.

Elektra.

Mit mondasz ? látom e bukás jelét, valón.

Öreg.

530 S ölelni még is késkedel szerettedet ?

Elektra.

Nem, nem tovább öreg ! Meggyőzte lelkemet
Ösmertető jeled. Óh mily reménytelen
Birlak sok év után !

Oresztesz.

S én is sok év után !

Elektra.

Nem képzelém soha . . .

Oresztesz.

Én sem reményltem ezt.

Elektra.

Te vagy, tehát !

Oresztesz.

Magam vagyok segélyed én,
Ha elvetett cselhálomat kihúzhatom.
Hiszem pedig, vagy Istent akkor hinni sem
Szükség, ha a jón a gonosz fölül kerül.

Kar.

Eljövél, eljövél, óh késő nap !
540 Tündöklőn s nyilván fölmutatád
E honnak fényét. Ki kiszökve
Egykor az ős teremekből
És nyomorún bujdosva megérkezett.

Egy Isten egy Isten hozza barátném!
 Győzelmünket.
 Tárd föl karjaid' és ajkaidat s bocsáss
 Istenekhez imát, hogy jó sorsra, jó sorsra
 Lépett legyen be testvéred a honba.

Oresztesz.

Legyen! Ölelted' édes kéjjel élvezem,
 550 S hosszú idő után öllelek én visszont.
 De óh öreg! te (mert ép jóker érkezel)
 Mondd hogy boszulhatom meg nemzóm gyilkosát,
 S anyámat a bűnös menyegző részesét
 Van-é Argoszban még jószívű emberem?
 Vagy balszerencsémrel mindenki elhagyott?
 Kivel szövetekezsem nappal vagy éjszaka
 S mily úton támadjam meg ellenségimet?

Öreg.

Fijam! szerencsétlennék nincs jó embered.
 Ritkán található olyan becses barát,
 560 Ki jószerencsét s balsorsot közül megoszt.
 Mivel barátidnak hát végkép elveszél,
 S reményök sem maradt hozzád, tudd általam:
 Kezedben és szerencsédben van mindened,
 Hogy visszanyerhesd ősi házad' és hazád'.

Oresztesz.

De mit mivelve érhetendem czéломát?

Öreg.

Ha Thüesztesz fiját s anyád' meggyilkolod.

Oresztesz.

Ezen díjért jöttem. De hogy nyerhessem el?

Öreg.

Bemenve a városba nem, bár mint akard.

Oresztesz.

Örökkel úgye s lándzsásokkal rakva van?

Öreg.

570 Úgy van. Remeg tőled s nem alszik csöndesen.

Oresztesz.

Hagyján! Te hát adj most tanácsot óh öreg!

Öreg.

Figyelj tehát rám. Most jutott eszembe egy.

Oresztesz.

Bár jó tanácsot tudnék venni tőled én!

Öreg.

Aigiszthoszt láttam, a mint erre lépdele.

Oresztesz.

Beszéded' kedvesen veszem. Hol láttad őt ?

Öreg.

Itt e ménes-legelt téren, nem messzire.

Oresztesz.

Hogy mit csinált ? Reményt látok véletlenül.

Öreg.

A nűmfáknak szentelt, mint vélem, ünnepet.

Oresztesz.

Fijáért-e, vagy az még csak születni fog ?

Öreg.

580 Mást, mint hogy ökröt készült vágni, nem tudok.

Oresztesz.

Hány férfival vagy csak szolgálival maga ?

Öreg.

Egy honfi sem, szolgálak valának csak vele.

Oresztesz.

Volt-é köztök, ki rám ösmerne óh öreg !

Öreg.

Cselédek ók, kik téged nem láttak soha.

Oresztesz.

Hozzám, ha győzők, jó szívvvel lesznek tehát ?

Öreg.

A szolga úgy szokott, s ez kedvező neked.

Oresztesz.

De hát hozzá ugyan miként férkezhetek ?

Öreg.

Odáig menj, hol áldozatban észre vesz.

Oresztesz.

Azon úthoz, melyen kell neki menni ki.

Öreg.

590 Honnan, ha meglát lakmatársul hívni fog.

Oresztesz.

Rettentő vendégül, ha Isten megsegít.

Öreg.

Aztán mi mint essék, gondold meg azt magad.

Oresztesz.

Szépen beszélted ezt. S anyám mond merre van ?

Öreg.

Argoszbán. A torban férjével ott lejend.

Oresztesz.

S az ünnepélyre mért nem jött anyám veled ?

Öreg.

A nép szidalmait rettegve honn maradt.

Oresztesz.

Értem. Hát tudja hogy gyanús a nép előtt ?

Oreg.

Úgy van. Hisz a gaz asszonyt minden gyűlöli.

Oresztesz.

S hogy öljem azt, meg ezt is, egy csapásra meg ?

Elektra.

600 Anyám halálát én fogom rendezni el.

Oresztesz.

Óh bár ebben a sors szépen segítene !

Elektra.

Bárcsak szolgálna mind kettőnkre kedvezően !

Öreg.

Úgy lesz. S anyádra a halált hogy tervezéd ?

Elektra.

Eredj, s mondd ezt Klütaimnesztrának óh öreg !

Hogy gyermekágyat fekvé egy fiút szülék.

Öreg.

Hogy rég elszülted-é vagy csak most legközeled ?

Elektra.

Mondd annyi napja, hány alatt tisztul a nő.

Öreg.

S anyád halálát ez hogy eszközölheti ?

Elektra.

Eljő, ha hallja gyermekágyban fektemet.

Öreg.

610 Dehogy ! Hiszed tán hogy gondol rád gyermekem ?

Elektra.

Igen ! S könnyezni fogja nagy szülöttemet. (*Ironia.*)

Öreg.

Lehet. De halljam végzened beszédedet.

Elektra.

Ha eljövend kétségtelen, hogy elveszett.

Öreg.

Csak egyszer menjen be e háznak ajtaján.

Elektra.

Hát nem csekély út ez Hádeszbe szállani ?

Öreg.

Ezt látva, szívesen meghalnék bármikor !

Elektra.

De most legelsőbb ezt vezesd el óh öreg !

Öreg.

Hol Aigiszthosz az Isteneknek áldozik.

Elektra.

S aztán anyámnak vidd hírül mind e szavam.

Öreg.

620 Hogy hidje, mint ha csak te mondanád magad.

Elektra.

Te dolgoz az már. — Ölni néked kell előbb (*Oreszteszhez*).

Oresztesz.

Mennék, ha volna, a ki élvezérlene.

Öreg.

El foglak én téged vezetni szívesen.

Oresztesz.

Óh ós Zevsz ! ellenim megbosszulója te !

Sajnálj meg engem (hisz szánandók kínaim !)

Elektra.

Szánj meg bizony minket, kik tőled származunk.

Oresztesz.

S Héré, ki Mükéné oltárain uralgsz,

Adj győzelmet nekem, ha kérelmem jogos,

S te óh dicső Föld ! kit könyörgve esdelek !

Elektra.

630 Engedd, atyánkért méltó bosszúnk állani.

Oresztesz.

S atyám, ki lent gazúl kivégzetten honolsz !

Segítsd, segítsd legkedvesb gyermeked, ki itt

Vagyok, segélyül híva minden holtakat,

Kik a harcban veled bevették Frügiát,

S kik a gaz orvokat mindnyájan gyűlölik.

Hallasz atyám ! kivel rettentőn bánt anyám ?

Elektra.

Mind hallja ezt atyánk. De tenned int a percz:

S előre megmondom, hogy Aigiszthoszt megöld.

Mivel ha a harcban tested leroskadand,

640 Úgy én is meghalok ; hogy éljek, azt ne hidd,

Kétélű pallossal hasítom szét fejem'.
 Bemelve a kunyhóba készen tartom azt,
 Mert hogy ha tőled kedvező tudósítást
 Vejendek, zeng egész lakunk. S ha elveszesz,
 Ellenkező történik. Ezt mondom neked.

Oresztesz.

Tudom mind.

Elektra.

Férfiúnak kell lenned tehát.

Ti meg hölgyek! majd adjátok hirül nekem
 A küzdelem hová dől. Ébren állok én,
 Kezemben tartva készen álló pallosom.
 650 Mert ellenségimnek megbukva nem fogom
 Magam megadni testem' meggyaláznok. —

Kar. Dal.

Ősi regékből mint hagyomány maradt fön,
 Hogy Pán, a legelők Ura, édesen ömledező dalt zengve
 Csinos nádsípján, elcsalogatta szelid anyja alól
 Argosz bérczeiből a szépfürtű arany bárányt.
 S a hirnök közsámolyon állva imigy kiálta:
 •Jöjeteek óh Mükénéiek gyülésbe a boldog
 Fejdelmek félelmnélküli csodáit látnotok.»
 S Atrvsz népe díszesen állta körül a palotát.

Ellendal.

660 S föltárult az arany csarnok, s lobogott a láng
 Argosz várában az oltáron. S a síp a Muzsák kegyelője
 Kellemesen zengett, s mellette szelid dal ömledezett
 Thüesztesz dicsőítésére, arany bárányáról.
 Mert titkolt öleléssel Atrvsz kellemes hölgyét
 Elecsábitva, saját házába vivé a csoda állatot
 S a gyülésbe sietve kiálta hogy honn
 Nála van a szarvas s aranyos gyapjú bárány.

2. Dal.

Ekkor óh ekkor változtatta meg a csillagok utját
 Zevsz, és a nap sugarát
 670 S a hajnal báj arczát nyugoton kelté föl,
 Az égi sugároktól forrón, s nedves fellegek ülték éjszakot.
 S Lübia tar sivatagjai harmat nélkül vesztek el,
 Megfosztatva az ég gyönyörű esőtől.

2. Ellendal.

Mondják (én ugyan azt nem igen hiszem)
 Hogy Zeusz a nap aranysugarú székét
 Más fele fordította az emberi nem vesztére
 Vétkeiket büntetni; az ily szörnyű regék buzditni valók
 Embert Isteneket tisztelni. S te nem gondolva ezekre
 Meggyilkoltad férjedet óh te dicső testvérek anyja! —

NEGYEDIK SZÍN.

Kar.

Héh! héh!
 680 Halljátok e kiáltást kedvesim, vagy én
 Csalódom, mintha Zeusz alólról dörgene?
 De im világosan hangzik felénk a zaj.
 Úrnőm Elektra! jőjj a ház elé ide. —

Elektra.

Óh kedvesim! mi baj, mi vész közelg felénk?

Kar.

Mást, mint hogy öldöklő zajt hallok, nem tudok.

Elektra.

Hallottam én is azt, bár messziről, csak úgy.

Kar.

Távolról jó a zaj, de tisztán hallható. —

Elektra.

Az Argivok vagy kedvesim jajgatnak-é?

Kar.

Egész egygyé vegyül a zaj, nem tudhatom.

Elektra.

690 Meghalnom intesz ezzel. Mért is késkedem?

Kar.

Megállj, elébb tudd meg sorsod' kétségtelen.

Elektra.

Nem, nem lehet. Legyőzték őt. Hol hirnőke?

Kar.

Majd jó. Nem olly könnyű megölni egy királyt.

Hirnők.

Óh szép Mükéné hölgyei!
 Oresztesz győzelmet nyert, minden kedvesének hirdetem,
 Győzött ő, s Aigiszthosz, Agamemnon gyilkosa,
 Földön hever. Hát Isteninket áldni kell. —

Elektra.

S ki vagy te ? ezt nekem hogy mondod biztosan ?

Hirnök.

Hát nem tudod hogy bátyádnál cseléd vagyok ?

Elektra.

700 Óh kedvesem ! nehéz volt félelmem között
Arczod' megösmernem. Rád csak most ösmerek,
Mit mondasz ? meghalt-é atyám gaz gyilkosa ?

Hirnök.

Meghalt. Ha vágyod, azt elmondom kétszer is.

Kar.

Óh ég ! s te mindentlátó Bosszú eljővél !

Elektra.

S mi módon s mily halálnevel gyilkolta meg
Thüesztesz gyermekét ? ohajtom hallani.

Hirnök.

A mint ezen kunyhóból hát eltavozánk
Kétjártatú szekéruton mentünk oda,
Hol Mükéné dicső uralkodója volt,
710 Ki egy folyó öntözte kertben járdala
Lágy myrtuszágat szedve, földni majd fejét,
S meglátva szólt : « Vendégek ! üdvöz légyetek !
Kik vagytok és honnan melyly honból jöttetek ? »
S Oresztesz így szólt : Thesszalok s Olümpiosz
Zevsznek jövünk áldozni Alfeiosz folyam
Partján. Aigiszthosz ezt meghallva így felelt :
« De most vendégimül nálam maradjatok
Lakmára, (mert ép a Nümfáknak áldozok)
S hajnalkor ágyatokból kelve ép oda
720 Juthattok, a hová így. Ám menjünk be most
(S azon közben hogy ezt mondá, karon fogott
S bevitt bennünket) « s nem kell húzakodnotok. »
S midőn a házban voltunk akkor így beszélt :
« E vendégeknek hozzatok hamar vizet
Hogy majd az oltár mellett álljanak közel. »
De szólt Oresztesz : Ép imént tisztitkozánk
Egy csörgeteg folyam kristály hullámiból,
Ha honfiakkal hát vendégekül szabad,
Áldoznunk, szívesen ; nem vonjuk el magunk.
730 Tehát ezen beszéddel abba hagytanak.
S letéve dárdáik melyekkel a királyt

Őrzék, dologhoz látott mindegyik cseléd.
 Egy a barmot hozá, más meg tálczát emelt,
 Mások tüzet szitottak s a tűzhely köré
 Kondérokot raktak. Zengett a ház bele.
 S anyádnak férje vette a sózott darát,
 Oltár fölé vetette illy szavak között :
 «Óh bérczi Nümfák ! áldozhassak boldogan
 Gyakorta én s otthonn maradt nóm Tündarisz,
 740 Miként most ; ellenim meg rosszúl járjanak»,
 Oreszteszt s téged értve. S ép ellenkezőt
 Imádkozott uram, bár nem főnhangon is,
 Hogy visszanyerje ős házát. Ekkor vevé
 Aigiszthosz a tálból fent kését s a tulok
 Szőrét lemetszé s a szent tűzbe szórta jobb
 Kezével, s a tulkot szügyén átalszúrá,
 S hogy elvívék azt a szolgálák, bátyád felé
 Így szólt : «Más szép között azzal dicsekszenek
 A Thesszalok, hogy szépen vágnak ökröket
 750 S jól ülik a lovat, vedd vándor ! a vasat,
 S mutatsd meg hogy való a Thesszalok hire.»
 S ő kézbe véve a jól edzett Dóri kést,
 S válláról földre vetve díszes öltönyét,
 Munkájában segédül vette Püladeszt,
 S elküldte a szolgálakat. S lábon kapva a
 Tulkot fehér húsát megnyúzta hirtelen.
 Elébb lefejté bőrét, mint sem egy lovas
 Futár benyargalhat kétszer két pályakört.
 S belét föltárta. S Aigiszthosz azt nézdelé
 760 Kezében szentszerrel ; de bélhártyája nem
 Volt meg s a gőg tüdőjében s epéje a
 Vizsgálodónak bal szerencsét jósola.
 S ő elsötétedett ; Uram megkérdezé
 Miért búsulsz ? «Óh vándor ! én cselte rettegek
 Egyhonnán mert igen nagy ellenem nekem
 S házamra is boszús Agamemnon fija.»
 S ő szólt : Hát egy bolyongó cseljét retteded
 Te e honnak királya ? Nós hogy próba-tort
 Csapjunk, nem adna egyki e Dór kés kelyett
 770 Egy Itiait nekem, mellét föl bontanom.
 S azt véve föl metszé, s Aigiszthosz a belet
 Vevé, s széthúzva nézdelé ; s a mint feje

Alá hajolt, lábhegyre állva nyakcsigán
 Ütötte bátyád őt, és hátgerinczeit
 Megzúzta. Föl s alá vonaglott most egész
 Testével az, s nyögött rettentőn múlva ki.
 S szolgálai látva ezt fegyvert fogtak legott,
 Sokan kettővel vívni. Ám de férfiként
 Állottak ellenök forgatva fegyverök

780 Oresztesz s Püladesz. S szólt az : «Nem ellenűl
 Jövék e honba és cselédeim közé,
 Atyámnak gyilkosán álltam bosszúmat én
 Szegény Oresztesz, hát atyám szolgálai ti
 Ne öljetek meg.» Ők hogy hallották szavát
 Dárdáikat letették, mert megösméré
 Őt egy a háznál rég szolgált öreg cseléd,
 S tüstént füzérrel ékesíték homlokát
 Bátyádnak, víg örömjaj közt. De im jön ő
 Egy főt mutatni, bár nem Gorgonét, hanem
 790 Kit átkozasz, Aigiszthoszét ; a vért neki
 Ki most meghalt, vérrel rótták le kínosan.

Kar.

Lépj e karba be óh kedvesem !
 Mint egy őz, lebegő
 Tánczoddal kellemteljesen lejtve.
 Szebb diadalkoszorút nyert
 Bátyád mint mellyet Alfeosz habjainál
 Ünnepen adnak. Azért is
 Zengj diadalt énekeim közé.

Elektra.

Óh üdvsúgár ! óh négylovú nap fényköre !
 800 Óh föld ! és éj ! melyben bolyongtam még imént !
 Most már szemem szabad, lélekzetem szabad,
 Hogy Aigiszthosz kimúlt atyámnak gyilkosa.
 Nos hát előhozom hajfürtim ékeit,
 A milyeket lakomban lelmi, kedvesim !
 S fölékesitem győző bátyám homlokát.

Kar.

Tedd most hát te füzérideit
 Fejére ; s mi kellemes
 Énekeket zengünk a Múzsáknak.
 Mert im előbbeni kedves
 810 Fejdelmünk fog uralgani joggal

E honban elvesztve bitorlónkat.
Hadd harsogjon hát az örömríadás zaja!

Elektra.

Dicsón győző Oresztesz! Ílion alatt
Harcban babért vivott atyának magzata!
Fogadd hajfürtid ékszeréül e füzért,
Mert nem hijába futva pályád, térsz haza,
Hanem megölted ellenünket, Aigiszthoszt,
Ki elveszté atyánkat, és te Püladesz!
Védellezünk, te legszentebb ember fija!
820 Fogadd el e füzért kezemből, mert hiszen
Egyenlő részt vevél a vészben ő vele.
S áldottak légyetek szünetlen általam!

Oresztesz.

Istent imádd elébb Elektra mint e jó
Szerencse szerzőjét, s úgy dicsérj engem is
Mint Isteneknek és a Sorsnak eszközét.
Mert Aigiszthoszt nem szóval, tettel ölte meg,
Jövök, de hogy föltárjam ezt világosan
Szemlélned őt halottan íme itt hozom,
Kit is, ha tetszik vess vadaknak tépni szét,
830 Vagy a légben tenyésző szárnyasoknak adj
Karóba húzva zsákmányúl. Mert most neked
Szolgád ő, aki egykor kényurad vala.

Elektra.

De nem merészlek, (bár ha szólni vágyom is)...

Oresztesz.

Mit nem? beszélj, nincsen mit félned, semmi sem.

Elektra.

Holtat gyalázní. Hogy ne szidjon egyki meg.

Oresztesz.

Nincs senki, a ki rád azért haragszanék.

Elektra.

Nem jó indulatú s rágalmozó e hon.

Oresztesz.

Ha tetszik szólj hugom! kérlelhetetlenül
Ellenségeskedésben éltünk ő vele.

Elektra.

840 Legyen. De hol vegyem keservim kezdetét
És közbe mit mondjak s miként végezzem el?
Nem mulasztám pedig hajnal felé soha

Elgondolkozni, mit hánynék szemedre majd,
 Ha tán elébbi rettegésemtől szabad
 Lennék. Most az vagyok. Hát fölhányom neked,
 Mindazt mit életemben vágytam mondani.
 Elvesztél engem s jó atyánk árváivá
 Tettél, bár semmiben nem bántánk, engemet
 És ezt. S anyám' galádúl vetted el nejlül,
 850 S megölted a Hellen táborvezért, magad
 Nem menve Frügiába. S olly bolond valál,
 Hogy azt reménylted, nem lesz rossz hozzád anyám,
 Ha elveszed s atyám ágyát megcsúfolod.
 Hát tudja meg, ki elcsábítva más nejét
 Titkolt szerelmmel, azt elvenni kénytelen,
 Boldogtalan, ha véli hogy nem volt ugyan
 Amott szemérmes, de nála az leend. —
 Keservesen éltél te, bár nem hitted is,
 Hiszen tudád hogy gaz hölgyet vettél nejlül,
 860 S anyám is hogy benned gonosz férjet kapott.
 Gaz létetekre mindketten kikaptatok,
 Ő a te roszeleked, s te annak bűneit.
 S egész Argoszban ezt hallhattad: «im e nő
 Uralkodik férjén, s e férfi nem nejen.» —
 Pedig szégyen hogy a házban a nő legyen
 S nem a férj fő; s az oly fiút én megvetem,
 Ki a honban nem férfi atyjának nevéen
 De inkább anyjáról neveztetik. Pedig
 Ki föltünő s nagyobb rangu hölgyet vesz el,
 870 Nejéről van, de róla nincsen semmi szó.
 S te erre nem gondolva fennen kérkedél
 Ki vagy s mi vagy? pénzedben elbizván magad.
 Pedig kevés időre van kezünkben az,
 S a jó lelkület állandó, nem a vagyon.
 Mert a' mindig velünk van s minden bajt leküzd.
 De a gazul gyűjtött igaztalan vagyon
 Eltűnik a házból, hol kis korig virúlt.
 S a nőekkel hogy miként... (de szűznek mondanom
 Sem illik) hallgatok, s csak rejtve mondom el.
 880 Hivalkodál, miként fejedelmi ház ura,
 S szépségben tetszetős! Pedig férjem nekem
 Ne lány arcú de férfi jellemű legyen.
 Az ilyenek magzatja harczok hőse lesz,

Mig a bájos fiúk csak a kar díszei.
 Vessz oktalan! ki is, midőn a bosszunap
 Elért, im meglakolsz s így vesszen a ki gaz.
 Ne hidje senki hát, bár dolga jól foly is
 Hogy a bosszút elébb legyőzte, mint a célt
 Elérte s bevégezte volna életét. —

Kar.

890 Szörnyet tett. S szörnyüen lakolt meg általad
 S ez által ő. Nagyon hatalmas a Boszú!

Oresztesz.

Úgy van. De e testet be kell emelnetek
 S homályba rejtnetek szolgál! hogy majd ha jó
 Anyám, mig el nem vész, ne lássa halva őt.

Elektra.

Hagyd azt. Beszédünket fordítsuk másra át. —

Oresztesz.

Mit? nem Mükénéből segédim látom-é?

Elektra.

Nem őket, azt ki szült, anyámat látod ott.

Oresztesz.

Fölségesen jön a hurokba ő maga.

Elektra.

De még kocsin s díszöltözetben fényeleg.

Oresztesz.

900 Hát mit tegyünk most? meggyilkoljuk-e anyánk?

Elektra.

Irgalom fogott tán el, hogy meglátád anyád?

Oresztesz.

Hejh!

Mint is öljem őt meg, aki szült s nevelt?

Elektra.

Amint atyád' s atyámat elvesztette ő.

Oresztesz.

Óh Foibosz! esztelen volt jóslatod nagyon!

Elektra.

Ha már Apollon balgatag, ki lesz a böles?

Oresztesz.

Anyám megölnöm jóslád mit nem kellene.

Elektra.

Hát vétkezel, midőn atyád megbosszulod?

Oresztesz.

Szülőgyilkosnak vádolnak most büntelent.

Elektra.

Atyád ha meg nem bosszulod, gonosz leszesz.

Oresztesz.

910 Anyám haláláért bizony megbűnhődöm

Elektra.

S ha elhagyod bosszúd atyáért, nem lakolsz ?

Oresztesz.

Az Isten képében tán rossz szellem beszélt ?

Elektra.

A szentháromban ülve ? Én nem gondolom.

Oresztesz.

Nem is hiszem hogy jól történt e jósolás.

Elektra.

Megtörve lelkedben gyávává óh ! ne légy.

Oresztesz.

Hát mint amannak, cselt vessek számára is ?

Elektra.

Megejtve mint férjét, Aigiszthoszt, öld meg őt.

Oresztesz.

Bemégyek. Ám szörnyű föltételhez fogok,
S szörnyet teszek. Ha Isteneknek tetszik ez,

920 Legyen ! Keserves egy küzdelmem ez nekem

Kar.

Óh Argosz földjének fejedelem-asszonya !

Tündarosz lánya !

S Zeusz fölséges két fiai nővére !

Kik lobogó étherben csillagokon laknak,

S a tenger hullámai közt

A halandók megtartói gyanánt díszlenek,

Üdvöz légy mint Isteneket tisztellek

Kincseidért s roppant boldogságodért.

Sorsodat ám gondosan őrzened

930 Int, int az idő Fejdelemasszonyom !

Klütaimnesztra (*kocsin jő*).

Rabhölgyek ! száljatok le s fogjátok karom,

Hogy a szekérről földre tégyem lábomat.

Hisz templominkban Frügia zsákmányai

Ragyognak, s én kit elveszték lányom helyett

Honn e csekély de szép ajándékot birom,
E Trója földjéről választott hölgyeket.

Elektra.

Hát én (mert ősi házunkból rabhölgy gyanánt
Elűzetten e szegény házban lakom)
Boldog kezed megérintheném-é anyám ?

Klütaimnesztra.

940 Itt vannak e rabnők. Ne fáraszszad magad.

Elektra.

Hiszen honnról mint hadfogolyt elkergetél,
S midőn házunk más kézre szállt, rab lettem én,
Miként ez atyjoktól megfosztott hölgyek itt.

Klütaimnesztra.

Hisz ily tervet koholt atyád szerelmesek,
Ellen, kiket nem kellett volna bántnia.
De szólok, bár midőn rossz hire terjed el
Egy asszonynak, nyelvében élesség vagyon,
S az én rám nézve nem szép is. De értsd meg a
Dolgot s ha gyűlöletre érdemes vagyok
950 Jogos gyűlölnöd, ám ha nem, miért gyűlölj ?
Atyádnak engem Tündárosz nem ugy adott
Hogy engem gyilkoljon vagy szülöttjeim. —
S ó lányomat, mint Akhillevsz menyaszonyát
Áltatta és honnról Avliszba a hajók
Révébe elvitette, s ott oltár előtt
Ifigeniának levágta hó nyakát. —
S ha tán, hogy a bevett hont orvosolja, vagy
Megvédje házát s mentse többi gyermekeit,
Ölt volna meg sokért egyet, szívelhető
960 Lett volna. Ám Helénéért dühült, s midőn
Ez áruló nőt elfogá, nem tudta meg
Büntetni, s érte elvesztette lányomat.
De még ezért bár jogtalan bánt is velem,
Düh nem szállt volna s őt nem öltem volna meg,
Hanem megjőve, egy örült jóst lányt hozott
Magával és azt mellém ágyasúl vevé,
S két hölgye voltunk egy azon fedél alatt.
A nő-nem, esztelen, nem mondok ellene,
S midőn, ez így állván, a férfi elcsapong
970 Megunva honntartott nejét, s az asszony is
Férjét követni s más kedvest keríteni vágy :

Mi ránk egész világ gyalázatot kiált,
 S kik azt okozták, férjeink' nem éri szó. —
 Ha elragadták volna titkon Menelaoszt,
 Hogy sógorom megmentsem, meg kellett vala
 Oreszteszt ölnöm? Hogy szívelte volna azt
 Atyád el? S aztán megölvén lányom, vesznie
 Nem kellett-é, s nekem nem túrnöm azt neki?
 Megöltem őt, s az úton melyen kénytelen
 980 Valék, ellenségéhez fordultam. Hiszen
 Atyád baráti közt vesztére én velem
 Ki munkált volna? szólj, s vitasd meg ellenem,
 Ha tetszik, jogtalan vesztettem-é el őt? —

Elektra.

Beszéded jogszerű, de illetlen jogod.
 Hisz a férjnek mindég engedni tartozik
 A nő, ha értelmes; s ha ez nem tetszenék
 Neked, s nem illenek beszélnem sem talán,
 Emlékezzél anyám! mit mondtál most utóbb,
 Midőn megengeded vitatkoznom veled.

Klütaimnesztra.

990 Még most is azt mondom, s nem bánom gyermekem!

Elektra.

S ha meghallgatsz anyám! nem fogsz e bántani?

Klütaimnesztra.

Nem én. Okoskodásod szívesen veszem.

Elektra.

Hát szólok. Ez pedig hozzád első szavam.
 Óh bár anyám! lett volna jobb lelkületed!
 Mert bárha arczotok méltán dicsőítik
 Helénének s neked, mindketten esztelen
 Két testvér vagytok, Kásztorhoz méltatlanok.
 Mert rablójával önként megszökött amaz,
 S te elveszted Hellász legelső férfiát,
 1000 Az ál-ürügy alatt, hogy lányodért öled
 Meg férjedet (hisz úgy mint én nem tudja más).
 Ki mig lányod halálra sem jeleltetett,
 Alig hogy csak férjed hazulról távozott,
 Tükörnél rendezéd hajad szögfürtjeit,
 A nőt pedig ki férje távollétében
 Tetszelgni vágyik, elfoghadd rossz nő gyanánt.
 Mert semmi szükség bájos arcczal tűnni föl

Házán kívül, ha csak rosszon nem jár esze.
 S én minden Hellen nők közül téged magad
 1010 Tudlak, hogy örvendtél ha Trója boldogult,
 S ha rosszul állott, arezod elsötétedett,
 Mert nem kívántad visszajőni férjedet.
 Holott szerényen élned jól jött volna ki,
 Hisz férjed Aigiszthosznál nem volt aljasabb,
 Kit hadvezérül választott Hellász maga.
 S midőn Heléne húgod ilyeket mivelt,
 Nagy hirt nevet nyerhetél volna. Mert a ros
 A jók szemében intő például vagyton. —
 S ha mint mondád, atyám megölte lányodat,
 1020 Miben vétettem én és bátyám ellened ?
 S férjed megölvén mért nem adtad át nekünk
 Az ősi házat s abba egy sehonnai
 Férjet mért juttatál pénzért vásárlva nászt ?
 S fíjad helyett férjed nem bujdosik, se nem
 Halt értem el, ki élve kétszertébb megölt
 Nénémnél engemet. S ha a halált viszont
 Halállal kell torolni, én s fíjad fogunk
 Megölni téged megbosszulandók atyánk'.
 Hiszen ha jogszerű az, ez se jogtalan. —
 1030 Ki meg vagyont s nagy származást tekintve rossz
 Hölgyet vesz el, bolond. Mert egy vagyontalan
 De tiszta lelkű nő egy dúsnál többet ér. —

Kar.

Szerencse dolga a nősülés; egyyiket
 Jól, másikat balúl látom kiütni én.

Klütaimnesztra.

Óh lányom! úgy születted, hogy mindég atyád.
 Szeresd, de úgy van; egyik atyja gyermeke,
 Másnak viszont atyjánál anyja kedvesebb,
 Elnézem ezt neked. Hisz gyermekem! magam
 Sem olly nagyon örülök annak, mit tevék.
 1040 S te így fürdetlen s illy rongyúl öltözve vagy,
 Midőn nem régiben szüled el gyermeked ?
 Szegénynek jaj nekem tanácsimért? nagyobb
 Bosszúra ingerlém férjem mint kellett.

Elektra.

Későn sopánkodol, midőn nincs gyógyerőd.
Mert hisz meghalt atyám. De hát kibujdosott
Földönfutó fíjad mért nem hozod haza?

Klütaimnesztra.

Rettegve en-magamra s rá nem gondolok.
Mert atyjának haláláért mondják, boszús.

Elektra.

És ellenem férjed miért illy szívtelen?

Klütaimnesztra.

1050 Olyan természetű, s makacs lány vagy te is.

Elektra.

Mert szenvedek. De bosszúm eztán elhagyom.

Klütaimnesztra.

S ő sem leszen többé hozzád embertelen.

Elektra.

De főnhéjáz. Hiszen házamban tart lakást.

Klütaimnesztra.

Látod? Megint te kezdesz ily viszátkodást.

Elektra.

Elhallgatok. Mert félek tőle úgy a hogy.

Klütaimnesztra.

Hagyd e beszédet. Mért hivattál gyermekem?

Elektra.

Hallád, hiszen, gyermekszülésemnek hírét,
Ezért áldozz hát (mert én hozzá nem tudok)
Miként az a szülött tized napján szokás.

1060 Mert nem gyakorlám azt, ki eddig nem szülék,

Klütaimnesztra.

Más nőnek tiszte az, ki szülni megsegélt,

Elektra.

Magam vajúdtam és szülém el gyermekem.

Klütaimnesztra.

Igy nincsenek házad körül jó emberid?

Elektra.

Szegényt barátjául nem óhajt senki sem.

Klütaimnesztra.

Megyek hát isteneknek áldoznom, fíjad
Betelt napján, s midőn ezt érted megteszem,
Kimengyek arra, hol Nümfáknak áldozik
Férjem. Hanem szolgálak! vigyétek méneim!

S vezessétek jászolhoz s majd ha vélitek
 1070 Hogy Isteneknek áldozásom végezém,
 Hozzátok. Hisz kedvelgnem kell férjemnek is. —

Elektra.

Lépj bé szegény házamba. Ám vigyázz nehogy
 A kormosult tető befogja öltönyöd. (*Klüt bemegy.*)
 Hisz áldozandsz, miként áldoznod kelletik
 A szellemeknek, kész a tálcza s a kifent
 Pallos, melly a bikát levágta, majd te is
 Mellé esel leszúrva, s Hádesz termiben
 Ülsz nászt kivel kéjelgtél élve. Így adok
 Hálát neked s te így lakolsz atyám miatt.

Kar. Dal.

1080 A bűn megtorlatik.
 Változva fuvall e ház szerencseszele
 Egykor a fördőben elhúnyt, el fejedelmem,
 S zokogott csarnoka
 S hazának szirt oszlopai
 E szavain: «Óh nőm! rettenetes nő!
 Mért ölsz engem meg tized év tavaszán
 Visszajövőt szeretett honomba.»

Ellendal.

Most viszonzozva
 E nőt bünteti a Bosszú csalfa szerelmeért.
 1090 A nyomorút, ki sokára haza,
 A küklopszokrakta magas várba
 Jött férjét köszörült aczéllal
 Ön-maga ölte meg, bárdot emelve
 Jobbjában. Nyomorúlt férj! hajh! kinek
 Ily iszonyú rossz neje volt! —

Végdal.

Mint egy bérczi oroszlán, melly a rengeteg
 Cserjésin legelészik úgy cselekedte ezt.

Klütaimnesztra.

Az Istenért! ne öljetek meg gyermekim!

Kar.

Hallod ez ottbenti kiáltást?

Klütaimnesztra.

Jaj jaj nekem!

Kar.

1100 Siratlak én is, hogy szülöttid bánthanak. —
 Elküldi az Isten a bosszút bármikor is,
 Retteneteskép jártál, ám iszonyún bántottad
 Férjedet oh te gonosz! —
 De ime ők anyjok párolgó vérivel
 Bemocskoltan lépdelnek a házból elő
 A szörnyű jajt igazló győzelm-szobrokúl
 Óh nincs s nem volt szerencsétlenb család soha,
 Egy sem, mint a melly Tantalosztól származik.

ÖTÖDIK SZÍN.

Oresztesz.

Óh Föld és Ég, mindeneket szemlélő
 1110 Nézz e vérengző iszonyú tettekre,
 E két en-kezeimmel földre terített
 Testre, keserveim vérdijaira.

Elektra.

Megsiratandó ez szörnyen. S oka én vagyok.
 Én nyomorúlt bosszúhevemben jöttem
 Erre anyám ellen, ki leányául szült.
 Hajh végzeted, balvégzeted szülő anyám!
 A ki kimondhatatlan iszonyúan
 Jártál, s a mi nagyobb, gyermekid által,
 S atyánk haláláért méltán lakolál.

Oresztesz.

1120 Hajh! Foibosz! ki bosszúra szólítottál,
 S a Hellen földről kitorölted a véres nyoszolyát,
 Iszonyú, hallatlan kinokat szerzettél nekem!
 Mely városba, hová menjek?
 Mely kegyes ad szállást, s ki tekint fejemre
 Nékem, ki anyám megölém?

Elektra.

Jaj jaj nekem! Én hova légyek, melly karba
 S nászslakmába mehessek? S ki vesz el nejül
 Vőlegényi ölére?

Oresztesz.

Újra meg újra változik elméd szellőként.
 1130 Most szentül gondolkozol, akkor gonoszúl.

Oh kedves! szörnyet tétetél
 Akaratja ellen bátyáddal.
 Láttad-e fátyla alól a szegény mint
 Tártá s mutatta föl emlőit vérében. — Jaj jaj nekem!
 Földre leroskadván a nyomorúlt szüle. S én odalettem!

Elektra.

Jól láttam, hogy kín szállott meg midőn szülő anyád
 Siralmas zokogását hallottad.

Oresztesz.

S ily szókat nyögde két kezével arczomat
 Érintve «könyörgök előtted gyermekem»!
 1140 És ábrázatomon csüggött,
 Hogy kezeimből a fegyver alá hullt.

Elektra.

S én átkozott hogy mertem nézni haldokló anyám'
 Mint vézett el előttem?

Oresztesz.

Én meg szemem fölé borítva öltönyöm
 Gyilkossal üdvözöltem őt,
 Anyám keblébe mártva azt.

Elektra.

S én téged buzditottalak,
 S együtt fogám a gyilkot is veled.

Oresztesz.

Rettenetes vétket követél el;
 1150 Eredj szegény! s boríts anyád fölé lepelt,
 Födözd be sebjeit.
 Gyilkosokat szültél magadnak!

Elektra.

Nosza kedveseim! s nem kedveseim!
 Öltöztessük föl lepleibe
 Házunk iszonyu kínainak végéül.

Kar.

Ámde ime kunyhó tetője fölött egy
 Szellem, vagy valamely égi Isten
 Tűnik elő; Hiszen emberek ott nem
 Szoktak jární; Miért jött, valjon ő
 1160 Nyilván emberi szem elé?

(Kásztor és Polüdevesz, «Dioszkurok» megjelenek.) —

Zevszfiak (Dioszkurok). *(Kásztor szól.)*

Agamemnon fija! figyelj, anyád iker-
 Testvéri szólitunk, Zevsznek magzatjai.
 Én Kásztor és öcsém Poludevkesz ez itt.
 Csak most szüntette a hajóktól rettegett
 Tenger viharzását, jövének Argoszba, hogy
 Meglássuk nővérünk anyád elvzerzeni.
 Ez most méltán lakolt. Te ám nem úgy tevél
 S Foibosz, Foibosz sem. (Ám de mert királyom ő)
 Elhallgatok. Nem jósolt bölcsen, bárha bölcs.
 1170 De meg kell nyugodnunk abban, s ezentul azt
 Kell tenned a mit a végzet s Zevsz mért reád.
 Elektrát Püladesznek add nejlul haza,
 S te hagyd el Argoszt. E városba lépni sem
 Szabad neked ki szüldötet meggyilkolád.
 S majd a szörnyű ebarczú Istenasszonyok
 Üldözni fognak örvöngően bujdosót.
 De Athenét érvén, Pallász szent oszlopát
 Öleld át, majd az a szállókat elveri
 Szörnyü kigyókkal rólad, úgy hogy egy se bánt,
 1180 Fölébed tartva a Gorgonfejü paizst.
 Ott áll Aresznek halma, melyen vér fölött
 Törvényt az Istenek legelsőbb tetteinek;
 Midőn Halinothioszt megölte zord Aresz,
 Gyalázott lányaért büntetve így meg őt
 Pozeidon gyermekét, hol ettől fogva leg-
 Szentebb törvényszék áll az Istenek szerint.
 Itt kell a gyilkolásért állnod néked is.
 S egyenlő szózatok föl fognak oldni a
 Haláltól. Mert magára vérszi Loxiász
 1190 Anyád megölnöd jósolván, a bűn okát.
 S a késő nemzedéknek is törvény leend
 Egyenlő szóval a bűnöst fölmenteni.
 S a rémes Istennők dühöngve bosszúsan,
 A domb mögött a föld gyomrába szállanak,
 Kegyes halandóknak szerencsés jós-jelül.
 S neked lakoznod Alfeiosznál kelletik,
 Az Arkászok között, Lükáion hegy körül,
 Mely város aztán majd rólad neveztetik,
 Ezt mondom én neked hát. Aigiszthoszt pedig
 1200 Temessék sírba Argosznak polgárai,

Anyád', a Navpliába csak most érkezett
 Menélaosz mióta Tróját bévevé,
 S Heléné fogja eltemetni. Protevsz
 Lakából Aigüptoszt elhagyva jött meg ő
 S nem ment Trójába. Zevsz, hogy véres háború
 Eredjen, Ílionba képét küldte csak.
 És Püladesz vevén ez asszonyt s még leányt
 Akhája földjéről honába vigye el,
 És névszerinti sógorod vezesse bé
 1210 Fokiszföldjére, s ott adjon kincset neki.
 S te most vedd utad Iszthmosz földszoros felé,
 S Kekropiának boldog városába menj.
 Mert majd betöltve a halálért rád kimért
 Sorsot, boldog leszesz, megszűnván kínaid.

Kar.

Óh Zevsz fiai! szabad-é nekem is
 Szóba erednem veletek?

Zevszfiak (Dioszkurok).

Szabad, mint ki e bűnben nem leledzel.

Oresztesz.

S nekem is Tündaridák! szólni?

Zevszfiak.

Neked is. Foibosznak tulajdonitom
 1220 E gyilkosság végbevivését.

Kar.

Istenek és testvérei lévén ennek
 A meggyilkoltnak,
 Mért nem távolítátok e háztól a halált?

Zevszfiak.

A kikerülhetetlen végzet okozta
 Ezt és Foibosz balga eszű jósszava.

Elektra.

S engem Apollón, vagy valamely jós szózat
 Indított-e anyám gyilkosa lennem?

Zevszfiak.

Tettetek egy, egy sorsotok is.
 Óseiteknek egy átka
 1230 Vesztett mind kettőtöket el.

Oresztesz.

Óh húgom! csak imént láttalak újra!
S elvesztem tüstént öleléseidet,
Elhagylak s te is elhagysz engem.

Zevszfiak.

Férje van annak s háza, egyébben
Nem járt rosszul, mint hogy az Argivok
Városát oda hagyja.

Oresztesz.

1240 És van-e más roppantabb fájdalom,
Mint elhagyni az ősi hon földjét,
S én im Atyám házából kimegyek,
És idegen törvény szerint lakolok
Anyám megöléséért.

Zevszfiak.

Bízzál. Pallasz szent városába
Mégysz. Tartsd magadat.

Elektra.

Csüggj kebleddel keblemen
Óh kedves testvér!
Ős teremünkből szétválasztanak
Minket anyánk iszonyú átkai.

Oresztesz.

Nosza! kulcsold át testemet, és mint
Egy holt sírja fölött könnyezzel.

Zevszfiak.

1250 Hejh! hejh! az Isteneknek is hallani
Szörnyet szólál most.
Mert van szánalom én bennem s égiekben
A sok kínnal küzdő ember iránt.

Oresztesz.

Nem látlak többé . . .

Elektra.

S én se jövök szined elé.

Oresztesz.

Végszavaim voltak ezek hozzád,

Elektra.

Légy boldog, honom.
És ti házannak hölgyei!

Oresztesz.

Mégysz e már te szerettem!

Elektra.

1260 Pilláim könnybe főrösztve megyek.

Oresztesz.

Püladesz élj boldogul! S vedd
Elekrát nejl.

Zevszfiak.

Rájok tartozik a nász. Te szaladj
E szörnyek elöl, Athenébe eredj.
(Mert iszonyúan törnek rád, kezeikben
Kigyók, testök színe sötét,
S tőlök rettenetes fájdalmak erednek)
Mi meg a Sziheli tengerre sietünk
Megmentendők a vészhányta hajókat.

1270 És az étheri téjútön szállván
A gonoszoknak nem jelenünk meg
S kiknek a szentség és az igazság
Kedves az életben azokat megmentvén
Szörnyü bajukból megszabadítjuk.
Igy hát senki se merjen bántani mást,
S esküszegővel együtt se evezzen,
Mint Isten mondom az embereknek.

Kar.

Örvendeztetek, a ki örülhet,
S nem küzd valamely balsorssal,
1280 Azon ember él csak boldogul.

IZABELLA.

Ariosto *Őrjöngő Lóránt*-jából.

Fordította RADÓ ANTAL.

(BEMUTATTATOTT 1892. JANUÁR 27.)

Ariosto *Őrjöngő Lóránt*-jának egyik legszebb epizódját mutatom be a t. társaságnak: Zerbin és Izabella történetét. De minthogy a 353 strófára terjedő elbeszélés felolvasása nagyon hosszú időt venne igénybe, csak a legkiemelkedőbb mozzanatokra szorítkozhatom. Ezek megértése végett legyen szabad röviden elmondanom a felolvasandó részek előzményeit.

Izabella, Galiczia királyának leánya, egy vitézi tornán beleszeret Zerbin skót királyfiba. Minthogy a leány mahomedánus, a lovag pedig keresztény, házasságuk elé nagy akadályok gördülnek, és Zerbin elhatározza, hogy megszőkteti kedvesét. A szőktetéssel egyik leghivebbnek vélt emberét bizza meg, Oderikot, ki azonban rútul megesalja. A hajó, melyen viszi a leányt, zátonyra jut és a mentő naszádban csak a királyleány, Oderik és két más lovag kap helyet. Oderik e kettőt eltávolítja és magáévá akarja tenni Izabellát; de merényletét megghiusítja egy rablócsapat, mely a leányt magával hurczolja. Ám a hős Lóránt véletlenül a haramiák fészkébe jut, és megmentvén a hajadont, magával viszi.

Útközben nagy néptömeeggel találkoznak, mely valakit vesztőhelyre kísér. Lóránt biztos helyen hagyván Izabellát, az elítélt felé tart, a kitől megkérdezi, miért akarják halállal sujtani? A feleletből meggyőződik, hogy itt ártatlant akarnak kivégezni, és szétverve az egész tömeget, megmenti az elítéltet. Ez pedig nem volt senki más, mint maga Zerbin királyfi, a ki hogy miképen jutott enyire, szintén bőven el van mondva a költeményben.

A szerelmesek most hát újra egyesülnek, de csak nagyon rövid időre. Zerbin megvív egy szerecsen lovaggal, a miért ez káromolni merte a távollevő Lóránt hőst, és a párviadalban halálosan megsebesül. Még van annyi ereje, hogy Izabellával együtt útnak bir eredni, de csakhamar végkép kimerül.

Végre nem birt járni. Egy kis forrás mellett
Leszállt a lováról; nyugodnia kellett.

Mit tegyen arája? Szívet tépő gondban
Nem tudja, miképen nyujtson segédelmet.
Ápolásnak hiján — látja — meghal nyomban!
De ah! minden helység messzire van onnan,
Hogy orvost hihatna, háritni a veszélyt,
Szánásból vagy díjért megmentni kedvesét!

Nem tud, csak kesergni; sir szíve-szakadtan
Vádol sorsot, eget, mely oly irgalmatlan!
«Ama vészben, jajgat, a tengernek árján
Miért hogy ott én is el nem pusztulhattam!»
Zerbin bágyadt szemmel csüng zokogó párján;
Ah, siralma néki százszor jobban fáj ám,
Mint az a szenvedés, az a szörnyüség,
Mely oly közel vitte — hajh! a kora véghez.

«Oly igazán szeress, lelkennek virága,
Ha már ott is leszek abb' a más világba,
Mint nem az fáj nékem, hogy végóráám jelen,
Hanem csak, hogy árván hagylak itt, te drága!
Mert ha biztos helyen történt volna velem,
Hogy mélyébe hítt vón' ama gyászos verem,
Meghaltam én volna nyugodtan, derülten,
Hisz' éltem utolján te vagy itt körültem!

De mert a vad végzet akkor hoz rám véget,
Mikor azt se tudom, kire hagylak téged:
Esküszöm e szemre, erre a kis szájra,
Esküszöm e hajra, a mely legszebb éked:
Tépő kínnal térek a hadesi tájra,
A hol tagjaimat bármi jaj is várja:
Egy se fog ugy fájni, mint az a gondolat,
Hogy így hagytam itten édes angyalomat!»

Izabella pedig, hogy az így sohajta,
Könytül ázó arcát arca fölé hajtja
S megcsókolja százszor kétségbeesetten,
Azt, kinek oly fonnyadt, olyan bágyadt ajka,
Mint rózsza, mely szárán maradt szedetlen,
S ősz jöttén hervadoz bibora-veszetten!
Aztán mond: «Eszedbe óh csak hogy is juthat,
Hogy nélkülem indulj ama végső utnak?»

Ettől ne félj. Lelked akár hova mégyen,
Mennyországba repül, vagy pokolban égjen,
Lelkeddel, óh Zerbin, lelkem is elszálljon,
Örökkön-örökké te melletted légyen!

Mihelyest te elhagysz, szerelmes párom,
 Megölve a kintól, szemem én is zárom,
 S ha kínom nem öl meg : esküszöm, szablyáddal
 Magam döföm itten bús keblemet által !

Tán nagyobb üdv várja holt tetemeinket,
 Mint a mennyi felénk életünkben intett !
 Valami jó lélek miért ne tenné meg,
 Hogy közös verembe hantoljon el minket ? ! »
 S miket halálkínok egyre gyöngítének
 Végső fuvallatit Zerbin szellemének
 Felfogják ajaki. — Csókja nem szünhetik
 Egész az utolsó gyöngö lehelletig !

De most erőlködve így szól az : « óh nem ! nem !
 Könyörgök, angyalom, oh hallgass, meg engem !
 Melyért odahagyta szülői házat,
 Arr' a szerelemre óhajtom, esengem,
 Követelem — hogy ha követelnem szabad ! —
 Élj, míg Isten enged ! Oh add erre szavad !
 Igen, élj, csak soha, soha ne feledjed :
 Szerettelek, úgy mint ember csak szerethet !

Segít majd, reménylem, az egeknek atyja,
 Ki hogy bántás érjen, talán mégse hagyja.
 Lám hogy mentésedre harczoljon emberül,
 Ráküldé Lórántot ama zsványhadra ;
 Lám segített, hogy az árban el ne merülj,
 Lám megóvott, úgy-e, gonosz szolgám elül ?
 Csak ha választnod kell : halál avagy szégyen,
 Válaszd a kisebb bajt, óh én üdvösségem ! »

Mikor már e végső szavaiba fogott,
 Alig hallá Iza, oly halkan suttogott ;
 Azután elaludt, mint a láng kilobban,
 Amelynek viasza már tövéig fogyott.
 Izabella jajját ki fösti hangokban,
 Mikor az, a kiért hő kebele dobban,
 Hidegen, mint a jég, némán és fehéren
 Nyult el karjai közt a gyászos fenyéren ?

Arr' a vérző testre omlik és kesereg,
 Szeme forró könyje untalanul pereg ;
 Közbe pedig jajgat, úgy hogy a sikolytul
 Mérföldekre hangzik a rét meg a berek.
 Azután kebele s arca ellen fordul,
 Ezt is meg amazt is üti-veri zordul,
 Aztán tépi rázza göndör haja selymét,
 Költögetve folyton s — ah h' jába ! — szerelmét.

Kinja testét-lelkét úgy agyon csigázza,
 Oly dühre fakasztá szívét setét gyásza,
 Hogy önnönkezeit elvérzik vala ott,
 Bármiké is hangzott Zerbin vég-hagyása ;
 Hogyha egy remete, a ki arra lakott
 S gyakran fölkereste azt a kis patakot,
 Melynek hűvös habját legszívesben itta,
 Meg nem látja s tervét meg nem hiúsítja !

Ez a tisztos férfi, kinek a természet
 Okosságot adott s szívet, jóra készet,
 Ki szánakodóan, sok gyönyörű szóban,
 Bőséges példákkal már sok nagyot végzett,
 Meggyőzi a lánykát, hogy önmegadóan
 Tűnni kell, a földön a mi busító van ;
 És a Szentírásnak, az ónak s az ujnak,
 Említi asszonyit, akik példát nyujtnak.

Megérteti véle : igaz üdvöt nem lél
 Sehol másutt, sehol, hanemha Istennél ;
 Minden földi remény kurta, pillanatnyi —
 Múló, tűnő minden, akármit is szemlél.
 Kegyetlen szándokát el bírta oszlatni —
 Sok szép intésivel tudott is rá hatni,
 S vágyat költni benne : szentelje azontul
 Eletét az Úrnak, menten földi gondtul.

Ámde szerelmétől szíve el nem szakad,
 El nem hagyja — úgymond — ama szent hamvakat ;
 Tetemének öre, nem marad el tőle,
 Sem éjjel, sem nappal, bármi földre akad !
 Erre, segítvén rajt' jámbor kísézője,
 A ki ámbár agg volt, ifju volt erőre,
 Lovára (az is bús!) rátették a holtat,
 S ama rengetegben soká bujdokoltak.

Mert az óvatos agg nem akart magába'
 Egy szép ifju lánynyal térni meg lakába,
 Mely onnan nem messze, fáktól árnyazottan
 Egy szikla-barlangnak mélyébe volt vágva,
 Bölcsen azt gondolván : A hol *egy* marokban
 Tapló is van, tűz is, nagy baj támad ottan !
 Tudja, nem segít rajt sem az ő aggkora,
 Sem esze, midőn a kísértés *akkora* !

Okosnak ítélte, hogy őt elvezesse
 Egy nagy monostorba, Marseille-től nem messze
 Díszes, gazdag házba, hol szent éltet folytat
 Sok-sok kegyes asszony, apáczaik mezbe'.

Most hogy elvihessék magukkal a holtat,
 Izabella jó nagy koporsót ácsoltat,
 Ott csinálták néki, utközbe' egy várba',
 Réseit gondosan szurokkal elzárva.

Most következik az epizód befejezése: Izabella halálának története. Hogy ezt elmondhassa, a költő visszatér egy másik epizódja hősére: Rodomontra, a ki kedvesében megcsalódva, nagybúsán odahagyja a pogány tábort és megfogadja, hogy egyenest visszatér hazájába, Afrikába. De mikor megpillantja a remetével járó Izabellát, ismét visszatér életkedve s a leány szerelmét kéri. Ez, hogy meneküljön, elhiteti vele, hogy olyan kenőcsöt tud főzni, mely az embert sebezhetetlenné teszi. Főz is valamit s aztán felszólítja Rodomontot, próbálja ki a szert ő rajta.

Igy is tesz. Mosolyog, s elszántan a vészre,
 Nyujtja nyakát annak, ki mitse vesz észre,
 Kinek a fejét az ital is zavarja,
 Melytől meg nem óvhat semmi fegyver éreze...
 Hísz neki a tigris; emelkedik karja,
 S borzalmas erővel úgy lecsap a kardja,
 Hogy az Amor-lakta, szép fej messze szökött
 S árvaságban hagyta a véres törzsököt.

Hármat ugrik a fej s íme: mozog ajka;
 Hallják, kik ott állnak, hogy Zerbint sohajtja:
 Őt, kit követni vágy, Zerbint, a ki végett
 Oly különös módon kora sírt ohajtja.
 Dicső szív, te, melyben hű szerelem égett,
 Te mely többre tartád a szent szűziséget,
 A ki téreinkről hajna tovaszállt már,
 Ifju életednél, léted tavaszánál:

Béke szálljon véled, te magasztos lélek!
 Erősb ha vón' lantom, hogy' dicsőjtenélek!
 Minden művészettel, bájt mely önt a dalba,
 Hogyan fáradoznék, mindaddig, míg élek:
 Hogy késő századok véne fiatalja,
 Örök glóriádat fönnen magasztalja!
 De így — szállj föl égbe s legyen veled béke!
 S maradjon meg köztünk hűséged emléke!

DISTICHONOK.

TÓTH LŐRINCZTŐL.

(FELOLVASVA A KISFALUDY-TÁRSASÁG ÜLÉSEIN.)

ÉVSZAKOK.

I. Tavasz.

Felmosolyog s ég föld kincseit megnyitja lehével
A tavasz; újja alatt pezsdül az életöröm,
Zengenek a madarak; s odvából a medve kibúvik
S vadmézet keres a fák hasadékaiban.
Ünnepet ül a világ; a himes rét hintve virággal,
Szárnyakat ölt a hajó s vándorutára siet.
A fecskék pedig eljöttek, s a gólyamadár is
Fölkeres őstelked háztetején s kelepel.
Életerő duzzad minden bimbóba', — kifejlik
A szűz rózsakebel s édesen illatozik,
Rászáll lepkesereg s megrázza az illatózönlőt
Himpora hull, s dúsan terjed a rózsza-család. —
Ott kipirult gyerekek futkosnak lepke után, itt
Kék violát szednek s epret az árnyak alatt.
Mily öröm és nevetés! mily tengere a szerelemnek!
Kéjt lehel a szellő! kéjt dalol a csalogány!
Óh! mért hervadsz el fiatalság bája? miért nem
Nyílik örökké e kedves, ez ifjú tavasz?

II. Nyár.

Nyár éj álma! borúlj, forró nap után, szemeimre!
Hadd legyek Eudymion Lúna sugári alatt.
Hagyj álmodnom, mint Shakspert, tündéri találkát,
Lombos hűss erdők illatos árnyaiban!
Lankadozó csöndben pihen a természet; alétlan
Mint anya szülését várva, vetett nyoszolyán,
Méhe reményekkel terhes! — S már pirkad a hajnal,
Rózsás arca előtt foszlik az éji homály,
Szól a pacsirta; dalát ujongva röpíti az égre;
Ébred az alvó nép s rétre, mezőre siet.

Cseng, peng a köszörült kasza, sarló, férfi kezekben,
 Dőlnek a búzasorok, gyűl az aranygabona.
 Búzavirág-koszorús lányok keze gyűjti az áldást
 Míg üde ajkaikon vig dalok árja ömöl.
 A legerős munkás a legszebb lányra kacsintgat
 Munka után díj vár: bő aratás, szerelem. —
 Dél van; a munkások nyújtózva pihennek az árok
 Fűzei árnyában, s a kazalok tövein,
 És jön a hű feleség, hozván gondos keze főztét,
 S telt csutorát, melyben kedv lakik, és üdülés.
 Kis fia fut jobbján, jól elnyúlt pörge kalappal,
 Intve az apja felé, a ki ölére veszi,
 És nem irigyli pazar kéjeit nagyságos Urának
 Tengeri fürdőkben messze világ piacznán.

III. Ősz.

Itt van az ős, s gazdag kebelét feltárja jutalmúl;
 Nyomja fejünk az adó, ámde jut is, marad is.
 A kert fái gyümölcs terhétől nyomva lehajtják
 Termő ágait, mint anya keble tejét.
 Újongó gyerekek lesik a hulló csemegeket
 S ellátják hiven a fűben ülő kicsit is.
 Versenyt másznak a fák magasan a szomju darázszzsal,
 Melly a legédesbet fölleti, s megsebezi.
 Súlyos arany magból a gazda izes kenyeret lát,
 S a hegy aranyedvét önti reá zamatúl,
 Ott van vendégül szüretén a mámoros Isten,
 S érett fürtökből ontja a kedvderítőt,
 Dallos fűge szedők a prést körülállva, zajongnak,
 S öblös edényt tartnak szomjasan a csap alá,
 Édes must ömöl a présből; tüztől piros arczezal
 Süt rétest s pecsenyét a deli házi leány.
 Jőnek a szomszédok részt venni a víg lakomában
 S lábuk alá kedvencz nóta kel a hegedűn,
 Mellyet barna cigány fog az álla alá vigyorogva.
 S várva huszast, új bort és maradék pecsenyét.
 Künn pedig a szél zúg s fákról hullott levelet szór,
 Álmosan intenek a megkopaszúlt sudarak.
 Sárgul az erdei lomb, bikanyál repes a levegőben,
 Még sugarat hint a nap, de alig melegit.
 A mi a légben uszik, már szálai a lepedőnek,
 Melyet a zord tél szó s fűre, virányra terit.
 És komor álmodozás ül a lélekre kődével,
 Útra menő darvak V betűjét követi.
 Nincs ok büra! Hetek telvén, virul újra hegy és völgy
 És ha mi elpihenénk, élvezi a maradék. —

IV. Téli est falun.

Még csak alig mult dél s már íme leáldozik a nap,
 Rendbe szedé dolgát s hirlapot olvas a férj.
 Alszik az apró szent s kegyes ábrándokba merülve
 Őrzi szelíd álmát kis mama, hallgatagon.
 Árya szegényeknek már osztott bő alamizsnát
 Áldást vett, és hoz, s kisdede felmosolyog.
 Tiszta galambfészek s üdv háza! — De pattan az ostor,
 Vendég érkezik, és törli havas bajuszát.
 S majd ősi kandalló lángján melegedve meséli
 Régi kalandjait a zergevadászatokon.
 Báméskodva tekint arczába okos szemü vizsla,
 S meg-megrázza fejét, intve «biz a' nem igaz».
 A deli gazdasszony kebelén csügg drága reménye
 Kis fia, nyárájén hozta a gólyamadár.
 Már eszmélve kacsint fiatal, szép anyja szemébe,
 Ájtatosan néz rá a kutya, s tiszteli őt. —
 Lánya is eljött a hős bácsinak, ifju leányka,
 S rózsaszínű újjal dülja az albumokat.
 Arczképet keres ott s a mint meglelte szemével,
 Kis szive megdobban, s elpirul arca hava.
 S megjön a gazdának víg öcsce is, égve, lobogva,
 A megye gyűlésről, ajkain élcz s nevetés.
 S a kis lány keze nem forgatja az albumot immár,
 Tán meglelte, a kit képei közt keresett.
 Majd izes étkek alatt csikorog görnyedve az asztal
 Pezsg a pohár, zeng a «Szózat», a «Talpra magyar!»
 Jó éjt, szép álmot! hadd rázza az ablakot a szél
 Mig a keblekben templomi béke lakik.

UTI EMLÉKEK.

Az eszterházi kastély.

Ósfény büszke lakát rom' démona szállta meg; ormán
 Lassankint beköszönt vérese, bagoly, denevér; —
 Hol selyemágy rejté fejedelmi Therezia álmait,
 Éhes egér futkos rágva az agg nyoszolyát.
 Műremekek vedlett vásznát padlási zugokban
 Pókanya, néma takács, vonja be szálaival;
 Romlott díszkeretű tükrökben nézi alakját
 A porlepte szobor, színe hagyott nemes arcz. —
 Élet, hang s mozgás nélkül hallgatnak az órák,
 Nem mérik, de nem is zengik a lusta időt,
 Melly ólomszárnyon halad a kísértetes úrben,
 S minden léptivel egy morzsa dicsőt temet el.
 Khína, Japán, Sévres rejtett műkincsei várják
 A rég nélkülözött illatos édes italt,

S friss piros ajk csókját, mely azt szüresölni lehajlik,
 Mig most szentelenül őszi legyek lepik el.
 És ti az egykori kert őrjásai, hársfa királyok!
 Hol vagytok, s ti fehér szobrok az árnyak alatt?
 Új kor jött s új gazda, ki nem türi régi mosolygó
 Amoraid, s Neptúnt trítóni kürtjeivel,
 És lecsapolja tavad, hogy vettessen bele repcét;
 Ősfákat lekaszál, nyerve karót, czölöpöt;
 Százados árnyu sudart juhakol tetejére farag fel; —
 Múzsák temploma volt, s burgonya rakhelye ma,
 Prózai korba bukánk! nincs lelke csak ördögi gyomra,
 Mely mindent megemészt, a mit az ős szeretett.
 Régi nagy úr telkén ma csinált nevü gazda parancsol,
 S hősök kelyheiből iszsza goromba sörét. —
 Ősfény, őshatalom tündér palotája! ma félrom,
 Föltámadsz-e te még? megjön-e régi urad?
 Vagy végkép lezuhansz az enyészet ölébe, s felőled
 Bús romod üszkei közt csak szomorú rege szól?

A frankói vár alatt.

Fraknó vára, ne nézz olly büszkén bérczi tetődről
 Lábadohoz simuló völgyre, mezőre alá!
 Ó faladon függő daliák vad s zordon alakja
 Nem vonz, és kegyelet nem lepi szívemet el
 Törpe granátosaid gúny tárgyai már a vidéknek,
 S dőlт kastélyromokon gazdag ipartelep áll.
 Füstölög a kémény, zörög a gép, répaczukort ad,
 Selymet az ifju szeder, mely az utakra borúl
 Nincs keseregni való a múlt emlékein, agg szűz!
 Szebb élet virul a béke s a munka kezén.
 Gyáván völgyben ülő kornak czímezte időnket
 A költői kedély, s Kölcsyvel magam is, —
 Mely szédülve tekint az ösöknek bérczi lakára,
 Hát pedig a völgyben nyílik az emberi üdv!
 A miket ott lerakott őrzésül a durva hadisten,
 Mind emberkínzás ördögi eszköze volt,
 S a miket itt termel nemző munkája az észnek,
 Emberjólétet szűl s fokozottan emel.
 Áldott munka szelid kora, rólad zengjen ezentúl
 A kicserélt koboz, és tárgya, szerelme te légy.

Marienbadból.

(1882.)

Fölzeng a zene, s vár a sétány circusa, hölgyeim!
 Én a hűs erdők árnya alá sietek.
 Ám mutogassatok ott lábikrát s cifra harisnyát,
 Engem a játszi patak tükre csal és hívogat.

S míg a dandy kaczer s piperés demimondra kacsintgat :
 Pisztrángokra lesek parti virányok alatt.
 Szébb nekem a rétek bársonygyepe isteni kéztől,
 Mint a bankárnő bibora — bünkereset!
 Szébb nekem a bogarak fényes pánczéja az erdőn
 Mint a lopott gyémánt fénye kövér kezein.
 Ám az aranyborjút környezze divatszerű kultusz :
 Többre becsülöm az óz méla szelid szemeit ;
 Nyelje el a fületek nyekegését vén cseh zenésznek,
 Én zuhatag dalait hallgatom ájtatosan.

2.

Hull a záporosó, pityeregnek az angyalok ott fenn,
 Eltört a fazekuk, s mind kifutott a leves.
 Szökjetek el Kreuzbrunn jó hivei! lucskos az éden,
 Fölmelegit majd a szép magyar ég sugara.
 Itt vaczog a fogatok, majd felforr véretek otthon.
 Túlságokba csapong folyton az emberi lét!
 Harmincz fokra hevült légben majd újra epedtek
 Pázsitos enyhelyek és fenyvesek árnya után.
 Végre, elég jó hely van mindütt, hol szabad a lég,
 S egy-két jó bajtárs jobbja szoritja kezed.

A dunajetzi vízi úton.

Hurrah! zengjetez itt himnuszt a bérczek Urához,
 S zengjék vissza ezer hangon a sziklafalak!
 S halkan súgjatok a vízi nimfáknak szerelemdalt,
 Oly szelidet s lágyat, mint e habok moraja!
 Tündérhonba visz-é ez az út hol rózsaligetben
 Várnak, aranyhajukat fonva, szirén alakok? —
 S ime kiszálltunk a zöld parton, Sztjavnicza halmán ;
 Mondd szép lengyel nő! álom-e, festve van-é?
 S földi vagy-é magad is, nagy kék szemeidben az éggel,
 S földnek gazdag aranyfürtei napsugarak?
 Ifju barátom, légy új Jázon e prózai korban,
 Int az aranygyapjú! hozd el a Kárpáton át!
 És ne epedj oly aranygyapjúra, mit udvari kegy nyújt,
 Szébb kincsed leszen a szűz-ara szőke haja.

A bélai csepegőkö barlangnál.

Sáppadt tót, hova mégysz? «Kincset keresek.» De csalódva
 Hagyja el a vermet, s fúzi tovább nyomorát.
 S jön nyomain hév- és légmérőt hordva kezében,
 Szomjú tudásvágygyal másnemű kincskereső,
 És megvetve veszélyt, betör a bércz zord üregébe
 És tündér palotát nyit meg az utas előtt
 Mily ragyogó emlék! mily oltár! mily koszorúk a
 Mély föld termeiben, hirdetik: Isten az Úr!

Papjai e megnyilt templomnak, bátor, erős faj!
Egyszerű polgárnép, e koszorúk tietek! —

GYÓGYMÓDOK.

1. Gräfenbergen.

Mossák s pokróczczal dörzsölve kefélik az elszánt
Áldozatot s nullás vízbe merítik alá!
Hej te vizes Priznicz! szennyes ruha néked az ember?
S már ma vizes hordó lett-e a gyógytudomány?
Elvizenyösödik így, kit borral hevíté Falernum,
A költő, s szeszdzús vére savó lesz utóbb.
Ám, ha patak kínál, hőrpentsünk tiszta vizéből,
És ha szerencsénk van, egrit igyunk s tokajit.

2. Jäger-kúra.

Boldog birkasereg, gyapjúval fedve! — de mondd csak,
Mint magyarázod meg, Jäger, a birkadögöt?

CSERTÉSZEN. (KANDÓ KÁLMÁNNAK.)

Szép, üde völgy kebelén, hol rózsák illata szállong,
Dús szőlőhegy alatt hívogat ősi lakod.
Mily jól érzi magát, ki belép e nyílt lak ölébe
Hol vendégszeretet várja szives-kegyesen!
Ház ura! áldva legyen minden hajszála fejednek
S éljen örök diszben mit kezéd alkotta itt.
Éljen a szőlőtő, nektárt csorgatva kupádba
Éljenek a lugasok hol csalogány dala zeng,
Éljenek a gazdag fák, bőven hozva gyümölcsöt,
Zöld tavad árjaiban vígan evezzen a hal.
A deli górkakasok kara örvendezve köszöntse
A piruló hajnalt zengzetes udvarodon,
Fennakadás nélkül malmod zakatolva zörögjön,
S hőszinű lángliszttel lássa el asztalodat;
Fürge vadász ebeid, haj rá! ideges nyihogással
Üzzék a nyulakat bokrokon árkokon át;
Tágas tornáczon, hol tarka cziczák enyelegnek
Morzsát szedjenek a kézre szokott verebek
S csillagos éjjeleken szomorú fűz sátra alatt, szép
Álmokat álmodván, írja le Wohl Stefanie,*
S míg repülő szellők szomszéd falu tornya zenéjét
Hozzák szárnyaikon s vig aratók dalait:

* Rendes nyári vendége Csertésznek.

Üljön karszékén házad nemtője, nemes nőd,
S áldott jobbából hintse a hála-magot.

Svábhegy.

Svábhegynek nevezék vendégei ősi Budának
A tündéri vidék elragadó magasát.
«Istenhegy» neve most, mert kebledet istenimádás
Szállja meg itt a kelő hajnali nap sugarán
S részint «Széchenyi hegy» mert Széchenyi Isten után jó
A lelkesb ivadék hálaímái során.
Isteni kegy, mosolyogj Budapest kertjére; ne verje
Jég e rózsavirányt, és ne emészsze aszályt.

A magyar alföldön.

Sok panasz a hőség ellen! de mi gyáva nyöszörgés!
Még forróbb nap is ég a Saharák homokán.
Vigasztaljon ezért zamatos dinnyéje Hevesnek
Es az arany mag, melly áldva, igérve mosolyg.
Vagy jobb lenne fehér bundában játszani medvét?
S halzsirt inni, miként a szamojéd atyafi?
Jámbor finn rokonok, jobb nekünk a Tisza partján,
S Balt hideg árjainál szebb az opál Balaton.

Buda és Pest (az egyesüléskor).

Pest elvette Budát feleségül; ifju legény az,
S tisztos öreg delnő ez, de megifjodik ám!
Arczát pir lepi el, felfrissül vére az ifju
Férj ölelése alatt, szívfrigyük áldva tenyész,
S a maradék, melly e frigyből kél, tiszta magyar lesz
S a Duna két partján él, virul új Budapest.

A halálhoz.

Légy tisztelve, halál! te igaz, telivér jakobínus!
A ki egyenlőkké tészed az embereket.
Porba rogyik köszörült élén vérlepte kaszáznak
A koronás zsarnok mint a szegény remete.
Káromkodva imádkozik az, mig képmutató kör
Nézi vonaglását és nevető örökös.
Istenimádva megy ez, mint élt, a föld kebelébe
S jószívű pásztortlány könnyezik álma felett.
Ott fényes ravatal s aranyos dísz; sziklapad itt s lomb. —
S Ön gunyosan vigyorog, csontkezü, nagy fogu váz?!

Tanács.

Hidd el, jobb az elég, mint a sok, mert ez utóbbi
 Fejfájást okoz és lázra, csömörré vezet.
 Mért kívánsz szélesb ágyat, ha nyugalmasan alszol
 A keskeny nyoszolyán s tiszta az ágylepedőd?
 Hisz csak egy oldaladon fekhetsz egyszerre, s gyomorral
 Szinte csak egygyel birsz, bárha Lucull a neved.

Hódolatok.

Új bolygót fedezett fel az égen az ifju tudós, s rá
 Tűzte imádólag kedvese drága nevét.
 «Ída» nevet nyer az új csillag, mert lelke szerelmét
 Idának nevezik. Büszke lehetsz, kicsi lány!
 Gyémántot rak a dús bankár maitressze ölébe,
 S égről csillagot az kedvese lábaihoz.
 Rajta, ti nábobok! versenyre az udvariságban,
 S mondja meg ég és föld, mellyik a szebb s becsesebb?
 Míg ragyogó csillag van az égen: ezé marad a díj,
 Győzni fog a tudomány s bukni a földi salak.

Ima.

Két emlős az idő, jobbjobból öröm teje ömlik.
 S baljából keserű bűnnek ürömleve csorg,
 Égi seborvos, jer késéddel, s tedd amazonná,
 Csak jobb keble legyen, s erre bocsáss — szoposúl.

Egy naturalista költőhöz.

Gazba, mocsokba merülsz, szemetet túrsz ronda körömmel,
 Mintha csak ölseprés volna dicső szereped.
 Hát a természet bűvára ne szedjen az ágról
 Csak hernyót s kukacgot, melly lepi zöld levelét?
 S észre se véve az ép aranyalmát s illatos epret,
 Undok férgek előtt nyissa fel a tenyerét?
 Ránczos békákat bonczolva, csimaszra vadászva,
 Nem leled, a mi dicsőt nyújt az örök kegyelem?
 A dallos csalogányt, a hőszinü gerlicze fészkrét,
 Tűzvérü paripát, s égre törő keselyűt?
 Félre poloskafogók, s ti szemétdombok kutatói!
 Tiszta leget nekem, és szép, derüs ég mosolyát,
 Rózsát, liliomot s jáczintot tiszta szírommal.
 Mellynek szüz kebelét hajnali harmat üli!

Vár és templom.

Várom roskadoz a bérczen, mit durva erőszak
 S fosztogató hatalom vaskeze alkota ott.

S rejtett völgy kebelén a hivek kis temploma ép még,
 Isten védte meg ezt, míg amaz összerogyott.
 Ott a vérese visít s hulló köveken veri szárnyát,
 Ebből háladatos nép kegyes éneke zeng.

Sas és szarvorrú.

Míg sas fellengő szárnyon tör az ég magasába
 S úszva az ætherben napsugarakba tekint
 Nilusi ló kénnyel heverész sunnyogva mocsárban
 S gyáva emésztéssel tölti á drága időt.
 Undok bórhüvelyén át nem tör az égi madárnak
 Csőre, s dicsón meg van védve a sár közepén.
 Olly megeléggülten pislog, mint bármí filiszter
 És nem irigyli a sast, a ki az égbe röpül.
 Néki elég, hogy van nyugodalma, van enni valója,
 S van mellyben heverész, púha szemét s habarék.
 Míg abrakja ropog foga közt: mért küzdne viharral?
 Czimbora bőven van: béka, nadály, krokodil.

Nökről s Nőknek.

1.

Ismered a szerelem nyilait? ha szivedbe lövellnek,
 Hódolj meg, s ne szegülj ellene, szende galamb!
 Tűrd el az édes kint, s védkevedve kitépni ne próbáld,
 Mert hegye benn törik és kis szived összeszakad

2.

Könny csillog szemedén, míg szép álmokba merengesz,
 A mit gyöngye jelent, fájdalom-é vagy öröm?
 Testvérikrek ezek, s a szív szomszédkamaraít
 Lakják. Mindegyikük tükre az emberi szem,
 S mindegyikök külső jele a könny, ez isteni harmat,
 Hadd leperegni pirult arczodon, el ne töröld.

3.

Büszke leány, tövises rózsához vagy te hasonló,
 Félve töviseidet, medve, szamár kikerü.
 Míg a szelíd ibolyát letiporja goromba patája,
 Büszke leány, rózsás karmaidat szeretem
 Majd leigáz az ügyes hódító téged is egykor
 A ki töviskoszorúd óvatosan szedi le
 És a túske mögött ragyogó szirmokra találván
 Bátorságdíjúl mennyei kéjnek örül.

4.

Sóhajtozva borúl holt férj sirjára az asszony,
 Végre tudom, mond, hol tölti az éjjeleit.

5.

Támaszfát keres a repkény, zöldével a földön,
 Addig kúszva tovább, míg az «erősre» talál
 S hűn ölelő karral fonván sudarát körül, őrzi
 És diszesíti is azt, és vele él, vele hal.
 Így a nő gyámolt keres a deli férfi karában,
 És meglelve helyét, felfut a szíve fölé!
 Lombjai a megölelt fának lombjába vegyülnek,
 Véle rogy és süllyed, mint vele nő s magasúl.

6.

Szép üde rózsza vagy, a kert legfőbb dísze, leányka!
 Míg szeliden ringat szárnyain enyhe zefir,
 Jaj, ha a szellőből zivatar lesz s megrohan árja,
 Gyenge töved kitörök, szirmod a porba esik.
 Őrizd ép szivedet; forgó örvénybe ne ránts
 Hol polypok várják, indulatok vihara.

7.

Nedv chlór-natrium és mészfoszfor s szódachloráttól,
 Ez neked a könnyesepp, nagyfejű vegytani bölcs!
 Gyémántnál becsesebb s legdrágább kincs az előttem
 Égve a szánó hölgy könybe borúlt szemein.
 S ifju leány arczán ha pereg, szívmeleyből ömölve,
 Fájdalom és szerelem harmata líliomon.

8.

Nyargal a kor, s fiatal lánykák lesznek nagyanyákká,
 S vén tábornokká satnyul a hetyke kadét,
 Nyúgodjunk bele, mit természet rende parancsol,
 Minden korra derít Istene fényt s örömet.

9.

Óh ne, ne légy haragos! lásd a Balaton, ha felindúl
 Nem szolgál az eget visszaadó tükörül,
 S majd, ha lenyugszik a vész: szép csillagok ezre ragyog fel
 Síma szelid kebelén, és vize — második ég.

10.

Orfeusz, hogy fellelje nejét, poklokra leszállott
 S lantpengetve hozá vissza a szép nap alá.
 Példáját ma kevés férj volna hivatva követni,
 Mondván: jobb neki ott, s a nyugalom nekem itt.

11.

Elment-é az eszed, tudós nőt hozva nyakadra? —
 «Van neki untig elég» válaszol a nyavalyás.
 Jaj neked ész nélkül; tánczolni az asszony eszének
 Füttye után lesz már kellemetes szereped.

12.

Tüsszentése neked költészet jámbor imádó!
 Alfoga gyöngy s arczán hajnali fény a kenőcs,
 Gyúrt sarkú papucsát kész vagy használni helyeknek
 Nála silány thea s bor mennyei kéjitalok.
 Mondsza, szegény búvölt, mellyen át ily hamisan látsz,
 A hazudó szemüveg végre mikor törik el?
 Szökni siess, ha lehet, míg homlokod éke ki nem nő,
 Mert majd szarvas helytt lő meg a vaksi vadász.

13.

Ritkán lesz férjed fiataalkori várt ideálod,
 S még ritkébb tünemény: férj, ki maradt ideál.

14.

Vannak drágakövek, mellyekben megkövesülve
 Lelni a fény közepén torzalakú bogarat.
 Így a női szívek némellyike telve erénnyel,
 És az erénykincs közt rejtve — a női szeszély.

15.

Rózsás hajnali pir legszebb szín a derüs égen,
 Milly sajnós, ha kőd és lucskos eső fedi el,
 Legszebb hajnali pir nő arczon a szűzi szemérem,
 Milly sajnós, ha lehet máz fedi s rizsporesó.

16.

Mozgás közbé ragyog csillogva galambnyakon a toll,
 Mozgás s munka között tetszik az ifju leány
 Veszteg ülő vadakat jóféle vadász sohasem lő.
 A mozgóra les, azt kergeti s annak örül.

17.

Majd hogy meg nem evéd fiatal nőd, nagy szerelemből,
 Kár hogy meg nem evéd, gondolod-e' mai nap.

18.

Mindenkor szeret a nő s mind végig. Az ifjú
 Korban csókra siet s vére hevét követi.
 Elhull a fiatal koszorú, s jön az istenimádás,
 Hűtelen a föld már, s mennyben az új szerelem.

19.

Martyrrá szívesen leszen a nő, tetszeni vágyván
 Karcúra fűzi magát, s mellkasa összetörik,
 Vérezi a csipejét érczpánczél körmeivel s nyög,
 Piskótányi czipőt híz, noha tyúkszeme fáj.

Nem zárá gyönyörű testalkata bájait egykor
Szűk bőrtönbe Venus, volt esze, nem vezekelt-

20.

A szerelem naptár teneked, kicserélve uj évvel
S hozva újabb neveket gyöngé silány papiron
Olvastál bennem, kinyitám hű keblem előtted
S mint elavult naptárt, ime, a zugba vetél
Sőt divatos keztyű neked az, változva naponként
Szép piczi karmaidon, mikről a szív sebe szól.
Ostoba hű szivem is kegyeléd, mint párisi keztyűt,
S im a megunt jószág — a szobalányra jutott.

21.

Nem csábos szépség teszi a nőt nagy hatalommá;
Kelleme a mi büvöl, s a mi örökre leköt.
Bája amannak az élv s megunás árjában eloszlik,
Ez kimerithetlen s folyton üditve ragyog.

22.

Régi egyiptusi jog száz botra ítélte a férjet
S orrvesztésre a nőt, a ki hitét feledé.
Hozzatok ily törvényt, s kifogy a mogyorófa az erdőn
S hány mama sirna görög s római orra miatt.

23.

Szépségért ne keress feleséget venni bolondúl, —
Rózsa virágzásért vetted-e birtokodat?
Sőt ez még okosabb üzlet; mert rózsakor évről
Évre megújul, míg hervad az asszonyi báj.
A fiatal szépség levirul, s a tőke marad csak
Mit szive mélyén hord s agyvelejében a nő.

24.

Férfi határozatát ész s érvek láncza vezérli,
A nő szívből ítél; kútfeje: a szeretet.
Míg buzog e forrás: átnézve s kimentve hibáid,
Nem szeret a nő már? — el vagy ítélve, uram!

25.

A kis lány örömet játszik selyemöltönyű bábbal,
S kis fiu kedveli a nyalka lovaskatonát.
Múlnak az évek, s im a játékot kicserélik,
A fiunak báb kell, s lánynak a nyalka lovag.

26.

A fürdőre tehát? — úgy rendeli a szives orvos;
Ostend vagy Karlsbad, Tátrafüred, Pyrenék?
Lám, így többbe kerül évenként a kijavítás,
Mint a mennyibe jött újdontan a feleség.

27.

Azt hinnéd szebb és nemesebb a nőies izlés
Mint a férfiaké ; hát pedig ez nem igaz.
Férfinak a nő, és nőnek meg a férfiú tetszik,
Ez bizonyítja, hogy a férfiú gusztusa jobb.

28.

Hass, alkoss, gyarapíts ! díszesítsd gyermekkel az otthont,
Gyermekdal nélkül néma sivár tanya az.
Oltár s üdvöt adó puha fészek a ház, ha minisztrans
Gyermekeid hozzák, jó mama, a papucsod.
Fürge leányka segít a konyhán sütni, habarni,
Bimbó rózsatövön, nap te s a holdad amaz.
Kis testvéreinek lesz második anyja, vezére
S a hozzátapadók anygala, mint te magad.

Modern házassági képek.

1.

Nőt vezet a jobbján, s hűn tartja fölébe az ernyőt
Mig maga ázva diderg : nos, szeretője a nő.
Nőt vezet a balján, s hanyagul szemléli, hogy ázik.
Mig jól védi magát. Hidd el, ez unt feleség.

2.

A szobalány duzzog s fenyeget, hogy elhagyja a házat,
Valjon mért e harag ? kérdi a hetyke inas.
«A nagyságos uram hűtlenséget követett el
Ellenem, és ki miatt ? — asszonyoméért, no bizony !»

3.

A baba' apja nevét, anyakönyvbe vezetni akarván,
Kérdezi a lelkész nagy komoly-ájtatosan ;
«Fuchs és társai» mond kalmárapa, rabja szokásnak,
S üzlettárs ajakán öntudatos mosoly ül.

4.

Pamlagon ülve lelem kétségbeesetten a férjet,
Ott van ólén, s ordít éhesen a csecsemő
S mig kaucsuk csövén a kis embert szopni tanítja
Bölcsöde gyűlésén szónokol a feleség.

5.

Zóla-regénybe merült fiatal nőt kéri bebéje :
«Olvass már egyszer, kis mama, engemet is.»

Élet.

1.

Emberi életnek csak kezdete s vége egyenlő,
 Kezdeté s vége között habzik az ár s az apály.
 Bár a föld homokán született, vagy bársonyos ágyon
 Sirva jön a gyermek s meztelen a nap alá.
 Aztán koldussá lesz az egygyik, Croezus a másik,
 Az nyomorúlt Lázár, ez magas úr ha megél.
 Dölyfős lord ez; amaz szolgája nagyúri szeszélynek
 S újra egyenlőség orvosa s papja előtt.
 Mig az a nemsegítő végkortyot itatja, emez rá
 Adja a szent kenetet, mig szeme éjbe borúl.

2.

Mint dobog a pályán gyors éltünk ostoba sportja,
 A kitűzött célhoz mint rohan árkokon át,
 Milly vad örömmel küzd, hogy társait verve legyőzze,
 Gáncsot vet, harap és rúg, vicsoritja fogát!
 A lóversenyeken jobban érvényesül a jog,
 Győz az erősb s nemesebb érdeme gyáva felett,
 Mig a nagy életharcz homokán gyakran bukik a jobb
 Sárba kerül a bölcs s fénynek örül a bolond.

3.

Éltünk könyvében gyermekkor képez előszót,
 Férfikor a műnek képi zömét s derekát.
 Végül jegyzeteket s gloszszát szolgáltat az aggkor,
 Mig porrá s hamuvá oszlik a czifra kötet. —
 Ámde a szellemi tűz, mely lapjairól kisugárzik
 Nem vesz el, és az idők végeig él s melegít.

4.

Bármelly roskadozó rom is a test, telve szeméttel,
 Ajtaja s ablaka rossz, s bútorozása silány
 Még sem akarja szokott házát elhagyni lakója
 S költözködni ha kell, bűnnek ereszti fejét.
 Boldog az, a ki örül, ha kiszállhat a ronda hüvelyből
 S rongyait elvetvén, aetheri lángba vegyül.

5.

Száll a kifáradt nap lefelé, megnyúlnak az árnyak,
 A még hátralevő út rövid, eljön az éj.
 Álva határkövenen, magasáról a multba tekintek
 És szemlét tartok képei tára felett.
 Szívesen álmodom ott; milly édes a visszatekintés
 Multam üdit, ha kopár a jelen és a jövő.
 Élvezem ifju korom szép álmait újra örömmel
 S felderül emléken a komor esti borúl.

Sok keserű bánat tűzött pályámra hegyes tört
 S csorgó vér jelölé lépteim a homokon,
 Több volt mégis az ég áldása, s a sors mosolyából
 Több ragyogó sugár hinte utamra derűt.
 S im hálát rebegek, mielőtt kihal ajkimon a szó,
 S létem a nagy tenger végtelenébe merül.

6.

Ablakon át nézem télalkonyon a falu tornyát
 Mellyet hóköpenyeg s zúzmara kérge fedez,
 Éhes varjuserég bús chórusa «kárt» kiabál ott,
 Azt károgja talán : így öregedni be kár!
 Hogy lábszáraiban sajog a nagyapónak üdült csúz
 S nem kísérheti már tánczba az ifju hadat,
 Hogy szive keblében fiatal bár nem mehet útra
 Bérczen s tengeren : így tengve csücsülni be kár!
 Hogy nem kergethet nyulakat, s pénzen veszi sültjét
 S nem löhet remegő kézzel a fűjre, be kár! —
 Csak károgjatok és lepjétek el a temetőket,
 Ostoba vészmadarak ; nem zavar engem e zaj.
 Minden korra saját élv vár ; enyim a szelid emlék,
 S bűvárló tanulás ünnepi csend közepén.
 Nézem az életet és embert bölcsészi magasból,
 S ismervén magamat, menteni, szálni tudok.

7.

Végrendelet.

Majd ha szemem behunyom : jövén hűss alkony után éj :
 Mély sír hantja alá óh ! ne temesetek el.
 Rémes gondolat a férgek fészkébe leszállni.
 S ronda enyészetnek prédaul esni alant.
 Hadd fekügyem zöld fű ágján álmodva, virány közt
 És aranyos felhők úszanak álmaimon
 Nézzenek a ragyogó csillagseregek tetememre
 S zengje felettem a jók chórusa búcsudalát
 Máglyát rakjatok és hamvvedret hozzatok ! őrző
 Gondjával vegye át hamvamat a kegyelet.

DRÁGA FÖLD.

SZÁSZ KÁROLYTÓL.

(FELOLVASTATOTT 1892. FEBRUÁR 7.)

Két lépés a hossza, egy lépés a széle,
Alig egy két percz, már körül is van járva —
Mégis minden kincsét e kis helytt tevé le
Hány anya, hány özvegy, hány zokogó árva

Ez a legdrágább föld széles e világon :
Szívünk drága vérén vásároljuk ezt meg,
S itt hagyjuk, őrizni — rideg pusztaságon —
Egy bedőlt fejfának, egy korhadt keresztnek !

Drága föld — de még a vető-magja drágább,
Hajh pedig soká kell várni kikelését !
Dudva már rügyében elnyomja virágát,
Gyümölesével alig biztat a reménység.

A ki elvetette, meg-meglátogatja,
De csalódva, búsan fordúl vissza mindig,
Addig-addig, őt is mig elfödi hantja
S hamvadó porok közt őt is porral hintik.

*

Vajon én, e földet hogyha megvásárlom,
Vagy rajta legalább egy kicsinke telket,
— Kínos szenvedésen, ugyan drága áron ! —
Benne szívem egy kis nyugalmat, ha lelhet ?

Nyugodalmat — talán ; de hát boldogságot,
Valamit, a miben gyönyörködjék lelkem ?
Sirom puszta halmán egy-két szál virágot,
Egy árnyat adó fát, hajh, a rideg telken ?

A hajló bokorra száll-e egy madárka,
Alvó dalnokot, mely dalban emleget meg?
S az a szerető szív borul-é fejfámra,
Suttogva: «szeretsz-e? én most is szeretlek!»

Oh ha azt meghallom: megérezem, hogy élek,
Nyugodtan várok, míg hozzám kerül ő is —
S együtt várjuk aztán: a mikor megéled
Mind, kit ama napra e drága föld őriz!

A NEMZETI GÉNIUSZ.

RAKOSI JENŐTŐL.

(FEOLVASTATOTT 1892. FEBRUÁR 7.)

Beszédben és cikkben sokat kísért e zajló időben a magyar géniusz. Viharos vitáknak volt argumentuma s egyszer megtépve, majd megkoszorúzva lengett a csatázók felett. Hittel hívták és kétkedéssel fogadták felváltva. De nem akadt eddig, a ki titokzatos homályosságából kiüdézte volna a napvilágra. Megmaradt mindvégig titokzatos, inkább csak érzett és sejtett fogalomnak, vagy lénynek. Ha most én vállalkozom arra, hogy kiszóliítsam elejbé, nem aggodalom nélkül fogok a feladathoz, mert azt immár gyanítom, hogy a nemzeti géniusz nem egy eltanulásra alkalmas külön tudni való, nem valami a mit megfogni, mutogatni, adni és venni lehet, hogy aztán a ki befogadta, vagy megszerezte magának, vagy a ki eltökélte magát reá, kénye vagy belátása szerint használhassa. Nem is adomány, vagy tehetség, a mely egy emberben megvan, más emberben nincs meg. A géniusz, mely a nemzeti jelzővel van feldíszítve, nem egyes ember külön tulajdonsága, hanem embercsoportok közös ösztöne, mely őket más csoportoktól megkülönbözteti s egy-egy csoport tagjai közt izlés, gondolkodás és szokás dolgában közösséget, lelki és szellemi atyafiságot teremt. A géniuszt nemtőre magyarosították a nyelvújítás idején; de itt nem arról a jó szellemről van szó, melyet a latin mitológiából vettek a népek kölsön, mely mindenik a maga nemzetén öröködi, örömének örül, bánatán bánkódik s gyász esetén lefordított fákllyával áll a ravatal mellé. Nem a nemzetek őrangyaláról van a szó, mint külön lényről, hanem inkább arról a lélekről, arról a külön lelki dispoziációról, mely mindenre, a mi valamely nemzet körében keletkezik, eredetének bélyegét nyomja, és így magára a nemzetre is, és ebben különbözik minden nemzet minden más nemzettől.

Legalkalmasabb szó nekem itt a lélek. A formáló lélek a nemzeti géniusz; egy szikra abból az Istenből, a ki az irás szavai szerint «a maga

képére teremtette az embert». A géniusz, a kiról itt szó van, az az ösztöne vagy természete és a hozzávaló abbéli képessége az embernek, hogy a maga képére alkossa a mit alkot. Hogy a világ, a melyet maga körül magának megteremt, összhangzó legyen az ő belső világával és tőle ne idegen. És a mit mástól veszen, azt átformálja ismét a maga képére és a nélkül vele megbarátkozni ne tudjon.

De mikor e szót *lélek* használom, csakis egy fogalmat jelölök meg vele, még pedig nem egy metafizikai fogalmat, hanem egy létező erőt, a melyet műveiben ismer fel az elme, és melyet eredményeiben különböztetnek meg az érzékek. A géniusz tehát erő. A nemzeti géniusz a nemzeti egyedekben lakozó az az erő, mely az illető nemzetnek anyagi, szellemi és erkölcsi világában az ezen nemzeti egyedet minden más egyedektől megkülönböztető tulajdonságokat és képességeket szüli és fentartja és a saját szellemében való alkotásokra képessé teszi.

*

Az emberi társaság széttagolásában a legnagyobb formáció a nemzet, mely ugyanazon rend, törvény, szokás, viszonyok és éghajlat alatt élvén, egységes fejlődésben gyarapszik és művelődik. Egyazon föltételek és benyomások, egyazon következményeket szülik. Az érzés, a gondolkodás és a vágyak közössége fűzi össze a nemzet tagjait.

Ha keletkezésökben nézzük az államokat, elsőbben is családok következése az, a melyek összeállanak, összeszoknak, összevegyülnek vérbeli kötelékek által is, és a köztük támadt tehetségesebb egyesek befolyása alatt fejlődnek egyazon törvények alatt. A módban, a hogyan szerszámokat faragják, lakó tanyájokat megszerkesztik és felcziprázzák, a hogy ruházkodnak, mulatnak és a hogy minden szellemi és erkölcsi tartalmok külső formát ölt: az irány, az ízlés, a gondolkodás, az egész élet egyformasága jelentkezik köztük. E dolgokat elsőbben is véletlenségek, kénytelenségek, a helyzet feltételei szülik meg; egyesek ügyessége kihasználja és tökélesíti s utóbb mint közös tulajdonság, mint általános ízlés, mint közérzés és köztudalom uralkodó tényezőjévé lesznek a fejlődésnek, hogy végül, ha valamely nép nagy kifejlődésre jutott, összeségökben mint nemzeti civilizáció otthon büszke önérzet és lelkesedés tárgya, dicsőség és gyönyör forrása legyen; idegen népre nézve pedig saját fejlődésének hasznos iskolája.

De a kik e föld lakói vagyunk: az egész emberiség szelleme a földnek és égnek benyomásaitól termékenyül meg; innen fogan és születik minden alkotása az embernek. Nagyjából tehát ugyanazon jelenségeket és ugyanazon törvényeket találjuk az egész emberiség fejlődésében. Minden nép leszámol az ég boltozatával, a nappal, a csillagokkal, a fuvó sze-

lekkel, a föld változásaival, a természet jelenségeivel. De mindenik a maga helyi viszonyai, helyi szükségai, helyi lehetőségei szerint számol le velök. És csodás tanulsága a világtörténelemnek, hogy az emberi fejlődés mindig megfordított arányban van a föld gazdagságával. A dús Indiák, a melyek jóformán ingyen tartják el az embert, a kincses Egyiptom, gabonás tára a régi római világnak: mind a két föld pazarul adja gyümölcsét gyermekének, de egy szívtelen kasztrendszer kereteit fejleszt ki, hogy a rabszolgaság soha se érjen benne véget. Gyarmati sorsra van kárhozható ma is jóformán mind a kettő. Ellenben a kopár, terméketlen Görögország, a sivár Palesztina szülék az ó-kor legfényesebb civilizációját, az a föld, melyet kényszeríteni kellett behullajtott verítékekkel, hogy teremjen, és az áldott Itália urává Róma lesz, a legterméketlenebb s legáldatlanabb vidék a szép félszigeten. Palesztina, mikor az éghalál üldözte, rabságba megy a dúsán termő földre, Róma és Athene pedig Egyiptomból tölti meg élestárait.

Igy keletkeznek a föld és éghajlat kényszere ölen a nemzeti civilizációk s az ezeket mozgó és munkáló erő vagy lélek a nemzeti génusz s a nemzeti génusz ime levetkőztetve a maga mivoltára, ezek szerint ezt a prózai nevet nyeri. Fejlesztik az életviszonyok, a melyek döntő befolyást gyakorolnak egy nép sorsára, és történelmének föltételeivé, forrásává lesznek.

De ha a viszonyok formálják és irányítják az embert, viszont az ember formálja, fejleszt, tökéletesíti azt, a mire a viszonyok kényszere, vagy csábja vitte, és végül belső tehetségévé, testi és lelki elidegeníthetetlen, önként működő és kényszerítő tulajdonságává lesz, a mi így benne megfogant. Erkölesi és szellemi lényének bélyege, melyet öntudatlanul viszont rásüt mindenre, a mi tőle származik. És ebbeli munkájában a nemzeti lélek vagy génusz egyáltalán nem válogatós a tárgyban. Belopja magát minden dolgába az emberi észnek, az emberi kéznek egyaránt, s ha képzelhető valahol valamely emberi társaságnak a kifejlődése teljes elszigeteltségben: ottan tisztán és szűzen, csupán a maga találékonyságára bízva, a viszonyok által hol segítve, hol korlátozva dolgozik és bélyegét sűti a leghitványabb szerszámra, a legnagyobb tárgyra: a gondolatra és a cselekedetre egyaránt.

A nemzeti génusz munkáinak két főcsoportját különböztethetjük meg: a külső és a belső, az anyagi alkotások csoportját egyfelül, a szellemiekét másfelül. De a kettő sem választható el egymástól ridegen, sőt bizonyos, hogy a kettő egyesül egy harmadikban s nyerünk három kategóriát: a tiszta mesterséget, a tiszta elmélkedést és a művészeteket, melyekben anyag és lélek egyesül. E három szerint lehet osztályozni az életmódot is, melyben hasonlóan kell nyilvánúlnia a nemzeti génusznak, s

lehet tisztán az anyagi kényelem tekintetei szerint folytatott életet gondolni, valamint szemlélődő életet és egy harmadikat, a kettőből összhangzatosan elegyített művészi, esztetikailag szép életet.

E három irányzatot mint alapot fogja megtalálni, a ki a nemzetek életét vizsgálja. A régi idők, mikor úgy a fizikai érintkezést, valamint a szellemi javak kicserélését nem szolgálta még gőz és villám és a nyomtatott betű, jobban kedveztek a nemzeti géniusz munkáinak. Az új, újabb és legújabb idők ellenben sokszorosán megtámadták műveit. El lehet mondani, hogy a nemzetek sűrűbb érintkezése állandó harca is a nemzetek géniuszának, s minden nemzet, mely a múltban nem volt képes eredeti tulajdonságait alkotásokban érvényesíteni s a tökéletesség biztos fokáig vinni, a mi más szóval azt jelenti, hogy nem volt képes nemzeti civilizációt teremteni, az mai napság súlyos veszedelmek közt hányódik. Mert más nemzeti civilizációk alkotásai őt saját szellemében, saját ízlésében, saját irányában gyengének, fejletlennek, ingatagnak, öntudatlannak találván, könnyen meghódítják és idegen tartalommal töltik el, kivetköztetik eredeti természetéből s elsőbben is beolvasztják szellemileg, majd anyagilag is, és a nemzeti géniusz, kiverve a nemzet fiából, itt csakugyan tetet őlt és lefordított fáklyával gyászoló alakja lesz az enyésző nemzetnek.

Ha már most körütekintünk a föld kerekén vagy az időkben visszafelé, arra, a mit történelemnek nevezünk: a civilizációk sokféleségén méltán káprázik a szemünk. Ezek a nemzeti géniusz munkái. Látunk találkozásokat és látjuk a legnagyobb eltéréseket. Az emberek más ég alatt és más viszonyok közt fejlődve, eszmékben találkoznak, formákban a legkiáltóbb ellentéteket hozzák világra. Mert ime bár minden faj képzel jó és gonosz szellemeket: a nap heve által sötétre perzselt emberek fehérnek gondolják a gonoszt, a fehérbőrűek feketének az ördögöt.

Látjuk, hogy a *végletek a természetben*, mint az emberi létel föltételeiben, ugyanazt az eredményt szülik. Gyermekes fejletlenségben marad az ember ott, a hol a természet minden segítséget megtagad tőle, mint a déli és az északi sarok jégmezőin; és másfelül ott is, a hol az önfentartás minden nehezebb munkája alul fölmenti, mint a tropikus vidékek ingyen termő vidékein. A civilizáció, az emberiség erkölcsi, szellemi és művészi teljes kivirágása ott köszöntött be, a hol a föld ingyen mit sem ad, de a munkát megjutalmazza. A hol az évszakok rendes váltakozása szükségessé teszi a test védelmét és az előre való gondoskodást. És ámbár Ázsia látszik az emberiség bölcsőjének, e földrészt belseje, valamint Afrika, Ausztrália és Amerika is természeti és klimatikus szertelenségeivel teljesen alkalmatlan volt a civilizáció fejlesztésére. Mind e földeken az emberiség megmaradt véd és félvad állapotában. Csak Ázsia

kelete és délkelete, valamint Európa (a hova a földközi összes tengerpartok is számíthatók Kisázsiaival) birt az emberi civilizáció föltételeivel.

Igy látjuk Ázsia keletén a kínai és japán, délkeletén a hindu civilizációt kifejlődni. Kisázsiaiban a föníciai, a zsidó, a perzsa és mész, utóbb a kalifák civilizációját, mely Spanyolországban tetőzte be virágzását. A fáraók civilizációja fejlődött Egyiptom földjén, a föníciaiak alapítása volt Karthágó. Görögország és Róma a régi kor legszebb virága. A népvándorlás keletről ment nyugatra, kezdetlegesen szervezett fajokat hányt ki magából Ázsia, melyek ellettek az ó-kor által a római civilizáció körébe vont déli Európát s Európa közepe lett az új korban az emberi nem civilizációjának vezére. Innen indult ki minden világosság, minden műveltség, innen termékenyül meg ma már és népesedik be minden föld a föld hátán. S lassan, de biztosan megyünk oly idők elé a mikor szemben fog állani, hogy megmérkőzzék a föld kerekén fejlődött két civilizáció: a kelet-ázsiai és az európai.

De magában Európában is a művelődés nemzetek szerint feltűnő eltéréseket mutat, és joggal beszélhetünk egy spanyol-mész civilizációról, francia, angol, olasz, német műveltségről, a mire valamennyire ez a szó illik, hogy *nemzeti* és a mi mind a géniusz műve.

A régi civilizációk közül egész kerek teljességében legfőképpen kettő maradt reánk: a görög és a latin. E kettő s a kettőnek egymáshoz való viszonya is a nemzeti géniusz kérdésének megvilágítására igen alkalmas. A görög világ egy zárt egység és teljesen eredeti alkotás. Benne tükröződik az ember, az éghajlat és a természet. A mi idegen elemet fölvetett magába, az csak impulzusnak volt jó, vagy csak nyers anyag számba megy. Keleti motívumok s az egyiptomi műveltség nyomai hámozhatók ki belőle, de elvesztették eredetök jelentőségét. Görögöt — oly teljes ez a civilizáció — nemcsak hadviselést, politikát, filozófiát, ékesszólást, költészetet, építést emlegetünk, hanem beszélünk görög szellemről, görög hangulatról, görög levegőről is.

Mégis, tudvalevőleg, görög nemzet nem létezett. A faj politikai egység nélkül volt. A városok voltak az államok, más törvények, más szokások alatt, csak a nyelvök volt egy és a mi nem volt görög, azt barbárnak, idegennek nevezték. Csupán isteneik voltak ugyanazok, s a vallásos szokások tartottak fenn valamely ideális közösséget a faji és nyelvi közösségen kívül.

E görög város lakó nép hozta létre örökéletű civilizációját, egymással versenyezve, az elsőbbségért küzdve. A nemzeti géniusz ezzel akkor aratta legteljesebb diadalát, a mikor a mai értelemben vett nemzet fogalma nem érvényesült az államban.

E civilizáció forrása volt a föld és a nép, a mely lakta. A görög politikai történetet, melyből a görög civilizált államéletet ismerjük, megelőzte egy történet, a melyet nem ismerünk. E történet hősei az Akhillesek, Agamemnonok, Herakleszek, Jázonok, Thezeüszok. Élő hőse pedig ez ismeretlen történelemnek, a ki megénekelte: Homérosz. Itt van a sarkalatos különbség a római és a görög civilizáció közt. Róma ismert történetét nem előzte meg egy ily ismeretlen történet. Rómát megalapították kalandorok és a módon, a hogy keletkezett, folytatta gyarapodását: hadi és politikai ügyességben ért el egyoldalú nagyságot és világraszóló uralmat. Katonai erkölcsök tartották fenn és a hatalom, melyet ezek adnak. Nem kezdte azon és később nem jutott hozzá, hogy egyébben is mindazt, a mi egy nemzeti civilizáció teljességéhez tartozik, önön magából termelje ki. Hadi erkölcsön kívül minden egyebet kölcsön vett magának, még isteneit is a görögöktől, kikkel alsó Itáliában közvetlenül érintkezett s kikhez a görög anyaországba iskolába küldte fiait. Minden előkelő római nem latinul, hanem görög nyelven tanulta ismereteit és innen van, hogy latin irodalom sohase lett több, mint reflex-terméke a görögnek.

Ez ellenkezni látszik azzal a helyes tanítással, mely a görög irodalom bevitelének regeneráló erőt tulajdonít más irodalomra nézve, de csakis látszik. Mert ez újhosztó ereje megvan a görögnek, de nem akkor ha a gyermekeket neveljük görögre, hanem akkor, ha tudós, művész és politikai pályákra készülők egészítik ki tudásukat a görög ízléssel, formaképlelyel és mélységgel, s alkotásaik egyéb kincseivel.

A latin írókra, művészekre és költőkre kevés kivétellel alig lehet mást mondani, mint hogy a nagy görögök latinul beszélő epigonjai. Az egész római irodalomban alig találunk merészebb eltávozást a görög mintáktól s csakis ott, a hol külső föltételek kényszerítették reá az írókat. Így történt Plautussal, a ki mint vígjátékíró az aréna tömegeit van hivatva szórakoztatni s megnevettetni. Husból és vérből való alakokra volt szüksége és közvetlen helyzetekre, hogy közönsége mutasson. Ő is a görög Menander tárgyait dolgozza fel s bár megtartotta a görög neveket, de itáliai alakok, római észjárás és érzület adta akciójának az anyagát.

Alig is volt nálánál népszerűbb dráma-költője Rómának; de nem a görög műveltségű előkelőség embere volt ő (ez a görögökből Terentiust tüntette ki), hanem Róma tömegei ujjongtak neki. Már a tragikusok, a kik nem a közvetlen élet tárgyait dolgozták fel, megmaradtak mintáik rabjai. Belőlük hiányzik az anyai rész: a nemzeti szellem, a géniusz lehe, de annál tisztább bennök a görög stílus.

Érdekes és fontos jelenség, melyet itt közvetlenül emelek ki,

hogya a görög génius, a mint kifejlődése föltételei megváltoztak: a mint a macedoniai megtörte és leigázta őket, s a mint utóbb római provinciává lettek s visszahozhatatlanul kiesett a városokból a szuverén függetlenség, attól fogva e génius elvesztette termékenységét, tőkáját fogyasztotta és nem szaporította többé. Ilyen fontos tényezőnek mutatja a történet az állami öntudatot egy nép alkotó képességére nézve. Az alárendeltségi viszony mintha szárnyát szegné a géniusznak.

Európa nagy forradalma a keresztyénségből és a római birodalom széthullásából indult ki. A latin nyelv megmaradt uralkodónak az egyházban és a tudósok világában, de mellette fejlődtek egyfelül a lingua rustica-ból az olasz, francia és spanyol nyelvek, nemkülömben más forrásból a germán nyelvjárárok. Ezekben a nemzeti momentum diadalmaskodik, a nemzetközi vagy világnyelvvel, a rómaival szemben. S ezzel kezdődnek azok a civilizációk Európában, a melyek azóta s ma is virágoznak. Az új kor halhatatlan irodalmi alkotásai ép úgy, mint az állami és művészi élet fejlődése már a nemzeti génius jogara alatt mennek végbe. És hogy mily termő és termékenyítő erő rejlik e nemzeti lélekben mutatja az, hogy az európai államok illetén megalakulása után alig pár száz évvel, mikor még a tanult elméket a latin nyelv tartotta megszállva, már halhatatlan műveket termelt a nemzeti génius. A Dantek, a Nibelung énekek e korba esnek. Petrarca, Boccaccio, Tasso, ez évezet első századait díszesítették. Spanyolországban a mór civilizáció mellett a Cid-énekek, utánuk nemsokára a Saavedrák, a Calderonok és így tovább. Mind e halhatatlan szerzők latinul is írtak és koruk rendszerint többre is becsülte latin nyelven írott munkáikat, mégis ezek értéke elmúlt, amazoké pedig gyarapszik az idők mulásával. Mert halhatatlan lelket az emberek alkotásába csak a nemzeti génius fújhat. A mi ettől megihletve ninesen, az halandó és mulandó, ha mindjárt lángész kezéből ered is.

Németország a Fausztig nem hozott létre művet, mely a Nibelungok nagysága mellé illenék. És mi fekszik e kettő között? A Nibelungok egy homályba burkolt nemzeti fejlődés terméke. A Germánia és Gallia szétszakadása utáni időben termett s megszülte a XIII. évszáz. Ezután ismét a latin tudálékosság burjánzik el a német világban egész a reformációig, a mikor, legalább az egyház küzdelmeiben, újra hatalomra jut a nemzeti elem; de csakhamar ismét engedni kezd, most már a francia befolyásnak, mely a XVIII. századig osztott a latin dicsőséggel. Ekkor viszik be a német irodalomba nagynevű férfiak a görög civilizáció hagyatékát s ez mint megifjító forrás varázsolja át az elméket s visszaviszi az irodalmi természetes, azaz népi s nemzeti alapjára s a vajudás rövid idején túlesve, megnyílik ez irodalom fényes korszaka a múlt évszáz második felében. És nem sejtett fényre és fejlődésre tett szert a

filozófia s meglendül a természettudomány, a mint fölcseréli a nemzeti nyelvvel a latint. A holt nyelv spekulációiból kibontakozik a gondolkozás az élő nyelv segítségével. Megszületik az indukció. Az érzékek és érzések eleven munkatársává lesznek az elmének az élő nyelv által, a mely nem egy kodifikált, holt mechanizmus, minő a tudós latin nyelv ekkor vala, hanem egy élő, bennünk élő szervezet, melynek értelmét nemcsak tudjuk, hanem érezzük is, mert velünk él, fejlődik és változik, melynek igazi grammatikája, szintaxisa és lexikonja nem egy molyos könyv, hanem az élet, az ember maga.

És okoskodásunk ennyi sodrán eljutottunk odáig, a hologész mélységben tárul fel előttünk egyik jelesünknek közkincsé lett mondása: Nyelvében él a nemzet. Azt jelenti ez, hogy a nemzet a nyelv. Azt jelenti, hogy a nemzeti géniusz a nyelv. A magyar nyelv a magyar géniusz. Nem mintha minden működését, minden alkotó erejét ebben merítené ki, hanem oly értelemben, hogy ez voltaképeni megnyilatkozása, legsajátosabb, legtisztább, legjellemzőbb és legfőbb alkotása, ez az az elem, a melyet létrehoz, hogy benne tovább éljen és mely nélkül tovább élni nem képes, hanem megszünik. A nyelvet tisztán saját szervezetéből hozta létre az ember és a mint apránként felgyűjtötte anyagát, ez anyag rendszeres kikészítése szerint alakul és fejlődik viszont beszélő szerve. És a vele fejlődő elme visz mind több értelmet, mind több tartalmat bele és ezzel több törvényt és rendet, míg végül készen van a nyelv, lenyomatául amaz embercsoport fizikai és szellemi természetének, a mely csoport létrehozta, a benne magában rejlő hajlandóságokat és természetét és törvényeket, általvivén az általa létesített és minden más lényre külön eltanulás nélkül érthetetlen és értelmetlen nyelvre. Mert az különös, hogy bármi egyebet készít, vagy gondol ki magának az emberi elme: mindennek rendeltetésére hamar ráakadunk és hasznát venni is tudjuk. Legszébb alkotása pedig, a miben valamely nép szelleme öltött testet, az idegen nyelv értelmetlen hangzavar marad a legműveltebb földre nézve is, a míg anyagát be nem tanulta, törvényeit ki nem tanulta. A nyelv a legfőbb alkotása a géniusznak, legnagyobb különbség nemzet és nemzet között. És a nyelvben a nemzeti géniusz minden egyéb alkotásának mintegy csiráit és jellemzetességeit feltaláljuk. Készen, ha csak az írásjegyeket vesszük, melyeket valamely civilizáció létrehozott, vagy átvétel útján átalakított, meg fogjuk bennök találni a kongruenciát, egyéb alkotásai vel. Nézzük a héber írás kanyargósságait, egymásra és egymásbarakottságát: nem jut-e eszünkbe föl- s lehullámzó, hirtelen átesapó hanghordozása a fajnak, gesztikulációjának jellemzetességei és fűrgeségei, valamint vérségének egyéb groteszk alakzatai, a minők szintén írássajegyei is. Az arabs ruhadísz himzett arabeszkjei, a mór építés ékítései és

motivumai nem szakasztott olyanok-e, mint az arab írás. Az avatatlan idegen nem tudja, írás-e vagy csak stilizált dísz, a mit maga előtt lát. Ezeknél még közelebb áll hozzánk a német nyelv cikornyás, csücskös, kemény, hangugrató nyelve: ki nem ismer benne a gót építkezés kiugrásaira, kiszögelléseire, csücskeire s egyéb fantasztikus szeszélyességeire? Avagy az ó-német, a gót betűk, átalakítva a római jegyekből, nem megannyi parányi gót épületet vagy épületrészt: ablakot, ajtót, tornyot, csücsköt, fonatos ívet mutatnak-e a szemnek? A görög nyelvet magát nem merem okoskodásom körébe vonni, mert sem az ó-görög emberről nincs közvetlen benyomásunk, sem a nyelv kiejtésének melódiáját nem ismerjük, valamint ismeretlenek előttünk a görög beszédnek mindamaz árnyékatai, a melyek az élő szót jellemzetessé teszik. De a görög betűből lett a latin. Kinek nem tűnik fel a kettő közti különbség: a hajlékony, sima görög, és a merev, lefaragott latin betű: amaz a gömbölyű, esztetikus, sarkok nélküli athenei modor, emez a feszes katonai glédába állított római. A város nyájas polgára amaz, a katonai állam fegyvelmezett populusa emez. A két irodalomnak egymással rokon és egymástól eltérő jellemzetessége már ime a betűkben szembe szökik. És a görög géniusznál maradván; kinek ne tűnnék fel az azonos páthosz és emelkedettség a hellen nyilvános életben és a poétai hangban? A plasztikus tökéletesség a költői formákban, a gondolatokban, a képekben, a szobrászat alkotásaiban és a görög viseletben, a mely vagy hullámozó rakott ránczából volt az emberi testre aggatva vagy leplezetlen hagyta a szebb formájú testi részeket?

A magyar géniusz három dologból mosolyog bájosan és szűzi tisztaságában felénk: a magyar viseletből, a magyar nyelvből és zenéből (a mit egy dolognak veszek) és a magyar karakterből.

Régi képeink adnak felvilágosítást a magyar viseletről. Egy szoknya alakú alsó rész, egy felső, mely csipőig vagy csipőn alul ér, és a kucsma tollforgó díszszel. A képzelhető legnagyobb egyszerűség. Két szín az egész. Szép, komoly, festői, cifrázkodás nélkül való. Egészben ugyanaz, a mit szinte még ma is a magyar paraszt visel és rajta kívül senki széles e világon: a bő gatya és a dolmány s a darutollas kucsma, vagy kalap. Ez az alapviselet. s hozzá az általános is, mely mindenütt megvan, a hol magyar parasztság van. És ez a legszebb, legegyszerűbb, legfestőibb parasztviselet minden parasztviseletek közt Európában. Délczeg, pipere és hiúság nélkül való. Tehát komoly a szépben, keresetlen, egyszerű és szemérmes.

És nem úgy tetszik-e, hogy a magyar paraszt komoly, önérzetes, ünnepies és egyenes jellemét rajzolom, midőn viseletéről írok? A *viselet* szó is jellemző. Viseli ruháját és viseli magát. Úgy magát épen, mint a

milyen ruhát visel. Nem fecsegő, sőt szótalan; nem cifrázkodó, hanem egyszerű, keresetlen, komoly. De ravaszság — vagy inkább bizalmatlanság nélkül sincsen. Ugy eltakarja gondolatát, ha méltányolva nincsen, mint teste formáit bő ruhája. Nem mutogatja se eszét se izmát. De a ki keresi, megtalálja mind a kettőt.

És semmiben a magyar viselet és magyar természet egyszerűsége és ünnepiessége jobban kifejezve nincsen, mint hamisítatlan szép nyelvünkben, még pedig nyelvünknek mind a három tulajdonságában, úgy mint hangrendszerében, a szók viszonyításában, és a mondatok szerkesztésében.

A hangtörvény, kivált megromlott vagy idegen föltre nézve, majdnem az egyhangúságig viszi egyszerűsége hajló természetét. Ellentétes magánhangzókat nem tűr meg ugyanabban a szóban, a mássalhangzók torlódását kerüli. Két színt nem használ a magyar ember egyazon ruhadarabon, ellentétes színeket nem használ egyazon szóban. A magánhangzókat elválasztja mássalhangzóval, a torlódó mássalhangzók közé magánhangzót lop. Egymástól messzebb képződő mássalhangzókat felcserél az átvett idegen szóban keletkezésök sorrendje szerint a torokból kifelé (korela, králi). A magánhangzók ily szertelen megbecsülése, a mássalhangzók ily megrendszabályozása lassubbá, ünnepipé és simábbá teszi a magyar beszédet, a milyen maga az ember is. Szónoki ereje a nyelvnek, hajlandósága emberének ezzel vele jár.

A szóknak egymáshoz való viszonyítását a magyar nyelv ragozással végzi és csak ragozással, tisztán és kizárólag. Ez pedig a legegyszerűbb formája e műveletnek. Minden más európai nyelv keresetlebb és komplikáltabb móddal él. A szóképzést ismét kizárólag szóképző ragokkal intézi a magyar. Ennek megvan az a baja, hogy a rövid szót is hosszúvá, a hosszút még hosszabbá teszi, de ezt bőven megnyeri a mondat szerkesztésben, és az által, hogy sok segédszót és jelzőszót megtakarít. Viszont azonban emeli a beszéd tempósságát, ünnepi színét, a beszélő komolyságát s így ebben is kifejeződik a magyar ember temperamentuma. A ruházkodás tagolása, színe és egyszerűsége ismétlődik a szóban és a beszédben, valamint a magyar ember természetében. E háromban tehát és abban, a mit ez a háromság közvetlenül alkot, tisztán, félreismerhetetlenül, sőt szembeszökőn fejeződik ki a magyar nemzeti géniusz. Hozzá tehetném a magyar faj lakó tanyáját. A magyar nép a síkságon szeretett megtelepedni és kerülte a hegyes tájékat, és ott nem épített kanyargós utcákat, hanem végig *ragozta* házeit — mint hajdan sátrait — egy-egy hosszú soron. Hány faluban van még az *alvég* és a *felvég*, vagy az alsó szer és felső szer. Ennyi a falu. És házat se huzza manap se fel a levegőbe, hanem végig ragozza az udvaron. A tószóhoz jön a képző, a képző-

höz jönnek a ragok sorba. A főházhoz jön a félszer, az istálló, az ól, a csür, a székérszín, néha végtelen hosszúságban, a rendszer szerint, a hogy ragozva mondjuk: ház, házam, házunk, házaink, házainktól stb.

Tehát a magyar nyelv, a magyar természet, a magyar viselet, és a mi a kezdetlegesebb társadalomnak alkotása van: ezekben van szerényen meghuzódva a magyar nemzeti gényusz.

A nemzeti nyelv tehát a nemzeti gényusz. Szülte, benne lakik, folyton munkálja, s általa él. Utolsó nemzedéke a gényusznek a nyelv és végső fegyvere. A mikor ez kihull a kezéből, akkor vége van. Viszont a míg birja, bir a halhatatlanság végső eszközével. Ebből indulva mindent megtalálhat. E nélkül elapad a nemzeti vérkeringés és csak vérátömlesztés útján él az egyed idegen életet. Régi mivoltáról hovatovább érthetetlen archeologikus maradványokat talál magán, visszafejlődő részeket, melyek már csak külsőségek lesznek rajta, össze nem függvén átváltozott lényével. A más nyelv más gondolkozást szűl, más beszédmodot, más természetet, más ízlést, más embert, más nemzetet.

Addig vagyunk tehát magyarok, a míg magyarul gondolkozunk. A nemzeti civilizáció föltétele a nemzeti nyelv teljes és föltétlen uralma a civilizációt munkáló minden elméken. Magyarország nem azért maradt évszázakon át nemzeti civilizáció nélkül, mert, mint sokszor mondjuk, világdöntő háborukban török és tatár ellen védte a nyugatot, hanem azért, mert műveltségünk idegen vala, és soha sem volt magyar. Hozták olaszok, németek és terjesztetett latinul.

A nemzeti műveltség minden országban egy jómódú nemzeti polgárságból indult ki. Nekünk azonban nem voltak városlakó magyarjaink. Nálunk a műveletlen paraszt volt magyar, a polgár német volt, az úr — a mi műveltségét illeti, latin volt.

Ezek egymást meg nem értették, egymással szellemi érdekközöségben nem voltak, megmaradt mindenik annak a mi volt, s évszázak multak el és magyar nemzeti civilizáció nem lett. Midőn pedig a fejlődő időtől szorongatva uraink kénytelenek voltak lemondani latin műveltségökről, kénytelen fölvették helyébe a kész németet, mert a magyar nyelv csak parasztnyelv volt, a magyar műveltség nem létezett, azt nekik kellett volna teremteniök.

Magyar nyelven, muzsikán, tánczon és viseletén kívül a nyugati művelődés minden egyéb alkotásba bevitte kész anyagát és szellemét; de ez a három oly őszerejű volt, hogy minden rongálásnak ellentált s bő táplálékot nyújtott a magyar léleknek arra, hogy ezer évén át elevenen fentartsa magát s egyedisége megmaradjon, bárha önálló műveltséget nem adatott fejlesztenie.

A latin műveltség szerencsére se muzsikát, se tánczot, se ruhát

nem adott. A testi szépség, melynek ékessége a ruha, a külső megjelenés minden hatása, a táncz eredeti bája és mómora, a zene lélekvidító formái megmaradtak uralmukban, kormányozva elmét és ízlést. A bizanci, az olasz és német divat nem tudott állandóan s általánosan lábra kapni, sem az idegen bohócok mutatványai és hangszerei délcegz tánczunkat és melódiáinkat kiszorítani nem voltak képesek. Sőt zenénknek és tánczunknak megkülömböztetett kultusza maradt meg mindig. Más szemmel nézték, más lélekkel jártak, más hangulattal élvezték mindenha a magyart, mint az idegen tánczot és zenét. És még ma is semmiben oly élénken nem nyilvánul a magyar temperamentum, mint e kettőben. Most is, a legeszeveszettebb keringő után a lélek felüdül, a szem szikrázik és könybe lábad, az arcz lángol, a láb bokázik, s lényünk átmelegszik és fölemelkedik egy nemes hallgató nóta hallatára, egy lassú magyar édes rhytmusára. Az idegen álmélkodva nézi, mint lesz a melancholia és a szilajság csodás elegyének rabja a magyar ember egy ülőhelyében. Mint szegi hátra fejét, mint emeli kezét az égbe, mint borul az asztalra, mint kurjant fel s mint mered a szeme a távolba, a hogy kedves nótáját hallgatja; vagy mint sétál rhytmikus lépésekben végig a termen, csipőre tett félkézze, a másik kezében keszkenőjét lengetve önfelédtt tánczban.

*

És mindezek után, keresve nemzeti háztartásunkban a nemzeti lélek alkotásait, ezt kell mondanunk: magyar építkezésről magyar szobrászatról szó sem lehet még; magyar festészetről alig; magyar filozófiáról épen nem; magyar tudományról általában — csak ujabban s csak részben; magyar zenéről — semmi: ellenben a magyar költészet óriási arányokban emelkedik mindezek fölé: Zrínyi, Csokonai, Vörösmarty, Petőfi és Arany János egy elsőrendű civilizáció fényességei. Honnan e megdöbbentő egyoldalúság? Honnan, hogy e téren óriásokat nevel a géniusz, műveltségünk egyéb mezőin pedig csak közvetítő kereskedést üz idegen portékával az ügyesség.

A felelet könnyű.

Azért van a civilizáczióinkban ez egyoldalúság, mert magyar *Zrínyit*, és *Dorottyát* és *faluvégi kurta korcsmát*, mely «oda rúg ki a Szamosra», meg *két szomszédvárt*, meg *Toldyt* meg lehetett írniok lélekben, gondolkozásukban, érzésükben és nyelvökben tiszta magyar nagy szellemeknek. De mindezeket se megfesteni, se kőbe vésní, se megzenésíetni, se filozófiailag és széptanilag teljesen, hozzájuk méltóan méltatni nem lehet, csak ismét azoknak, a kik amazokkal nemcsak tehetségökben kongeniális szellemek, hanem lélekben, érzésben, érzékben, tudásban és nemzeti nyelvben édes testvéreik. A művésznek és a tudósnak

magának kell elsőbben is minden ízében nemzetinek lennie, hogy nemzeti legyen az alkotás, a mi kezéből kikerül.

A magyar zene jövője, egy a nemzeti lélektől áthatott zeneirodalom keletkezése ahhoz a feltételhez van kötve, hogy *minden magyar zenész magyar irodalmi nevelést kapjon*. Ez áll a tudományokra és a többi művészetre is, ez áll *az egész nemzetre*, mert a nemzet maga hivatott munkatársa a maga szellemi munkásainak. A nemzeti civilizáció a nemzeti nyelvben és irodalomban való nevelés kérdése. A tehetség ettől nyeri alkotó vágyát, a közönség ettől gerjed az alkotások iránti fogékonyságára és szerelemre. A mely nemzet ifjúsága nem ebben nevelődik, annak nemzeti termőképessége van megtámadva, és meddő nemzedékek könnyü prédája lesznek az idegen műveltség támadásainak.

A régi görögök az isteni tisztelet ægise alatt versenyro szólították irodalmi bajnokaikat. Hősök államférfiak és tudósok reczitálták Homerosz verseit; a tragikus költőt, a ki a koszorút elnyerte, ünnepelte egész Hellasz; Nagy Sándorról beszéli a legenda, hogy mikor ázsiai útjában egy sírt mutattak néki, mint Akhilles sírját, így kiálta fel: Oh boldog ifju, kinek Homerosz adatott dalnokául! Nem azt irigyelte tőle, a mért érdemes volt megénekelni, hanem azt, a ki megénekelte. Ily becsben tartotta a görög nyelvet, a tudománynak és művészetnek legfőbb anyagát, a nemzeti nagyság első fegyverét. És ettől keletkezett, hogy a nyelv és civilizációja örök életű lett.

E lélek szálljon meg minket is. Nemzedékeink a nyelv és irodalom szeretetében és kultuszában nevelkedjenek fel, ez a nemzeti művelődés, a nemzeti nagyság alapja, mert a nemzeti nyelv a nemzeti génusz, a magyar nyelv a magyar génusz.

A HŐS ÖZVEGYE.

BARTÓK LAJOSTÓL.

(FELOLVASTATOTT 1892. FEBRUÁR 7.)

Reggel volt, s a mint az utcán járok,
Valóság ez? ébren vagyok, ébren?
Vagy csak honfi-álmok folytatása
Az a kép, mely táruul itt elébem?

Állt egy házzal szemben, kettős sorral,
Utcaportán, kis csapat vén honvéd,
Barna-piros sipkájokra dúsan
A kelő nap játszi fénye omlék.

Ők megtépett, ámde győzedelmes
Lobogói megannyi csatának.
Vác, Isaszegh, Szolnok, Buda hire
Fénylik vissza, a hol ők megállnak.

Tán a régi hősrégék világát
Támasztja föl fegyverök még egyszer,
S megtanítják a világot újra,
Hogy nevünkről szóljon tisztelettel?

Oh, ki egykor harczott ifju tűzzel,
Mint merész sas, mint kevély oroszlán:
Kard helyett most mankójára dülő,
Összeroskadt, együgyü aggastyán!

S a szemeknek, mikből elleninkre
Tűz lövellett, lángja már kihamvadt.
Gyáva könnyek forrása szivárg ott.
Hol rettentő villámok fogantak.

Mit kerestek itt, öreg vitézek,
Tán a haza hí megint csatára ?
«Ej, dehogy hí, már nem is tud rólunk,
Nincs szüksége most ily katonára !»

Vagy vezértek állított csapatba,
Bajnokin hogy büszkén végig nézzen ?
«Hajh ! vezérünk ? nincs nekünk vezérünk,
A bitón halt, nem a csatatéren !»

Mit akartok hát, öreg vitézek,
Ünnep-diszben így a régi gárda ?
«*Damjanichné* lakik itt e házban,
Őt köszöntni jöttünk névnapjára.

Az ő férje volt a hősök hőse,
Az ő férje volt a mi vezérünk.
Hejh, ha élne még ! . . de él az özvegy,
Örök gyászban vigaszunk, reményünk !»

Él az isten, halljátok vitézek,
S hőse vesztett hazánk el nem árul,
Mehagyá ő e hűn gyászoló nőt
A szabadság őrző angyalul.

Áldott asszony ez, ki bánatához
Ily hű, s érte áldott lesz az ország.
Visszaszerz ő minden dicsőséget,
Férfiak azt hogyha eljátszották.

Oh, ez egy nő hősi, szűzi gyásza
Vértanuk dicsfényét túl ragyogja,
S szívporából a magyar szabadság
Légiói állnak hadsorokba !

A TÁBLABIRÓ INTENDÁNS.

SZIGETI JÓZSEFTŐL.

(FELOLVASTATOTT 1892. FEBRUÁR 7.)

Régóta és sokszor nyilvánult már azon kívánság, hogy szép volna, ha a nemzeti színháznak nem csupán keletkezési vagy igazgatási történetét írná meg valaki; hanem tüzetesebben részletezve, kimerítő jellemzések és életrajzokban megemlékeznek azon jelesekről is, a kik e nemzeti intézetben, akár mint művészek, akár mint művezetők, maradandó érdemeket szereztek magoknak. Én e közóhajtástól bátorítva, elhatároztam, hogy e kis töredékben, talán nem egészen érdektelen adatokkal fogok szolgálni azon, nálamnál nagyobb tehetségű íróknak, kik majd jövőben tökéletesebb és nagyobb mérvű kidolgozásban fogják megírni e fontos műintézetünk történetét.

Meg fogok pedig emlékezni ez alkalommal intézetünknek egy olyan alakjáról, a kit vagy épen nem, vagy igen nagy mértékben félreismert a színészi hagyomány; daczára annak, hogy a magyar színművészet megalapítása körül soha el nem hervadható koszorút érdemelt ki magának.

Ez oly nagy mértékben félreismert egyén pedig nem más, mint Simonsich János, úgy a legelső budai, valamint később a nemzeti színháznak ismételtén kinevezett páratlan buzgalmú és jóakarató intendáns-igazgatója. Ahá! — az öreg táblabíró intendáns! fogják kaczagva mondani azok, a kik még a régi időből emlékeznek azon sokféle mulatságos adomákra, melyekkel annak idejében az öreg táblabírónak csúfolt intendánst elárasztották. Tehát igen! én e sokszor megnevetett és oly nagy mértékben együgyűnek vélt egyénről akarok néhány ismertető szót mondani; de csakis néhány szót, minthogy itt jelenleg, se idő, se alkalmam nem kínálkozik a bővebb tárgyalásra.

Azonban, mégis kecségetet a remény, hogy e rövid tárgyalásom is elégséges lesz, meggyőzni tisztelt hallgatóimat arról, hogy az öreg táblabíró nem volt olyan neveltséges, mint a minőnek sokan látni szerették, sőt még nem is volt olyan együgyű, mint a hogy magát igen gyakran,

csupa furfangosságból mutatta s hogy fönmaradt bohókás mondásainak mindenkor megvolt a titkos értelme, együgyű viselkedése pedig többnyire bizonyos csípős, vagy keserű magot foglalt magában, mely mindig tanúságos volt az illetőkre nézve. Így állottak aztán elő bizonyos aprólékos történetecskék, melyek ha egyenkint nem nagy horderejük is, de összetéve tiszteletre méltó világosságot vetnek az öreg érzületére és jellemére. De lássunk talán néhány rövidke példát ez aprólékos mozzanatok közül.

Megtörtént egy alkalommal és pedig, ha jól emlékszem az 1849-ik évben, hogy a zenekarban működő négy vadászkiáltós közül az egyik kimúlt. Az akkori karnagy jelentést tett az öreg úrnál a dologról, s egyúttal engedelmet kért arra, hogy a hiányzó helyett egy másikat fogadhasson. — Hát aztán minék, dörmögött az öreg, rövid gondolkodás után; hiszen ez a megmaradt három sem dolgozik semmit! Látom jól! mert szemmel tartom őket a páholyomból; van úgy néha, hogy egy negyed óráig sem fúj egyik sem a trombitájába; akkor is csak egy-két hangot, a hogy a kedve tartja. No hát! fújja ez a megmaradt három többször, meg erősebben, azzal mindjárt segítve lesz a bajon.

— De az Istenért nagyságos uram — viszonzá a karnagy némi türelmetlenséggel! — hiszen az nem úgy megy; az nem lehet!! Ott meg van határozva mindenkinek a teendője! tessék megkérdezni akármelyik jóra való zeneszerzőt vagy szakértőt; mert végre is, ez olyan dolog, a mihez mégis csak érteni kell valamit.

Mikor a karnagy ezt a szót kimondta, hogy «mégis csak érteni kell valamit», egyet villámlott az öreg úr homloka. Nagy szünet következett, melyet az öreg úr, a mint látszott, azzal akart kitölteni, hogy húsos ujjával elkezdett az íróasztalán klavirozni.

Végre fölkel s a miként nála igen gyakran szokásban volt, két karját hátra csapta; megállt kedélyesen a karnagy előtt. — No már hiszen kedves karnagy úr! az bizonyos, hogy én trombitányi nem tudok! szóla articulálva szavait; hanem azért, ha akarja, itt akár álló helyében meg tudom győzni karnagy urat arról, hogy a meglévő három trombitásból is bátran elbocsáthatunk egyet, és a még megmaradt két trombitás is bőven elégséges lészen. Erről megtudom győzni, mondom, akár fogadni is mernék reá.

— De már arra ne tessék fogadni nagyságos úr, mert ezt a fogadását bizonyosan elvesztené; — viszonzá a karnagy, tudományos fölényvel.

— Dehogy veszteném lölköm! dehogy veszteném! mert látja, én nekem most csak annyit köllene kimondanyi, hogy annak a két hiányzó trombitásnak a füzetését majd összeteszem, s aztán odaadom magának

gáge-javításba. Fogadom, hogy mindjárt elég lenne az úrnak a két trombitás is, igaz-e?

E nem várt nyilatkozat oly nagy mértékben meglepte a karnagy urat, hogy szinte beleszédült. Elkezdett habozni, kipkedni-kapkodni, s végre is csak annyit bírt kihebegni, hogy hiszen, ha így veszszük a dolgot, hát jól van; végre látott ő már olyan zenekart is, a melyben egy vadászkürtös sem állt.

— Itt van ni! — kiáltott föl az öreg úr diadallal; — most mindjárt kisül, hogy egy sem köll. Na? hanem azért majd gondolkodjunk a dolog felől — folytatá komolyan. Pár nap múlva meg fogom izenni határozatomat; addig majd eljárók valamelyik szomszédhoz egy kis tanácsért! — tevé hozzá csípösen. S pár nap múlva csakugyan együtt volt mind a négy vadászkürtös a zenekarban.

Nem kevésbé volt jellemző az öreg úr gondolkodására és érzületére nézve, az a kis történetke, mely a színháznál bizonyos Nyári Mária nevű *honvédfőhadnagy-kisasszony* érdekében történt. Az említett nő végig szolgálta a szabadságharcot, míg végre Komáromba került, s a vár capitulatiója után néhány honvédtiszt bajtársával Pestre jött. A többiek csakhamar letették honvéd egyenruhájokat; de Mari főhadnagy még mindig honvédtiszti ruhájában járt, természetes, hogy kardosan. Ez a dolog annyival is inkább föltűnő volt, mert a legelső pillanatra már könnyen fölismerhette mindenki, hogy a főhadnagy úr nem férfi, hanem kisasszony.

Végre a dolog szemet szúrt a rendőrségen is. Egy szép napon tehát oda rendelték a főhadnagy kisasszonyt. Az akkori rendőrfőnök tudatta vele, hogy egyenruháját le kell vetnie, minthogy az igen föltűnő; azonkívül ötet meg sem illeti, mivel a capitulatio pontjai leánytisztekről nem tesznek említést. De Mari kisasszony sem azért volt honvéd főhadnagy, hogy egy hamar megijedjen. Hatalmasan kijelentette, hogy az ő tiszti joga kétségbe nem vonható, azonban hozzá tevé engesztelődve azt is, hogy szivességből; de csakis szivességből megteszi, hogy vissza öltözik ismét kisasszornak, hanem akkor tessék az ő számára tisztességes állásról gondoskodni, ezenkívül lássák el rangjához méltó női ruházattal, mert ő nincs abban a helyzetben, hogy azt magának beszerezhesse.

A főnök látva, hogy itt hatalmaskodással nem sokra megy, elfogadta a föltételeket; a hadnagy kisasszonyt pedig további rendelkezésig elbocsátotta. Pár nap múlva megjelent Mari főhadnagy úr a színháznál, még pedig legteljesebb díszöltözetben. Egyenesen az irodának tart, hol az öreg úr éppen tanácskozott az ügyvezetővel. Belép, harcias lépéssel közeledik az öreg úr felé, salutál és szó nélkül feszes tartással nyújt át

egy nagy, hivatalos levelet, most hármat visszalép s megáll, mint a peczek. Elbámulva nézi az öreg, s bámúlna talán mai napig is, ha Fánesi, az ügyvivő, sügva nem figyelmezteti, hogy jó volna talán elolvasni azt a nagy levelet. Fölbontják, a harag világos kinyomata látszik egész arczán és valóján, majd bosszúsán félre löki és a főhadnagy elé lép. — Tetszik tunnyi, hogy mi van ebbe a levélbe írva? Gyanítom! volt a katonás felelet. — Ebben az áll, hogy itt a színháznál valami állást kapjon a kisasszony. — Főhadnagy! — javítá ki Mari erélyesen a kisasszony titulusát. Az öreg meglepetve lépett hátra egyet, s úgy látszott, hogy csak most vette szemügyre az előtte álló lefesteni való szép alakot. — Úgy! úgy, no igaz — viszonzá, lassan taglalva a szavakat és minden tagnál jobban mosolyogva. Tehát, főhadnagy! ? kedves öcsém uram! azaz, hogy pardon kisasszony vagy jobban mondva, mert hiszen most nem is kisasszony, hanem: — itt aztán elkezdett nagy hangosan nevetni. Hogy a tatár vigye a dolgát! az ember azt sem tudja, hogy voltaképen hogyan titulálja. Itt denique hát főhadnagy! úgy-e? főhadnagy! — ismétlé, miközben föltűnő lelkesedéssel legeltette szemeit a kis déczeg katonán! — De aztán háborúban tetszett-e lennyi! — kezdte most rá, mint egy dévajkodva.

— Voltam!

— Na úgy értem, hogy benn a tűzben, a hol már aztán ütlegre megy a dolog.

— Öt erős rohamban vettem részt.

— De azért sebet csak nem tetszett kapni, reméllem!

— Azt mondják, hogy egy golyó megfészkelte magát a mellemben — viszonzá a főhadnagy közönyösen — azóta beszélek ilyen nehéz lélekzettel.

— Mondják! — ismétlé az öreg! — hát csak mások mondják, maga nem tudja bizonyosan!

A kis hadnagy szeme szikrát vetett s büszkén odavetve mondá: az efféle csekélységet nem érdemes az embernek eszében tartani.

E szavak hallatára elment az öreg úrnak minden kedve a dévajkodástól, meghatottan horgalta le fejét s némán elfordulva, lassú lépésekkel ment egész az ablakmélyedésig, kinézett egy kicsit, s valami furcsát láthatot oda kinn, mert lopva elővette zsebkendőjét és megtörölgette vele szemeit. Majd ismét a főhadnagyhoz fordulva szólt, még mindig remegő hangon:

— Jól van, főhadnagy úr, holnap ilyenkor tessék eljönni megint, de ni, majd elfelejtém kérdeni, hogy tetszett-e már a szinpadon működni valaha.

— Soha!

— Soha! — dünyögé utána az öreg gépiesen, — soha! — Kis szünet következett. — Na nem tesz semmit, majd csak kigondolunk valamit; tehát a viszontlátásra, holnap ilyenkor.

Ezzel a kis főhadnagy is sarkon pördült, s úgy elmasirozott, hogy szinte rengett alatta a padló. Jó darabig merengett utána az öreg, mintegy azon gondolkodva, hogy vajon, nem álom volt-e az, a mi most történt vele. Végre egy nehéz fohász tört ki kebléből. — Istenem! — sóhajtá félig hangosan — hát egy ilyen nemzet is semmivé lehet! s pár nehéz könnyecseppet törölt le pilláiról.

Ezalatt Fáncsi is átolvasta a hivatalos levelet.

— Nagyságos uram! — szólott, a csendet megszakítva — ez a levél még csak nem is utasítás, hanem határozott parancs! Ezt a leányt föl kell fogadnunk okvetetlenül.

— De föl bizony! — erősködék az öreg, nagy lelkesedéssel. — Csak azt tudná az ember, hogy micsoda cím alatt!

— Adjuk be a ballet iskolába. Ügyes, csinos nő; pár hét mulva bele tanul, s az utolsó sorban majd csak el fog valahogy táncolni a többi mellett.

E javaslat hallatára összeráncolta homlokát az öreg úr, majd az állát elkezdte vakarni, a mi nála mindenkor a nemtetszés előjele volt. Végre megszólalt.

— Ugyan édes Fáncsi úr! ha maga most a komáromi várból jönne haza inségben, nyomorban, szenvedéssel és betegen, aztán magának azt mondaná valaki, hogy menjen a színházba és ott álljon ki a közönség elébe tánczónyi! hogyan esnék az magának.

— No hiszen kérem alássan — válaszolt amaz némi zavarral — végre is az egészen más; én férfi és meglett korú ember vagyok, a míg ő egészen fiatal és végre is hát — mint nő! — — —

— Nő! úgy-e? — vágott szavába az öreg, — nő. — Na lássa hát épen azért köll megböcsünyi, mert nő! még pedig olyan, a ki ott volt. Mert hogy ott volt, az bizonyos, úgy-e!

— Na igen! az bizonyos! az kétségtelen, hogy ott volt! — válaszolt Fáncsi.

— De mi nem voltunk ám ott egyikünk sem! — Na látja, édes lölköm! hát azért az illetet más szemmel köll nézni, nem úgy, mint akárki mást; azért hát csak úgy legyen, hogy tessék a nevét bevezetnyi a színésznők listájába, mint egy szép tehetségű fiatal kezdőnőt.

Nos aztán eddig van. Így lett Nyári Mária honvéd főhadnagy kisasszonyból a nemzeti színháznak színésznője, mely szerencsével azonban nem sokáig élhetett, mert alig egy év múlva elhalt.

De talán nem lesz érdektelen, ha följegyezzük azt is, a mi meg-

történt a világhírű Lagrange asszony és az öreg úr között. Az 1849-dik év vége felé sikerült Fáncsi Lajos közbenjárására e valóban világhírű énekművésznőt pár előadásra a nemzeti színházhoz megnyerni. Lagrange asszony megérkezvén, Fáncsi kötelességének tartotta őt bemutatni az öreg úrnál, a ki is, minthogy értesítettet a bemutatás idejéről, tehát maga részéről szintén megtett mindent, hogy a művésznőt méltóképen fogadhassa; vagy is, más szóval kimondva: fekete attilát vett magára. A várt vendég nemsokára megjelent. Kölesönös bemutatás után kezdődött a beszélgetés; az öreg úr részéről egy kicsit francia, egy kicsit német nyelven, már a melyiken jobban ki bírta magát magyarázni. Végre Fáncsi vette át a szót s a művésznő nevében fölkérte az öreg urat, engedné meg, hogy a *Próféta* operában Stéger úr is (operánk akkorban híres tenoristája) szintén olasz nyelven énekelhesse szerepét a nagy művésznővel.

— Micsoda? hogyan van ez? — mondá az öreg úr ökölnyire kitágított szemekkel! — No már édes lölköm, a míg én itt leszek és uralkodom, addig ugyan ebben a színházban más nyelven nem énekel senki sem, mint magyarul, ezt ugyan kereken és határozottan kimondom, aztán szó se legyen többé erről a dolgról.

Fáncsi elhalaványodott, mert tudta, hogy bár gyakran igen engedékeny az öreg, de hogy ha valamiben egyszer megköti magát, abból ki nem mozdítja semmiféle földi hatalom.

— De az Istenért, nagyságos uram! hiszen csak nem fogja ettől az idegen művésznőtől kívánni, hogy magyarul énekeljen.

— De bizony megkívánom, édes lölköm! Magyarul fűzetem, a mig itt van, magyar kenyeret eszik, hát énekljön is hozzá magyarul.

— De kérem, nagyságos úr, ez az asszony már itt van, miértünk többféle szerződési ajánlatot visszautasított; ha így bánunk vele, kárpótlást fog követelni.

— No hát azt majd kifizetem a saját zsebemből; ámbar az úr az oka mindennek, mert hogy ezt előbb nem tudatta velem — viszonzá az öreg erősen szemrehányó hangon. — Na! de már megesett; aztán kerüljön bár fele vagyonomba, de itt ugyan nimetül nem énekel a Herkó páter sem.

— Hiszen nem akar ő németül énekelni — kiálta föl Fáncsi egészen fölvidúlva — hanem olaszul, tetszik érteni olaszul, vagy akár francziál!

Egy sötéten átszűrő pillantás volt reá a felelet.

— Hüü, kedves Fáncsi úr — szóla kis szünet után, majdnem elegiai keserúséggel — mindig azt hallottam, hogy ön nagyon okos ember és azt magam is bizonyítom. De hát tanulja meg tőlem még azt a

keveset is, hogy a ki ma ebben a szerencsétlen országban nem magyarul beszél, az mind németül beszél. Nagyon keserű leczkét kaptunk erről a legközelebb lefolyt időben! Hej! volt mi körülöttünk mindenféle nyelven beszélő natio; igyekezett is közel férközni hozzánk mindenik, de csak azért, hogy annál nagyobbat üthessen rajtunk. Német az én előttem, uram, valamennyi! Aztán mondja csak, mi történhetik ilyen példaadás után? Az, hogy egyszer csak itt terem valami cseh német asszony, s akkor aztán majd azt mondják oda fönn, hogy ha lehetett olaszúl, miért ne lehetne németül is, kivált a mostani viszonyok között. Mit fogunk majd akkor felenyi.

— Hát hiszen azt úgy is megtehetik, ha akarják — viszonzá amaz kissé daczoskodva.

— Megtehetik, az igaz! megtehetik, de én nem nyitom ki nekik a kaput, ha aztán ők erővel betörnek, arról nem tehetek.

Fáncsi belátta, hogy legalább ez alkalommal, sehogy sem fog boldogúlni, karjára vette a művésznőt és befejezte a látogatást. Lagrange, ki igen világosan észrevelte, hogy a két úr között valami nagyon kellemetlen beszélgetés történhetett, élénken tudakozódott Fáncsitól, hogy mi bajuk volt egymással voltaképen. Annak természetesen nem volt mit tennie, tehát elbeszélte apróra az egész dolgot.

— Hogyan? — kérdezé Lagrange csodálkozva — hát annyira gyűlöli az öreg úr az olaszokat!

Fáncsi elővette ekkor egész ékesszólását, lerajzolta a jeles művész előt Magyarországot veszteségét, nyomorát s megsemmisülését. A nemes francia nő megérté az aggodalom okát, s legmélyebben meghatva nyújtá kezét Fáncsinak, föllekesevde mondván: — Magyarúl fogok énekelni.

Ekkor éjjelt és nappalt egybevéve, tanulni kezdett, s rövid idő múlva énekelte magyarul *Prófétát*, énekelte *Hunyadi Lászlóban* az anyát, állítván a közönség elé egy olyan isteni magyar matrónát, a kihez hasonlót még nem látott a világ.

*

És most mélyen tisztelt hallgatóim, bár félnem illő, hogy ez érdek nélküli fölolvásással szives türelmököt már is a legvégső határig fárasztottam, mégis, mintegy erkölcsileg kényszerítve érzem magamat, engedelmet kérni arra, hogy még egy rövidke történetet elmondhassak, mely a nemzeti színház tagjait az öreg úr iránt soha ki nem oltható hátlára kötelezi.

Az 1852. év egyik tavaszi napján nagy igazgatósági körlevél jelent meg, melyben másnapra a nemzeti színház minden tagja a társalgó

teremben múlhatatlanúl megjelenni rendeltetett. Bővebb figyelmeztetés tekintetéből utóírásképen meg volt jelezve az is, hogy e gyűlést a Ns. Intendáns úr hívja össze valami fontos ügyben, s hogy azon ő személyesen is meg fog jelenni. — Mi lehet ez! kérdi kíváncsian minden ember, mit fog, mit akarhat mondani az öreg úr?! jó újság nem lehet! mert a mostani időben csak szomorú meglepetésre számíthatunk. Nem csoda tehát, hogy másnap kilencz órakor már tömve volt a társalgó terem. Kevés idő múlva jött a hír, hogy az öreg úr megérkezett. Tiszteletteljes meghajlás és siri csend fogadta őt, de lehetetlen volt észre nem venni, hogy az öreg is szembetűnőleg izgatott és szokatlanul halavány. Némán viszonzá az üdvözlést és az elnöki helyen megállva intett, hogy csoportosuljunk körülötte. Ezután erősen, reszkető hangon kezdé meg beszédét:

— Igen tisztelt asszonyaim és uraim. Én egy meglehetősen nagy dolgot kezdtem el, az önök tudta nélkül, holott az ügy egyedül önöket illeti. Ha helyben hagyják tettemet és megdicsérnek érte, igen nagyon boldoggá tesznek általa, ha pedig hibáztam, akkor bocsássanak meg, s mentse ki bűnömet a tiszta jóakarata. A dolog pedig röviden és egyszerűen abban áll, hogy én a nemzeti színházi működő személyzet számára egy nyugdij-intézetet alapítottam, illetőleg annak megalapításához a törvényes hatóság jogérvényes beleegyezését kinyertem. Az alapszabályokat tisztelt Fáncsi ügyvezető úr már el is készítette, melyeket én ezennel önöknek átadok. Nézzék át, vitassák meg, hogy azután megerősítés végett az illető helyre fölterjeszthessem.

A milyen nagy volt előbb a csend és aggodás, épen oly nagy mértékben tört ki most az öröm, éljenzés és hála nyilvánulása.

Az öreg úr egy darabig néma gyönyörűséggel nézte az örvendezőket, azután hallgatást intett kezével.

Beállt a csend. Ő pedig így folytatá:

— Édes véreim és honfitársaim! ha nem csalódom, örömet okoztam önöknek tettemmel, okozzanak hát most önök is nekem viszonzásúl egy nagy örömet és ígérjék meg, hogy ezt a házat, melyet ma még nemzeti színháznak nevezhetünk, a legnyomasztóbb körülmények között sem fogják elhagyni! Látják-e önök odalent azt a néhány, piros, fehér és zöld színre füstött korlátfát; nos tehát vegyék figyelembe, hogy csak azon korlátfákon belül lévő ház és parányi terület képezi ma már egész Magyarországot, s hogy ma már csakis azok az emberek magyarok, a kik ebben a házban beszélnek; ám ők is csak addig, a míg ide benn beszélnek, de a mint kilépnek a kapun, az Isten tudja, hogy miféle nemzethez tartoznak. Hogy magyarok többé nem vagyunk, az bizonyos, mert nevünk a nemzetek sorából kitöröltetett; következik-e még reánk boldog

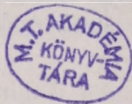

föltámadás, az a jövő titkai közé van beírva. De azért ne csüggedjünk, bízzunk a jó Istenben, imádkozzunk hozzá, barátim! imádkozzunk!

Még akart valamit mondani a jó öreg! de nem lehetett neki, mert könnyei elfojták szavait. De sírtunk ám mi is valamennyien; aztán körülfogtuk és az volt köztünk boldog, a ki hamarabb csókolhatta kezeit. Ő pedig, mint a rajméheket szokás, kezével igyekezett bennünket eltávolítani magától, míg végre kalapját véve, nagy megindulással távozott.

Íme, tisztelt hallgatóim, ez volt az a sokszor megnevetett, sokszor megadomázott táblabíró intendáns! Már hiszen legyen felőle bárki bárminő véleménynyel; én részemről nevének hallatára mindenkor kegyelettel fogok kalapot emelni, teljes szívemből kívánva, hogy adjon az Isten az emberiségnek, a művészetnek és drága hazánknak sok, nagyon sok hozzá hasonló táblabírót.

Magyar Tudományos Akadémia
Könyvtára /0310/195...2sz.